

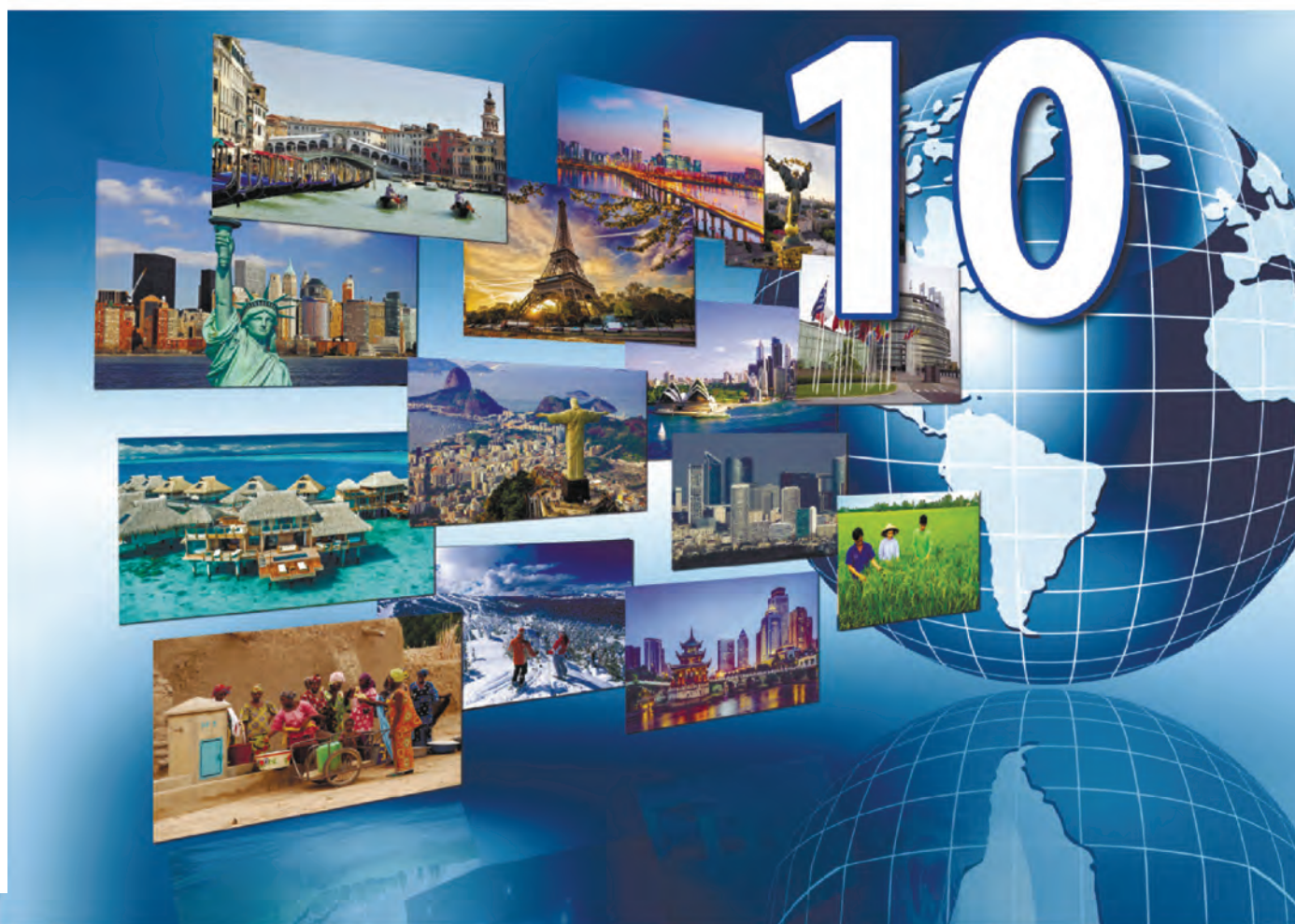
FÖLDRAJZ 10

Bojko V. M., Brajcseszkij J. Sz., Jacenko B. P.

FÖLDRAJZ

Bojko V. M., Brajcseszkij J. Sz., Jacenko B. P.

Bojko V. M.
Brajcsevszkij J. Sz.
Jacenko B. P.

FÖLDRAJZ

10

Ukrajna
Oktatási és Tudományos
Minisztériumának
ajánlásával

Csernyivci
«Bukrek»
2024

УДК 911(075.3)=511.141
Б77

Перекладено за виданням:

Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П.

Географія (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / В. М. Бойко, Ю. С. Брайчевський, Б. П. Яценко. Київ; Ірпінь: ТОВ «Видавництво «Перун», 2024. 256 с.: іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 11.04.2023 № 415)*

Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П.

Б77 Географія (рівень стандарту) : підручник для 10 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти / В. В. Бойко, Ю. С. Брайчевський, Б. П. Яценко. Чернівці : МПП «Букрек», 2024. 260 с. : іл.

ISBN 978-966-997-241-5 (угор.)

УДК 911(075.3)=511.141

*«Цей підручник видано за підтримки Уряду Республіки Корея.
Інтерпретації та висновки у цьому підручнику є позицією авторів
та не обов'язково відображають політику чи погляди
Уряду Республіки Корея»*

ISBN 978-966-97783-9-0 (укр.)

ISBN 978-966-997-241-5 (угор.)

© Бойко В. М., Брайчевський Ю. С.,
Яценко Б. П., 2024
© ТОВ «Видавництво «Перун»,
оригінал-макет, 2024
© МПП «БУКРЕК», переклад, 2024

TISZTELT TIZEDIK OSZTÁLYOSOK!

A 10. osztályban fogjátok tanulni a „Földrajz: régiók és országok” tantárgyat, amely segítséget nyújt jobban megismerni, milyen változatos a világ körülöttünk. Ismereteket szereztek a politikai térkép, a világ régiói lakosságának és gazdaságának általános jellemzőiről, többet tudtok meg egyes országok életének sajátosságairól. Ennek köszönhetően jobban megérthetitek az országok felosztásának okait gazdagokra és szegényekre, miért fejlődnek gyorsabban egyes országok másoktól, összehasonlíthatjátok Európa, Ázsia, Afrika, Amerika és Óceánia népességi, etnikai és gazdasági térképeit, világossá válnak a globális folyamatok és kölcsönös tevékenységek regionális és lokális sajátosságai.

Az országismeretek elsajátításával képesek lesztek meglátni a sajátosságokat és megérteni mindegyik terület egyedi társadalmi-földrajzi összefüggéseit a világtérképen, és ez segítséget nyújt jobban eligazodni a világ bonyolult politikai, gazdasági és kulturális folyamataiban.

A szerzők

1. §. MIT ÉS HOGYAN TANULMÁNYOZ A „FÖLDRAJZ: RÉGIÓK ÉS ORSZÁGOK” TANTÁRGY

- ◆ Emlékezzetek vissza, mit tanulmányoz a társadalmi földrajz.
- ◆ Miben érzékelhetők a világ globalizációs folyamatai?

MIT TANULMÁNYOZ A „FÖLDRAJZ: RÉGIÓK ÉS ORSZÁGOK” TANTÁRGY. A „Földrajz: régiók és országok” tantárgy tanulmányozza a területek és **földrajzi helyek** társadalmi fejlődését a világon a földrajzi országismertetek tantárgy szemszögéből. A **földrajzi országismeret tantárgy** — a

Szómagyarázat

Földrajzi hely — területi-gazdasági, területi-politikai vagy más rendszer (falu, város, járás, megye, ország, régió) a saját lakosságával, gazdaságával, közlekedési hálózatával, a társadalom-politikai mozgalmával stb.

társadalmi földrajz irányzata, amely átfogóan tanulmányozza a területeket (országokat és régiókat) mint az ember életterét és tevékenységének környezetét, benépesülésük és birtokbavételük, szociális és politikai szerveződésük, gazdasági fejlődésük sajátosságait. Az országismereti tantárgy tudományos kutatások, adatok rendszerezésére és általánosítására irányul a természetről, a területek összetételéről, a lakosság és kultúrájának sajátosságairól, a gazdaság legfontosabb jellemzőiről, a társadalmi-politikai szerveződésről, a külkapcsolatokról. A **kutatások objektumai** — országok, mint a világ gazdasági és politikai életének épületelemei, regionális csoportosulásai. Mindegyik ország és terület egyedi a természeti és a társadalmi-földrajzi környezet elemeinek sajátos kombinációja következtében. A területek regionális sajátosságainak érzékelése, leírása és magyarázata — az országismereti kutatások legfőbb feladata.

A legfontosabbak itt a meglévő gazdasági erőforrások és a fejlődés tényezői: termőföldi és ásványi erőforrás-ellátottság, a munkaerőforrások mennyisége és minősége, a szellemi erőforrások halmozódásának szintje, az állami irányítási rendszer és a különböző szinteken meglévő menedzsment hatékonysága. Az utóbbi jellemzők jelentős mértékben függenek a kultúra állapotától az országban vagy régióban: az emberi közösségek etnikai sajátosságaitól, a vallási helyzettől, a népek mentalitásától, az irodalom és a művészet fejlődési szintjétől stb. Ugyanakkor, a környezet állapotát meghatározzák az állam gazdaságának történelmi sajátosságai, belső politikai események, amelyek a területén történnek, a politikai erők közötti arány a geopolitikai helyzet kapcsolataiban a környező világgal.

A VILÁG RÉGIÓI. A világ országainak és népeinek térképe annyira változatos, hogy egyidejűleg lehetetlen lefedni és rendszerezni az élet összes szociokulturális, gazdasági és politikai formáinak mozaikjait. Ezért van szükség elkülöníteni régiókat, amelyek ország-csoportokat egyesítenek a gazdasági fejlődés, a politikai és szociális szerveződés azonos jellemzőivel. Megkülönböztetnek **társadalmi-földrajzi régiókat** a világrészek alapján (az ENSZ osztályozása szerint) — Európa, Ázsia, Amerika, Afrika és Óceánia. A határaikon belül megkülönböztetnek kisebb szubrégiókat, amelyek bizonyos

1. táblázat
A világ fő régióinak területe
és lakossága (2023)

Régió	Terület*		Lakosság	
	millió km ²	%	millió fő	%
Az egész világ*	149,0	100	8	100
Európa (Oroszország európai részével)	10,5	7	0,8	10
Ázsia	44,5	30	12	60
Amerika	42,5	28	0,95	12
Afrika	30,3	20	1,4	17,4
Óceánia	8,5	6	0,05	0,6

* A szárazulat területe az Antarktíkával amely az összterület 9 %-a.

Szómagyarázat

Globalizáció — világméretű gazdasági, politikai és kulturális egyesülés és egymásba fonódás folyamata, ezenkívül unifikáció — egységes rendszerbe való összevonás; bizonyos jelenség átalakítása planetárisá — olyanná, amely az egész Földet érinti.

A világ térben és időben

Hogyan „működik” a globalizáció?

A közkedvelt iPhone okos-telefonokat az amerikai Apple Inc. korporáció gyártja. Ellenben, az alkatrészek tényleges gyártási földrajza kiterjed az USA-ra, Kanadára, Mexikóra, Brazíliára, Nagy-Britanniára, Franciaországra, Németországra, Finnországra, Olaszországra, Spanyolországra, Magyarországra, Japánra, Koreai Köztársaságra, Tajvanra, Thaiföldre, Vietnámra, Malajziára, Fülöp-szigetekre, Indiára stb. Hasonlóan működik csaknem mindegyik elektronikát, számítógépeket, gépkocsi-, hajós repülőgép berendezéseket, szoftvereket stb. gyártó cég.

modern világban a globalizáció nemcsak a kereskedelmet, hanem a kultúrát, a politikát, a művészetet és az élet egyéb területeit is lefedte. Fő elemei — a világ gazdaság és a globális piac, a nemzetközi szervezetek és a nemzetközi jog, a transznacionális vállalatok (TNC), a globális kultúra, az egyetemes emberi értékek stb. A globalizációt olyan folyamatok segítik elő, mint a nemzetközi tőkemozgás, a nemzetközi közlekedés fejlődése, a legújabb kommunikációs eszközök és hálózati technológiák megjelenése. Fontos „hajtóereje” a nemzetközi turizmus, amely leegyszerűsíti az emberek közötti kommunikációt és

földrajzi egységgel és közös történelmi sorsokkal rendelkeznek. Megfigyelhető az 1. táblázatban, hogy a világ legnagyobb régiója a terület méretei és a népességszám szerint — **Ázsia**. Ez a régió egy földrészen helyezkedik el **Európával**. A határvonal közöttük, amely a domborzati térképen van meghatározva, feltételeesen értelmezhető a világ politikai térképén. **Amerika** két földrészt foglal magába — Észak-Amerikát és Dél-Amerikát. Amerikát **Óceániával** (a legkisebb régióval) együtt Újvilágnak is nevezik, ellentétben az Óvilággal, amelyhez Európa, Ázsia és Afrika tartozik. **Afrika** — az a régió, amelynek határai egybeesnek a földrész határaival. Afrikában fiatal, független, többnyire fejlődő országok helyezkednek el.

A GLOBALIZÁCIÓ — A JELENKORI VILÁG FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYVONALA. A világ civilizációjának jelenkori fejlődése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a tőkés viszonyok terjedésével, mint a társadalmi termelés alapjával. A kapitalizmus előtörése elősegítette a termelési volumen növekedését, vagyis, szükséglet alakult ki az értékesítési piacok bővítésére. Ez a nemzetközi kereskedelem gyors növekedéséhez és a nemzetközi földrajzi munkamegosztás kialakulásához vezetett, amely a világ országait és földrészeit egyetlen gazdasági szervezetté egyesítette, és ezzel kezdetét vette a globalizáció. A

elősegíti a kölcsönös megértést. A távolság, a nyelvi és kulturális különbségek okozta korlátok erodálódnak. A globalizáció a posztindusztriális társadalom kialakulásának egyik tényezője. A globalizáció következménye — az államhatárok fokozatos „eltűnése”, az államok kormányainak szerepvesztése az áruk, a szolgáltatások, a tőke és az információk mozgásának irányításában. Ezért, az országismeretek szintén jelentős figyelmet fordítanak a globalizáció problémáira, különösen a globális környezet, a főbb trendek, a nemzetközi szervezetek és TNC-k hatására az országok és régiók fejlődésére, a jelenkori gazdasági, politikai és szociokulturális világtérkép alakulására.

Szómagyarázat

Kreatív — megteremti a feltételeket a további tevékenységhez, meghatározója lehet valamely döntésnek (például, *konstruktív* ajánlat).

AZ ORSZÁGISMERET JELENTŐSÉGE. A jelenkori világban az országismeret tantárgy — rendszertudomány, amely ismeretszerzési és konstruktív szerepet játszik. Az iskolások, elsajátítva az ismereteket a különböző országok sajátosságairól és népek életéről, megismerik a világot, földrajzi képet alkotnak maguknak. A földrajzi országismeret tantárgy gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy egyedi jellemzői tárhatók fel adott területnek vagy földrajzi helynek, hogy a szakemberek széles köre jobban megértse a társadalmi élet összefüggéseit. Például, az USA-ban miért terjedt el negatív hozzáállás a szociális védelem állami programjaihoz, amikor Európa országainak többségében az állampolgárok szociális védelme — társadalmi norma.

A földrajzi országismeret tantárgy, amely egyidejűleg egyik vagy másik ország sokoldalú kutatásaival tanulmányozza annak kultúráját, történelmét és nyelvét — szolgálja a nyelvtudományt. A nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatok terén az országismeret fontos eszköze a hatékonyság és a kompetencia biztosításában a nemzetközi kapcsolatokban. A katonai országismeret tantárgy komplex társadalmi-földrajzi információkat ad a lehetséges ellenség gazdasági, katonai és más erők állapotáról.

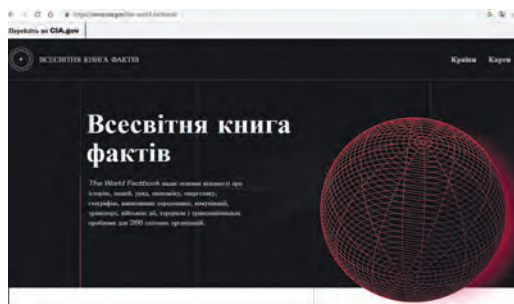
AZ ISMERETEK FORRÁSAI. Az emberiség által felhalmozott földrajzi információk összmenyisége, beleértve a helyismereteket is, óriási, amelyet lehetetlen egy tankönyvbe vagy kézikönyvbe összeszedni. Hogy el lehessen érni a kívánt eredményeket a világ régiójának vagy országának tanulmányozásában, szükség van különböző ismereti források felhasználására. Az előző osztályokban tanult különböző földrajzi tárgyakkól már ismeretes, hogy az ismeretek forrásai — a földrajzi térképek, tudományos munkák, tudományos-ismeretterjesztő irodalom, útikönyvek és enciklopédiák, időszakos kiadványok (újságok, szakfolyóiratok). Viszont a legfőbb probléma itt az információk frissessége és megbízhatósága. A kiadványok nyomtatás előtti előkészítésének ideje

<https://uk.wikipedia.org/wiki/>

1. ábra. A Wikipédia — univerzális online enciklopédia

2. ábra. Országismereti információk Internetforrásai

alatt elavulhatnak még a legfrissebb információk is.

Jelenleg az ismeretek legelterjedtebb forrása a környező világról — az Internet. Sok weboldal található a hálón, amelyek sokféle információt tartalmaznak az országokról. Az egyik leginkább elérhető közöttük — a *Wikipédia*, többnyelvű egyetemes online enciklopédia. A földrajz és a világ különböző helyei a legnépszerűbbek az oldallátogatások száma alapján.

Operatív és megbízható forrás, amely adatokat tartalmaz a világ mindegyik országáról — a *The World Factbook. CIA (a CIA adattára)*. Ez egy elismert adatbank a világ államainak történelméről, földrajzáról, demográfiájáról, államformájáról, gazdaságáról, közlekedéséről, a nemzetközi szervezetekről, és az információk hetente frissülnek. A weboldalt kiegészítik „A világ régióinak térképei”, „A világ országainak zászlai”, „A világ politikai térképe” stb. A weboldal anyaga segít kiselőadást vagy prezentációt készíteni a világ bármelyik országáról.

A munka a különböző ismeretszerzési forrásokkal segít kiszélesíteni a látókört, a kultúra és a gondolkodás fejlődését, az önálló kreatív munka készségeinek fejlesztését, amelyekre a jövőben szükség lehet a tevékenység bármelyik területén.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen ismereteket gondoltok megtanulni a „Földrajz: régiók és országok” tantárgy elsajátításához?
 2. Mi a földrajzi országismeretek kutatásainak objektuma?
 3. Mi a globalizáció? Milyen következményei vannak?
 4. Nevezzétek meg és mutassátok meg a világ régióit a térképen. Közülük melyikben helyezkedik el országunk? Melyik a legnagyobb területe és népességszáma szerint?
 5. Magyarázzátok meg, miben mutatkozik meg az országismeretek tantárgy konstruktív szerepe?
-
- 6*. Az országismereteknek forrásai lehetnek irodalmi művek is. Hozzatok fel példákat azok közül, amelyeket tanultatok a világirodalom tantárgy foglalkozásain vagy megtalálhatók az otthoni könyvtárban, és amelyek tartalmaznak földrajzi információkat a világ egyik vagy másik országáról.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

A „The World Factbook. CIA” Internetforrást felhasználva, tudjátok meg, milyen adatok találhatóak benne országunkról. Értékeljétek, hogy az ott található információk ténylegesen „frissek”-e.

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/#introduction>

2. §. A VILÁG JELENKORI POLITIKAI TÉRKÉPE

- ◆ Emlékezzetek vissza, mit ábrázol a világ politikai térképe.
- ◆ Milyen országok tartoznak a „Nagy heteshez” és a „Nagy húszashoz”?

A VILÁG POLITIKAI TÉRKÉPÉNEK OBJEKTUMAI. Már ismert számotokra, hogy „a világ politikai térképe” fogalom egyenes értelmezésben földrajzi térképet jelent, ahol ábrázolják az országok határait és fővárosukat, viszont, átvitt értelemben — különböző információk politikai jelenségekről és folyamatokról, amelyek folyamatosan előfordulnak a bolygó különböző részein. A világ politikai térképeinek fő objektumai — államok és függő területek. Az objektumok külön csoportját képezik az óceánok és a tengerek vízfelületei.

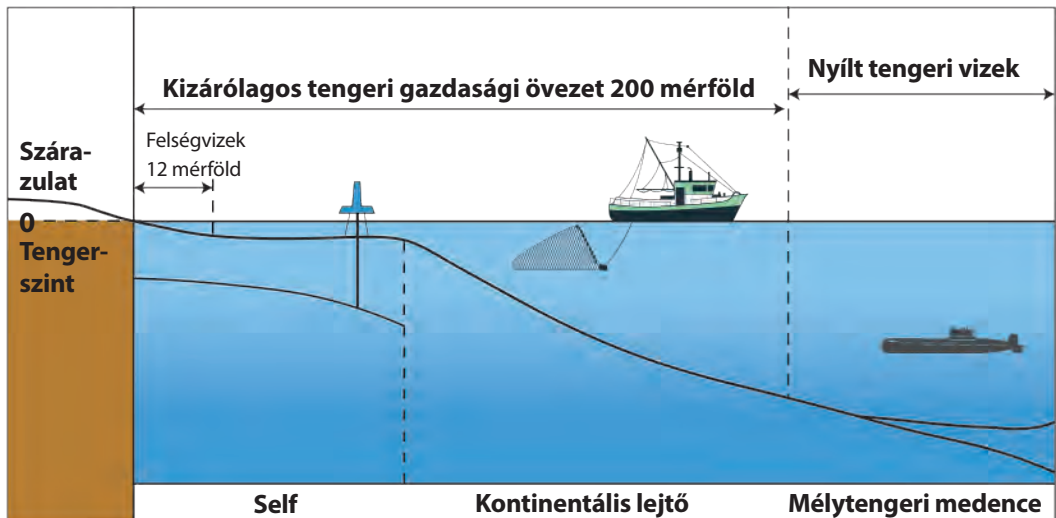
A terület — a szárazulat felszínének része a Földön természeti és az emberi tevékenység által alkotott erőforrásokkal, amely rendelkezik bizonyos térbeli határokkal és földrajzi fekvéssel. Az **ország** — terület kijelölt határokkal és lakossággal, amely lehet állam (vagyis szuverenitással, függetlenséggel rendelkezik) vagy más államtól függő.

A mindennapi életben az országot gyakran értelmezik mint az **állam** szinonimáját — szuverén területet a világ politikai térképén.

Az állam — független ország meghatározott területtel, gazdasággal és politikai hatalommal benne. Az állam — a jogok és kötelezettségek fő hordozója a nemzetközi kapcsolatokban. Az állam fő politikai jellemzője — a **szuverenitása**, kizárólagos joga önállóan meghatározni saját belső- és külhoni politikáját külső erők beavatkozása nélkül. Ennek biztosítására törvényhozási, végrehajtási, bírósági és pénzügyi rendszert hoz létre, vámsholgálatot, biztonsági szerveket, nemzeti haderőt stb. Mindegyik állam rendelkezik saját területtel, amelyet szárazföldi és tengeri határok vesznek körül. Az állam területéhez tartozik a szárazföldi rész felszíni vizekkel, a felségvizek és a légtér a szárazföld és a vizek fölött. A **felsővizek** — a földrész vagy sziget partvonalától számított 12 tengeri mérföld (közel 22,2 km) vízszál a tengerekben, öblökben és szorosokban. A nemzetközi jog törvényei szerint az állam területe és határai sérthetetlenek.

A jelenkorban több mint 260 területi egység szerepel a világ politikai térképén, amelyek közül 193 állam — tagja az ENSZ-nek, amelyek szuverénnek minősülnek a nemzetközi kapcsolatok résztvevőiként. Szintén elismert szuverenitással rendelkező állam, viszont megfigyelői státusszal az ENSZ-ben — a *Vatikán*. Sok ország és terület a világon **korlátozott elismertséggel** (nincsenek elismerve vagy részben elismertek) rendelkeznek, függetlenségüket és területi határaikat a nemzetközi közösség más tagjai nem ismerik el vagy csak részben ismerik el. Részleges elismertséggel rendelkeznek egyes országok az ENSZ tagjaiként (*Izrael, KNDK* és mások), ezenkívül vannak önhatalmúlag kikiáltott államok, amelyek a nemzetközi jog normáinak megsértésével jöttek létre (*Kosзовó, Nyugat-Szahara, Abházia, Dél-Oszétia, Észak-Ciprus* és mások).

A világ politikai térképén található **függő területek** is, amelyek valamely szuverén állam politikai vagy katonai fennhatósága alatt vannak.

3. ábra. Egy ország felségvizei és kizárólagos tengeri gazdasági övezete

A legelterjedtebb történelmi formája az ilyen területeknek a **gyarmatok** voltak — területek, ahol a politikai hatalom teljesen a gyarmatosító ország irányítása alatt áll.

A XIX–XX. században a globális gyarmatrendszer terjedt el a világ nagy részén. A jelenkori függő területek — elszakadt területek egy állam fő részétől, amelyek nem rendelkeznek saját függetlenséggel, viszont nem teljes közigazgatási egységek sem az őt ellenőrző állam összetételében. Például, *Gibraltár város (Nagy-Britannia)*, *Északi-Mariana-szigetek (USA)*, *Tokelau-szigetek (Új-Zéland)*.

A **nyílt tengeri vizek** az országok és a népek közös használatában vannak, többek között azoknak a kontinentális országoknak használatában is, amelyek nem rendelkeznek közvetlen kijáráttal a tengerekhez (3. ábra). Mindegyiküknek joga van a szabad kereskedelmi és katonai hajózásra, szabad repülésre a tenger fölött. Különös státusszal rendelkezik a **kizárólagos tengeri gazdasági övezet**, amely a tengerhez kijáráttal rendelkező állam határaival érintkezik. Ez olyan vízterület, amely 200 mérföld szélességben terjed ki a partvontaltól, a self 500 m mélységű részén, a kontinentális lejtőn. Ez a vízsáv a partmelléki ország ellenőrzése alatt áll, amely kizárólagos jogokkal rendelkezik ott gazdasági tevékenységet végezni (halászatot folytatni, ásványi nyersanyagot kitermelni stb.) és engedélyt adni ilyen tevékenység végzéséhez más országoknak gazdasági egyezmények alapján.

Az **Antarktika** — semleges demilitarizált terület, amelyet nem lehet felhasználni katonai bázisnak vagy hadszíntérnek, ott a tudományos kutatások szabadságának elve van érvényben, és mindegyik országnak lehetősége van oda küldeni tudományos expedíciókat.

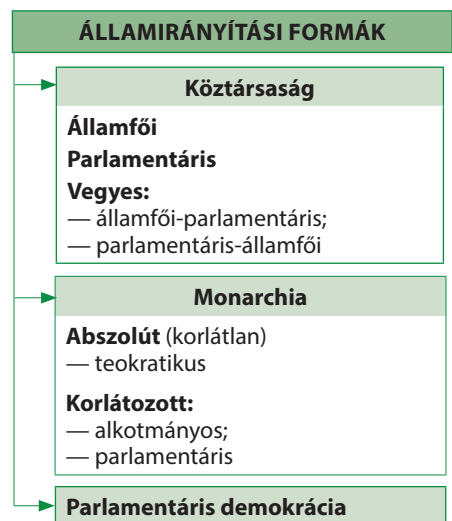
AZ ÁLLAMFORMA. Az országok államformája — a politikai hatalom szerveződésének módja saját területén. Az összetevői — az igazgatási forma és az államszerkezet.

A világ országai között, az irányítási forma szerint megkülönböztetnek köztársaságokat és monarchiákat. A **köztársaságban (respublika)** a hatalom felső szerveit (törvényhozó, végrehajtó és bírósági) ilyen vagy olyan sorrendben

meghatározott időre választják meg. A jelenkorban köztársaságok alkotják a világ összes államainak 3/4-ét. A kormányok alakításának sajátosságaitól és a hatáskörök megosztásától függően a kormányzati ágak között — megkülönböztetnek államfői, parlamentáris és vegyes típusú köztársaságokat. Az **államfői köztársaságokban** a végrehajtó hatalmat az államfő vezeti, akit ösztönösi szavazáson választanak meg (példa — USA). A parlamentáris köztársaságokban a parlament határozza meg a kormány összetételét és a kormányfőt, ellenőrzi tevékenységüket (például, Németország, Olaszország, Magyarország, Csehország, Szlovákia, India). Az államfő tisztsége ilyen köztársaságokban, általában, csak formális jellegű. Az állam tényleges vezetője — a kormányfő, kancellár stb. A **vegyes típusú köztársaságokban** (államfői-parlamentáris vagy parlamentáris-államfői) a kormány alakításának és munkája ellenőrzésének hatásköreit megosztják az államfő és a parlament között. Ilyen államirányítási formákkal rendelkezik Franciaország, Lengyelország, Oroszország, Litvánia, Románia stb.

A **monarchiákban** a legmagasabb állami hatalom teljesen vagy részben összpontosul az államfő, uralkodó kezében és többnyire örökletes. A világon 31 állam maradt monarchikus kormányzati formában. Közöttük megkülönböztetnek **abszolút monarchiákat**, amelyekben az uralkodó hatalma korlátlan, és **korlátozott monarchiákat**, amelyekben működik az alkotmány és parlament (ezeket alkotmányos vagy parlamentáris monarchiáknak is nevezik). Abszolút monarchiák — az Egyesült Arab Emírségek (EAE), a Szaúd-Arábiai királyság, a Vatikáni pápai állam. Az utóbbi két állam egyidejűleg **teokratikus monarchiák** is, ott a politikai hatalom az egyházhoz és az egyházfőhöz tartozik. A korlátozott monarchiák közül a legtöbb Európában található (Nagy-Britannia, Belgium, Hollandia, Svédország, Spanyolország királyságai) és Ázsiában (Thaiföld — királyság, Malajzia — szultanátus, Japán — császárság). Sajátságos államirányítási formával rendelkeznek a **Nemzetközösség tagországai**, amelyek jelenleg független államok, valamikor részei voltak a *Brit Birodalomnak*. A kormánymodell ezekben az országokban Nagy-Britannia példájára szerveződik. Ezekben az országokban a **parlamentari demokrácia** működik és a kormányok elszámolással tartoznak a parlament előtt. Ténylegesen az állam feje a miniszterelnök, formálisan — Nagy-Britannia királynője. Ilyen országok — Kanada, Ausztrália, Új-Zéland stb.

Az államszerkezet — az állam közigazgatási-területi szerveződése. Megkülönböztetik két formáját — unitárius és föderatív (szövetségi). Az **unitárius államokban** az államirányítás egy központból (fővárosból) valósul meg, egységes alkotmány működik az egész területén, a legfelső hatalmi szer-

4. ábra. Az államirányítás formái

vek és a jogi tér egységes rendszere működik. Az ország közigazgatási-területi felosztása (megyékre, tartományokra, főosztályokra stb.) elősegíti az államhatalom helyi megvalósulását. A világ államainak többsége — unitárius.

A föderáció — olyan állam, amely önálló kormányzati (autonóm) területi képződményekből (köztársaság, állam, föld, tartomány) tevődik össze. Közülük mindegyik rendelkezik a szuverenitás bizonyos elemeivel (saját fővárossal, törvényhozó, végrehajtó, bírósági hatalommal és alkotmánnyal), viszont a hatalom és a törvényhozás általános szövetségi rendszerének keretein belül. A világon 27 föderatív (szövetségi) állam létezik. A föderációk példái Európában — *Ausztria, Belgium, Németország, Svájc, Oroszország*; Amerikában — *USA, Kanada, Mexikó, Argentína, Brazília*; Ázsiában — *India, Malajzia, EAE*. Föderatív állam *Ausztrália* is.

ORSZÁGOK TÍPUSAI A FEJLŐDÉS SZINTJE SZERINT. A társadalmi-gazdasági fejlődés sajátosságai szerint a világon különböző típusú országokat csoportosítanak. A legelterjedtebb az ENSZ osztályozása, amely szerint megkülönböztetnek gazdaságilag fejlett, átmeneti gazdasággal rendelkező és fejlődő országokat (2. táblázat). A **gazdaságilag fejlettekhez** tartoznak a kifejlődött piacgazdasággal rendelkező országok kiegyensúlyozott modern szerkezettel, teljes mértékben integrálódtak a világgazdaságba, a gazdasági fejlődés és a lakossági életszínvonal magas mutatóival rendelkeznek.

2. táblázat

A VILÁG ORSZÁGAI			
Gazdaságilag fejlettek	Átmeneti gazdaságú országok	Fejlődő országok	
Európában	A SzU volt tagköztársaságai	Tüzelőanyag-exportáló országok	
EU (27 ország) Nagy-Britannia, Izland, Norvégia, Svájc	Moldova, Ukrajna, Fehéroroszország, Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán	Bahrein, Jemen, Indonézia, Irak, Irán, Katar, Kuwait, Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia; Algéria, Egyiptom, Líbia, Nigéria; Venezuela, Ecuador, Kolumbia stb.	
Ázsiában	A Baikán-félsziget volt szocialista országai, amelyek nem tagjai az EU-nak	A világ legelmaradottabb országai	
Japán	Albánia, Bosznia és Hercegovina, Észak-Macedónia, Szerbia, Montenegró	Afganisztán, Nepál, Kambodzsa; Angola, Eritrea, Etiópia, Niger, Zambia, Libéria, Madagaszkár, Szomália, Tanzánia, Csád; Haiti; Kiribati, Szamoa, Tuvalu stb.	
Amerikában		Magas adóssággal rendelkező országok	
USA, Kanada		Afganisztán; Etiópia, Kamerun, Niger, Szenegál; Bolívia, Honduras, Nicaragua stb.	
Óceániában			
Ausztrál Államszövetség, Új-Zéland			
NAGY HETES (G-7)			
Nagy-Britannia, Olaszország, Németország, Franciaország, USA, Kanada, Japán			
A JÖVEDELEM SZINTJE SZERINT (egy főre jutó éves GNP, USA dollárban)			
magas jövedelemmel	magas közepes jövedelemmel	alacsony közepes jövedelemmel	alacsony jövedelemmel
> 12 695	4096 — 12 695	1046 — 4096	< 1046

Ebbe a csoportba 36 ország tartozik (5. ábra). Közöttük megkülönböztetik a **gazdaságilag legfejlettebb országokat** — „Nagy hetest” (G-7) — USA, Japán, Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Kanada (2. táblázat). Együtt ezek az országok állítják elő a világ GDP-jének 45 %-át. Az ezen államok vezetői összehangolt döntéseitől függenek a világ gazdasági folyamatainak fejlődési irányvonalai.

Az **átmeneti gazdasággal rendelkező országok** szociális-gazdasági fejlődésének sajátossága — a gazdasági kapcsolatok szerkezetének megörökölt szocialista rendszere, amely a reformfolyamatok és a piacsabályozások bevezetésének szakaszában van. Ezek az országok a gazdasági fejlődés alacsony mutatóival rendelkeznek, viszont fejlettebb infrastruktúrával és szakképzett munkaerővel különböznek a fejlődő országoktól, amely lehetőséget teremt számukra a jövőben behozni a leszakadást a fejlett országoktól.

A világ többi országa a **fejlődő országok** csoportjába tartozik. Többnyire jellemző rájuk a késői iparosodás, a periférikus helyzet a nemzetközi munkamegosztásban (szakosodás a nyersanyagra, a félkész árukra és a munkaigényes, alacsony technológiát igénylő termékekre), elégtelenül fejlett az infrastruktúra, a viszonylag alacsony minőségű munkaerőforrások. Az esetek többségében ezek gyarmati múlttal rendelkező országok. Ugyanakkor sok fejlődő ország a gazdaság gyors fejlődését érte el és sok minőségi és mennyiségi mutató alapján megközelítették a világ fejlett országait (például, *Szingapúr, Koreai Köztársaság, Malajzia, Thaiföld, Fülöp-szigetek, Törökország, Brazília, Mexikó, Dél-Afrika*). A fejlődő országok közé tartoznak még olyan államok, mint *Izrael, Kína, India, Pakisztán, Mongólia, Algéria, Egyiptom, Nigéria, Argentína, Kolumbia, Peru* és mások. Közöttük és részben az átmeneti gazdasággal rendelkező országok között megkülönböztetnek alcsoportokat — **tűzelőanyag-exportáló országok, legelmaradottabb országok, magas adóssággal rendelkező országok** stb. Párhuzamosan csoportosítják az országokat az egy főre jutó GDP szintjei alapján is (2. táblázat).

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A politikai-területi jellegzetességek szerint milyen objektumokat különböztetnek meg a világ politikai térképén?
 2. Gondolkozzatok el, lehetséges-e bármelyik országot államnak tekinteni? Bár-melyik állam ország is? A választ indokoljátok meg.
 3. Milyen ország a korlátozottan elismert? Hozzatok fel példákat az ilyen országra.
 4. Miben különbözik a köztársaság mint államforma a monarchiától? Hogyan különböz-tetik meg a köztársaságokat? Hozzatok fel példákat a különböző köztársaságokra.
 5. Hogyan különböztetik meg a világon a monarchiákat? Hozzatok fel példákat.
 6. Mi az államrendszer? Milyen formái vannak?
 7. Milyen típusait különböztetik meg az országoknak a gazdasági fejlődés szintje alapján?
-
- 8*. Beszéljete az államforma sajátosságairól Ukrajnában: a kormányforma és az államrendszer. Az országok melyik típusához tartozik a gazdasági fejlődés szintje alapján?

I. FEJEZET

EURÓPA

1. téma. EURÓPA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. EURÓPA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** a mennyiségi és minőségi változásokról Európa politikai térképén, szubrégiókról és országokról, amelyek részei Európának, Ukrajna gazdasági kapcsolatainak kiszélesítési perspektíváiról az európai államokkal;
- **tudomást szereztek** az ásványi erőforrások kitermelésének vidékeiről, a fakészletezésről, a legnagyobb ipari régiókról, a tengeri kikötőkről, a légi csomópontokról, a pénzügyi központokról, Európa világvárosairól, az európai országok nemzetközi szakosodásáról;
- **megtanuljátok** megkülönböztetni az államirányítás formáit és az országok területi szerkezetét, jellemezni bennük a demográfiai és urbanizációs folyamatokat, a gazdaság primer, szekunder és tercier szektorainak összetevőit, egy ország komplex gazdasági-földrajzi jellemzését összeállítani;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni az EU és a NATO szerepét a régióban, összehasonlítani a globalizáció pozitív és negatív következményeit Európa országainak gazdaságában és kultúrájában, kiszámolni az erőforrás-ellátottságot, következtetéseket vonni le az okokról az országok gazdasági fejlődési egyenlőtlenségeinek okairól, olvasni a tematikus térképeket, Internet-forrásokat használni a szükséges információk felkutatásához;
- **kompetenciákat szereztek** természeti és gazdasági tudományokban, az információs-digitális műveltségben, a kezdeményezések és a vállalkozói szellem, a szociális és polgári tudatosság terén, a kultúra szférájában, ökológiai műveltségben, a képességekben megszervezni a saját tanulmányi-ismeretszerzési tevékenységet.

Európa — a civilizáció egyik bölcsője, az ősi gazdasági birtokbavétel régiója, ahol az első köztársaságok alakultak ki, megjelentek a demokrácia első formái, a parlamentarizmus hagyományai képződtek, elterjedt a kereszténység. Európában elkezdődött a társadalmi modernizáció: lefektették az állam alapjait, formálódott a gazdaság tőkés modellje, egy sor tudományos-technikai forradalom ment végbe, elterjedtek az emberi jogok elvei, amelyek fokozatosan váltak az állami irányítás fő prioritásává. Ugyanakkor, a politikai, a gazdasági és a civilizációs cselekményeket számos konfliktus és összecsapás kísérte. Európa lett a fő arénája a két legvéresebb világháborúnak. Jelenleg — a világgazdaság és a politikai hatalom egyik vezető központja, ahol az országok többsége demokratikus állam az életszínvonal magas értékszabványaival, fejlett iparral és közlekedéssel, intenzív mezőgazdasággal, sokágazatú szolgáltatási szférával.

3. §. EURÓPA SZUBRÉGIÓI ÉS AZOK POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, hol húzódik a határvonal Európa és Ázsia között.
- ◆ Milyen kormányformák és államszerkezetek léteznek?

GAZDASÁGFÖLDRAJZI FEKVÉS. Európa — társadalmi-földrajzi régió, amely Eurázsia nyugati részén helyezkedik el. Partjait északon az Északi-Jeges-óceán, nyugaton az Atlanti-óceán, délen a *Földközi-tenger* vizei mossák. Európát Afrikától a Földközi-tenger és a *Gibraltári-szoros* választják el. Ugyanakkor, a Földközi-tenger már ósidóktól kontaktzónaként szolgált Európa, Afrika és Ázsia között: a tengeren valósultak meg a kereskedelmi, vallási és politikai kapcsolatok a régiók között.

A világ más régiói között Európa hozzávetőlegesen nem nagy területet foglal el (a szárazföld 7 %-a), csak Óceánia kisebb. Európa észak–déli kiterjedése — 4300 km, nyugat–keleti — 5000 km. Európa sajátossága — a partvonal tagoltsága, aminek köszönhetően az országok többsége kijáráttal rendelkezik a tengerekhez és óceánokhoz. Az átlagos távolság a tengerektől — 300 km. Öt európai ország — szigetország. Az európai országok államhatárai, amelyek természetes környezetben húzódnak és a többségük szomszédos elhelyezkedése nem alkot jelentős akadályokat a gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlődésében.

A RÉGIÓ ÖSSZETÉTELE ÉS POLITIKAI TÉRKÉPE. Európa politikai térképe rendkívül összetett és dinamikus. 54 objektum van rajta, amelyek közül 43 teljes mértékben Európa határain belül helyezkedik el. Három állam (Oroszország, Kazahsztán és Törökország) — transzkontinentális országok, amelyek területe Európában és Ázsiában is fekszik. A kutatók többsége *Oroszországot* európai országnak tekinti, mert a modernizációja európai kontextusban zajlott. Viszont Kazahsztán és Törökország a történelmi, a gazdasági és a civilizációs jellegzetességek alapján Ázsiához tartoznak. Ugyanakkor, Európához sorolják *Ciprust* annak ellenére, hogy a természetföldrajzi tekintetben ez az ország Ázsiához tartozik. Ciprus az EU tagja és lakosságának 77 %-a — görög-ciprusiak, akik történelmileg vonzódnak az európai geokulturális térhez.

MUNKA A TÉRKÉPEN

EURÓPA SZUBRÉGIÓI

Északi Déli Nyugati Keleti

1. Európa melyik szubrégióhoz tartoznak azok az országok, amelyek tagjai a Nagy hetesnek?
2. Melyik régióban helyezkednek el azok az országok, amelyek a legközelebb vannak Afrika országaihoz? Nevezzétek meg őket.
3. Melyik szubrégióhoz tartozik Ukrajna? Vele együtt mely országok alakítják ezt a szubrégiót?
4. Nevezzétek meg Európa országait: a) amelyek tengermelléki fekvéssel rendelkeznek; b) szigetországok; c) nem rendelkeznek kijáráttal a tengerekhez és óceánokhoz.

5. ábra. Európa szubrégiói

3. táblázat

Európa regionális felosztása

Szubrégió	Országok
Nyugati	Ausztria, Belgium, Liechtenstein, Luxembourg, Monaco, Hollandia, Németország, Franciaország, Svájc
Északi	Nagy-Britannia, Dánia, Izland, Írország, Észtország, Lettország, Litvánia, Norvégia, Svédország, Finnország
Déli	Albánia, Andorra, Bosznia és Hercegovina, Vatikán, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Macedónia, Málta, Portugália, San Marino, Szerbia, Szlovénia, Horvátország, Montenegró
Keleti	Fehéroroszország, Bulgária, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Csehország, Magyarország, Ukrajna, Moldova, Oroszország európai része

Európa legnagyobb területű országa, amely teljes mértékben határain belül helyezkedik el — *Ukrajna* (603,7 ezer km²), a legkisebb — *Vatikán* (0,44 km²).

Európában megkülönböztetnek négy szubrégiót (3. táblázat, 5. ábra). Európa politikai térképének 54 objektumából 45 — szuverén állam, három állam nem elismert, hat — függő terület. A legősbibb jelenkori európai állam, amelyet még 301-ben alapítottak — *San Marino*, törpeállam, amelynek területe mindössze 61 km² és Olaszország határain belül fekszik; a legfiatalabb — Montenegró, amely függetlenségét 2006-ban kiáltotta ki. A nem elismert vagy részben elismert államképződmények státuszával rendelkeznek — *Koszovói Köztársaság*,

Észak-ciprusi Török Köztársaság (Észak-Ciprus), Dnyeszter-menti Moldáv Köztársaság (Dnyeszter-mellék), amelyek nem rendelkeznek nemzetközi elismertséggel és egyik sem tagja az ENSZ-nek.

Számos terület Európa határain belül és a hozzá tartozó szigeteken független státusszal rendelkezik. Hozzájuk tartoznak, többek között, *Gibraltár* (terület a Pireneusi-félsziget déli részén), *Akrotíri és Dekélia* a Ciprus-szigeten, *Guernsey és Jersey szigetek* a La Manche szorosban, *Man-sziget* az Ír tengerben (Nagy-Britanniától függők), *Feröer-szigetek* (Dánia ellenőrzése alatt).

ÁLLAMFORMA. Jelenleg Európában az országok többsége **köztársaság**, közöttük **parlamentáris** — *Olaszország, Németország, Szlovákia, Magyarország, Svájc* stb.; **államfői** — *Fehéroroszország, Ciprus*. A **köztársaság vegyes formájának** példái — *Litvánia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország, Ukrajna, Franciaország*.

Az egyetlen **abszolút** és egyszerre **teokratikus monarchia** Európában a pápai állam — *Vatikan*, ahol a politikai hatalom az egyházhoz és az egyházfőhöz tartozik. Európa monarchiáinak többsége **alkotmányos**, gyakran nevezik **parlamentáris demokráciáknak**. Ide tartoznak hercegségek — *Andorra, Liechtenstein, Monaco*, királyságok — *Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Spanyolország, Hollandia, Norvégia, Svédország* és a *Luxembourgi Nagyhercegség*.

Az államszerkezet szerint Európa országainak többsége unitárius. Ugyanakkor hat **föderatív állam** is található: *Ausztria, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Németország, Svájc, Oroszország*.

VÁLTOZÁSOK EURÓPA POLITIKAI TÉRKÉPÉN. A politikai térkép egyik legfőbb sajátossága — a dinamikussága (változékonysága), annak ellenére, hogy folyamatosan próbálják stabilizálni a határokat és elkerülni az újabb területi konfliktusokat. A legfontosabb átalakulások a politikai térképen kapcsolatosak a változásokkal az államhatárok alakzatában, a vezető államok geopolitikai szférájában, a nemzetközi integrációban és dezintegrációban. A legjelentősebb változások Európa politikai térképén az utóbbi évtizedekben kapcsolatosak voltak a **szocialista rendszer szétesésével**, amit az *SzSzKSz*, a *Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSzSzk)* és *Csehszlovákia* felbomlása kísért, ezen kívül, *Németország* egyesülése. A volt JSzSzk szétesése járt a legnagyobb konfliktusokkal és véres fegyveres összecsapások kísérték. Ennek a folyamatnak utolsó szakasza volt Koszovó elszakadása Szerbiától és a részben elismert *Koszovói Köztársaság* megalakulása. Az *SzSzKSz* szétesése kevésbé volt drámai, ellenben az államképződés folyamatát több egykori szovjet tagköztársaságban konfliktusok kísérték, amelyek következtében nem elismert egyoldalúan kikiáltott köztársaságok képződtek *Moldova, Grúzia* és *Azerbajdzsán* területén. Az esetek többségében az ilyen autonómiákat az Orosz Föderáció különleges alakulatai és fegyveres erői támogatták, és ilyen módon próbálják ma is megtartani geopolitikai hatásukat a posztsovjet térségben.

Ugyancsak fontossá vált az **európai integráció** aktivizálódása. Az Európai közösség 1993-ban átalakult *Európai Unióvá* (EU), amely 1995-ig 15

uniós tagra bővült, 2004-ben — 25-re, 2007-ben — 27-re, 2013-ban — 28-ra. Az európai integráció — az első és különösen nagyméretű példája sok fejlett és politikailag érett államok önkéntes lemondására a nemzeti szuverenitás egy részéről az összes tagország polgára közös érdekeinek (béke, gazdasági felvirágzás, emberi jogok betartása, az irányítás demokratikus elvei) elérése érdekében. Ugyanakkor, az EU minden egyes bővítésével egyre bonyolultabbá válik hatékonyan reagálni korunk olyan sürgető kihívásaira, mint a terrorizmus, a migrációs nyomás és egyes tagországok gazdasági stagnálása. Mint következmény, a lakosság között egyre népszerűbbek az euroszeptikus mozgalmak. Így, 2016-ban Nagy-Britannia lakossága népszavazáson fejtette ki hozzáállását az ország kilépéséről az EU-ból.

A SZEPARATIZMUS ÉS A KATONAI AGRESSZIÓ MEGNYILVÁNULÁSAI. A szeparatizmus elterjedt jelenség Európa politikai térképén. A **szeparatizmus** — politikai tevékenység, amely az etnikai, kulturális, vallási vagy más közösségek elszakadására irányul az ország fő részétől. Az enyhébb formájukban a szeparatista mozgalmak külön, egyedi jogokat igényelnek saját közösségüknek vagy részbeni autonómiát. A legélesebb megnyilvánulása a szeparatizmusnak *Katalóniában* figyelhető meg, **Spanyolország** autonóm területén, amelynek parlamentje 2017-ben, a megtartott népszavazás eredményeként kikiáltotta függetlenségét a királyságtól. Válaszként a spanyol kormány ezeket az intézkedéseket törvényteleneknek ismerte el, amelyek ellentétesek az ország alkotmányával, viszont a kérdés továbbra is megoldatlan maradt. Ugyanakkor, szeparatista hangulat van más spanyol régiókban is — *Baszkföldön, Andalúziában, a Baleár- és Kanári-szigeteken.*

4. táblázat

Szeparatista mozgalmak példái Európában

Ország	A szeparatista mozgalom régiója
Nagy-Britannia	Észak-Írország, Wales, Skócia
Spanyolország	Katalónia, Andalúzia, Baszkföld
Franciaország	Baszkföld, Bretagne, Korzika stb.
Olaszország	Padánia (Észak-Olaszország), Velence, Dél-Tirol
Németország	Bajorország
Belgium	Vallónia, Flandria
Bosznia és Hercegovina	Bosnyákok, szerbek, horvátok által lakott vidékek
Szerbia	Koszovó

6. ábra. Szeparatista mozgalmak Nagy-Britanniában

Az elszakadás magas kockázata van **Nagy-Britanniában** is. Törekvések a kilépésre *Skóciában* és *Észak-Írországbán* különösen kiéleződtek a brit népszavazás eredményeinek bejelentése után az EU-ból való kilépésről. Skócia és Észak-Írország részei szeretnének maradni az Európai Uniónak, ami még inkább megerősítette a szeparatista hangulatot. A területi egységesség megőrzésének problémájával **Belgium** is küzd. Az ország területén két közösség helyezkedik el — *Vallónia* és *Flandria*, amelyek történelmileg rendelkeznek eltérő etnikai és kulturális különbségekkel és különböző nyelveken beszélnek — francia nyelven és flamandul (közele a hollandhoz). A szeparatizmus lehetséges gócai megtalálhatók *Franciaországban*, *Olaszországban*, *Németországban*, *Lengyelországban*, *Csehországban* és más országokban.

Jelenleg a szeparatizmusnál is akutabb probléma merült fel Európában, — **Oroszország katonai agressziója**. Ez a probléma az 1990-es években merült fel, amikor az Orosz Föderáció többször is destabilizálta a politikai helyzetet és közvetlenül helyi konfliktusokat okozott a volt Szovjetunió köztársaságaiban. 2014-től a Krím elfoglalása és anektálása, valamint a katonai invázió után Ukrajna Donyeck és Luhanszk régióinak területén az orosz agresszió Európa első számú problémája lett. És 2022. február 24-től az *Ukrajna* elleni teljes körű háború a biztonsági és a stabilitás elleni kihívássá vált nemcsak a régió, hanem az egész világ számára is.

ORSZÁGTÍPUSOK. A gazdasági fejlődés szintje alapján Európa országai két fő típushoz tartoznak — **fejlettek** és **átmeneti gazdasággal rendelkezők** (5. táblázat). Ennek az osztályozásnak a kulcsa — az egy főre jutó GDP mutatói, a terciér szektor részaránya a gazdaság szerkezetében, az emberi fejlettségi index.

5. táblázat

Ország típusok Európában a gazdasági fejlettség szintje szerint

Gazdaságilag fejlettek		
A Nagy hetes országai	Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország	Erőteljes gazdasággal rendelkeznek, mindegyik több mint 1,5 trillió USA dollár GDP-vel. Meghatározó szerepük van a világgazdaságban
Az EU országai — 15 (1995-ig csatlakoztak)	Ausztria, Belgium, Nagy-Britannia, Görögország, Dánia, Írország, Spanyolország, Olaszország, Luxembourg, Hollandia, Németország, Portugália, Finnország, Franciaország, Svédország	Európa két rendszerre szakadása idején a kapitalista rendszerhez tartoztak. Magasabb szociális-gazdasági mutatókkal rendelkeznek összehasonlítva az EU új tagjaival, amelyek 2004 után váltak tagokká.
Az EU országai — 13 (2004 után csatlakoztak)	Bulgária, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Magyarország, Horvátország, Csehország	Az SzSzKSz volt balti tagköztársaságai, 8 poszt-szocialista ország és két szigetország. Ezek az országok jelentős szociális sikereket értek el, viszont alacsonyabb szinten vannak, mint az EU többi 15 tagja
Európa más fejlett országai	Izland, Norvégia, Svájc	Magas életszínvonalal rendelkeznek, viszont sajátoságaik miatt tartózkodtak az EU csatlakozástól. Tagjai az EFTA-nak

Törpeországok	Andorra, Vatikán, Liechtenstein, Málta, Monaco, San Marino	Az életszínvonal alapján a világ gazdaságilag fejlett országaihoz tartoznak, viszont nagyon kis méreteik miatt a gazdaság szűk szerkezetével rendelkeznek és GDP alacsony mutatóival
---------------	--	--

Átmeneti gazdasággal rendelkező országok		
Az SzSzkSz volt tagköztársaságai Európában (a balti országok kivételével)	Fehéroroszország, Moldova, Ukrajna, Oroszország	A szociális-gazdasági fejlődés viszonylag alacsony mutatóival rendelkeznek, a reformkérdések és a gazdaság átalakításának problémáival az SzSzkSz szétesése után
A Balkán-félsziget poszt-szocialista országai (az EU tagjává váltak kivételével)	Albánia, Bosznia és Hercegovina, Macedónia, Szerbia, Montenegró	A szociális-gazdasági fejlődés viszonylag alacsony mutatóival rendelkeznek és a gazdaság szerkezeti problémáival, amelyek a megreformálás szakaszában vannak

Az átmeneti gazdasággal rendelkező országokhoz tartoznak Európa országai, ahol szerkezetileg átalakul a tervgazdaság piacgazdasággá. Ha az 1990-es évek folyamán ehhez a csoporthoz sorolták mindegyik poszt-szocialista országot, a sikeres politikai és gazdasági reformok elvégzése után több Kelet-Európai és balti ország belépett az EU-ba és jelenleg a gazdaságilag fejlettek csoportjában találhatók.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A térképet használva elemezzétek Európa gazdaságföldrajzi fekvését.
 2. Miben rejlenek Európa politikai térképének sajátosságai? Hozzatok fel példákat a szuverén államokra, függő területekre és nem elismert állami képződményekre. Mutassátok meg őket a térképen.
 3. A brit politológus, Vernon Bogdanor, az alkotmányos uralkodót a következőképpen nevezte: „szuverén, aki uralkodik, de nem irányít”. Hogyan értitek az ilyen kijelentést?
 4. Milyen államirányítási formával rendelkezik Ukrajna? Milyen országunk állami-területi szerkezete?
- 5*. Ukrajna milyen típusú országokhoz tartozik a gazdasági fejlődés szintje szerint? Rajta kívül mely országok alkotják ezt a csoportot? Miben rejlenek ezeknek az országoknak a fejlődési sajátosságai?

VITATÉMA

Beszélgétek meg, hogy az ukrajnai háború befejezése után milyen módokon lehet leküzdeni az Orosz Föderáció újabb katonai agressziójának veszélyét. Alkossatok csoportokat, amelyek megvitatják a meghatározott álláspontokat:

- a) a nyugati országok kollektív segítsége Ukrajna és más országok katonai potenciáljának növelése érdekében, amelyek potenciális agresszió áldozataivá válhatnak;
- b) Ukrajna és az agresszió más potenciális áldozatainak bevonása a NATO-ba. Javasoljatok más lehetőségeket.

4. §. INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK ÉS NEMZETKÖZI SZERVEZETEK

- ◆ Emlékezzetek vissza, mi a globalizáció és az integráció.
- ◆ Milyen nemzetközi szervezeteknek tagja Ukrajna?

INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK. A jelenkori világban gyakorlatilag egy ország sem képes létezni a gazdasági elszigetelődés feltételei mellett. A határok megnyitásának folyamatát a kereskedelemhez, és úgyszintén az országok technológiai, termelési és pénzügyi lehetőségeinek egyesítéséhez — **gazdasági integrációnak** nevezik. Története a Nagy földrajzi felfedezések korszakától kezdődött, amikor az európai országok fejleszteni kezdték a kereskedelmi kapcsolatok hálózatát az óceánon túli gyarmataikkal Amerikában, Ázsiában és Afrikában.

A XX. század közepétől Európa átalakult „az integráció világlaboratóriumává”, hihetetlen példákat demonstrálva a gazdasági és a politikai egyesülésről. Az európai integráció — a világ legnagyobb méretű integrációs projektje. Az elején Európa egyesülésének megálmodói a következő célt tűzték ki — egyesíteni az európai országokat a nemzetek feletti irányító testületek irányítása alatt, hogy lehetetlenné tegyék az újabb háborút a régióban és elősegítsék, hogy Európában egységesen álljanak ki a nemzetközi politikában. De mivel egy ilyen projekt összeegyeztethetetlen a nemzeti szuverenitás értékeivel, az egyesülés az úgynevezett alacsony szakpolitikai területről indult el, vagyis a gazdasági integrációval.

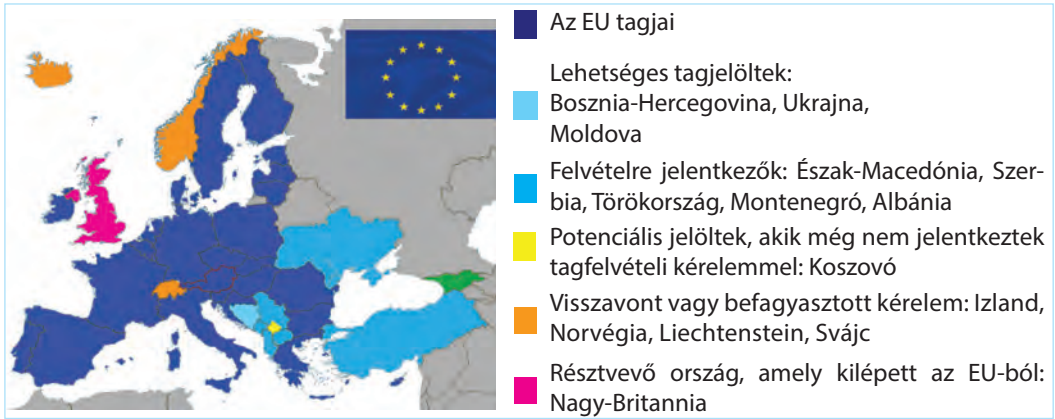
1952-ben hozták létre az *Európai Szén- és Acélközösséget*, majd 1957-ben az *Európai Atomenergia Közösséget* és az *Európai Gazdasági Közösséget*, amelyek később egyesültek egy képződménybe. 1993-ban alapították meg az **Európai Uniót (EU)** — Európa országainak politikai-gazdasági integrációs társulását. Az EU egyesíti a nemzetközi szervezet és az állam jellemzőit. A közösség megalakulásának pillanatától, később EU, több bővítési szakasz volt (6. táblázat). Jelenleg az unió 27 tagországot számlál. Az EU-ra jut a világ GDP-jének közel 16 %-a és a világ befektetéseinek több mint 35 %-a. Ennek a közösségnek országai egyeztetik a gazdasági, ökológiai és szociális politika fő irányait. Szintén bizonyos sikereket tudnak felmutatni egyeztetett pozíciók kidolgozásában a folyamatban lévő geopolitikai kihívásokra, közöttük az ukrán-orosz konfliktussal kapcsolatban. Az EU pénzügyi

6. táblázat

Az EU bővítésének szakaszai

A belépés éve	Országok
1952	Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxembourg (az első közösségek alapító országai)
1973	Nagy-Britannia*, Írország, Dánia
1981	Görögország
1986	Spanyolország, Portugália
1995	Ausztria, Finnország, Svédország
2004	Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Lettország, Litvánia, Észtország, Ciprus, Málta
2007	Bulgária, Románia
2013	Horvátország

* 2020-ban kilépett az EU-ból.

7. ábra. Az Európai Unió

segítséget nyújt országoknak és régióknak, amelyek krízisidőszakot élnek át, jelentős figyelmet fordít a szociális-gazdasági fejlődés terveire, hogy támogassa az elmaradott régiókat. A több mint fél évszázados történelme alatt az európai közösségek nagy utat tettek meg a szabad kereskedelem ágazati övezetétől a teljes gazdasági unióig. Az EU keretei között közös pénzegységet hoztak létre — az eurót, amely felváltotta a nemzeti pénzegységeket 19 tagországban (*Euro-zóna*). Az EU saját jogszabályokat alakított ki, amely nagyobb erőt képvisel, mint a nemzeti törvények. Az általános irányítást három fő szerv valósítja meg: az *Európai Bizottság*, az *EU Minisztertanácsa* és az *Európai Parlament*. Különálló szervezetek — az *Európai Bíróság* és az *Európai Tanács*, amely egyesíti a tagországok állam- és kormányfőit. Különösen fontos eredménye az európai integrációnak — a **Schengeni övezet**, egységes migrációs térség létrehozása, amely 26 országot egyesít, közöttük az EU 22 tagországát (*Nagy-Britannián, Írországon, Cipruson, Románián, Bulgárián és Horvátországon* kívül), továbbá ide tartozik *Liechtenstein, Norvégia, Izland és Svájc* is. Ennek a térségnek határain belül megszüntették az ellenőrzést a határokon, a polgárok szabadon átléphetik a határokat. Szintén biztosítva van a szabad munkavégzés bármelyik ide tartozó országban. A Schengeni egyezményt tartják az európai integráció csaknem a legnagyobb sikerének, hiszen ez a legnagyobb mértékben segíti elő a különböző országokban élő emberek közeledését.

Az EU-hoz való csatlakozást *Ukrajna* külpolitikájának stratégiai irányvonallá nyilvánították, 2022-ben pedig megkapta a tagjelölti státuszt. A szervezethez való csatlakozás előnyei jól láthatóak Európa volt szocialista országainak példáján, amelyek meglehetősen rövid idő alatt újjáépítették a gazdaságot és megemelték a szociális-gazdasági fejlődés szintjét, javítottak az állami irányítás minőségén. Ugyanakkor belépés az EU-ba, különösen csatlakozás a Schengeni övezetbe, valószínűleg a munkaképes korú ukrán fiatalok még nagyobb kiáramlásához vezet.

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK. Fontos formája az integrációnak — számos nemzetközi szervezet megjelenése. Ezeket a tevékenységek koordinálására, a viták megoldására, a globális és a regionális problémák elleni küzdelemre hozták létre.

Tíz ország (*Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Írország, Olaszország, Luxembourg, Hollandia, Norvégia, Franciaország és Svédország*) 1949-ben megalakította az **Európai Tanácsot**. A *Strasbourgban* (Franciaország) székelő szervezet biztosítja az emberi jogok tiszteletben tartását, a demokrácia elveit, a jogállamiságot és támogatja az európai kultúrát. Jelenleg a szervezetnek tagja csaknem mindegyik európai ország (*Ukrajna* 1995-től), kivéve Fehéroroszországot és Vatikánt. Tevékenységének fő irányvonalai — közös megközelítések és jogszabályi előírások kidolgozása, amelyek célja a demokrácia védelme, harc a diszkrimináció különböző formái ellen (kínzás, rasszizmus, az emberek illegális mozgása), a kisebbségek nyelvének védelme, az országok közötti kulturális csere elősegítése stb. El lehet mondani, hogy ez a szervezet dolgozza ki a politikai és jogi élet normáit Európában.

Európában két nemzetközi biztonságpolitikai szervezetet vagy katonai-politikai blokkot hoztak létre. Az **Észak-atlanti Szerződés Szervezete, NATO**, amelyet Észak-atlanti Szövetségnek is neveznek — Európa és Észak-Amerika 29 országának katonai-politikai uniója, amelyek kötelezettséget vállaltak közös erőfeszítésekkel védeni a szövetség bármelyik tagországát katonai támadás esetén (7. táblázat). *Finnország és Svédország* szintén a NATO-csatlakozás mellett döntött az Orosz Föderáció Ukrajnába való teljes körű inváziójának közvetlen következményeként. Az észak-atlanti szövetség különösen fontos szerepet játszik az európai biztonsági rendszerben.

Szómagyarázat

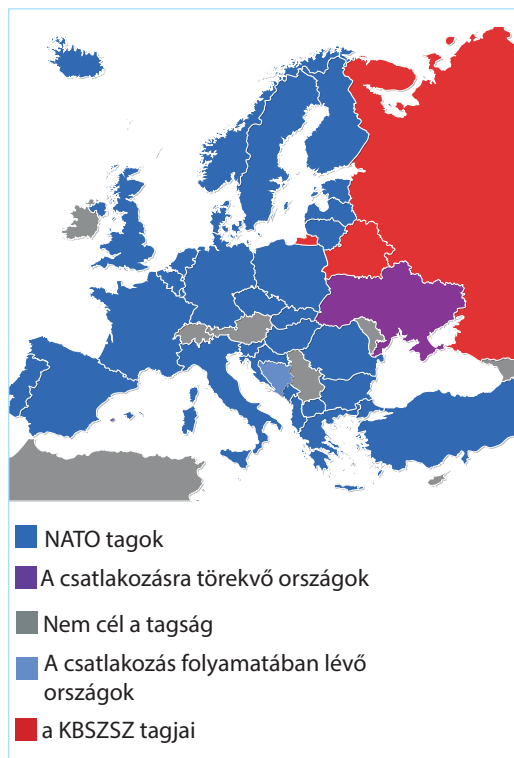

NATO — angol megfelelője *North Atlantic Treaty Organization*, a fordítása — *Észak-atlanti Szerződés Szervezete*.

7. táblázat

NATO tagországok Európában

A belépés éve	Ország	
1949	Alapító országok Belgium, Dánia, Nagy-Britannia, Izland, Olaszország, Kanada, Norvégia, Luxembourg, Hollandia, Portugália, USA, Franciaország	
	1952	Görögország, Törökország
	1955	Németország
	1982	Spanyolország
	1999	Lengyelország, Magyarország, Csehország
	2004	Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovénia, Szlovákia
	2009	Albánia, Horvátország
2017	Montenegró	
2020	Észak-Macedónia	
2023	Finnország	
2024	Svédország	

8. ábra. NATO tagországok Európában

Az 1949-ben, a lehetséges Európa elleni szovjet katonai agressziót megelőző intézkedések végzésére létrehozott Észak-atlanti Szövetség, a „hidegháború” idején nem hajtott végre katonai műveleteket. Az 1990-es években haderői részt vettek a hadműveletekben *Kuvaitban, Bosznia és Hercegovinában, Koszovóban*; a 2000-es években — *Afganisztánban*, a műveletekben a kalózkodás visszaszorítására az Ádeni-öbölben stb. Ennek a szervezetnek a fő ereje a tagországok jelentős katonai, politikai és gazdasági potenciáljában rejlik. A potenciális ellenfelek tartanak a nyílt konfrontációtól a világ gazdaságilag és technológiailag legfejlettebb országainak szervezetével, amelyek előnyökkel rendelkeznek mind a katonai technológiák területén, mind a gazdasági befolyás lehetőségeiben. A NATO sajátossága — az USA aránytalanul nagy szerepe mind a haderők potenciáljában, mind a kiadásokban a szövetség szükségleteire. Gyakran ezt a helyzetet úgy értelmezik, mint negatívumot Európa részére. Viszont, ez lehetőséget ad az európai országoknak több pénzt költeni a saját gazdasági és szociális fejlődésére, míg az USA garantálja a katonai biztonságot. A NATO talán legnagyobb eredménye az a tény, hogy a több mint fél évszázados megléte alatt a tagországok között nem történtek háborús konfliktusok. A NATO-hoz való közeledés és csatlakozás — Ukrajna külpolitikájának egyik prioritása. A szövetséghez való csatlakozás esetén Ukrajna kívül esne Oroszország geopolitikai befolyásától. Az Orosz Föderáció Ukrajnába való teljes körű inváziójának kezdetével a NATO-tagság még fontosabb feladattá vált. Hiszen a szövetségi tagság tekinthető Ukrajna jövőbeli biztonsága legjobb garanciájának a területi integritásának helyreállítása után.

A NATO ellensúlyozására 1992-ben megalakították a **Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetét (KBSZSZ)**. Jelenleg hozzá tartozik *Oroszország, Fehéroroszország, Örményország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán*, akik a NATO-t agresszív blokkként fogják fel.

GLOBALIZÁCIÓS FOLYAMATOK. A jelenkorban Európa teljes mértékben részese a globalizációs folyamatoknak. Ebben a régióban található a „Nagy hetes” négy országa, jelentős pénzügyi központok helyezkednek el — *London, Párizs, Frankfurt am Main, Milánó* stb., itt vannak a világ vezető TNC-inak székhelyei. A pénzügyi, technológiai és politikai központ szerepe általában meghatározza a globalizáció kedvező hatását Európa országaira, különösen a tőke felhalmozására és a termékek széles választékának kínálatára versenyképes árakkal. A jelenkorban az EU — a legnagyobb integrációs projekt nemcsak Európában, hanem az egész világon. Ugyanakkor, a globalizáció magában hordoz egy sor veszélyt is. Valójában, az ipari termelés áthelyezése az „olcsó” országokba a munkanélküliség növekedéséhez vezetett Európában. Gyakran az európai termelők nem bírják a piaci konkurenciát az olcsó import-termékekkel, különösen a szövet és ruhafélék gyártásában, a mezőgazdasági termékek termelésében stb. Ezért az országok kereskedelmi korlátozásokat vezetnek be.

A gazdasági határok „eltűnésének” folyamatát az emberek nemzetközi migrációjának növekedése kíséri és az információs csere, ami fokozatosan

magában hordozza a kulturális globalizációt. A **kulturális globalizáció** — egyetemes ötletek, értékek, művészeti irányzatok kialakulása, amelyek terjednek a világban és helyettesítik a kultúrélet helyi hagyományait. A globális kultúra gyakran veszi át a világ különböző népei hagyományainak elemeit. Például, a globális konyhaművészet elemeivé váltak az olasz pizza, az amerikai burgerek, a japán sushi stb. Európában terjednek az ázsiai vallások (a buddhizmus és az iszlám), közkedvelté válnak a keleti ruhaviseletek elemei. Ugyanakkor, a kulturális globalizáció gyakran ellenállást is kivált — nemzeti mozgalmakat és az idegen nyelv, viselkedés, kommunikációs stílus, kultúra elleni felfordulásokat.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Hozzatok fel példákat a globalizációról az irodalomban, zeneművészetben, filmekben és más szférákból.
 2. Gondolkozzatok el, Európát miért nevezik képletesen „az integráció világlaboratóriumának”.
 3. Milyen céllal hozták létre az EU-t? Mit jelent most az országok számára ez a társulás?
 4. Mi a lényege a Schengeni megállapodásnak? Miért tartják ezt az európai integráció talán legnagyobb sikerének?
 5. Mi ismert számotokra az Európai Tanácsról? Milyen fő irányvonalakat képviselnek munkájukban?
- 6*. Érvelve erősítsétek meg vagy cáfoljátok az elképzelést, hogy a NATO — „a civilizált világ hadserege”.

VITATÉMA

Használjatok információs pótforrásokat és tudjatok meg többet a NATO-ról és Ukrajna csatlakozási perspektíváiról a szervezethez. Képezzetek két csoportot, amelyek indokolva védenek meg két ellentétes álláspontot:

- a) Ukrajna belépése megerősíti a NATO-országok biztonságát;
- b) növeli a NATO-országok kockázatait.

Próbáljátok megjósolni Ukrajna EU-csatlakozásának pozitív következményeit és kockázatait.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Integrációs és dezintegrációs folyamatok Európában

1. Kutassátok a változásokat, amelyek Európa politikai térképén következtek be az utóbbi fél évszázadban, támaszkodva az információkra, amelyek a tankönyvben és pótforrásokban szerepelnek: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_national_border_changes_\(1914%E2%80%93present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_national_border_changes_(1914%E2%80%93present)).
2. A változások közül melyeket lehet tekinteni integrációs és melyeket dezintegrációs folyamatoknak? Vonjatok le következtetéseket arról, hogy milyen időszakokban voltak többségben az integrációs folyamatok és melyekben a dezintegrációsak.
3. Szerintetek, milyen tényezők váltották ki ezeket a folyamatokat Európa térképén?

5. §. TERMÉSZETI FELTÉTELEK ÉS ERŐFORRÁSOK

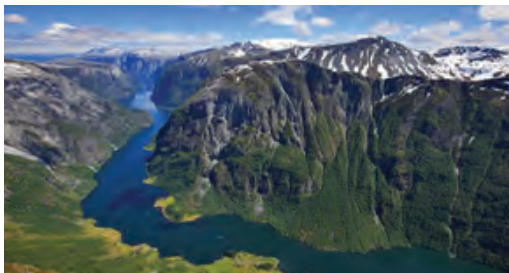
- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen nagy síkságok és hegységek találhatók Európa határain belül.
- ◆ Milyen földrajzi övezetekben fekszik Európa? Milyen éghajlati típusok képződtek ott?
- ◆ Az ásványi kincsek milyen csoportjait különböztetik meg felhasználásuk alapján?

Európa természeti feltételei nagyon változatosak. Területén találhatóak működő vulkánok és gejzírek, hideg tundra és hatalmas tajga, havas hegycsúcsok és meleg mediterrán szubtrópusok. Összességében, a természetföldrajzi viszonyok kedvezőek az életfeltételekhez és a gazdasági fejlődéshez.

DOMBORZAT. Európa felszínének átlagos magassága közel 300 m a tenger szintje fölött. Ugyanakkor, területének csaknem 70 %-a rendelkezik 200 méternél alacsonyabb részekkel és mindössze 6 %-a emelkedik 1000 m fölé. A magasságok ilyen megoszlása elősegíti a szabad letelepedést és tanúskodik a komoly akadályok hiányáról a földfelszíni közlekedési utak építésében. Amint látjuk, Európában többségben vannak a síkságok. A legnagyobb közülük Kelet-Európában található — a Kelet-európai-síkság, amelynek határain belül helyezkedik el számos ország (*Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova, Lengyelország és Oroszország egy része*). A síkságok elterjedtek Nyugat-Európa északi részén is. Tovább, déli irányban *alföldek* húzódnak — a *Közép-dunai (Ausztria, Románia, Szerbia, Magyarország, Horvátország)* és az *Alsó-dunai (Románia, Bulgária északi része)*. Az alföldi domborzat jellemző Finnországban is. Már ismeretes számotokra, hogy az elmúlt geológiai korszakokban, az éghajlat lehülésének eredményeként Észak-Európát jégtakaró fedte be. Mozgása következtében a gigantikus tömegű jég hatalmas kődarabokat szállított, mélyedéseket mart ki, gleccserüledékeket hozott létre (morénákat) és legyalulta a sziklákat. Az ősi

9. ábra. Kelet-európai-síkság (Ukrajna)

10. ábra. Fjord (Norvégia)

eljegesedés következményei a fjordok is — szűk, kanyargós, mély tengeri öblök magas és meredek partokkal, amelyekkel tagolódnak a *Skandináv-félsziget* nyugati partjai. A fjordok a gleccser által kimélyített és a tenger által elárasztott folyóvölgyekben és mélyedésekben jöttek létre.

Európa legmagasabb pontja — az *Elbrusz* (5642 m), a *Kaukázusban* található, Oroszország európai felének déli részén. Ha nem vesszük figyelembe a Kaukázust, mint határos részt Ázsiával, akkor a legmagasabb pontnak a *Mont Blanc* csúcsot (4809 m) tarthatjuk az *Alpokban* Franciaország és Olaszország határán. Az alpi hegyképződés övezete (*Pireneusok, Alpok,*

Appennini-hegység, Dinári-hegység, Balkán-hegység, Rodope, Kárpátok, Krími-hegység, Kaukázus) — Európa legnagyobb magassági láncolata. Ezek a vidékek szeizmikusan aktív övezetek. A földrengések legnagyobb gyakorisága az Appennini-félszigeten, a Balkán-félszigeten és a Kaukázusban figyelhető meg. Aktív vulkanikus terület *Izland* — sziget, amely a földkéreg fiatal része, ahol számos működő gejzír és tűzhányó található. Franciaország, Németország és Csehország területén több hercíni (variszkuszi) közép- és alacsonyhegység húzódik (*Vogézek, Fekete-erdő vagy Schwarzwald, Érchegység, Tübingiai-erdő* stb.). A Skandináv-félszigeten emelkedik ki a Skandináv-hegység. A variszkuszi ősi hegyvonulat, az *Urál* — Európa keleti határvonala.

11. ábra. Az Alpok (Svájc)

12. ábra. Tűzhányók Izlandon

ÉGHAJLAT. Európa éghajlati viszonyai kedvezőek a gazdálkodáshoz. Területének nagyobb része a mérsékelt éghajlati övben fekszik. Európa a nyugati szelek hatása alatt áll. Nedvességgel telítődve az Atlanti-óceán fölött, ezek a szelek eléggé nedves éghajlatot alakítanak ki hűvös nyárral és viszonylag meleg téllal a régió nyugati részén. Az időjárás ott gyakran felhős, köddel és szemerkélő esővel. Kelet és dél felé haladva a nedvesség fokozatosan csökken. Jelentősen enyhíti az éghajlatot a meleg *Észak-atlanti-áramlat*, aminek következtében a tél, különösen Nagy-Britanniában és a skandináv országokban, viszonylag meleg. Ez lehetőséget teremt gazdálkodással foglalkozni északabbra, mint a világ más régióiban. Észak-Európában Norvégia, Finnország és Oroszország legészakibb vidékei benyúlnak a szubarktikus éghajlati övbe, a szigetek pedig — az arktikusba. Az éghajlat ott nagyon hideg. Ugyanakkor, Dél-Európa félszigetei (Pireneusi, Appennini, Balkán) a szubtrópusi övben helyezkednek el, ahol mediterrán éghajlattípus alakult ki, ami a legkomfortosabb az életvitelhez.

Kedvezőtlen éghajlati jelenségek Európában — az időszakos áradások és zöldsárgák, az átlagfölötti csapadék következtében. Ugyanakkor, Ukrajna és Oroszország déli vidékei a nyári időszakban gyakran szenvednek a szárazságtól. A természetföldrajzi veszélyekhez sorolják a globális felmelegedés következményeit is, amelyek okozhatják nagy területek elöntését (például, Hollandia területének fele a tenger szintjétől alacsonyabban helyezkedik el).

FELSZÍNI VIZEK. A leggazdagabb a felszíni vizekben Nyugat- és Észak-Európa, mert ott nagy mennyiségű a csapadék (több mint 1000 mm/év).

13. ábra. A Duna (Magyarország)

14. ábra. A Genfi-tó (Svájc)

Európa **folyói** két óceán medencéjéhez tartoznak — az Atlanti- (Duna, Dnyeper, Rajna stb.) és Északi-Jeges-óceánhoz (*Északi-Dvina, Mezeny, Pecsora* stb.), rajtuk kívül a belső lefolyástalan Aral-Kaspi-medencéhez (*Volga* stb.). Táplálásuk többnyire esővíz és hóolvadék-víz. A *Duna* (2857 km) — Európa második leghosszabb folyója (a Volga után), amely tíz ország területét szeli át. Évente több mint 50 millió tonna rakományt szállítanak rajta. Fontos közlekedési artériája a *Rajna* is. Rotterdam kikötője, a torkolatában, hosszú időn keresztül volt Európa „közlekedési kapuja”. Észak-Európa folyói, bár mindig bővizűek, viszont nagyon rövidek, a folyásuk pedig gyors. Az ilyen folyókat lehetetlen felhasználni a hajózásra, viszont olcsó villamos-energia forrásai. Dél-Európában kevés folyó van, nem fagynak be télen és többnyire esővízzel táplálódnak. A gazdaságban nagy jelentőségük van a földek öntözésében a nyári, száraz időszakban.

A legtöbb **tó** Észak-Európában található, ahol hatással volt a negyed-időszaki eljegesedés. Számos kisebb és nagyobb tómeder a jég által kivájt mélyedésekben helyezkedik el. Nagy területeket foglalnak el a mocsarak is. Festői szépségű tavak találhatóak az Alpokban (14. ábra). Európa tájképi sokszínűsége megalapozta turisztikai-rekreációs potenciálját.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK. Európa gazdag különböző ásványi erőforrásokban. Többségük regionális jelentőségű, egyesek pedig — világméretűek (8. táblázat). Tartalékaik viszont jelentős mértékben kimerültek, hiszen ez a régió elsőnek lépett be az iparosodás szakaszába. Európa méhében a világ feltárt kőszéntartalékainak közel 20 %-a található, a cink 17 %-a, az ólom 13 %-a, a réz 7 %-a. A többi ásványi kincs mennyisége még kevesebb. Ezért Európa ipara függ a tüzelőanyag-energetikai és az érces nyersanyagok importjától.

Európa országainak ellátottsága ásványi nyersanyagokkal nem egyforma. A **kőszénmedencék** egy sávban összpontosulnak, amely *Nagy-Britanniától Franciaország* északi részén keresztül, *Belgium* déli részén, *Németországon* (*Ruhr* és *Saar*), *Csehországon* (*Ostrava*) és *Lengyelországon* (*Felső-Szilézia*) át húzódik. Vastag szénrétegek találhatóak *Ukrajnában* (*Donbász*) és *Oroszországban* is. Európa legnagyobb **kőolaj- és földgázlelőhelyeinek** vidéke az *Északi-tenger* selfővezete, amely háromnegyed részben elégíti ki a régió országainak szükségleteit tüzelőanyagból. Kőolajat és földgázt termel ki

Nagy-Britannia, Norvégia és Hollandia. Az Előkárpátok-süllyedékben és a Fekete-tenger medencéjéből kőolaj-ki-termeléssel foglalkozik Románia. Kőolajlelőhelyeket tártak fel Olaszország déli részén és Görögországban is.

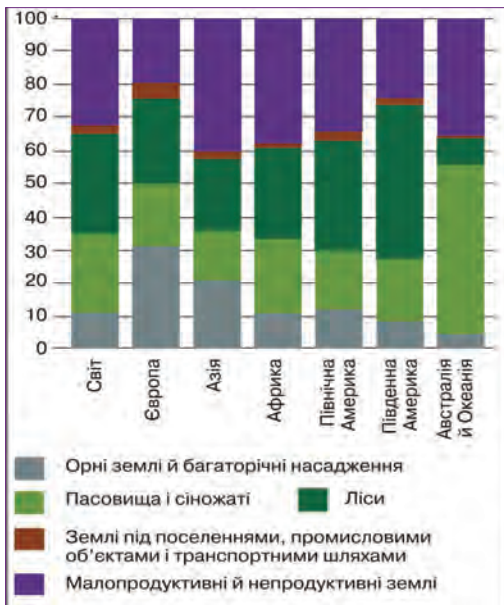
Agazdag vasérc (több mint 60 % érc a kőzetben) lelőhelyei a Balti-pajzs és a Skandináv-hegység vidékén (Svédországban) helyezkednek el, továbbá Franciaországban, Németországban, Luxembourgban, Nagy-Britanniában, Ukrajnában és Oroszországban. Nagy **rézérc** lelőhelyeket nyitottak meg Alsó-Sziléziában Lengyelországban. Ott más **színesfémeket** is találtak — ezüst, nikkel, kobalt, ólom, cink. A színesfémek érceit, közöttük bauxitot, rézércet, krómércet, polimetallikus érceket bányásznak az Alpok, a Pireneusok, az Appenninek hegyvidékein és a Balkán-félsziget hegységeiben. Gazdag lelőhelyei vannak a **nemfémek erőforrásoknak**, amelyek nyersanyagot szolgáltatnak a vegyipar, a kohászat, az építőipar számára és más ágazatoknak. Világszintű jelentősége van a kőszónak Lengyelországban, a kálisónak Németországban és Franciaországban, a foszforitoknak Oroszországban. Találhatók terméskén lelőhelyek (Lengyelország, Ukrajna) és grafitlelőhelyek (Csehország) is. Összességében, az ásványi erőforrások bányászatának fő vidékei Európában — Felső-Szilézia, az Északi-tenger és Skandinávia.

Európa az utolsó helyet foglalja el a világ régiói között a termőföld alap nagysága alapján, de a megművelt földek részaránya alapján (32 %) — az első (15. ábra). A legelők részaránya kevesebb a világ átlagos mutatójánál (23 %), az erdővel elfoglalt földek részaránya viszont nagyobb. Európában kisebb a részaránya, mint a világ más részein, a nem hasznosított földeknek (16 %) és a legnagyobb a beépített földeké — 5 %.

Fontos szerepet játszanak a gazdasági fejlődésben a **vízi erőforrások**. A tartalékok magas mutatói ellenére (közel 1,5 millió km³), Európa érzi az édesvíz deficitjét, mivelhogy a fogyasztása az iparban és a mezőgazdaságban az egyik legmagasabb a világon. A vízenergetikai potenciál nagysága alapján

Európa ásványi erőforrásai

Erőforrások	Ország	
	Világméretű	Regionális jelentőségű
Tüzelőanyag-energetikai		
Szén	Oroszország, Lengyelország, Nagy-Britannia, Németország, Ukrajna	Románia, Bulgária, Szerbia
Kőolaj	Oroszország	Nagy-Britannia, Románia, Norvégia
Földgáz	Oroszország, Norvégia	Nagy-Britannia, Hollandia, Románia
Érces (fémek)		
Vasérc	Oroszország, Ukrajna, Svédország, Franciaország, Nagy-Britannia	Románia, Spanyolország
Mangánérc	Ukrajna	Bulgária, Oroszország
Rézérc	Lengyelország, Oroszország	Bulgária
Polimetallikus ércek	Oroszország, Spanyolország, Bulgária, Portugália, Ukrajna (titán, lítium)	Bulgária
Bauxit	Oroszország, Görögország	Franciaország, Horvátország
Uránérc	Oroszország, Ukrajna	Franciaország, Németország

15. ábra. A világ és régióinak termőföld-alap szerkezete

az erdők kivágásával megvalósul a fák telepítése is. A XX. század közepétől kezdtek el, az európai országok többségében, az erdőterületek újratelepítését. Így, a nagy népsűrűség ellenére, a földek magas felszántottsága és a termőföldek beépítettségének nagy részaránya mellett, emelkedik az erdők területe Európában. A fával való ellátáson kívül, a mesterségesen létrehozott erdők meliorációs és rekreációs szerepet is betöltenek.

Európa az utolsó előtti helyet foglalja el a világ régiói között, viszont a felhasználásának szintje szerint, ami eléri a 70 %-ot — az első. Jelentős vízerőforrásokkal rendelkeznek: Franciaország, Norvégia, Oroszország, Svédország.

Európa jelentős **erdő-erőforrásokkal** rendelkezik. Valamikor gyakorlatilag az egész régió többségében lomblevelű erdőkkel volt fedve. A középkor folyamán és az újkorban csaknem az egész erdőtakarót a sík vidékeken kiirtották. A természetes erdők többnyire a hegyvidékeken maradtak meg, valamint a Skandináv-félszigeten. Az erdő — a fő gazdagság többek között Finnországban, ahol a fa készletezése és feldolgozása a nemzetgazdaság jelentős részét alkotja. Fontos, hogy egyidejűleg

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Európa domborzatát. Mutassátok meg a domborzati térképen a legnagyobb síkságokat és hegyvidéki masszívumokat.
 2. Felhasználva a tematikus éghajlati térképeket, bizonyítsátok be, hogy Európa éghajlata kedvező az ember életfeltételeire és gazdasági tevékenységére.
 3. Figyeljétek meg Európa domborzati térképét és gondolkozzatok el, milyen országokat neveznek átvitt értelemben, a természeti sajátosságaik alapján: „a tűz és a jég országának”, „a fjordok országának”, „az ezer tó országának”, „Európa faműhelyének”.
 4. Figyeljétek meg a 15. ábrát Európa termőföld-alapjának szerkezetéről. Hasonlítsátok össze a világ termőföld-alapjának szerkezetével.
 5. Hol összpontosulnak Európa erdőerőforrásai? Hogyan hasznosítják őket?
-
- 6*. Észak-Európa országainak lakossága tréfásan azt mondja: „Nálunk a víz — fulladásig van, kő — bármennyi, erdő — akár gátat emeljél”. Gondolkozzatok el, milyen természeti tényezők határozták meg a szubrégió „gazdagságának” ilyen összetételét.

6. §. A NÉPESSÉG ÉS ANNAK ELHELYEZKEDÉSE

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen időszakokat (fázisokat) különböztetnek meg a demográfiai átmenet koncepciójában.
- ◆ Mit értünk természetes és mechanikus népességmozgás alatt?
- ◆ Hogyan különböztetik meg a népesség migrációjának válfajait az időhossz és a motíváció alapján?

TERMÉSZETES NÉPESSÉGMOZGÁS. A népességszám (750 millió fő) alapján Európa a harmadik helyet foglalja el Ázsia és Afrika mögött. Ez kissé kevesebb, mint a Föld lakosságának 10 %-a. A legnépesebb országok — *Oroszország* (145 millió fő), *Németország* (84 millió), *Nagy-Britannia* (68 millió), *Franciaország* (66 millió). A legkevesebb népességszámmal Vatikán rendelkezik, amelynek 800 lakosa a pápa rezidenciája, a Szentszék szolgálati és adminisztratív szférájában dolgozó papok és alkalmazottak. A népesség számának változása a természetes és a mechanikus népességmozgás következtében történik. Már tudjátok, hogy a természetes népességmozgás alatt az élve-születések (Sz) és a halálozások (H) folyamatait értik, amelyek meghatározzák a természetes népszaporulat (TN) ütemeit az ország népességében (ezrelékben (‰) számlálják — egyének száma ezer fő népességre). Az európai országok végigmentek a *demográfiai átmenet harmadik szakaszán*, amikor fokozatosan csökken a születések száma, ami kapcsolatos az urbanizációs folyamatokkal, a nők társadalmi státusának újraértékelésével (a pénzügyi függetlenség és a szakmai megvalósulás iránti vágy), és a családtervezés gazdaságilag alátámasztott szükségességével. A XX. században a természetes szaporulat üteme Európa országaiban lecsökkent és egyenlővé vált a halálozási mutatókkal. A csaknem kiegyensúlyozott élve-születések és halálozások jellemző a *demográfiai átmenet negyedik szakaszára*. Jelenkorra ezt a szakaszt a magas szociális-gazdasági fejlődési szintre lépő európai országok érték el. Az anyagi ellátottság kellően magas szintje és a megbízható orvosi ellátás a minimumra csökkentette a gyermekhalandóságot és megemelte a várható élettartamot. A családok többsége nem több mint 2–3 gyereket akar nevelni (két gyerek demográfiaileg helyettesíti a szülőket, ezért a népességszám emelkedése csak a három és több gyereket nevelő családok esetén lehetséges). A XX. század második felében Európa számos gazdaságilag fejlett országában (*Ausztria, Olaszország, Németország* stb.) megfigyel-

A lakosság természetes népszaporulatának képlete

$Sz - H = TN$ (‰), ahol

Sz — élve-születések;

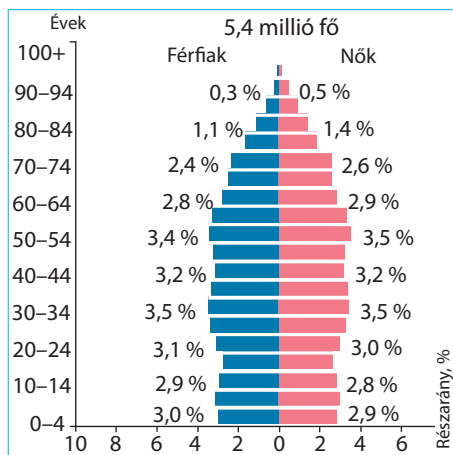
H — halálozások;

TN — természetes népszaporulat.

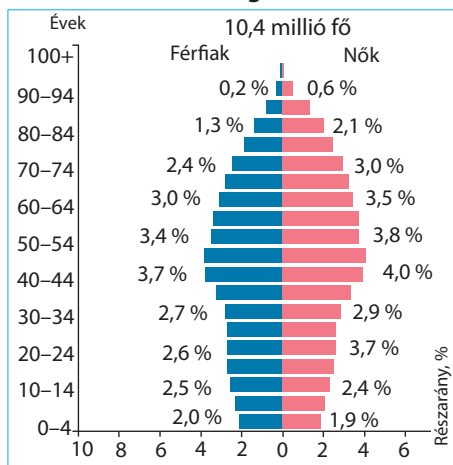
9. táblázat

**A lakosság természetes szaporulata
Európa országaiban (1995–2020)**

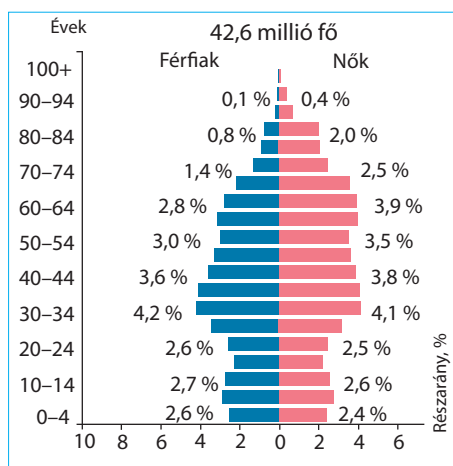
Ország	Időszak			
	1995 — 2000	2005 — 2010	2010 — 2015	2015 — 2020
Görögország	1,0	1,1	-1,2	-3,0
Olaszország	-0,6	-0,3	-1,6	-2,8
Litvánia	-1,7	-4,3	-3,0	-3,2
Moldova	1,3	-1,2	-0,4	-1,5
Németország	-1,1	-2,0	-2,4	-1,7
Norvégia	3,3	3,8	3,7	3,1
Oroszország	-5,7	-3,7	-0,4	0,1
Ukrajna	-6,4	-5,9	-4,1	-5,6
Európa	-1,3	-0,5	-0,1	0,11

Norvégia

Portugália

Ukrajna

16. ábra. Európa országainak korfái

hető volt a depopuláció — a népesség természetes fogyása (demográfiai krízis). Elégé súlyos demográfiai krízist él át *Fehéroroszország, Moldova, Oroszország és Ukrajna*. A demográfiai folyamatok jellegét Európa országaiban meg lehet figyelni a 9. táblázatban. Fontos szerepet játszik a népességszám szabályozásában a demográfiai politika — olyan intézkedések, amelyeket az ország kormánya fogantatosít a születésszám növekedésének elősegítésére vagy korlátozására. Európa országainak többségében, amelyekben éles probléma a depopuláció, a kormányok különböző szociális programokat fogadnak el és anyagi segítséget nyújtanak a sokgyermekes családoknak.

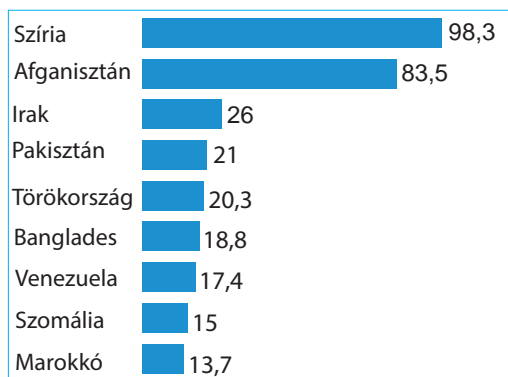
NEMI ÉS KORSZERKEZET. A különböző korcsoportok aránya a nem-kor piramisok formájában tükröződik. Egy ilyen sajátos diagram átfogó képet ad az ország jelenlegi demográfiai helyzetéről és munkaerő-potenciáljáról. Európában az emberek átlagéletkora 42,5 év. A 14 év alattiak aránya mindössze 15,5 %, a 15–64 évesek aránya 67 %, az idősebb, 65 év feletti korosztály 17,5 %. Általában 100 nőre 96 férfi jut. Ugyanakkor az egyes országok között meglehetősen jelentős különbségek vannak a nemek kor szerinti struktúrájában (16. ábra).

Európa egészében el van látva munkaerőforrásokkal, viszont egyes országok érzik a hiányukat és a hiányt migránsokkal fedezik.

MECHANIKUS NÉPESSÉGMOZGÁS. A mechanikus népességmozgás (migráció) — a lakosság helyváltoztatása a térben, jelentősen kihatással van a népességszámra és annak elhelyezkedésére. A migráció egyes válfajai megszokottak a mindennapi életben (például az *ingázó*). A munkaerőforrások mobilitása — garantálja a fejlődés területi aránytalanságainak kiegyenlítését — a munkaképes korú emberek átköltöznek a

magas munkanélküliség vidékeire, ahol kereslet van a bér munkára. A másik oldalról, az emberek tömeges kivándorlása a depressziós területekről a vidékek elnéptelenedéséhez és az ú. n. „szellem-települések” kialakulásához vezethet, amelyeket az állandó lakosok közül csaknem mindenki elhagyta. Az ilyen jelenség tipikus a kisebb városokra *Nagy-Britannia* régi iparvidékein (Észak-Anglia). Napjainkban azonban a társadalom figyelme a **külső** (nemzetközi) migrációra összpontosul. A nagy földrajzi felfedezések időszakától kezdve Európa tradicionális régiója volt a népesség emigrációjának Amerikába. Viszont a XX. századtól éles szakadás alakult ki Európa és Amerika országainak szociális szintje és gazdasági fejlődése között, az egyik oldalról, és a fejlődő dekolonizált országok között, a másik oldalról. Ezért, Európa országai a migránsok származásának régiójából átalakultak befogadó országokká. A leginkább kívánatosak a migránsok számára Nyugat- és Észak-Európa szociálisan tehetőbb országai — *Németország, Ausztria, Svédország* stb. Ugyanakkor, a migránsok nagy száma azokba az európai országokba kerül, amelyek egyszerűsített migrációs törvényekkel rendelkeznek egyes fejlődő országok, többnyire a volt saját gyarmatok számára. Például, *Franciaország* sajátos „kapunak” tekinthető az Észak- és Nyugat-Afrikából áttelepülő migránsok számára, *Nagy-Britannia* — a dél-ázsiai migránsoknak, *Spanyolország* — a latin-amerikaiaknak. Az immigránsok származásának régiói — többnyire Afrika és Ázsia országai (18. ábra). Szintén migrációs „kelet–nyugat” irányvonal alakult ki a volt szocialista országokból az EU országaiba. Tehát, gyökeres változások mentek végbe a globális migrációs áramlások irányában.

A tömeges migráció Európa országaiba számos szociális ellentétet idéz elő. Domináns típusa — a gazdasági **migráció**, vagyis jobb életfeltételek és munkakörülmények keresése. Ugyanakkor, a magas életszínvonalat a Nyugat országaiban jelentős mértékben a munkaadók és a kormányok közötti kompromisszumok árán érték el a magas munkadíj szintjének terén. Viszont a magas fizetési szint kevésbé versenyképesé teszi a termelést. Ezért, a munkaadók érdekeltek az olcsó munkaerőkben, amelyet a bevándorlók ajánlanak, a helyi lakosság pedig a bevándorlókat veszélyesnek tekinti saját életszínvonalukra, vagy bele kell törődniük az alacsonyabb jövedelmekbe, vagy munka nélkül lehet maradni. A másik érzékeny szociális aspektus — a kulturális ellentétek. A kompakt lakóhelyeken, többnyire a városokban, a bevándorlók törekednek a saját etnikai közösségeikben élni. Életmódjuk nem tipikus az európai országokra nézve, gyakran azt a benyomást keltik, hogy kultúrájuk kiszorítja a helyit. A környezetükben megfigyelhető a bűnözés és a szociális rendetlenségek magas szintje. A nemzetközi iszlám

17. ábra. Az EU országaiban menedéket kért migránsok származási országai, ezer fő (2021)

terrorizmus terjedésével, a muzulmán közösségeket a helyi lakosság gyakran veszélyesnek minősíti. Ennek megfelelően a közvélemény nyomása kényszeríti az országok kormányait Európában korlátozni a külföldiek beáramlását. Ez viszont előidézti az **illegális migráció** terjedését — egyének beutazása az ország területére a migrációs szabályok megsértésével (a fiktív idegenforgalom formáitól az illegális személyek szállításáig, a rakomány-konténerekbe rejtve).

Különösen bonyolult a menekültek problémáinak szabályozása. A nemzetközi jog normái szerint, a civil lakosság, amely fegyveres konfliktusok középpontjába kerül vagy üldöztetésnek van kitéve, vagy diszkriminációnak saját országa rezsimjei felől, jogában van politikai menedékjogot kapni és menekültstátuszt külföldön. Ugyanakkor, gyakran menekülteknek álcázva Európa fejlett országaiba gazdasági migránsok próbálnak beutazni. A menekültek problémája különösen súlyosbodik az aktív fegyveres konfliktusok esetén, akkor a menekültek áramlása elérheti a több százezer és millió főt. Így 2022 folyamán csaknem 8 millió ukrán távozott európai országokba ideiglenes védelemre az Ukrajna elleni teljes körű orosz invázió következtében. Ezért a migrációs válság a modern Európa előtt álló egyik legnagyobb kihívás. Európába minden évben nagyszámú munkaerő-bevándorló érkezik. Így, az utóbbi években a bevándorlók száma, amelyek állandó lakhellyel rendelkeztek az EU területén, közel 10 %-át alkotta a helyi lakosságnak. A közeljövőben a demográfiai helyzet Európában tovább fog bonyolódni. A munkaképes emberek migrációs folyamatát más régiókból elő fogja segíteni a depopuláció és a lakosság elöregedése, ami sarkallni fogja a kormányokat hatékonyabb demográfiai politika folytatására.

ETNIKAI ÖSSZETÉTEL. Európa jelenkori etnikai térképe néhány kulturális-történelmi mag alapján alakult ki. Többek között a régió etnikai történelemére kihatással voltak a kelta és a germán, a mediterrán hellén és római, a szláv népek Európa központi és keleti részén. Dél-Európára hosszú időn keresztül kihatással voltak Észak-Afrika népei és az Oszmán Birodalom türk kultúrája. Európa jelenkori nyelvi-etnikai térképén többségben vannak az **indoeurópai nyelvcsalád** nyelvei, közöttük a *germán*, a *román*, a *kelta*, a *baltikumi* és a *szláv* csoportok. Az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartoznak a *görög* és az *albán* nyelvek is. Magyarország, Észtország, Finnország határai között és Oroszország európai északi részén az **uráli nyelvcsalád** *finnugor csoportjának* nyelvei terjedtek el.

Európa országainak többsége egynyelvű, viszont akadnak országok, ahol több hivatalos nyelv van elfogadva. Például, *Belgiumban* három hivatalos nyelv van érvényben (holland, francia, német), *Svájcban* — négy (német, francia, olasz és rétoromán). Több országban vannak a saját államisággal nem rendelkező etnikai csoportok helyi nyelvei, például, a katalán, a baszk és a galíciai *Spanyolországban*, a walesi és skót — *Nagy-Britanniában*, a ruszin — *Szlovákiában* és *Ukrajnában*. A leggyakrabban használt nyelv Európában — a német. Németországon kívül, ez a nyelv hivatalos státusszal rendelkezik *Ausztriában*, *Belgiumban* és *Svájcban*. Az angol, a francia és

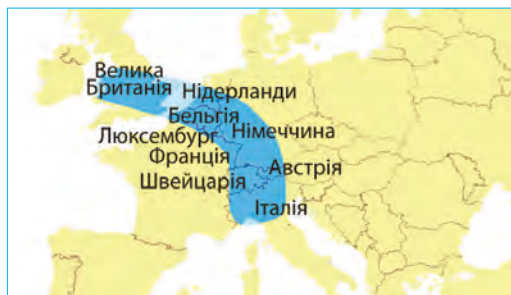
a német nyelvek különleges státusszal rendelkeznek az „eljárási” nyelvek között az EU irányító szerveinél.

VALLÁSI ÖSSZETÉTEL. Európában az uralkodó vallás — a **kereszténység**. Észak-Európában többségben van a protestantizmus, délen — a katolicizmus (*Görögországon* kívül, ahol ortodoxia uralkodik); a nyugati részen elterjedt a protestantizmus és a katolicizmus; keleten — a katolicizmus és az ortodoxia. Egyes országokban (Albánia, Bosznia és Hercegovina) az **iszlám** dominál.

Számos európai országban az etnikumok és a vallások közötti viszonyok — a szociális feszültségek okozói. Például, *Belgiumban* folytatódnak az ellentétek Flandria és Vallónia között, *Nagy-Britanniában* megoldatlan marad a probléma Észak-Írországban és nincs szabályozva Skócia és Wales autonóm jogainak kérdése, *Spanyolországban* aktuális marad a baszkok problémája. Feszültek a vallási viszonyok a Balkán-félszigeten.

A LAKOSSÁG ELHELYEZKEDÉSE. Európa sajátossága — a területek kihasználtságának magas szintje és a magas népsűrűség — átlagosan 100 fő/km². Ugyanakkor, az elhelyezkedése egyenlőtlen. *Németország, Hollandia, Belgium* urbanizált agglomerációi, *London* és *Párizs* városkörzetei, ahol a népsűrűség eléri az 5 ezer fő/km²-t, ellentétben vannak a viszonylag kevésbé lakott mezőgazdasági területekkel *Bulgáriában, Romániában, Lengyelországban*, az északi területekkel *Svédországban* és *Finnországban* (1–2 fő/km²). Az országok között a legalacsonyabb népsűrűséggel rendelkezik *Izland* (3 fő/km²), a legnagyobbval — *Monaco* (18 343 fő/km²) és *Vatikán* (1043 fő/km²).

Európára jellemző az urbanizáció magas szintje — a városokban él a lakosság közel 70 %-a. Hat országban — *Monaco, Belgium, Málta, Izland, Luxembourg, Hollandia*, a városi lakosság részaránya meghaladja a 90 %-ot. Még nyolcban ez a mutató meghaladja a 80%-ot (*Dánia, Svédország, Nagy-Britannia, Andorra, Finnország, Franciaország, Norvégia, Spanyolország*). A legalacsonyabb urbanizációs szinttel rendelkeznek: *Liechtenstein* (14 %), *Moldova* (43 %). Európa legurbanizáltabb sávja — az ú. n. **„Kék banán”**, agglomerációk sávja, amely Nagy-Britannia déli részétől húzódik Olaszországig (18. ábra). A nagy üzleti, pénzügyi és ipari központok többsége magot alkot, amely körül **városi agglomeráció** terjed ki — egységes városi térség, amelyet a fő város és számos bolygó-város egyesülése eredményeként hoztak létre. Tipikus példái ennek *Nagy London, Párizs, Moszkva*. Egyes esetekben az ilyen monocentrikus agglomerációk összeolvadnak és policentrikussá válnak. Ilyen a **Rajna-Ruhri** Németországban (egyesíti *Köln*t, *Dortmund*ot, *Düsseldorft*ot; népessége — 11 millió fő); **Ranstad**

18. ábra. Európa urbanizált sávja — a „Kék banán”

Szómagyarázat

A **megapolisz** szó görög nyelvből fordítva *extra nagyvárost* jelent. Ez egy városi agglomeráció, több mint 10 millió lakossal.

Hollandiában (*Amszterdam, Rotterdam, Hága, Utrecht*; 8,4 millió fő); a **Flamand ékszerdoboz** Belgiumban (*Antwerpen, Brüsszel, Ghent*; 6,7 millió fő) és mások. A legnagyobb városi agglomerációkat, amelyek népessége meghaladja a 10 millió főt — **megapoliszoknak** nevezik.

A jelenkori urbanizációs folyamatok Európában bonyolult formákat öltenek. Tehát a városok növekedése és az agglomerációk kialakulása gyakran **szuburbanizációs** formában történnek — az elővárosi övezetek terjeszkedése az üzleti központok körül, ami nagyon elterjedt Nyugat-Európában. Az elővárosi övezetek bővülése hatékony közlekedési rendszer kialakítását követeli meg, amely lehetőséget teremt sok embernek minden nap több tíz kilométert leküzdeni, hogy otthonról a munkahelyre érjen és vissza. A nagy városi területeken egymásba kapcsolódnak az autópályák és a vasutak hálózatai. Ugyanakkor, a napi munkába való hosszú idejű utazás kényelmetlenségeit ellensúlyozzák a minőségi életkörülmények.

A nagy városok túlterheltsége, az ökológiai helyzet romlása és a stressz magas szintjének következtében Európa fejlett országaiban megfigyelhető a lakosság kivándorlása a falusi környezetbe. Ez a folyamat a **rurbanizáció** elnevezést kapta — ez a városi lakosság áttelepülése a városi életforma körülményeiből a falusiba.

A városok fejlődésének egyik legellentmondásosabb formája a **dzsentrifikáció** — az elavult és nem vonzó kerületek rekonstrukciója és helyreállítása. Általában ez a folyamat a város azon részein zajlik, amelyekben hanyatlási állapotok uralkodnak. A dzsentrifikáció magában foglalja az alacsony piaci értékű, régi épületek lebontását és modern infrastruktúrával rendelkező újak építését. A dzsentrifikált háztömbök vonzóbbakká válnak az üzleti élethez és a beköltözéshez. Ellenben, a helyi lakosoknak többnyire el kell költözniük, mert az új ingatlan értéke számukra elérhetetlen. Mivelhogy az elhanyagolt területeken él a legszegényebb népesség, a városi infrastruktúra rekonstrukciója a hajléktalan emberek számának növekedéséhez vezethet. Ezért, a dzsentrifikáció gyakran tömeges polgári ellenállást vált ki és forrása lehet a társadalmi feszültségnek. Európában ez a folyamat a régi ipari városokban terjedt el — *Londonban, Manchesterben* (Nagy-Britannia), *Berlinben* (Németország), *Barcelonában* (Spanyolország) stb.

Európában, mint a világgazdaság egyik vezető fészkeiben, sok ú. n. **világváros (globális város)** jött létre — vezető pénzügyi, üzleti és politikai központ, amelyek meghatározzák a termékek, szolgáltatások és a tőke globális áramlásának jellegét. Ott helyezkednek el a TNC-k, cégek székhelyei, amelyek nemzetközi üzleti szolgáltatásokat nyújtanak, a legnagyobb tőzsdék, nemzetközi jelentőségű, kulcsfontosságú politikai döntéseket hoznak. A legmagasabb szintű világvárosok Európában — *London* és *Párizs*. Kissé alacsonyabb szintet foglalnak el *Frankfurt am Main, Milánó, Amszterdam, Brüsszel, Moszkva, Varsó, Dublin, Zürich, Bécs, Stockholm, Luxemburg, Barcelona*.

AZ UKRÁN DIASZPÓRA. Az etnikai ukránok nagyon elterjedtek az európai országokban. A legnagyobb számú ukrán diaszpóra *Oroszország* területén él (közel 1,9 millió fő), *Moldovában* (442 ezer), *Fehéroroszországban* (159 ezer), *Csehországban* (54 ezer) és *Romániában* (51 ezer fő); 10-től 15 ezer főig él *Portu-*

gáliában, Lettorszáiban, Lengyelországban, Franciaországban, Északi-Európa országokban, Németországban, Litvániában, Nagy-Britanniában, Szlovákiában.

Az európai diaszpóra kialakulása kapcsolatban van egy sor tényezővel, többek között azzal, hogy nem esnek egybe az államhatárok az etnikai határokkal, a kényszerített áttelepítésekkel, a politikai kivándorlással. Több tízezer ukrán került Nyugat-Európába a második világháború alatt mint hadifoglyok.

Az elmúlt tíz évben az ukránok számának növekedése az európai országokban a munkaerő-vándorlásnak köszönhető. Ugyanakkor az Orosz Föderáció nagyarányú katonai inváziója Ukrajna területén 2022 februárjában több milliós ukrán menekülthullámot okozott az európai országokba. Ezen emberek jelentős része valószínűleg külföldön marad, mert sokan Ukrajnában elveszítették lakhatásukat és megélhetési lehetőségeiket.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A demográfiai átmenet melyik szakaszán helyezkednek el Európa országai? Milyen demográfiai folyamatok jellemzők erre a szakaszra?
 2. Elemezzétek a 9. táblázatot és határozzátok meg, az utóbbi évtizedekben a természetes szaporulat milyen országokban: a) stabilan negatív; b) pozitívról a negatívra változott; c) növekedett.
 3. Milyen demográfiai politikát kell bevezetnie az országok kormányainak a lakosság depopulációjára? A migráció milyen válfajai terjedtek el Európában? Milyenek ezek következményei?
 4. Milyen nyelvcsaládok nyelvei vannak többségben Európa jelenkori nyelvi-etnikai térképén? Milyen nyelvi csoporthoz és nyelvcsaládhoz tartozik az ukrán nyelv?
 5. Miben különbözik a dezurbanizáció az urbanizációtól? Vannak-e ilyen folyamatok Ukrajnában?
 6. Milyen jellemzőkkel kell rendelkeznie a városnak, hogy világvárossá váljon? Hozzatok fel példákat a világvárosokra Európában. Mutassátok meg őket a térképen.
-
- 7*. Akarnátok-e, hogy a vidék, ahol éltek, dzsentrifikáláson menjen keresztül? A választ indokoljátok meg.

DOLGOZATOK CSOPORTOKBAN

Elemezzétek a korfákat (16. ábra). Olvassatok le minél több információt az országok demográfiai sajátosságairól:

1. csoport — Portugália; 2. csoport — Norvégia; 3. csoport — Ukrajna.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Felhasználva az internetes szolgáltatást — a világ népességének számlálója reális időben (<http://www.worldometers.info/worldpopulation>) és határozzátok meg: mekkora volt a népesség természetes népszaporulata Európában a mai napon; mely folyamatok miatt változik a népesség másodpercenként?

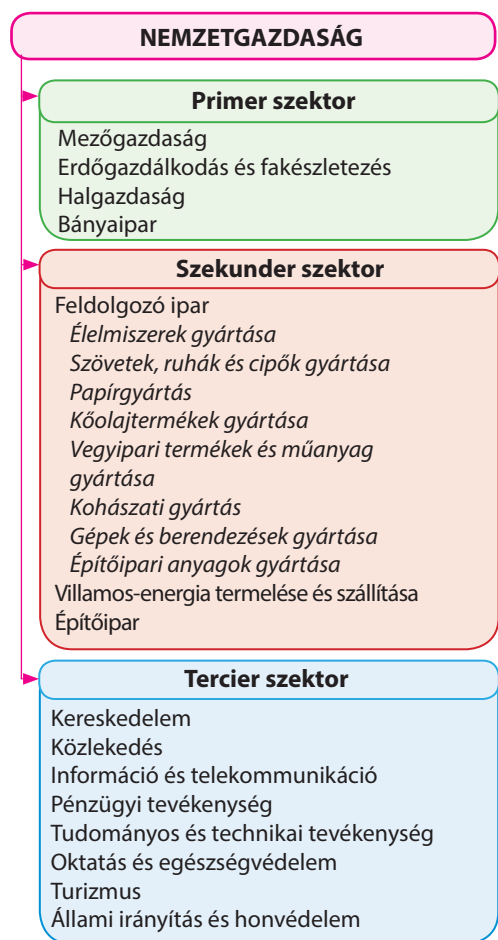

7. §. AZ ORSZÁGOK GAZDASÁGÁNAK SAJÁTOSSÁGAI. A GAZDASÁG PRIMER SZEKTORA

- ◆ Emlékeztetek vissza, a gazdasági fejlettség milyen típusához tartoznak Európa országai.

A GAZDASÁG SAJÁTOSSÁGAI. Európa — a gazdasági felemelkedés egyik vezető közössége. Épp ott kezdődött el az iparosodás, a tőkés gazdálkodás fejlődése, a tudományos-technikai fejlődés vívmányainak bevezetése a termelésbe. Újjáépítve a második világháborúban lerombolt gazdaságot, az európaiak összpontosították erőfeszítéseiket egy jóléti társadalom létrehozására. Európa fejlett országaiban még az alacsony jövedelmű lakossági réteg életszínvonala is nagyon magas, összehasonlítva a világ más régióival, különösen a fejlődő országokkal.

A nemzetközi szakosodás tényezői a fejlett európai országokban — a természeti-erőforráspotenciál szerepének csökkentése náluk, a tőke, a technológia és

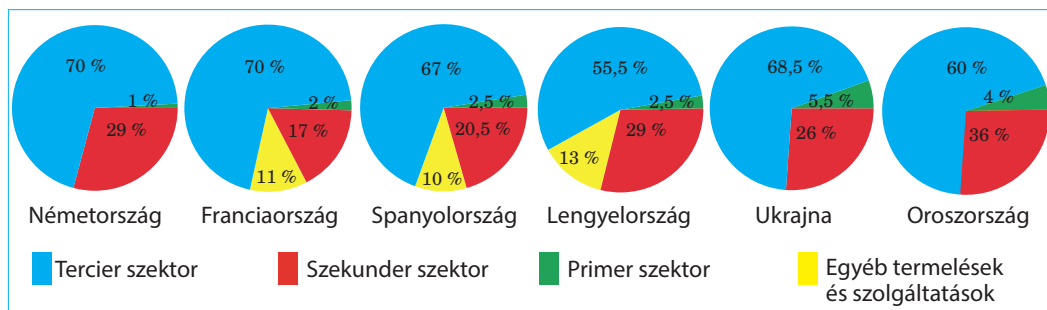

az értékesítési piacokhoz való kijutás szerepének növelése. Számos ország gazdasági előnyeikhez tartozik a gyarmati időkben kialakult nyersanyag és értékesítési kapcsolatok hálózatainak megléte a fejlődő országokkal Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. Viszont az átmeneti gazdaságú országok szakosodásának formálódása nagyjára függ a természeti erőforrásoktól, a munkaerőforrásoktól és a befektetési potenciáltól. Fontos tényezője a gazdasági kiemelkedésnek az országok eme csoportjában — a korrupció leküzdése és hatékony jogrendszer felépítése, amely szükséges feltétel a külföldi befektetések bevonásához.

Mint már tudjátok, a gazdaság összetevői — a primer, szekunder és terciér szektotok, amelyek közül mindegyik több ágazatot tartalmaz (19. ábra).

Európa országainak többségében a foglalkoztatási szerkezetben és a GDP-ben a primer szektor hozzávetőlegesen nem nagy szerepet játszik. Ugyanakkor, a fejlődése előfeltétele a stabil ipari termelésnek a nemzetközi piacokon tapasztalható kilengések és az élelmezésbiztonság feltételei között.

19. ábra. A gazdaság összetétele szektoronként és a tevékenység válfajai alapján

20. ábra. A gazdaság szerkezete Európa egyes országában szektorok szerint, %

Ezen kívül, egyes kisebb halásztelepüléseknek a halászat és a mezőgazdaság lehet a bevétel fő forrása. A gazdaság szektorális szerkezete alapján (20. ábra) megfigyelhető, hogy Európa országai a fejlődés különböző időszakáiban vannak: **iparosodottak** (azok, amelyek a szekunder szektor nagy részarányával — 25 — 50 % és mérsékelten fejlett primer szektorral rendelkeznek — 3 — 20 %) és **posztindusztriálisak** (a terciér szektor nagy — több mint 70 % és a primer szektor különösen alacsony — 2 %-ig részarányával rendelkeznek). Jelenleg iparosodott országok — Kelet-Európa, posztindusztriálisak — Nyugat-Európa országai.

BÁNYAIIPAR. Hosszú időközön keresztül a bányaiipar meghatározó volt Európa ipari fejlődésében, biztosítva a gazdaság szükségleteit energetikai erőforrásokból és építőanyagokból. Ugyanakkor, a világgazdaság globalizációja a konkurencia felerősödéséhez vezetett a nyersanyag-erőforrások piacain. Ezért, az ásványi erőforrások bányászata Európában állandóan csökken, földrajza pedig nem mindig tükrözi egyik vagy másik ásványi kincs tartalékainak földrajzát. Kiemelt jelentősége van az energetikai nyersanyagokkal való ellátottságnak, amelynek legfőbb fogyasztói az ipar (villamos-energetika, kőolaj-feldolgozás, kohászat), a közlekedés és a vegyipari termékek gyártása, a lakás-kommunális szolgáltatások.

Annak ellenére, hogy Európában jelentősen kimerültek az üzemanyag-készletek, kitermelésük továbbra is nagymértékben játszik szerepet számos ország szakosodásában. Nyolc európai ország tartozik a világ húsz élenjáró országaihoz a **szénbányászatban** (10. táblázat). *Németország* az első a barnaszén bányászatában, mindamellett, hogy a valamikor híres *Ruhr* és *Saar* köszénmedencék készletei kimerültek. A köszén legnagyobb feltárt készleteivel az országok között, amelyek területe teljesen Európában helyezkedik el, *Ukrajna* (32 milliárd t) és *Lengyelország* (19 milliárd t) rendelkezik. A legnagyobb köszénmedencék —

10. táblázat

A szénbányászat vezető országai Európában (2020)

Ország	Kitermelés millió tonna	Helye a világban
Oroszország	400	6
Németország	107	9
Lengyelország	101	10
Szerbia	40	15
Csehország	32	17
Ukrajna	24	18
Románia	15	22
Görögország	14	23

11. táblázat

A kőolaj-kitermelés vezető országai Európában (2021)

Ország	Kitermelés, ezer hordó/nap	Helye a világban
Oroszország	10 112	2
Norvégia	1776	11
Nagy-Britannia	811	20
Románia	64,8	48

12. táblázat

A földgáz-kitermelés vezető országai Európában (2021)

Ország	Kitermelés, milliárd m ³	Helye a világban
Oroszország	702	2
Norvégia	114	9
Nagy-Britannia	32,7	21
Ukrajna	19	31

13. táblázat

A vasérc bányászatának vezető országai Európában (2019)

Ország	Kitermelés, millió tonna	Helye a világban
Oroszország	99	5
Ukrajna	62	7
Svédország	37	12
Ausztria	2,8	25
Görögország	2,3	26

Donbász Ukrajnában, Felső-Sziléziai Lengyelországban, amelynek a folytatása az *Ostrava-Karvinai medence* Csehországban.

Oroszországot kivéve, amely a világ három élenjárójához tartozik a kőolaj és a földgáz kitermelése terén, ezen tüzelőanyagok készletei és kitermelésük Európában eléggé korlátozottak. A kőolaj és a földgáz legnagyobb kitermelési területei Oroszországban a *Nyugat-szibériai*, a *Volga-uráli*, az *Észak-kaukázusi kőolaj- és földgázmezők*. A legtermelékenyebb kőolaj- és földgázmedence közvetlenül Európában — az Északi-tengeri, a **kőolaj** kitermelésének élenjáró országai — *Norvégia*, *Nagy-Britannia*. Mindemellett aktív fejlesztés alatt állnak a kőolaj- és a földgázlelőhelyek a *Földközi- és Fekete-tengerek selfövezeteiben* (Románia és Olaszország). Európa a **földgáz** valamivel nagyobb készleteivel rendelkezik, amely szintén főleg az *Északi-tenger medencéjében* összpontosul. Kitermelésének élenjárói — *Norvégia*, *Hollandia*, *Nagy-Britannia*.

A vas- és mangántartalmú ércek bányászata főleg Európa keleti részén összpontosul. A legtöbb **vasércet** Oroszországban (*Kurszki mágnese anomália*, *Kolai ércvidék* és az Urál) és Ukrajnában (*Krivij-Rihi-medence*) termelik ki. Svédországban, Ausztriában és Görögországban nagy mennyiségű vasércet bányásznak (13. táblázat). Valamikor nagy jelentőségük volt a vasérc lelőhelyeinek *Franciaországban* (*Lotaringia*) és *Luxembourg* környékén. Azonban, a

viszonylag alacsony vastartalmuk miatt a kőzetekben és a termelés magas önköltsége miatt ezeket a medencéket már nem hasznosítják. Ugyanilyen okokból jelentősen csökkent a vasérc bányászata a Skandináv-félszigeten is. A kohászati vállalatok az európai országok többségében átorientálódtak az olcsó importált nyersanyagra. Európa meglehetősen szegény **mangánércből**. Az egyetlen ország, ahol világméretű mennyiségben termelnek ki mangánércet — *Ukrajna* (*Nyikopoli* és *Velikotokmaki lelőhelyek*).

A **színesfémek** bányászatának vidékei — *Kelet-Európa*, a *Skandináv- és a Balkán-félsziget*. Oroszországban a színesfémek érceinek többségét az ázsiai részen és az Urálban termelik ki. Kivételt képez a **bauxit** (az alumínium gyártásának nyersanyaga), amelynek nagyméretű kitermelését a *Kola-félszigeten* és a

14. táblázat

A bauxit-kitermelés vezető országai Európában (2023)

Ország	Kitermelés, millió tonna	Helye a világban
Oroszország	6,1	8
Görögország	1,8	12
Bosznia és Hercegovina	0,7	22

15. táblázat

A rézkitermelés vezető országai Európában (2020)

Ország	Kitermelés, ezer tonna	Helye a világban
Oroszország	850	7
Lengyelország	400	13
Spanyolország	186	18
Bulgária	70	20

Tyiman-hegységben végzik. Az alumínium érceinek kitermelése más országokban is folyik (14. táblázat). Több országban foglalkoznak a **rézérc** bányászatával. *Oroszországban* a kitermelés fő része az ázsiai részen történik. A rézérc lelőhelyei *Alsó-Sziléziában* biztosítják Lengyelország 2. helyét Európában a kitermelés mennyisége alapján. Rézérc kitermelésével más országokban is foglalkoznak (15. táblázat). Európában világméretű jelentőséggel rendelkezik a polimetallikus ércek bányászata. *Svédország, Lengyelország és Írország* a világ tíz élenjáró országához tartozik az **ólomérc** kitermelése alapján, a **cinkérc** bányászata terén a világ húsz élenjáró országához. Az ólomérc aktív kitermelése folyik *Észak-Macedóniában, Bulgáriában, Görögországban*; a cinkérc bányászata — *Finnországban, Spanyolországban, Portugáliában, Észak-Macedóniában és Görögországban*. A **drágafémek** készletei jelentősek Oroszországban és jelentéktelenek Európában.

Ezüst bányászatával foglalkoznak *Lengyelországban, Svédországban, Finnországban*; aranykitermeléssel — *Svédországban, Bulgáriában, Spanyolországban*.

Az európai országok jól el vannak látva **nemérces nyersanyagok** készleteivel. A világ élenjáró **terméskén** termelőihez tartozik *Németország, Franciaország, Lengyelország, Olaszország, Spanyolország, Finnország és Hollandia*. Németország a negyedik helyet foglalja el a világon a **kősó** bányászata terén. Szintén a kősó nagy kitermelői *Nagy-Britannia, Olaszország, Ukrajna, Lengyelország, Spanyolország*. A **kálisó** lelőhelyei működnek *Oroszországban, Fehéroroszországban, Németországban, Spanyolországban, Nagy-Britanniában*. *Olaszország, Spanyolország és Portugália* — a márvány világszerte ismert exportőrei.

MEZŐGAZDASÁG. Európa magas szinten fejlett mezőgazdasággal rendelkezik a kedvező agroklimatikus viszonyoknak és a termelés magas szintű technológiai ellátottságának köszönhetően. A fejlett európai országok többségében a termelékenység az automatizáció magas szintjével, a modern tudományos eredmények bevezetésével érték el, az új, termékenyebb növénykultúrák és állatfajták meghonosításával, a talajok termékenységének emelésével, a kártevők és a gyomnövények irtásával.

Az európai régióra jellemző az állattenyésztés dominanciája a növénytermesztés felett. A növénytermesztés saját elhelyezkedésével gyakran alárendeltje az állattenyésztés szükségleteinek takarmánnyal való biztosításának. A mezőgazdaság szakosításának regionális jellege van. **Észak-Európa** országai szakosodnak a tejtermelő szarvasmarha tenyésztésére és takarmánynövények termesztésére. *Dánia* — az egyik élenjáró termelője a tejtermékeknek

nemcsak Európában, hanem a világon is. *Nagy-Britanniában* és *Írorszáiban* a szarvasmarha- és a sertésenyésztéssel együtt elterjedt a juhtenyésztés és foglalkoznak a gyapjú ipari termelésével. **Nyugat- és Kelet-Európa** mérsékelt övi síkvidéki területein sokágazatú mezőgazdaság terjedt el. Az állattenyésztésben a szarvasmarha- és a sertésenyésztés uralkodik, a növénytermesztésben — a gabonafélék termesztése (búza, árpa, rozs, kukorica). A legtöbb gabona termesztését *Franciaország* biztosítja, a búza élenjáró termelőihez tartozik *Ukrajna* is. A cukorrépa jelentős termesztoi — *Franciaország, Németország, Lengyelország*. A burgonya termesztése fejlett *Franciaországban, Németországban, Lengyelországban* és *Fehéroroszországban*. Az alpesi övezet hegyvidéki területein tejtermelő legeltető állattenyésztés van túlsúlyban. A mezőgazdaság sajátos típusa alakult ki **Dél-Európa** mediterrán régiójában, amely ismert gyümölcsök, szőlő, olajbogyó, dohány és illóolajú növények termesztéséről. Európában mindenütt fejlett a baromfityenyésztés és a zöldségtermesztés. A városkörnyéki övezetben elhelyezkedve, biztosítják a nagy városokat élelmiszerekkel.

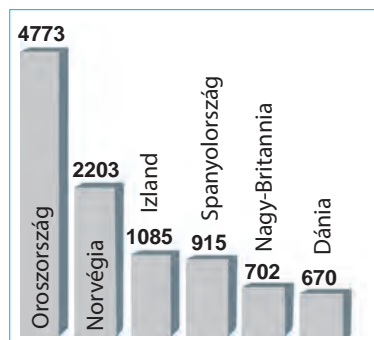
Jelenkori irányzat Európában — a biogazdálkodás elterjedése, növénytermesztés és állattenyésztés műtrágyák, mesterséges takarmányok, gyomirtók, rovarölő szerek, géntechnika stb. felhasználása nélkül. A termelésnek teljes mértékben természetes mechanizmusokra kell támaszkodnia. Az ilyen termékek önköltsége rendkívül magas, viszont a lakosság körében növekedik a szükséglet a természetes és ökológiailag tiszta élelmiszerek iránt.

ERDŐGAZDÁLKODÁS. Az erdőgazdálkodás fejlődése általában összeköttetésben van a természetföldrajzi sajátosságokkal. Európa területének magas gazdasági kihasználtsági feltételei között a természetes erdei erőforrások többnyire északon maradtak meg, ahol az éghajlati viszonyok kedvezőtlenek az életfeltételekre és a mezőgazdaságra, vagy a hegyvidékeken. Az erdők nagy területei *Oroszországban, Norvégiában, Finnországban* és *Svédországban* — az északi erdős övezethez (tajga övezete) tartoznak. Ugyanakkor, a XX. század elejétől számos európai országban aktívan foglalkoznak az ipari és védett erdők helyreállításának politikájával. A legnagyobb sikereket ebben *Németország* és *Franciaország* érte el. Mindkét országban az erdőkkel borított területek részaránya meghaladja az összterületek 30 %-át. A készletezéshez kitermelhető fa mennyisége alapján ezek az országok megelőzték Svédországot és Finnországot. *Lengyelország* is megelőzte Finnországot, ahol szintén az erdőterületek növelésének politikáját vezették be.

Ipari jelentőséggel főleg a fenyőfélék rendelkeznek, amelyekre jellemző a gyors növekedés. Természetvédelmi célból újratelepítik a lomblevelű fafajtaikat is, közöttük a bükkösöket és a tölgyeseket. Összességében, eltérve a világ többi régiójától, ahol az erdős területek tovább csökkennek, Európára már több évtizede jellemző a növekedés.

HALÁSZAT. Az ipari halászat és az akvakultúrák kitermelésének aránya Európa országainak GDP-jében és a lakosság foglalkoztatottságában többnyire jelentéktelen. Kivételt képez *Izland*, ahol a halászat és az akvakultúrák feldolgozásának ágazatai több mint 27 %-át teszik ki a nemzeti GDP-nek és vezető ágazata a gazdaságnak. Hagyományosan a halászat, a halfeldolgozás és a haltenyésztés —

a gazdaság és a foglalkoztatás fontos ágazatai *Norvégiában*. A halászat termékeire jut a norvég export közel 7 %-a. A halászat jelentősége, mint a bevételek fő forrása a helyi közösségeknek, megmaradt a tengerpartok mellett fekvő országokban. A legnagyobb mértékben — *Olaszországban, Spanyolországban, Görögországban, Nagy-Britanniában, Németországban, Dániában*. Az ipari halászat legfőbb területei Európa országai számára — az *Atlanti-óceán* középső és észak-keleti részei. Egyre népszerűbbek Európa tengerparti országaiban az akvakultúrák. Ipari jelentősége van a mesterséges haltenyésztésnek *Norvégiában, Spanyolországban, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Olaszországban és Görögországban*. Főleg halakat és kagylókat tenyésztnek.

21. ábra. Európa élenjáró országai a kifogott hal mennyisége alapján (2018)

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Elemezték a gazdaság szerkezetének diagramját Európa országaiban (20. ábra) és határozzátok meg, milyenek a fejlődés szintje szerint. A választ indokoltátok meg.
2. Milyen tényezők határozzák meg a mezőgazdaság szakosodását Európa különböző szubrégióiban? Hozzatok fel példákat az ilyen láncolatokra: *tényező — termelés — élenjáró országok*.
3. Németország és Franciaország, a készletezéshez felhasználható fa mennyiségét figyelembe véve, minek az árán előzte meg a hagyományos élenjárókat (Svédországot és Finnországot)?
4. Mutassátok meg a térképen Európa országait, amelyek szakosodnak a halászatra.

FÖLDRAJZI FELADAT

Értékeljétek az országok ellátottságát kőolajjal. Az erőforrás-ellátottságot kiszámíthatjuk az erőforrás-készletek mennyiségének aránya (M) alapján a kitermeléséhez (K) egy év alatt ($E = M : K$) az évek számában, amelyekre elegendők az erőforrások a jelenlegi kitermelés mennyisége szerint, vagy mint az erőforrás mennyisége (tonnában) egy főre számítva ($E = M : N$, ahol N — népességszám). Felhasználva a 16. táblázat adatait számoljátok ki: a) hány évre elegendők az ország kőolajkészletei, ha az éves kitermelés jelenlegi mennyisége marad meg; b) mennyi feltárt kőolaj-készlet jut egy főre az országban. Határozzátok meg, az országok közül melyik van ellátva jobban kőolajjal egy főre számolva.

16. táblázat

A kőolaj tartalékai és kitermelése

Ország	Készletek, millió tonna	Egy főre jutó készletek, tonna/fő	Éves kitermelés, millió tonna	Népességszám, millió fő	Hány évre elegendő
Norvégia	800		90,4	5,5	
Nagy-Britannia	400		47,5	68	
Dánia	100		6,9	5,9	

8. §. A GAZDASÁG SZEKUNDER SZEKTORA

- ◆ Emlékezz vissza, milyen termelések tartoznak a szekunder szektorhoz?
- ◆ Milyen saját ásványi tüzelőanyag, érces és nemérces erőforrásokkal vannak ellátva Európa országai?

A VILLAMOS-ENERGIA TERMELÉSE ÉS SZÁLLÍTÁSA. Már ismert számotokra, hogy a villamos-energetika biztosítja a villamos energia termelését, átadását, elosztását és értékesítését a fogyasztóknak, kielégítve az anyagi ter-

1157	Oroszország
584	Németország
555	Franciaország
309	Nagy-Britannia
287	Olaszország
272	Spanyolország
196	Svédország
157	Lengyelország
154	Norvégia
149	Ukrajna

22. ábra. A villamos-energia termelésének élenjáró országai Európában, ezer MW/óra (2020)

melés és a lakosság szükségleteit. Az európai országok közül a villamos-energia termelése terén a világ élenjárói *Oroszország*, *Németország* és *Franciaország* (22. ábra).

A hő-energetika — vezető helyen van a világon és Európában is. Részaránya a villamos energia össztermelésében a legnagyobb. *Oroszországban*, *Németországban* és *Ukrajnában* a HEM-eket a szénmedencék közelében, a szén és a kőolaj szállításának útvonalain vagy a fogyasztó közelében helyezik el. Ugyanakkor, *Olaszországban* a HEM-ek a tengerpart közelében összpontosulnak, orientálódva az importált tüzelőanyagra. A villamos-energia csaknem egészét HEM-ekben állítják elő *Lengyelországban* (a saját szenet használják) és *Hollandiában*, a nagy részüket — *Oroszországban* és *Nagy-Britanniában*.

Az **atomenergetika** fejlődése Európában ellentmondásos. A technológiai feltételeket figyelembe véve az atomenergetika ökológiailag csaknem a legkevésbé káros és a leginkább költséghatékony. Ugyanakkor, a nukleáris hulladékok hosszú idejű tárolása veszélyes a környezetre a jövőben. Viszont éppen Európában vannak országok az AEM-ek legmagasabb részarányával az energiaellátás szerkezetében. *Franciaországban*, *Szlovákiában*, *Ukrajnában*, *Belgiumban* és *Magyarországban* meghaladja az 50 %-ot.

A legtöbb európai ország kormányainak kiemelt feladata — a bányászott tüzelőanyagok felhasználásának csökkentése és a megújuló energiaforrások részarányának növelése. Európa egyes országai rendelkeznek a vízenergia nagy készleteivel, ezért ott dominál a vízenergetika. Többek között, *Norvégiában* a VEM-ek biztosítják az ország áramszükségleteinek több mint 96 %-át, *Izlandon* — a 73 %-át, *Ausztriában* és *Svájcban* — közel 60 %-át. A jelenkori trend — a **szélerenergetika** fejlesztése. A szélerőművek generátorainak mezői megszokottá váltak az európai országok városokon kívüli tájképein. A SzEM-ek szolgáltatják a villamosenergia-termelés 25 %-át *Németországban*, 18 % — *Spanyolországban*, 17 % — *Nagy-Britanniában*. Európa számos országában rendelkeznek ipari mennyiségben napenergetikával is, a korlátozások ellenére, amelyek kapcsolatosak a napi ciklusokkal és a légkör változékonyságaival. Például, *Németország* a NEM-ek által fedezi a saját villamos-energia szükségletek

9 %-át, *Olaszország* — a 7,6 %-át. A **bioenergetika** több iparágra kiterjed — a szilárd háztartási hulladékoktól a növényi eredetű bioüzemanyagok gyártásáig (etanol, dízel üzemanyag). A legnagyobb sikereket ebben az ágazatban *Németország* és *Franciaország* érte el. Az EU országai dicsekedhetnek sikereikkel az energiahatékonyság és az energiatakarékosság emelése terén.

AZ IPAR FEJLŐDÉSE. Európa elsőnek lépett az iparosodás útjára a világ régiói között, ami minőségében változtatta meg az előrehaladást a gazdasági és a szociális fejlődésben. A feldolgozóipar fejlődése meghatározta Európa gazdasági erejét a XIX–XX. század folyamán. És bár a XXI. század elején számos iparág költözött az olcsó munkaerő országaiába (többnyire Ázsiába), közülük egyesek máig meghatározói az európai államok nemzetközi szakosodásának.

Európa országainak ipari jelentősége nem egyforma. Az ipari termelés élenjárói — *Németország*, *Nagy-Britannia*, *Olaszország*, *Franciaország* (24. ábra). Ezek az országok jelentősen megelőzik Európa többi országát. Őket követik *Spanyolország* és *Írország*, amelyek még néhány évtizeddel ezelőtt a közepesen fejlett tőkés országokhoz tartoztak. Ugyanakkor, ha az ipari termelés mutatóit egybevetjük a népességszámmal, az előtérbe kerülnek, Németországgal együtt, Európa kisebb magasan fejlett országai — *Írország*, *Ausztria*, *Dánia*, *Svédország*, *Finnország*. Ezeknek az országoknak hatalmas feldolgozó ipara jelentős mértékben függ a külső értékesítési piacoktól, ezért a termelésük többnyire az exportra orientálódik. A feldolgozóipar fejlődésének magas mutatóival rendelkezik *Oroszország*, *Svájc*, *Norvégia*. Az ipar fejlődésének fontos sajátossága Európában — az orientálódás a magas technológiájú és tudományigényes termelésre. Prioritást élvez a techno-parkok létrehozása (további részleteket lásd a 9. §-ban).

KOHÁSZAT. Az utóbbi fél évszázadban Európa részaránya a fémek termelésében a világon jelentősen csökkent, viszont a vas- és a színesfémkohászat továbbra is kiemelt fontosságú marad a régió sok országában. A vaskohászatban az acéltermelés mennyisége alapján az EU a második helyet foglalja

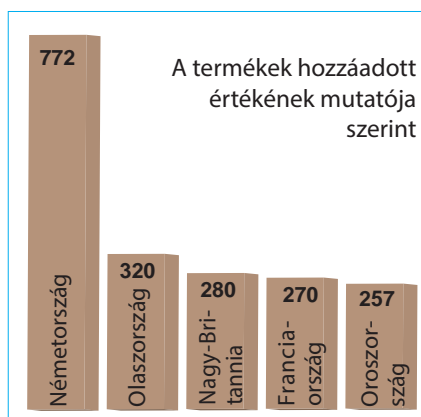
Világrekordok

Szélturbinákat helyeznek el a tengerek part menti sávjában is. A világ összes, tengereken elhelyezett SzEM-vei közül 88 % esik 10 európai országra: Nagy-Britanniára, Németországra, Dániára, Hollandiára, Finnországra, Írországra, Spanyolországra és Norvégiára. A legtöbb tengeri szélgenerátor az Északi-tengeren van elhelyezve.

23. ábra. Tengeri szélerőmű-farm (Hollandia)

24. ábra. A feldolgozóipar élenjáró országai Európában, USA dollár (2021)

el a világon, Kína mögött. A legnagyobb termelők — *Oroszország* (5. hely a világon), *Németország* (8.), *Olaszország* (11.), *Ukrajna* (14.). A színesfémkohászatban az **alumínium** olvasztása globális szinten *Oroszországra* jellemző (második hely a világon Kína mögött). Európában vezető helyet foglalnak el *Norvégia*, *Izland*, *Németország*, *Franciaország*. A réz legnagyobb európai termelői — *Oroszország* (hetedik hely a világon), *Németország*, *Lengyelország*, *Belgium*, *Spanyolország* és *Bulgária*.

GÉPGYÁRTÁS. Európában gyakorlatilag a gépgyártási termékek teljes skáláját állítják elő — a nehézipari berendezésektől a modern technológiájú úrkutatási gépekig és 3-D nyomtatókig. És ha a munkaigényes gépgyártás egyre inkább elhagyja Európát, a tudományigényes és magas technológiájú

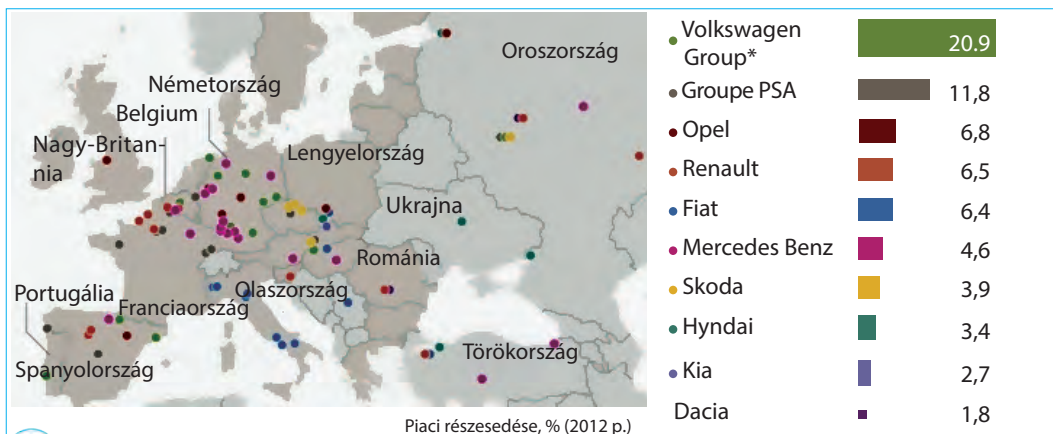
17. táblázat

Az autógyártás élenjáró országai Európában (2021)

Ország	Termelés, millió darab	Helye a világban
Németország	3,3	6
Spanyolország	2,1	9
Oroszország	1,5	11
Franciaország	1,4	12
Csehország	1,1	16
Szlovákia	1,0	17
Nagy-Britannia	0,9	18
Olaszország	0,8	20

gépgyártás — tovább koncentrálódik az ipari régiókban. A nemzetközi szakosodás ágazatai Európa országaiban — a gépkocsigyártás, a légi- és úrkutatási gépgyártás, ipari berendezések gyártása, műszergyártás, elektronikai- és számítógépgyártás, háztartási gépek gyártása stb.

Európa rendelkezik a világ **autóipari** magjának minden jelével. A legyártott gépkocsik mennyisége alapján a régió csak Kelet-Ázsiától marad el. Európa sok világhírű autómárka hazája, közöttük különösen rangosoknak is. Számos nagy

Piaci részesedése, % (2012 p.)

MUNKA A TÉRKÉPEN

1. Melyik országot lehet nevezni a gépkocsigyártás magjának Európában? Miért?
2. Mely országokban helyezkednek el Európa legnagyobb autóipari cégének vállalatai?
3. Milyen autómárkákat bocsátanak ki Ukrajnában?

25. ábra. Autógyártó vállalatok Európában

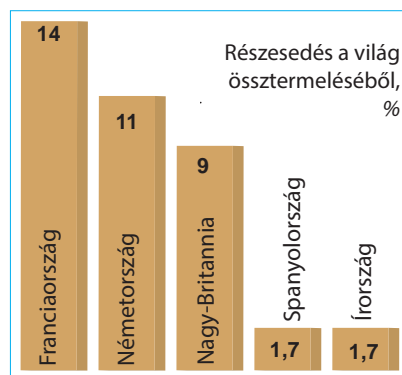
gépkocsigyártó cég rendelkezik Európában székhellyel — a *Volkswagen*, a *Daimler*, a *BMW Németországban*, a *Fiat — Olaszországban*; a *Renault, Groupe PSA (Peugeot-Citroen) — Franciaországban*. Az autógyártás megtalálható Európa országainak többségében. A vezető ország — *Németország*, a poszt-szocialista országok között — *Csehország, Oroszország, Szlovákia* (17. táblázat). Jelenleg, a nagyszabású szociális-gazdasági átalakulások miatt és a befektetési környezet javulásával, jelentős autógyártás alakult ki *Szlovákiában* és *Lengyelországban*.

Légi- és űreszközök gyártása — az európai gépgyártás szakosodási ágazata. Az EU — világelső a civil repülőgépek és helikopterek, repülőgép motorok és azok összetevőinek kibocsátásában. A termelő országok — *Franciaország, Nagy-Britannia, Németország* (26. ábra). A legnagyobb vállalatokhoz tartozik Európában — az *Airbus*, amely foglalkozik civil és katonai repülőgépek, helikopterek, űrrepülő szerkezetek gyártásával. A légi- és űreszközök vállalatai — kiváló példája a nemzetközi termelési korporációknak. Például az *Airbus* székhelye Franciaországban található, a termelési egységek számos franciaországi, németországi, spanyolországi, nagy-britanniai, kínai és USA-beli városba van szétszórva. A repülőgépek végső összeszerelésének üzemei *Toulouseban, Hamburgban* és *Sevillában* helyezkednek el. A légi- és űreszközök termelése szintén fejlett *Oroszországban (Hrunyicsev M. V. „Energia” rakéta- és űrrepülő-gyártási vállalat és a „Progresz” stb.) és Ukrajnában („Déli Gépgyár” Dnyeperben, az „Antonov” Kijevben és Harkivban).*

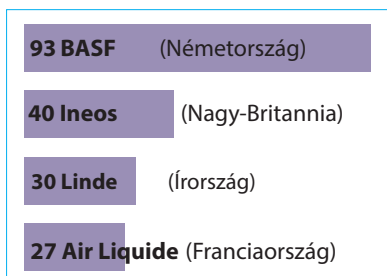
A **hajógyártásban** az utóbbi évtizedekben Európának jelentősen meggyengültek a pozíciói a világon. Ma az európai hajógyártó vállalatokra mindössze 1,6 %-a jut a világ megrendeléseinek a hajókra. Az európai hajógyártó vállalatok a fő akcentust az új technológiák bevezetésére fordítják, közöttük az ökológiailag tiszta hajókra, az irányítás modern rendszereire, valamint a hadihajókra. A hajógyártás élenjárói — *Nagy-Britannia, Norvégia, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Németország, Oroszország*.

VEGYIPARI- ÉS KŐOLAJTERMÉKEK GYÁRTÁSA. A vegyipari termékek gyártása — Európa szakosodási ágazata. A XX. században végbement a saját szén-, káli- és kősó készletek alapján működő alapkémia átorientálódása a kőolaj és földgáz feldolgozásán alapuló szerves szintézis kémiájára. Jelenkorban, a polimer-gyártás eredményeinek hatására a széleskörű felhasználásra kerülnek a 3-D nyomtatási technológiák. Európa vegyipari termelésének vitathatatlan vezetője — *Németország*. Vezető pozíciókat foglalnak még el *Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Belgium* és *Hollandia*.

A **gyógyszeripari** fejlesztések szintén prioritást élveznek. A vezető gyógyszergyártó országok — *Svájc* és *Franciaország*. A vegyipar elhelyezke-

26. ábra. Európa vezető országai a légi- és űrkutatási gépgyártásban (2019)

27. ábra. Európai vegyipari cégek, amelyek a legjelentősebbek a világon az eladásból származó bevételek alapján, milliárd USA dollár (2021)

désében orientálódik a kőolaj-feldolgozásra és vonzódik a kőolajterminálokhoz a kikötőkben és a csővezetékekhez. A vállalatok a *Temze, Szajna, Rajna, Elba, Rhone* folyók torkolatában összpontosulnak.

Feldolgozva a kőolajat és a földgázt, a **kőolaj-feldolgozó ipar** biztosítja a közlekedés, a lakás és kommunális szolgáltatások és számos termelés szükségleteinek kielégítését üzemanyagokból és beszállítja a nyersanyagot a vegyiparnak. A legjelentősebb kőolajszármazék-termékeket előállító európai országok — *Hollandia, Oroszország, Franciaország, Belgium,*

Nagy-Britannia, Németország. A vállalatok vonzódnak a kikötővárosok kőolajtermináljaihoz, csővezetékekhez, továbbá, közvetlenül a nyersanyag kitermelésének helyeihez.

SZÖVETEK, RUHÁK, CIPŐK GYÁRTÁSA. Az ipari forradalom Európában a textil- és ruhagyártástól kezdődött el. A XVIII–XIX. századok folyamán a textilipar határozta meg a régió gazdasági erejét. Viszont, a XX. században a szövetek, ruhafélék és cipők gyártása hosszantartó krízisbe került, mert munkaigényesek, és a magas munkabérek feltételei mellett a termékek tömeges kibocsátása Európa országaiban nem bizonyult versenyképesnek a világpiacokon. Ezért átirányították. Elsősorban, változások történtek, a tömegtermelés helyett a nagy értékű termékek kis mennyiségű előállítására tértek át kisvállalatoknál max. 50 fős személyzettel. Másodsorban, Európa országai szakosodnak modern magas technológiájú szövetek gyártására mesterséges anyagokból, amelyeket úgy az iparban (autóipar, repülő- és űrhajógyártás), mint fogyasztási cikkeként (speciális és turisztikai ruházat, higiéniai termékek) használnak fel. Ez a termelés többnyire azokhoz a régiókhoz vonzódik, ahol egyesülnek a szerves szintézis vállalatai a tudományos-kutatói központokkal. Európában élenjárók a szövetek és ruhák gyártásában — *Olaszország, Németország, Franciaország;* cipőgyártásban — *Olaszország, Spanyolország, Portugália.*

ÉLELMISZERIPAR. Az élelmiszeripari termékek gyártása eléggé fejlett Európa összes országában. A hatalmas belső piac és a modern technológiák együtt a fejlett mezőgazdasággal optimális feltételeket teremtenek a fejlődéséhez.

A **hústermékek** termelésében és exportjában élenjárók — *Németország, Hollandia, Olaszország, Franciaország, Belgium, Lengyelország;* a **haltermékekben** — *Norvégia és Nagy-Britannia;* a **zöldségek és gyümölcsök feldolgozásában** — *Nagy-Britannia és Németország;* **tejtermékekből** — *Németország, Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Dánia, Hollandia, Svájc.*

FŐ IPARI RÉGIÓK. Európa ipara egyenlőtlenül helyezkedik el. Észak-Európától Nyugat-Európán keresztül Dél-Európáig, Nagy-Britanniától Olaszország északi részéig az ipari fejlődés sávja húzódik, amely egybeesik a „Kék banán” agglomerációval. Ott számos nagy ipari régió található a hosszú időközön át kialakult termelési szakosodással: *Nagy London* Nagy-Britanniában, a *Rajna-Ruhri* Németországban, az *Ile-de-France* Franciaországban. Ezek a régiók bonyolult sokágazatú szakosodással rendelkeznek. Ők egyesítik a hagyományos termelést (például, a textilipart és a hajógyártást *Nagy-Britanniában* vagy a vaskohászatot *Luxembourgban* és *Belgiumban*) a modern magas technológiájú gépgyártással, vegyiparral, kőolaj-feldolgozással és fogyasztási cikkek gyártásával.

Elterjedt a **reindusztrializáció** — a szakosodás váltása és az elavult termelésváltfajok felújítása a régi ipari régiókban. Európában ez a folyamat az elavult termelés technológizálására irányul és a modern iparváltfajok elterjedésére, többek között műszergyártásra, biotechnológiára, gyógyszeriparra stb. Kelet-Európában a legnagyobb iparrégiók — a *Sziléziai* Lengyelország és részben Csehország területén, amely szakosodik a vas- és színesfémkohászatra, a gépgyártásra, a vegyiparra; a *Dnyeper-melléki* Ukrajnában; a *Központi Oroszország*, az *Uráli* Oroszországban. Az említett ipari régiók alkotják Európa fejlődésének „központi tengelyét”.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hozzatok fel példákat Európa országaiból, amelyek a legnagyobb részarányával rendelkeznek a különböző erőművekben (AEM, VEM, SzEM) megtermelt villamos-energiának.
- Milyen trend jellemző a villamos-energia fejlődésére Európa országaiban?
- Hogyan változott az utóbbi fél évszázadban a kohászat fejlődése Európában? Nevezétek meg az országokat, amelyek élenjárói az acél termelésének.
- Miben rejlenek a vegyipar sajátosságai az európai országokban?
- *. Milyen tényezők idézték elő a gépgyártás nemzetközi szakosodási ágazatainak kialakulását Európa magasan fejlett országaiban?

GYAKORLATI MUNKA

Két kisebb, gazdaságilag fejlett európai ország ipari termelés-szerkezetének összehasonlító jellemzése (a diákok választása szerint)

- Felhasználva Európa gazdasági térképét hasonlítsátok össze két kisebb, gazdaságilag fejlett európai ország ipari termelésének szerkezetét, Például, Norvégia és Hollandia, vagy Izland és Belgium.
- Derítsétek ki, rendelkeznek-e ezek az országok egyforma ipari termeléssel.
- Milyen termelésekkel különböznek a gazdaságaik? Milyen tényezők hatottak ki ezeknek a termeléseknek fejlődésére mindkét országban?

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Megújuló villamos-energetika Európa országaiban: regionális sajátosságok és különbségek.

9. §. A GAZDASÁG TERCIER SEKTORA

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen tevékenységválfajok tartoznak a terciér szektorhoz.
- ◆ Hogyan különböztetik meg a közlekedési válfajokat?

Már tudjátok, hogy a gazdaság terciér szektorához tartoznak a nemanyag tevékenység válfajai, vagyis azok, amelyek szolgáltatásokat nyújtanak (lásd : 20. ábra, 37. old.). Jelenleg a szektor gyorsan fejlődik, megelőzve a mezőgazdaságot és az ipart, meghatározza az ország áttérését a posztindusztriális fejlődési szakaszba. Európa fejlett országaiban a terciér szektor a fő forrásává vált az összterméknek és a foglalkoztatásnak *Franciaországban, Görögországban, Nagy-Britanniában, Belgiumban és Dániában*, ahol a részaránya meghaladja a GDP 70 %-át. A nemtermelő szféra jelentőségét az európai gazdaságoknak nehéz túlbecsülni. A szolgáltatások nagy része nem követel meg nagy tőkebefektetéseket, ezért épp ebben a szférában jött létre a legtöbb magánvállalkozás, közöttük közepes- és kisvállalat (üzletek, kávézók, műhelyek, fodrászatok, design stúdiók stb.), ami lehetőséget ad áthidalni a munkanélküliséget, amelyet a dezindusztrializáció okozott és az ipari vállalatok áthelyeződése az „olcsó” országokba.

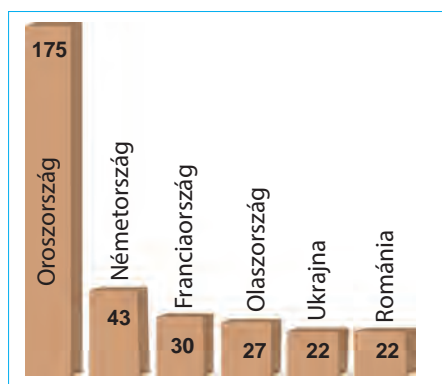
NEMZETKÖZI KERESKEDELEM. Európa összpontosítja a nemzetközi kereskedelem legjelentősebb volumenét. A világ termékgorgalmában a termékek exportjának részaránya 38 %, a szolgáltatások kereskedelmében — az összérték közel 45 %-a. Az Európai Unió, mint regionális piac, része a világ termék- és szolgáltatások piacának, bevezette saját területén a szabadkereskedelmi övezetet. Ez lehetőséget adott az EU országainak növelni a termékek és a szolgáltatások cseréjét. A *Németország — Franciaország, Németország — Olaszország, Németország — Hollandia, Franciaország — Hollandia, Franciaország — Belgium* nemzetközi termékfolyamok — a legjelentősebbek a világon a volumenük szerint. A XX. században világelső voltak a külkereskedelemben Európa gazdaságilag fejlett országai — *Németország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Olaszország*. Viszont jelenleg őket megelőzte Kína és az USA.

Ukrajna legjelentősebb külkereskedelmi partnerei az EU-ban — *Németország, Lengyelország, Olaszország, Magyarország, Franciaország, Spanyolország*; a szolgáltatások területén az export-import műveletek fő partnerei *Németország, Nagy-Britannia, Svájc, Ciprus, Belgium, Észtország, Ausztria, Franciaország, Lengyelország, Hollandia*.

KÖZLEKEDÉS. Európa rendelkezik az egyik legfejlettebb közlekedési hálózattal a világon, ahol az összes válfajra jellemzők a modern technológiák.

A **vasúti közlekedés** Európában vezető szerepet játszik a nagyméretű rakományok szárazföldi szállításában nagy távolságokra. Szintén széleskörűen használják a regionális utas-szállításokban, biztosítva a gyors és komfortos utazást. A vasutak összhossza alapján Európa országai (Oroszország kivételével) jelentősen elmaradnak a világ nagy területtel rendelkező országaitól (USA, Kína, India). A világ tíz élenjáró országaihoz tartozik, ezen mutatók szerint, *Oroszország* (második hely a világon) és *Németország* (28. ábra). Ugyanakkor, Európa országai — a világ vitathatatlan élenjárói a vasutak

sűrűsége szerint és a legmagasabb mutatókkal rendelkeznek azok villamosításában. Számos országban a modern vonatok több mint 270 km/óra sebességet érnek el. Az országok többségének kompakt méretei Európában és a lakosság magas mobilitása, valamint a határellenőrzés hiánya a Schengeni-övezet határain belül meghatározták a vasutak népszerűségét a határokon átnyúló utasforgalomban. Ugyanakkor egyes országokban, különösen Kelet-Európában, létezik a vasúti hálózat modernizálásának és bővítésének problémája.

28. ábra. Európa vezető országai a vasutak hossza szerint, ezer km

A közúti közlekedés fő előnye — a manőverezési lehetőségek és a lehetőség a privát használatra. A magas életszínvonal Európa fejlett országaiban meghatározza a lakosság egyik legmagasabb ellátottságát gépkocsikkal a világon — az átlagos mutatók az EU országaiban eléri az 573 autót ezer főre (összehasonlításképpen, *Ukrajnában* — 202). A szabványosított konténerek bevezetésével növekedett a gépkocsi jelentősége a teherszállításokban is. A minőségi autópályák fejlődése — az elsődleges feladat. Az EU-ba való belépés által jelentősen modernizálták a közutakat Dél- és Kelet-Európa országaiban.

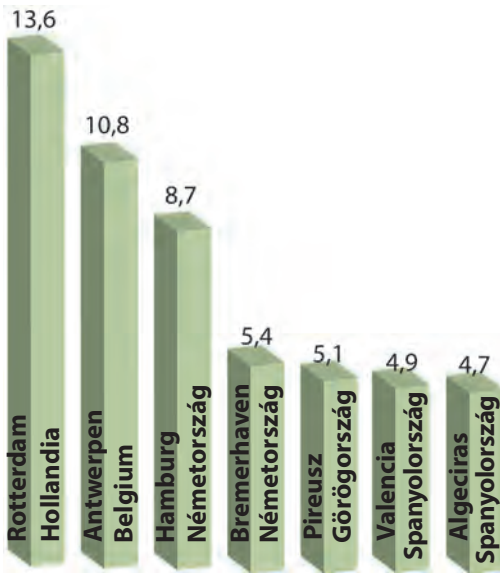
A **tengeri közlekedés** — a nagy mennyiségű teherszállítás eszköze, különösen az egymástól távoli régiók között. A technológia fejlődése a hajógyártásban és a hajózásban lehetőséget teremtett a tengeri természeti elemekkel kapcsolatos kockázatok minimalizálására, a hajók nagy teherbírása és az ú. n. **kedvező zászlók kihasználása** pedig olcsóbbá teszik a tengeri szállításokat. Az európai kikötők magas szintű technológiai felszereltséggel és berendezésekkel rendelkeznek a különböző teherrakományok kezelésére, terminálokkal a kőolaj és kőolajszármazékok, a cseppfolyósított földgáz és az ömlesztett rakományok fogadására. Viszont különösen gyorsan fejlődnek a konténerkikötők, amelyek el vannak látva a konténerek kirakodására, osztályozására és vasútra és gépkocsikra való átrakodására szolgáló eszközökkel. Európa legnagyobb tengeri kapui — *Rotterdam* (Hollandia), *Antwerpen* (Belgium) és *Hamburg* (Németország). Ezek a kikötők jelentősen megelőzik a többi európai kikötőt a teherkonténer forgalmukkal, valamint a teherűrtartalom alapján (29. ábra). A rendszeres utas-szállítások a tengeren nagy távolságokra gyakorlatilag megszűntek, átadva helyüket a légi közlekedésnek. Viszont széleskörűen használják a kompjásokat nagy távolságokra és a hajóutakat, tengeri kirándulásokhoz.

A világ térben és időben

Kedvező zászló

Hajózás a kedvező vagy olcsó zászló alatt — a hajókat működtető vállalatok nyilvántartásba vétele az országokban, ahol alacsony az adó és minimális rögzített bérszint.

29. ábra. Európa legnagyobb konténerkikötői, millió TEU¹-ban (2018)

¹ TEU (hús lábbal egyenértékű) — a konténerkikötők teherforgalmának értékelésére használt mértékegység. Megfelel egy szabványos 6,1 m hosszú (hús láb) és 2,44 m széles fémkonténer hasznos térfogatának

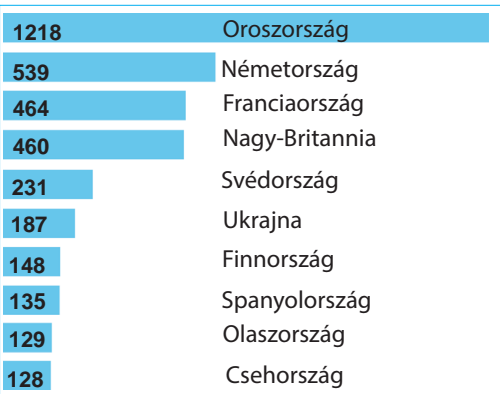

Szómagyarázat

Hub (az angol *hub* — *kerékagy* — egy mechanizmus forgó részének központi része, átvitt értelemben — tevékenységközpont) — a légi forgalomban átszállási, átrakodási közlekedési csomópont, góc.

A **légi közlekedés** nagyobb jelentőséggel rendelkezik az utas-szállításokban. A légi közlekedés — a leggyorsabb és manőverképesebb a nagy- és kisméretű utas-szállításban a közepes és a nagy távolságokra. Európa a repülőterek meglehetősen nagy hálózatával rendelkezik. A legtöbb repülőtérrel rendelkezik *Oroszország* (ötödik a világon), *Németország*, *Franciaország* és *Nagy-Britannia*. A légi szállítások jelenkori térbeli szerveződése a **hubok** köré épül fel — repülőtér gócok, amelyek egymással kapcsolatosak és egyesítik a világ összes régióját. Mindegyik hub kisebb méretű, regionális és helyi repülőterekkel van összekötöttesben. A hubokon keresztül folynak a fő globális utasszállítások. A világ legnagyobb európai repülőterei — a *Heathrow* (London, Nagy-Britannia) — 76 millió utas/év, a *Roissy-Charles de Gaulle* (Párizs, Franciaország), a *Schiphol* (Amsterdam, Hollandia), *Frankfurt* (Németország). A légi teherszállítás — nagyon költséges, ezért légi közlekedéssel általában a legsürgősebb rakományt szállítják, amikor más közlekedési válfaj felhasználása lehetetlen az idő hiánya miatt.

Az utas-szállítást és a teherszállítást Európában összevonták a **közlekedési gócok** teljes hálózatába, amelyeket közlekedési utak kötnék össze. Európa legnagyobb közlekedési gócai városok, amelyekben a fő légi- és tengeri kikötők helyezkednek el. Ezek nemcsak pontok, ahová összefutnak a különböző közlekedési utak, hanem pontok, ahol a teher- és utas-folyamok változtatják a közlekedési válfajokat.

30. ábra. Európa országai a legtöbb repülőtérrel

Folyosó	Útirány
I	Helsinki — Tallinn — Riga — Varsó és Gdansk
II	Berlin — Poznan — Varsó — Minszk — Moszkva — Nyiznyij Novgorod
III	Brüsszel — Köln — Dresden — Wrocław — Katowice — Lviv — Kijev
IV	Drezda / Nürnberg — Prága — Bécs — Pozsony — Budapest — Bukarest — Constanta — Szófia — Szaloniki — Isztambul
V	Velençe — Ljubljana — Budapest — Ungvár — Lviv — Kijev
VI	Gdansk — Katowice — Zilina; nyugati ág: Katowice — Brno
VII	Duna (vízi): Ausztria, Magyarország, Szerbia, Bulgária, Románia, Moldova, Ukrajna
VIII	Durres — Szkopje — Szófia — Dimitrovgrad — Burgasz — Várna
IX	Helsinki — Szentpétervár — Pszkov — Moszkva — Kalinyingrád — Kijev — Chisinau — Bukarest — Dimitrovgrad — Alexandrupoli
X	Salzburg — Ljubljana — Zágráb — Belgrád — Nis — Szkopje — Szaloniki

31. ábra. A közlekedési folyosók hálózata Európában

Európa egyik legfontosabb közlekedési központja — *Rotterdam* (Hollandia), amely a Rajna torkolatában fekszik és összeköti Európa belső régióit a világ kikötőivel.

Az EU-ban **Transzeurópai közlekedési hálózatot (TEN-T)** terveznek létrehozni. Ugyanakkor, tovább folyik a **közlekedési folyosók** létrehozása is, amelyek célja biztosítani a megszakítás nélküli összeköttetést nyugat, kelet, észak és dél között Európában (34. ábra). Némelyik áthalad Ukrajna területén is. Országunk aktívan vesz részt Európa egységes közlekedési hálózatának létrehozásában, többek között, az **eurázsiai közlekedési folyosó (TRACE-CA, Európa — Kaukázus — Ázsia)** kiépítésében. Az ukrán közlekedési rendszernek az európai hálózathoz való integrációjának sikere jelentős mértékben függ a belső közlekedési infrastruktúra modernizációjától.

PÉNZÜGYI ÉS ÜZLETI SZOLGÁLTATÁSOK. A pénzügyi szolgáltatások a legnagyobb kihatással vannak Európa országainak nemzetközi szakosodására. A konkurencia felerősödése ellenére a Kelet-Ázsiai országok, elsősorban Kína és Japán felől, az európai régió továbbra is megmarad a tőkekoncentráció egyik fő központjának a világon. Európában található 8 székhelye a világ 20 legnagyobb bankjának, amelyek vagyona meghaladja az 1 trillió USA dollárt (*HSBC, Barclays, Nagy Britanniában; BNP Paribas, Credit Agricole, Franciaországban; Deutsche Bank, Németországban stb.*). A régióban kialakult a globális jelentőségű nagy pénzügyi központok hálózata, amely jelentős szerepet játszik a globális tőkeáramlások újraelosztásában — *London* (első hely a világon), *Zürich és Genf* (Svájc), *Frankfurt am Main* (Németország), *Luxembourg*.

Európa különféle **üzleti szolgáltatásokra** is szakosodik (32. ábra). A városokat — „agyközpontokat” — az ilyen szolgáltatásokat nyújtó nagyvállalatok magas koncentrációjával, amelyek meghatározzák a nemzet-

32. ábra. Az üzleti szolgáltatások válfajai

fejlesztési terület — oktatási, kutatási és termelési góc, amelyek lehetőséget adnak a legkisebb szervezési-közlekedési ráfordításokkal létrehozni modern magas technológiájú kísérleti termékeket, szükség esetén pedig bevezetni őket a tömegtermelésbe. Szervezési szempontból a techno-parkok — megfelelő módon tervezett infrastruktúrával rendelkező területek, ahol kompakt módon kötődnek össze speciálisan berendezett laboratóriumok és kísérleti-termelési, oktatási, irodai és lakókomplexumok minden szükséges szociális szolgáltatással. Általában ott kedvezményes adórendszerek működnek minden tevékenységre, amelyek kapcsolatosak a tudományos és tervezői fejlesztésekkel, enyhített hozzáférés van a kölcsönökhöz a technológiai startup-projektekhez.

Európában a több tíz tudományos technopark között ismertek — a *Cambriidgei* (Nagy-Britannia), a *Sophia Antipolisi* (Franciaország), a *Zürichi* (Svájc), a *Müncheni* (Németország), a *Koppenhágai* (Dánia), a *Turkui* (Finnország) stb. Az európai innovációs központok többnyire szakosodnak a biotechnológiai fejlesztésekre, az IT-szférára, a számítógép technológiákra, továbbá, a gyógyszerkutatásokra.

REKREÁCIÓ ÉS TURIZMUS. A rekreációs erőforrások gazdagsága, a világhírű történelmi-kulturális hagyaték összeköttetésben a turisztikai infrastruktúra magas szintjével és az ősi vendégszerető tradíciókkal Európát vonzó célponttá teszik a látogatásokra ismeretszerzési vagy üdülési célokból. Az európai régióra jut az összes utazások 50 %-a és a a világ turizmusából származó teljes bevétel 37 %-a (2020). Ott található a világ öt (a 10 legjelentősebbekből) leglátogatottabb országa közül — *Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Görögország, Ausztria, Németország.*

Európában sajátos **rekreációs övezetek** alakultak ki. A Földközi-tenger és a Fekete-tenger egyedülálló táj- és éghajlati viszonyai hozzájárulnak a **tengermelléki éghajlati üdülőövezetek** fejlődéséhez *Spanyolországban, Franciaországban, Olaszországban, Horvátországban, Montenegróban, Görögországban, Bulgáriában, Ukrajnában.* Ezeket kiegészítik az antik és középkori régészeti emlékek. Külön megkülönböztetik az **Atlanti-óceán** (Portugália, Spanyolország, Franciaország), az **Északi-** és a **Balti-tenger partjainak üdülőövezetét.** Világhírű népszerűségnek örvendenek az *Alpok,* a Kárpátok,

közi termelés jellegét, földrajzát, szerkezetét, a kereskedelmet és az együttműködést — **világ- vagy globális városoknak** nevezik. Európa legmagasabb szintű globális városai — *London, Párizs, Milánó, Moszkva, Frankfurt am Main, Madrid, Varsó, Amszterdam, Brüsszel, Dublin, Zürich* és mások (2020-ban).

A TUDOMÁNY. Európa fejlett országaiban a techno-parkok (tudományos parkok) fejlesztése az egyik kiemelt

a *Balkán- és a Skandináv-hegységek* és a *Kaukázus hegyvidéki-éghajlati és sí-üdülői*. Nyugat- és Kelet-Európa országaiban a **balneológiai erőforrások övezete** alakult ki, amelyek kapcsolatosak az ásványvizek forrásaival (Csehország, Magyarország, Románia, Németország, Svájc, Ausztria, Ukrajna).

A globális elérhetőség a világ egyik legmagasabb szolgáltatási színvonalával együtt elősegítik Európa nagyvárosaiban a fejlődését az **üzleti turizmusnak**. A régió jelentős turisztikai városai — *London* és *Párizs*, amelyek a világon a második és a harmadik helyet foglalják el, továbbá *Barcelona*, *Amszterdam*, *Milánó*, *Róma* — egyidejűleg a világ vezető központjai az üzleti turizmusnak.

Európa nemcsak a nemzetközi turisztikai folyamatok régiója, hanem azok származási területei is. A magas életszínvonalnak köszönhetően a lakosság nagy része rendelkezik lehetőséggel külföldre utazni. Különösen a külföldi utazások terjedtek el ismeretszerzési célokkal a diákok és az idős emberek között. A kiutazó turisták száma alapján az élenjárók — *Németország*, *Nagy-Britannia*, *Franciaország*, *Hollandia*, *Olaszország*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A tercier szektor fejlődése miért rendelkezik nagy jelentőséggel bármelyik ország számára, Európa fejlett országai számára pedig — különösen?
2. Milyen változások történtek a világkereskedelem élenjáró országai között, beleértve a szolgáltatások exportját, a XXI. század elejétől összehasonlítva a XX. századdal?
3. Nevezzék meg a tényezőket, amelyek előidéztek a lakosság automobilizációjának egyik legmagasabb szintjét a világon Európa fejlett országaiban.
4. Figyeljétek meg a 31. ábrát. Milyen közlekedési folyosók fekszenek Ukrajna területén?
5. Milyen városokat neveznek világvárosoknak? Hozzatok fel példákat az ilyen városokra Európában. Mutassátok meg őket a térképen.

6*. Európa melyik országában szeretnétek megfordulni? Miért?

FÖLDRAJZI FELADAT

Németországban 539 repülőtér működik, Csehországban mindössze — 128. Számoljátok ki, hány repülőtér jut egy millió lakosra mindkét országban. Melyik ország lefedettsége magasabb repülőterekkel? Hányszorosan?

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Felhasználva internet-forrásokat (<https://uk.wikipedia.org/wiki/crapran>), tudjatok meg többet a startupokról: miért nevezik a projekt fejlesztésére befektetett pénzeszközöket az első időszakban 3F –nek (angolul friends, family and fools — barátok, család és buták), a második időszakban — anyagi befektetéseknek. Hozzatok fel példákat a startupokra, amelyek világhírettettek szert, valamint a sikeres startup projektekre Ukrajnában.

10. §. NÉMETORSZÁG

Földrajzi fekvés
Nyugat-Európa.
Partjait a Balti- és az Északi-tenger mossa.
Stratégiai elhelyezkedése a Balti-tenger bejárata mentén

Államforma
Parlamentáris köztársaság.
Szövetségi államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások
Az éghajlat mérsékeltövi óceáni és kontinentális. A domborzata többnyire síkvidéki, délen — Bajor-Alpok. Folyók — Rajna, Weser, Elba, Duna. Erőforrások — szén, vasérc, urán, kálsisó; erdők.

Lakosság
Népességszám szerint a második (Oroszország után).
Városi lakosság — 77%.
Legnagyobb városok — Berlin, Hamburg, München.

Német Szövetségi Köztársaság

Gazdaság
Posztindusztriális ország, tagja a „Nagy hetesnek”.
A legnagyobb Európában a GDP nagysága szerint és 4. a világon.

Tercier szektor
Pénzügyi, üzleti, IT-szolgáltatások, tudományos-kutatói tervezői szféra, turizmus.

Szekunder szektor
Autó- és hajógyártás, légi- és űrutató gépgyártás, elektrotechnikai és elektronikai gépgyártás, optika, vegyipar, kohászat.

Primer szektor
Szén-, kálsibányászat.
Mezőgazdaság: érvényesül az állattenyésztés (szarvasmarha-, sertés- és baromfitenyésztés); burgonya, búza, árpa, cukorrépa, gyümölcsfélék, zöldségfélék.

AZ ORSZÁG REGIONÁLIS ÉS GLOBÁLIS HELYE. Területének méretei szerint Németország a hetedik Európában (Oroszország, Ukrajna, Franciaország, Spanyolország, Svédország és Norvégia után) és második a népességszám alapján (Oroszország után). Németország — Európa és a világ egyik legfejlettebb országa. A negyedik helyet foglalja el a világon úgy a GDP nagysága, mint az ipari össztermelés terén, csak az USA-tól, Kínától és Japántól maradva el (18. táblázat). Németország — az Európai Unió fő gazdasági motorja és politikailag az egyik legbefolyásosabb állama. A második világháború után a német

18. táblázat

Németország a világban és a régióban

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	357 ezer km ²	7	64
Népessége	84,3 millió fő	2	19
GDP*	4,0 trillió USA dollár	1	4
Egy főre jutó GDP**	69,3 ezer USA dollár	12	16
Emberi fejlettségi index	0,950	6	7

* Itt és tovább az ENSZ becslése szerint (2022).

** Itt és tovább a Világbank becslése alapján a vásárlóerő-paritás szerint (2023).

gazdaság csaknem teljesen megsemmisült és a XX. század második felében építették újra. Akkor az ország két részre volt felosztva — *Német Szövetségi Köztársaságra (NSZK)* és *Német Demokratikus Köztársaságra (NDK)*. Berlint, amely az NDK területére került, szintén két részre osztották — keleti részre és Nyugat-Berlinre (az USA, Nagy-Britannia és Franciaország megszálló hadseregeinek ellenőrzése alatt), amely része volt az NSZK-nak az NDK területén. Németország egységes-

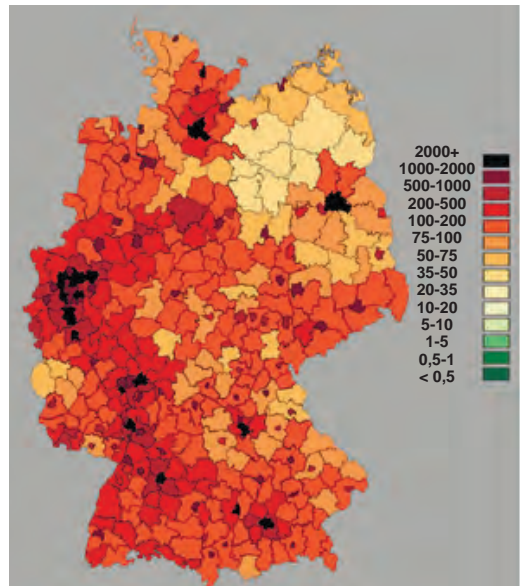
ségét csak 1990-ben állították vissza. Jelenleg Németország — szövetségi parlamentáris köztársaság, amelynek összetételében 16 szövetségi föld található, amelyek mindegyike rendelkezik saját alkotmánnyal és eléggé széleskörű autonómiával a belső kérdések megoldásában. Formálisan az állam vezetője az államfő, viszont ő csak reprezentatív funkciókat lát el. Ténylegesen az államot a szövetségi kancellár vezeti. Németország a mérsékelt éghajlati övezetben fekszik és a nedves nyugati szelek hatása alatt van, amelyek meghatározzák nyugati részén a tengeri éghajlatot, keleti részében — a mérsékelt kontinentálist hűvös, felhős, nedves téllal és nyárral. Domborzata többnyire síkvidéki: északon — síkság, középső részén — hátság húzódik. Délen emelkednek a *Bajor-Alpok*. A nagyobb folyók többsége — *Rajna*, *Weser*, *Odera*, *Elba* — északi irányban folyik; a *Duna* — kelet felé. Időről időre az ország árvizektől és villámáradásoktól szenved.

Összességében, Németország kedvező agroklimatikus erőforrásokkal rendelkezik a mezőgazdaság fejlődéséhez. A különböző ásványi nyersanyagok (szén, vasérc, rézérc, nikkelérc, uránérc, kálisó) lelőhelyei jelentős mértékben kimerültek. Az erdei erőforrásokat az erdőterületek felújításával állítják helyre.

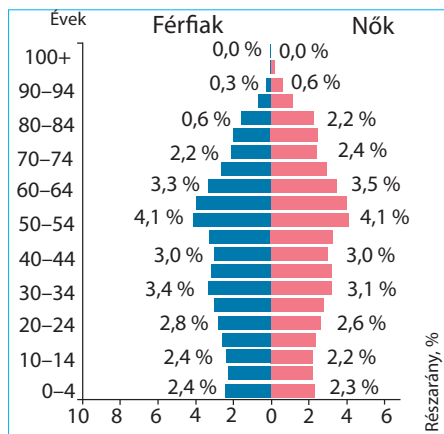
LAKOSSÁG. Németország területe jól kihasznált és sűrűn lakott. Az urbanizáció szintje magas — több mint 77 %. A népesség átlagos sűrűsége 233 fő/km², viszont elhelyezkedése egyenlőtlen az ország területén. A leginkább sűrűn lakott vidékek — a városi agglomerációk — a *Berlin-Brandenburgi* (csaknem 3900 fő/km²), a *Müncheni* és a *Hamburgi*. A legkevésbé benépeült vidékek az északkeletiek (80 fő/km²), ahol falusi településtípus jellemző (34. ábra). A *Rajna-Ruhri agglomeráció* (*Köln*, *Düsseldorf*, *Bonn*, *Dortmund*, *Hessen*) közel 10 millió fős lakossággal — a „Kék banán” európai megapolisz egyik magja. Németország sajátossága, hogy az aránylag magas urbanizációs mutatók és népsűrűség mellett, ott nem található olyan nagy városok, mint Tokió, New York vagy London. Az országban csak négy város van több mint egy millió lakossal — *Berlin* (3,6 millió), *Hamburg*,

33. ábra. Berlin — Németország fővárosa és legnagyobb városa

34. ábra. Németország lakosságának népsűrűsége

35. ábra. Németország korfája (2019)

München, Köln. Viszont a sűrűn lakott vidékeken többségben vannak a több tíz, 100 ezer lakost meghaladó városok. A letelepedés ilyen jellegét azzal magyarázzák, hogy Németország 39 államképződmény egyesülése révén jött létre, amelyek közül mindegyik rendelkezett saját fővárossal.

Németországban az 1970-es évektől kezdve a halálozások száma meghaladta a születések számát, ami előidézte a lakosság depopulációjának (-2 ‰) súlyos problémáját, ezért a demográfiai politikát megváltoztatták. Ha korábban a legnagyobb szociális segítyt, a születendő gyerek után,

a legszegényebb családok kapták, jelenleg a kormány ösztönzi a gyermekvállalást a nők között magas végzettségi szinttel, jelentős segélyeket irányítottak a középosztályhoz tartozó családoknak. Jelenleg a demográfiai helyzet javult a születések számának és az immigránsok beáramlásának emelkedésével (+4 ‰). Németország rendelkezik az egyik legmagasabb életszínvonallal. Ott nagyon jól fejlett az orvostudomány, a kormány gondoskodik, hogy az alapszolgáltatások, közöttük az oktatás és az egészségvédelem, elérhető legyen mindegyik polgár számára. A születés után várható élettartam eléri a 81 évet. Németország — egynemzetiségű ország, az etnikai németek a népesség több mint 90% -át teszik ki. Nagy létszámmal rendelkeznek a **bevándorlók Törökországból** és **Lengyelországból** (2,4 ‰). Németország területén más etnikai csoportok is élnek.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Németország — Európa és a világ egyik legfejlettebb országa. Bizonyítsátok be vagy cáfoljátok ezt az állítást.
 - Nevezétek meg és mutassátok meg a térképen azokat az országokat, amelyek a szomszédjai Németországnak. Határozzátok meg: a) a gazdasági fejlettség szintje szerint milyen típusú országokhoz tartoznak; b) mindegyik tagja-e az EU-nak; c) része-e mindegyik a Schengeni övezetnek.
 - Miben rejlenek a sajátosságok a népesség elhelyezkedésében Németországban? Milyen szerepet játszanak a szövetségi földék a lakosság megoszlási rendszerének fejlődésében?
 - Mutassátok meg a térképen a legnagyobb agglomerációkat. Milyen milliós városok tartoznak hozzájuk?
 - Milyen szerepet játszott a demográfiai politika a lakosság depopulációs problémájának megoldásában?
-
- 6*. A korfa alapján (35. ábra) jellemezzétek a lakosság nemi- és korösszetételét Németországban. Milyen feltételezések tehetők ezen adatok alapján a jövőbeni munkaerő-kínálattal kapcsolatban?

11. §. NÉMETORSZÁG (folytatás)

- ◆ Emlékezzetek vissza, a gazdasági fejlődés szerint milyen országtípushoz tartozik Németország.
- ◆ Találhatók-e Németországban előállított termékek környezetekben? Az ipar milyen ágazataiban gyártották őket?

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. Németország gazdasága — a legnagyobb Európában és ötödik nagysága szerint a világon. Azok a tényezők, amelyek meghatározzák az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban — az iparosodás hosszú történelme, a munkaerőforrások magas minősége, a tőke magas koncentrációja, a jelentős tudományos-technikai és innovációs potenciál. Fontos szerepet játszik az ország gazdasági felvirágzásában a kedvező politikai-jogi környezet, különösen a hatékony jogi intézmények és a korrupció alacsony szintje, amely elősegíti úgy a belső, mint a külső befektetések beáramlását.

Németország — a gazdaság posztindusztriális típusának jó példája. A GDP-jében a tercier szektor részaránya 70 %, az iparé — 29 %, a mezőgazdaságé — közel 1 % (20. ábra, 37. old.).

TERCIER SZEKTOR. Németország szakosodik a **pénzügyi és üzleti szolgáltatások** nyújtására. Öt német bank a világ száz legnagyobb bankjához tartozik. Az *Allianz SE* — a világ egyik legnagyobb biztosítási és pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó cége. *Frankfurt am Main* — az ország vezető pénzügyi központja. Ott található a világ legnagyobb *Frankfurti értéktőzsdéje*. Nemzetközi jelentősége van számos kiállításnak és vásárnak, amelyeket *Hannoverben*, *Berlinben* és *Münchenben* tartanak. Dinamikusan fejlődnek az IT-szolgáltatások, a logisztikai (kapcsolatos bármely termék szállítására, tárolására és feldolgozására) és a hírközlési szolgáltatások, a tudományos-kutatási és kutatási-tervezői fejlesztések, a kreatív ágazat. A **kreatív ágazat** — a kreatív, innovatív ötletek, ismeretek és információk létrehozásával és gyakorlati használatával kapcsolatos tevékenységek. Ez lehet — a design, reklám, nyomdai tevékenység, építészet, zene, mozi, irodalom, előadó-művészet, népművészet, divat, televízió és rádió, számítógépes játékok stb. Németország az oktatás, a kultúra, az egészségvédelem és a háztartási szolgáltatások magasan fejlett rendszerével rendelkezik.

Alapösszetevője a német gazdaságnak — a **turizmus**. Az ország a harmadik helyet foglalja el a világon a turisták látogatásainak alapján. *Berlin* — Európa és a világ legnagyobb muzeális központjaihoz tartozik, ahol a turistákat nemzetközi méretű üzleti és szórakoztatási attrakciók is vonzzák. *München*, *Köln* és *Drezda* múzeumaiban a művészet különböző alkotásai vannak kiállítva. A legtöbb külföldi turista *Bajorországot* látogatja, amely a sí-üdülők széles hálózatával rendelkezik a *Bajor-Alpokban*. Németország szanatórium-gyógyüdülői gazdasága több száz üdülőt számlál gyógyító ásványvizekkel és termálvizekkel (40. ábra). A belső turisztikai piacon, az említett földeken kívül, szintén közkedvelt *Alsó-Szászország* és *Mecklenburg Elő-Pomeránia*, ahol a turisták nyugodtan pihenhetnek az üzleti központok ultragyors életritmusától. A turizmusból befolyó jövedelem az országnak minden évben hoz több tíz milliárd eurót, a kísérő szolgáltatásokkal együtt pedig a német GDP 5,4%-át teszi ki.

36. ábra. Baden-Baden — Nyugat-Európa legnagyobb balneológiai üdülőhelye

37. ábra. Az „Intercity-Express” — nagy sebességű német vonat

38. ábra. A német Hamburg kikötő — Európa tengeri kapuja

A **közlekedés** magas szintű fejlődésének köszönhetően Németország az egyik fő szabályozójává vált a tranzit teher- és utas-folyamoknak Európában. A közlekedési utak sűrűsége szerint Németország vezető helyet foglal el a világon. Az országban egyformán fejlett a közlekedés mindegyik válfaja. A belső utas- és teher szállításban a fő szerepet a **közúti közlekedés** játssza. A minőségi autópályák összekötik az ország legtávolabbi pontjait is. A **vasutak** névjegye — a hosszújáratú szupergyors „Intercity-Express” utaszállító vonatok, amelyek 300 km/óra sebességgel közlekednek. Németország **légi közlekedése** több száz repülőteret és több tíz helikopter-állomást szolgál ki. A *Frankfurti* és a *Müncheni* légi kikötők — világméretű tranzit-hubok. A *Lufthansa légitársaság* — az összebevételek alapján a negyedik a világon, 10. az utas-szállítás terén és az egyik legjobb a szolgáltatás minősége szempontjából. A **tengeri flotta** biztosítja az ország külkereskedelmi kapcsolatait. A legnagyobb kikötők — *Hamburg* (Európában a második a holland Rotterdam mögött) és *Bréma*. Németország közlekedési rendszerének sajátossága — a jól fejlett belső folyami közlekedés, amelynek részaránya a szállított teherrakományok alapján közel 20 %. Ezzel a mutatóval Németország csak

az USA-tól marad el. Az ország fő vízi artériája — a *Rajna*, amely Hollandia területén keresztül összeköti Németország fő ipari régióját Rotterdammal, ahol a rakományokat az óceáni hajókról folyamiakra rakodják át. Létrehozták a hajózható csatornák rendszerét: a *Rajna — Ems — Weser* összeköti a Ruhrt az *Északi-tengerrel*; a *Középnémetországi-csatorna (Rajna — Odera)* egyesíti egy egységes közlekedési hálózatba az ország északi részének folyóit; a *Rajna — Majna — Duna* csatorna — transzeurópai vízi út, amely összeköti az *Északi-* és a *Fekete-tengereket*. Duisburg városa, amely a Rajna és a Ruhr folyók találkozásánál található, a világ legnagyobb folyami kikötője.

SZEKUNDER SZEKTOR. Bár az ipar az ország GDP-jének kevesebb, mint egyharmadát biztosítja, mégis jelentős szerepet játszik a nemzetközi szakosodásában. Az ipari termelés migrációjának általános tendenciája alapján Ázsia „olcsó országaiba”, a saját területén Németország jelentős

ipari potenciált tartott meg. A legfőbb előny, ami nem engedi az ipart emigrálni az országból — a közvetlen kapcsolat a tudományos-kutatási és a mérnöki-tervezői központok és termelési laboratóriumok között. Az ipari termékek, amelyeket Németország területén gyártanak — elsősorban a fejlett technológiák bevezetésének köszönhető és a munkaerőforrások szakértése magas színvonalának. A szükségleteket a viszonylag olcsó munkaerőben részben a munkaerő-bevándorlók beáramlásával elégítik ki. Németország a világ élenjáróihoz tartozik az acél, a cement, a vegyszerek, a gépek, a közlekedési eszközök, az optikai műszerek, a szerszámgépek, a szerszámok, az elektronika, az élelmiszerek, italok, hajók, textil gyártásában.

Az ipar legfőbb szakosodása — a sokágazatú **gépgyártás**. Németország az egyik világelső **gépkocsigyártásában**. A legnagyobb személyes tehergépkocsi-gyártó cégek — a *Volkswagen Group*, a *Daimler AG*, a *BMW*, az *Audi*, amelyek gyáregységei számos ipari központban helyezkednek el (39. ábra). A legjelentősebb üzemek *Wolfsburgban* (*Volkswagen*), *Stuttgartban* (*Mercedes-Benz*), *Münchenben* (*BMW*), *Ingolstadtban*

(*Audi*), *Kölnben* működnek. Csúcstechnológiával termel a **légi és űrkutatási gépgyártás**. Az *Airbus* repülőgépgyártó vállalat — a legfőbb konkurense az amerikai „Boeing” repülőgépgyártó óriáscégnek. A fő összeszerelő műhely *Hamburgban* helyezkedik el (az „Airbus” család A-320, A-330, A-350 és A-380 termékei). Szintén gyártanak katonai repülőgépeket, helikoptereket, amelyek a NATO tagországok hadseregeinek fegyverarzenáljába kerülnek. A legnagyobb központok — *Augsburg*, *Kassel*, *München*, *Stuttgart*. A hajógyártás központjai — *Hamburg*, *Bréma*, *Kiel*. Németország gépgyártása szakosodik az **optikai műszerek gyártására** (optika, mikroszkópok, mérőműszerek stb.) nanotechnológia felhasználásával. A legjelentősebb termelője ezeknek a termékeknek — a *Carl Zeiss TNC*, amelynek központjai — *Oberkochen* és *Jéna*. Az **elektrotechnikai** és az **elektronikai gépgyártás** rendkívül széles

39. ábra. A közlekedéstechnika elhelyezése Németországban

40. ábra. Az „Airbus” vállalat összeszerelő műhelye Hamburgban

termékválasztékot állít elő ipari felhasználásra és a fogyasztói piacra: motorok, turbinák, szerszámgépek, szerszámok, irodai berendezések, háztartási elektromos készülékek. A világ egyik legismertebb vállalata a *Bosch*, amely foglalkozik az autó-berendezések, elektromos szerszámok és háztartási gépek gyártásával, valamint a *Siemens* — gépgyártó és energetikai vállalatok egyesülése. A cégek fő vállalatai *Münchenben, Berlinben, Frankfurt am Mainban* helyezkednek el.

A német ipar szakosodik a **vegyiparra** is. Az országban az alapkémia és a szerves kémia széles választékát bocsátják ki. A *BASF* és a *Bayer* — vezető német vállalatok, amelyek uralkodnak a világpiacokon is és hozzá tartoznak a három vegyipari óriáshoz. A *BASF* az építőipar és az ipar szükségleteihez gyárt vegyszereket, műanyagokat és műszálakat, műtrágyát és kőolaj-kémiai termékeket. A *Bayer* termékei — savak, műtrágyák, műanyagok és műszálak, gyógyszeripari termékek, amelyek világhírűvé váltak. A fő területi elterjedésének vidéke — a Rajna völgye, a legnagyobb központokkal — *Ludwigshafen, Leverkusen, Köln, Halle, Lipcse, Berlin*.

Németország **vaskohászata**, amely valamikor a saját Ruhr és Saar medencék kokszzszen-lelőhelyeire orientálódott és a vasérc lelőhelyekre, áttért az importált tüzelőanyagokra és nyersanyagra. Jelenleg a vaskohászat fő vidéke marad a Ruhr-vidék. A legnagyobb központok — *Duisburg*, ahová az importált vasércet a Rajnán szállítják, és a *Bréma* kikötőváros. Az acélolvasztás nagy technológiai ellátottsággal rendelkezik. Az acél és hengereltáru termelés legnagyobb termelői a világon — a *ThyssenKrupp TNC*. A saját érces nyersanyag hiányának ellenére, Németország **színesfém-kohászata** része a világ vezető ólom és cinkgyártásának (*Isleben, Düsseldorf*). A **villamosenergetika** továbbra is orientálódik a kőolaj, földgáz és az alternatív (szél- és naperőművek, bioüzemanyagok felhasználása) energiaforrások használatára. Németország szándékában áll fokozatosan lemondani az AEM-vekről, amelyek részaránya az egész villamos-energia termelésben eléri a 12 %-ot.

PRIMER SEKTOR. A bányaipar alapja Németországban, hosszú időközön keresztül, a kőszén kitermelése volt a *Ruhr-medencében*, azonban mára a bányák többségét bezárták az alacsony jövedelmezőségük és a környezetre gyakorolt negatív hatásuk miatt. Ugyanakkor, Németország megtartotta vezető pozícióit a világon a barnaszén bányászata terén. Őrzi jelentőségét a kálisó kitermelése is.

A **mezőgazdaság** rendkívül produktív és képes az ország szükségleteinek 90 %-t ellátni az élelmiszerekből. Fejlődéséhez Németország kedvező éghajlati és a termőtalaj kombinációval rendelkezik. A mezőgazdasági termőföldek többsége magántulajdonban van; elterjedtek úgy az apró, mint a nagy farmgazdaságok is. Az urbanizáció magas szintje az országban és a lakosság magas jövedelme meghatározta az **állattenyésztés** 80%-os részesedését a mezőgazdasági termelés érték szerkezetében. A szarvasmarha-tenyésztésben fejlődik úgy a tej-hústermelő, mint a hús-tejtermelő irányzat. A **növénytermesztés** szakosodik burgonya, gabonafélék (búza, árpa, rozs), cukorrépa termesztésére. Az elterjedésük fő vidékei — a síkvidéki területek Németország

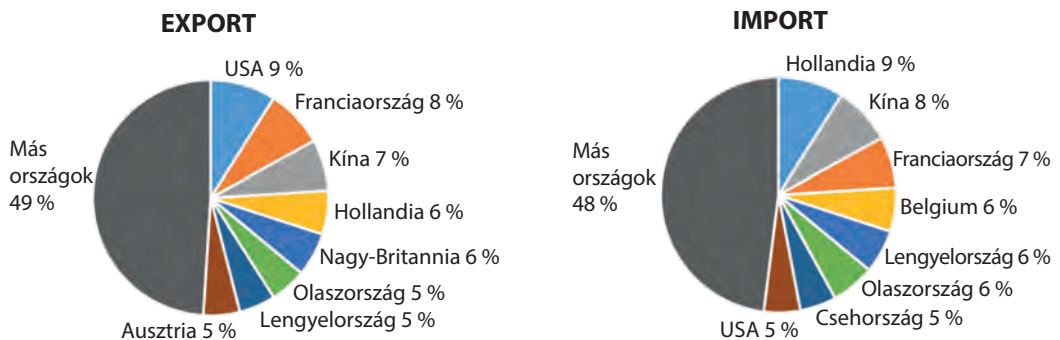
északi és keleti részén. Világszerte ismertek a szőlő- és bortermelő vidékek a Mosel, Saar és Rouver (*Rajna-vidék-Pfalz föld*) folyók völgyében, valamint a komlótermesztés *Bajorországban*, amely ismert a sörfőzésről. A nagyvárosok környékén gyümölcsstermesztő és zöldségtermesztő övezetek alakultak ki.

Az **erdőgazdálkodás** fejlődése — az állam politikájának fő prioritása. A gazdasági kihasználtság magas szintjének, az intenzív mezőgazdaság és az ipari létesítmények sűrű elhelyezkedése ellenére, az ország területének közel 33 %-át fedik erdők, amelyek területe állandóan növekedik. Jelenleg Németország 65%-ban tudja kielégíteni saját szükségleteit a faanyagból saját erőforrásainak felhasználásával. Egy részét még exportálni is tudják.

A **gazdaság térbeli szerveződését** Németországban magas fejlődési szint jellemzi az egész területén. Az ipar különösen magas koncentrációjával rendelkezik több régió: a **Ruhr-vidék** *Duisburg, Essen, Dortmund, Bochum* központokkal; a **Müncheni, Stuttgarti, Hannoveri agglomerációk**; a **Szászország** és **Szász-Anhalt földek** *Drezda, Leipzig, Halle* központokkal; a **Schleswig-Holstein föld** (valamikor a legkevésbé fejlett, ma — az egyik élenjáró az energetikában a megújuló erőforrások alapjain, egyedüli az országban, amely teljesen ellátja saját energetikai szükségleteit szélenergiából, napenergiából és bio-üzemanyagokkal).

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Úgy az export, mint az import mennyisége alapján Németország az első Európában és a harmadik a világon Kína és az USA mögött. A termékekkel való kereskedelem szerkezetében uralkodnak az ipari termékek. Az **export** legfőbb tételei gépkocsik, gépi berendezések, vegyipari termékek, gyógyszeripari termékek, az elektronikai és elektrotechnikai berendezések, fémek, gumi és műanyag (41. ábra). A tőkeexport alapján Németország a második helyet foglalja el (Kína után) és a negyedik helyet a szolgáltatások (üzleti, pénzügyi, közlekedési) exportjában, az USA, Nagy-Britannia és Kína mögött.

Ugyanakkor, Németország a termékek széleskörű skáláját importálja, amit a hatalmas fizetésképes piac határoz meg. Kiemelkedően fontos a tüzelőanyagok és a nyersanyagok behozatala az ipar, a kohászat, az elektronika számára, valamint a mezőgazdasági termékek, többek között gabonafélék, zöldségfélék és gyümölcsök behozatala.

41. ábra. Németország külkereskedelmének iránya

A kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztése Németországgal — *Ukrajna* fontos feladata. A jelenkorban — az egyik legjelentősebb kereskedelmi partner az EU országok között. Németországra esik az egész ukrán export 4,2 %-a és a termékek importjának csaknem 10 %-a (2020-ban). Nagy jelentősége van az együttműködésnek a német pénzügyi és befektetési intézményekkel. Németország az EU országai közül az egyik legfontosabb befektető Ukrajna gazdaságában. A *Német Nemzetközi Jogi Együttműködési Alapítvány* szervezési és tanácsadási segítséget nyújt az ukrain jogintézmények fejlesztésében. Németország aktívan támogatja Ukrajnát az orosz agresszióval szembeni ellenállásban. Az ország nagyszámú menekültet fogad be Ukrajnából, nagyszabású pénzügyi és humanitárius segélyeket nyújt, és egyre inkább fegyverekkel és katonai felszerelésekkel is növeli a segítségnyújtást.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek a sajátosságok Németország gazdaságának jelenkori fejlődésében?
2. Hozzatok fel példákat a szolgáltatásokra, amelyek meghatározzák Németország nemzetközi szakosodását.
3. Sok közismert német segítette elő az emberiség szellemi és tudományos gazdagítását. Hozzatok létre névsorokat az ismert német írók, zeneszerzők, zenészek, tudósok, sportolók és mások neveiből. A gazdaság milyen szektorához tartozik tevékenységük?
4. Milyen erőforrások segítik elő a turisztikai szféra fejlődését az országban?
5. Nevezétek meg a közlekedés válfajait, amelyek vezető szerepet játszanak:
a) az utas-szállításokban; b) a teherszállításokban.
Mutassátok meg a térképen a legnagyobb repülőtereket és kikötőket.
6. Nevezétek meg a gépgyártási termeléseket, amelyek fejlődése alapján Németország a világ vezető országaihoz tartozik. Milyen termékeket állítanak elő?
7. Milyen termékek gyártására szakosodik a vegyipar?
8. Milyen tényezők határozták meg az állattenyésztés uralkodását a mezőgazdasági termelés értékszerkezetében? Nevezétek meg a szakosodás ágazatait.
9. Felhasználva Németország gazdasági térképét, mutassátok meg az ipar legnagyobb koncentrációjának vidékeit. Milyen nagy ipari központok tartoznak hozzájuk?
- 10*. Felhasználva a 41. ábrát, beszéljétek a termékek külkereskedelmének irányairól Németországban. Értékeljétek Ukrajna gazdasági kapcsolatait Németországgal.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

A Volkswagen vállalatcsoport a gépkocsik 12 márkáját bocsátja ki. Internetforrásokat felhasználva, tudjátok meg, milyen személygépkocsi, terepjáró, tehergépkocsi és mikrobusz márkákat gyárt a vállalatcsoport.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A Ruhr „Új arculata” — posztindusztriális fejlődés: „zöld” városok a kómor tájak helyett.

12. §. FRANCIAORSZÁG

Francia Köztársaság

 Földrajzi fekvés
Nyugat-Európa + Korzika-sziget.
Az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger vizei mossák partjait. Területéhez az európai rész és a tengerentúli régiók tartoznak.

 Állami kormányzati rendszer
Köztársaság. Unitárius államszerkezet.

 Természeti viszonyok
Éghajlat: mérsékeltövi óceáni és nedves kontinentális; szubtrópusi mediterrán típus.
A domborzat többnyire sík, hegységek — Pireneusok, Alpok.
Folyókák — Rhone, Garonne, Loire, Szajna.
Erőforrások — szén, vasérc, bauxit, cink, urán; erdők.

 551,6 ezer km²

 66 millió fő

 Párizs

 Lakosság
Népességszám szerint a negyedik Európában.
Városi lakosság — 81 %.
Legnagyobb városok — Párizs, Lyon, Marseille.

 Gazdaság
Posztindusztriális ország. Tagja a „Nagy hetesnek”. Harmadik Európában és hatodik a világon a GDP mutatói szerint.

 Tercier szektor
Hatékony közlekedési rendszer, termelékeny szolgáltatási szféra, jelentős turizmus.

 Szekunder szektor
Ultramodern ipar: repülő- és űrszerkezetek gyártása, gépgyártás, vegyipar, élelmiszeripar, villamos-energetika, kohászat.

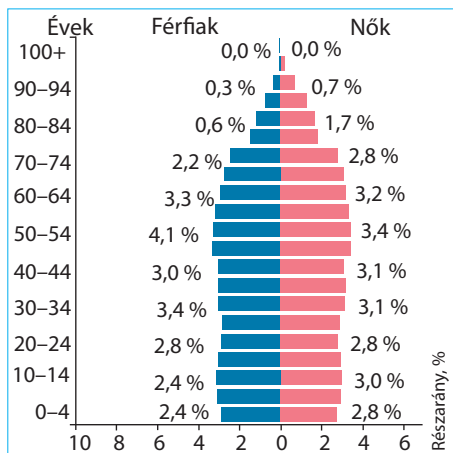
 Primer szektor
Bányaipar. Intenzív mezőgazdaság: növénytermesztés (búza, kukorica, repce, szőlő); állattenyésztés (tej-hús irányú szarvasmarha és baromfitenyésztés).

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGBAN. Franciaország előnyös fekvése a nemzetközi tengeri és szárazföldi utak kereszteződésében már régóta szilárdítja gazdasági helyzetét, elősegítette a gazdaság fejlődését, a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok bővülését más országokkal. Franciaország a harmadik Európában területének méretei szerint (Oroszország és Ukrajna mögött) és a GDP mutatói szerint (Németország és Nagy-Britannia mögött), negyedik — a népességszám alapján (Oroszország, Németország és Nagy-Britannia mögött). Franciaország az egyik társalapítója az európai integrációs közösségeknek, jelentősen hozzájárult a világcivilizáció fejlődéséhez. A francia filozófus-felvilágosítók elképzelései megalapozták a modern állami és jogi intézményeket. A francia gyarmatosító birodalom a méretei szerint csak Nagy-Britanniától maradt el. A második világháború után a francia gazdaságot helyre kellett állítani és modernizálni, és már az első háború utáni évtizedekben az ország az élenjáró helyekre emelkedett nemcsak Európában, hanem az egész világon a kemény konkurencia feltételei mellett az USA és Japán felől. A jelenkorban Franciaország a hatodik a gazdaság méretei szerint és az egyik legmagasabb életszínvonallal rendelkezik (19. táblázat). Franciaország területe az európai részből vagy **európai Franciaországból** (kontinentális terület

19. táblázat

Franciaország regionális és globális helye

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	551,6 ezer km ²	3	42
Népessége	66 millió fő	4	22
GDP	2,8 trillió USA dollár	3	7
Egy főre jutó GDP	61,2 ezer USA dollár	16	24
Emberi fejlettségi index	0,910	14	28

42. ábra. Franciaország lakosságának korfája (2019)

és *Korzika-sziget*), valamint számos **tengerentúli régiókból** (*Guadeloupe, Martinique, Francia Guyana, Reunion, Mayotte*) és **tengerentúli közösségekből** (*Francia Polinézia, Wallis és Futuna* és mások) tevődik össze. Ezért lehet találkozni a mutatók változatosságával Franciaország területéről és a népességszámról: európai részének területe 551,6 ezer km² és 65 millió fő lakosságot számlál, a tengerentúli területekkel együtt — 672,4 ezer km² és több mint 66 millió főt.

LAKOSSÁG. A népsűrűség Franciaországban — 116 fő/km². Ezzel a mutatóval több mint kétszeresen elmarad Németországtól. A lakosság csaknem 1/6 része a

Párizsi agglomeráció határai között él (*Ile-de France régió*). Összességében, a legsűrűbben lakott vidék — az ország északi része és a Rhone medencéje délen. A legnagyobb városok — *Párizs* (11 millió fő), *Lyon, Marseille, Toulouse, Bordeaux*. A városi lakosság részaránya 81%.

Franciaországban a demográfiai helyzet különbözik az általánostól Nyugat-Európában. Egyike a fejlődő országoknak, ahol pozitív a lakosság természetes szaporulata. Azzal, hogy a születések száma meghaladja a halálozások számát, a népességszám évente átlagosan 200 ezer fővel emelkedik. Az ország lakosainak többsége — franciák (85%), akik a románosodott kelta törzsektől (galloktól) származnak. Az ország periferiáján élnek korzikaiak, katalánok, baszkok, bretonok és elzásziak, akik különböznek kulturális identitásukkal. A jelenkori Franciaország — nagyon vonzó a bevándorlók számára. Állampolgárai között számos etnikai közösség alakult ki, közöttük az olasz (≈ 5 millió fő), afrikai bevándorlók (több mint egy millió fő), valamint örmények és törökök közösségei.

A **francia nyelv** hivatalos státusszal rendelkezik, azonban helyi szinten számos regionális nyelvet használnak: *breton, okcítán, katalán, baszk, flamand* (holland nyelvjárás), *elzászi* (német nyelvjárás) stb. Ugyanakkor, francia nyelven nemcsak Franciaországban beszélnek. A gyarmattartó birodalom több mint 400 éves története alatt a francia nyelv messze Európa határain túl is elterjedt és jelenleg hivatalos státusza van a világ 29 országában és az ENSZ hat hivatalos nyelvének egyike. A francia nyelvet beszélő országokat és területeket, amelyek száma meghaladja a félszázat, **frankofóniának** nevezik.

TERCIER SEKTOR. Franciaország áttért a posztindusztriális fejlődési szakaszba. A gazdaság terciér szektorára jut az ország GDP-jének 70%-a, a szekunder szektorra — 17%, a primer szektorra — 2%. A legfőbb tényezők, amelyek meghatározzák az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban — az előnyös gazdaság-földrajzi fekvése, a tőke magas szintű koncent-

43. ábra. Az Eiffel-torony — Franciaország szimbóluma, a világ leglátogatottabb emlékműve

44. ábra. A Párizsi La Défense negyed — Európa egyik legnagyobb üzleti központja

rációja, a fejlett termelési technológiák birtoklása és a munkaerőforrások magas színvonala.

Franciaország — a világ vezető **turisztikai országa**, amelyet évente több mint 89 millió vendég keresi fel. Területén az UNESCO világörökségének 37 objektuma található. A világhírű történelmi-kulturális emlékek mellett, a látogatókat csalogatják a *Francia Riviéra* tengerparti üdülői, az *Alpok* sí-üdülői, számos balneológiai üdülő, valamint a falusi zöld turizmus, amely aktívan fejlődik az egész országban. Franciaország legfőbb turisztikai központja és turisztikai fővárosa — *Párizs* (évente több mint 15 millió látogatóval). Népszerű városok még *Lyon*, *Nizza* és *Bordeaux*.

Franciaország — egyike a vezető nemzetközi **pénzügyi központoknak**. A francia bankok — *BNP Paribas*, *Credit Agricole* és *Societe Generale* — a világ legnagyobb bankjaihoz tartoznak. Párizsban működik az ötből az egyik páneurópai *értéktőzsde* — az *Euronext*. Az Axa vállalat — a világ legnagyobb biztosítói és befektetési szolgáltatásokkal foglalkozó cége (Ukrajnában is ismert biztosítási márka). Párizs külvárosában található Európa legnagyobb, speciálisan létrehozott üzleti negyede — a *Párizsi La Défense*.

A **tudományos-kutatási és a kutatási-tervezői tevékenységre** Franciaország a GDP-jének közel 2,3 %-át használja fel. Az ország ismert mint a technológiák előállításának világközpontja, amelyeket felhasználnak a gyógyászatban, az atomenergetikában, a légi- és űrkutatás ágazatában, az IT-szférában stb. A *Sophia Antipolis technopark* — az egyik legmodernebb Európában. Franciaország — az egyik legfőbb tagországa az Európai Nukleáris Kutatási Szervezetnek, CERN. A *Grenoblei technopark* — az egyik élenjáró a világban a mikroelektronika és a nanotechnológia terén.

Világrekordok

A Sophia Antipolis — Franciaország és egész Európa legnagyobb ipari parkja. Ott 1400 cég kutatási központjai és laboratóriumi, székhelyei és termelési egységei helyezkednek el, amelyek az információs és kommunikációs technológiák, a multimédia, a gyógyászat, a biokémia, az agronómia, az energetika, a ki-egyensúlyozott fejlődés területén működnek. Többek között, ott található a W3C konzorcium európai székhelye, amely a *World Wide Web (WWW)* „világháló” technikai szabványait dolgozza ki.

45. ábra. Szupergyors vonatok — a francia közlekedési rendszer „névjege”

utazásokhoz. Franciaország az elsők között kezdte el fejleszteni a szupergyors vasutakat, ma már a vonatok sebessége elérheti a 320 km/órát. Az országban több tíz **tengeri kikötő** működik, a legnagyobbak — *Le Havre* és *Marseille*. A légi közlekedés infrastruktúrája több száz szilárd burkolatú repülőteret számlál. A *Charles de Gaulle repülőtér* Párizs külvárosában — globális jelentőségű hub. Az *Air-France légitársaság* 150 nemzetközi légvonalat szolgál ki a világ 83 országában.

SZEKUNDER SZEKTOR. Annak ellenére, hogy az **ipar** a GDP kevesebb, mint ötöd részét állítja elő, Franciaország a világ egyik vezető ipari országa. Az ipar össztermelése alapján Európában a negyedik helyet foglalja el és a 7.-et a világon. Franciaország szakosodik a telekommunikációs, légi- és űreszközök előállítására, energetikai és elektronikai gépgyártásra, textil és ruhagyártó iparra, élelmiszergyártásra, autógyártásra, hadi- és kutatói hajógyártására, gyógyszeriparra.

A **villamos-energetika** megalapozója — az atomenergia felhasználása. Az villamos AEM-vekben történő előállítása terén Franciaország az első helyet foglalja el a világon (69 %). Az ország szintén világelső a nukleáris hulladékok tárolási technológiájának kidolgozásában. A VEM-ekre, amelyek az Alpok lejtőinek folyóin helyezkednek el, a megtermelt villamos-energia 18,5 %-a jut. A saját energetikai nyersanyagok (kőolaj és földgáz) hiánya miatt a HEM-ek részaránya csekély. Franciaország kormánya dolgozik a megújuló energiaforrások, közöttük a nap-, szél- és geotermális energia szerepének növelésén. A *Rhans-folyó* torkolatánál épült meg a világ első árapályerőműje.

A **gépgyártás** egyik vezető irányvonala — a **légi- és űreszközök gyártása** Párizs és Toulouse központokban. Gyártanak polgári és kato-

46. ábra. Atomerőmű Moselle-ben (Franciaország)

Franciaország **közlekedési rendszere** a legjobbakhoz és a legsűrűbbekhez tartozik Európában és a világon. A földfelszíni hálózat sugárirányú felépítéssel rendelkezik *Párizs* központtal, amely összeköttetésben van az ország legnagyobb városaival. A **közúti közlekedés** vezető helyen van, előnyben részesítik a kisebb távolságokra történő

repülőgépeket, helikoptereket és műholdakat. Franciaország a világelsőkhöz tartozik az **autógyártásban**: évente közel 2 millió gépkocsit gyártanak. A legnagyobb központjai — *Párizs*, *Montbéliard*; a legnagyobb vállalatok — a *PSA* (az egyesült *Peugeot* és *Citroen*) és a *Renault*. A fő **hajógyártási üzemek**

Saint-Nazaireben, Brestben és Toulonban helyezkednek el. Az ország a világelső között található a hadihajók gyártásában.

Erős Franciaország helyzete a **vegyipar** jelenkori irányvonalai-
ban, különösen a mesterséges anyagok — gumi, műanyag, üvegszál stb. termelése terén. A termelés vonzódik a nagy kikötők kőolaj-

47. ábra. A L'Oréal vállalat ismert márkái

termináljaihoz, a kőolaj- és földgázvezetékekhez. A vegyipar legnagyobb központjai — *Párizs, Marseille, Le Havre*. A legnagyobb vállalat, amely szakosodik a kőolaj és a földgáz kitermelésére, a kőolaj-feldolgozásra és a kőolajkémiaira — a *Total csoport*. A *Michelin* vállalat a világ három vezető gumibroncsgyártó termelőjéhez tartozik. Fontos irányvonala Franciaország nemzetközi szakosodásának — a **gyógyszeripar** és az **illatszeripar**. Franciaország — vitathatatlan jogalkotója az illatszerdivatnak. Világhírű márkák — *Chanel, Dior, Jivanshi, Lacoste*. Az illatfélék létrehozása globális iparágá alakult át multi-milliárdos forgalommal. A *L'Oréal Group* — a világ legnagyobb kozmetikumokat gyártó vállalata.

A **kohászat** továbbra is fontos összetevője a francia gazdaságnak, viszont a viszonylagos jelentősége csökken. Franciaország a 18. a világon az acéltermelésben és az alumíniumgyártásban. A jelenkori acélolvasztó kombinátók a kikötővárosokhoz vonzódnak (*Dunkirk, Marseille*), az alumínium-olvasztók — az olcsó villamos-energia irányába és az Alpok előhegységi bauxit lelőhelyei felé.

Franciaországban történelmileg jól fejlett a **textilipar**, közöttük a len-szövet és a selyemanyagok gyártása (*Lille, Lyon*). Egyrészt, a textil- és a ruhagyártás egyre inkább átköltözik az „olcsó” országokba, viszont a modern technológiai szövetek előállítására, valamint a luxusruhák megvarrása továbbra is Franciaország üzleti névjegye, ami már több évszázada a világ divatjának meghatározója. A leghíresebb tervezői szalonok — *Dior, Nina Ricci, Chanel* Párizsban helyezkednek el.

Az **élelmiszeriparban** Franciaország ismert a sajtok, a borok és hústermékek gyártásáról. Az ország negyedik helyet foglalja el a világon a tej, az ötödiket — a baromfi, a kilencediket — a sertéshús exportja alapján. A *Lactalis* és a *Danone* vállalatok — élenjárók a világon a sajtok, joghurtok, csokoládéstúrók és más tejtermékek gyártása terén.

PRIMER SZEKTOR. Franciaország **mezőgazdasági termelése** — az egyik legjelentősebb Európában és a világon. Az ország agrárszakosodását meghatározták a nagy mezőgazdasági fejlesztésre alkalmas földterületek és a kedvező éghajlati viszonyok. Jelenleg a mezőgazdaság termelékenységét modern technológiákkal emelik.

A **növénytermesztés** szakosodik a gabonafélék, a cukorrépa és a burgonya termesztésére. A búzát, amelynek exportja alapján Franciaország az ötödik

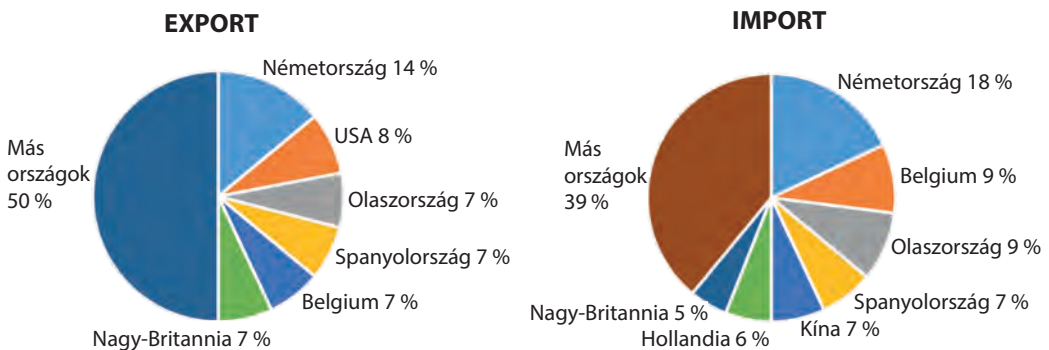
helyet foglalja el a világon, többnyire a Szajna és a Loire völgyében termesztik, a kukoricát és a napraforgót — a Garonne medencéjében. Elterjedt a gyümölcs- és a szőlőtermesztés. A francia borászatot az egyik legjobbnak tartják a világon. Az országban a borfajták nagy változatosságát állítják elő — az olcsó asztali boroktól a legdrágább gyűjteményborokig. Az **állattenyésztésben** a tej- és húsirányú szarvasmarha-tenyésztés, a sertés és a baromfitenyésztés uralkodik.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Az ország fő gazdasági központja — az *Ile-de-France* régió (Párizsi agglomeráció). Ott állítják elő az ország GDP-jének csaknem harmadát. Az össztermék mennyisége szerint az *Ile-de-France* több mint háromszorosan előzi meg a második gazdaságilag legfejlettebb *Rhone — Alpok* régiót. Az északi és a keleti régiók (többek között, *Nord-Pas-de-Calais*, *Lotaringia* és *Elzász*) a régi ipari régiókhoz tartoznak. Ezek a régiók hosszú utat tettek meg a gazdasági megújulás felé és jelenleg szakosodnak a szolgáltatási szférára.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Franciaország külgazdasági kapcsolatainak szerkezetében vezető szerepet játszik a termékekkel való kereskedelem. Az **export** jelentős részét a hadiipar termékei foglalják el (54. ábra), közöttük gépek, berendezések, repülőgépek, alkatrészek, gépkocsik, műanyagok, vegyszerek, gyógyszerek, acél. A mezőgazdasági termékek között többségben vannak bortermékek, búza, keménysajtok, takarmányok az állatoknak. Franciaország — a szolgáltatások (pénzügyi, biztosítási, közlekedési, turisztikai) és a tőke (harmadik Európában és negyedik a világon az USA, Nagy-Britannia és Németország mögött a külföldi befektetések terén) nagy nemzetközi exportőre.

Az **import** szerkezetében a legnagyobb részarány az ipari termékekre esik: Franciaország beszállít gépkocsikat, gépeket és berendezéseket, alkatrészeket és összetevőket a repülőgépekhez és autókhoz, fogyasztási cikkeket. Nagy részt tesznek ki a tüzelőanyagok és a nyersanyagok. A mezőgazdasági cikkek közül a legtöbbet kávéból, csokoládéból, dohányárukból importálnak.

Az ukrán-francia viszonyok története a XI. századig nyúlik vissza, Bölcs Jaroszláv kijevi fejedelem lányának házasságáig a francia királlyal, I. Henrikkel. Jelenleg az ukrán diaszpóra 27 ezer főt számlál. Franciaország — Ukrajna

48. ábra. Franciaország külkereskedelmének iránya

fontos külgazdasági partnere. Ukrajna Franciaországba exportál napraforgómagot, állati takarmányt, szervesetlen kémia termékeit, zöldségfélét, gyümölcsöt, acélt. Importál vegyipari és gyógyszeripari termékeket, illatszereket, gépkocsikat, ipari berendezéseket, elektronikát és elektrotechnikai termékeket, textilt, gabonát, műanyagokat és más termékeket. Ukrajnában fontos francia befektetési projektek működnek, többek között, gabona átrakodási komplexum építése az *Odesszai tengeri teherkikötőben* és hulladék-feldolgozó üzem építése *Lvivben*. Van egy projekt, amelyet az *Engie* villamosenergia-társaság fejlesztett ki naperómű építésére a csernobili zárt övezetben.

Oroszország Ukrajna elleni teljeskörű fegyveres inváziójának kezdete óta Franciaország több tízezer menekültet fogadott be Ukrajnából.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mutassátok meg a térképen Franciaország tengerentúli birtokait. Gondolkozzatok el, milyen jelentőségük van Franciaország számára?
2. Beszéljetez Franciaország népességének elhelyezkedési sajátosságairól. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb városokat.
3. Mi a frankofónia?
4. Milyen adatok mutatnak Franciaország fejlődésének posztindusztriális szakaszára?
5. Milyen tényezők teszik Franciaországot a világ vezető turisztikai országává?
6. A francia bankok közül melyek vannak jelen Ukrajnában? Lehet-e őket megbízhatóknak tartani? Miért?
7. Ha lehetne Franciaországba utazni, milyen közlekedési válfajokat használnátok fel? Indokoljátok meg a választásotokat.
8. Milyen termelésre szakosodik a szekunder szektor Franciaországban? Mi ismeretes számotokra a légi- és űreszközök gyártásának ágazatáról?
- 9*. Milyen kozmetikai termékek, élelmiszerek és italok gyártásában világszerte Franciaország? Megtalálhatók-e ezek a termékek az ukrán kereskedelmi hálózatban?

FÖLDRAJZI FELADAT

Ismert, hogy Franciaország a természetes népességnövekedés pozitív mutatói eredményeként és a migrációs ráta eredményeként a népességszám növekedésének közepes üteme — közel 6 %. Számoljátok ki, évente hány fővel növekedik az ország lakossága.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Emlékezzetek vissza a történelem, világirodalom és természettudományok foglalkozásokon említett híres franciákra. Folytassátok a felsorolást:

1. csoport — állami híres személyek — Jeanne d'Arc, Bonaparte Napóleon, ...
2. csoport — tudósok — Louis Pasteur, Guillaume de Boplan, ...
3. csoport — írók — Moliere, Victor Hugo, ...
4. csoport — képzőművészek — Claude Monet, Auguste Renoir, ...

Milyen a hozzájárulásuk a világ civilizációs fejlődéséhez?

13. §. NAGY-BRITANNIA

Földrajzi fekvés

Szigetország Észak-Európában. Az Atlanti-óceán és az Északi-tenger vize mossa.

Államforma

Alkotmányos monarchia. Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások

Mérsékeltövi óceáni éghajlat, gyakori ködös időjárás. A domborzat dombos-síkvidéki, alacsony hegységek. Folyókák — Temze, Severn. Erőforrások — kőolaj, földgáz, kőszén, kaolin.

Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága

242,5 ezer km²

68 millió fő

London

Gazdaság

Posztindusztriális ország. Tagja a „Nagy hetesnek”. Második Európában a GDP mutatói alapján és hatodik a világon.

Tercier szektor

Pénzügyi, üzleti, oktatási szolgáltatások, turizmus.

Szekunder szektor

Repülőgép és autógyártás, vegyipar, gyógyszeripar, élelmiszeripar.

Primer szektor

Kőolaj és földgáz kitermelése. A mezőgazdaságban az állattenyésztés uralkodik.

Lakosság

Harmadik hely Európában a lakosság száma szerint. A városi lakosság — 80%. A legnagyobb városok London, Birmingham, Liverpool.

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Nagy-Britannia — Európa északnyugati részén fekvő szigetország. Területéhez tartozik a *Brit-sziget*, az *Ír-sziget* északkeleti része és több apró szigetek csoportja.

A XVIII. században Nagy-Britannia lett a hazája az ipari forradalomnak és bevezette a technológiai modernizációt Európában. Az állam nagy sikert aratott a hajózásban, létrehozva a világ legnagyobb gyarmatrendszerét, amelynek uralma alatt a bolygó lakosságának csaknem negyede volt 1919-ben. A XX. században a birodalom szétesett és Nagy-Britannia jelentősége a világpolitikában jelentősen megváltozott. A második világháború hatalmas veszteségeket okozott az országnak. A deindusztrializáció és a reindusztrializáció fájdalmas szakasza ment végbe,

20. táblázat

Nagy-Britannia Európában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	242,5 ezer km ²	11	78
Népessége	68 millió fő	3	21
GDP	3,1 trillió USA dollár	2	6
Egy főre jutó GDP	58,9 ezer USA dollár	17	25
Ipari össztermelés	279 milliárd USA dollár	3	6
Emberi fejlettségi index	0,940	8	15

záció fájdalmas szakasza ment végbe, a jelenkorra felújította gazdasági jelentőségét, felemelkedett a világ öt legnagyobb gazdaságához.

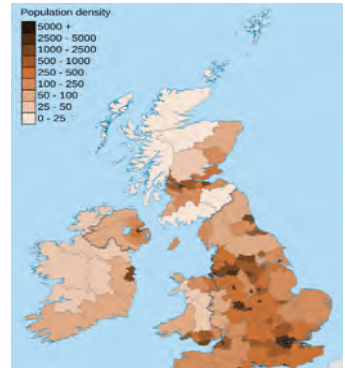
A mai Nagy-Britannia — unitárius állam, amely négy történelmi területet fed le — *Angliát, Skóciát, Walest, Észak-Írországot* (50. ábra). Az utóbbi három angol kulturális és politikai dominancia alatt áll, viszont rendelkeznek saját parlamenttel és a végrehajtó hatalom szerveivel, amelyek regionális jogokkal működnek. Az államigazgatás formája alapján Nagy-Britannia formailag monarchia,

49. ábra. Nagy-Britannia királya — III. Károly

50. ábra. Nagy-Britannia területének összetétele

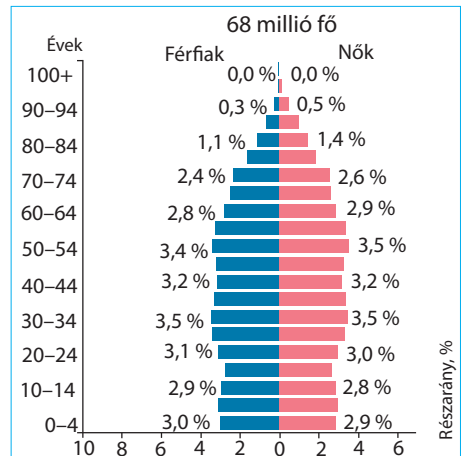
51. ábra. Nagy-Britannia népsűrűsége

amelynek feje — **III. Károly** király. Ténylegesen az állam irányítását a kormány valósítja meg, amelynek az élén a miniszterelnök van.

A brit felségterületek dekolonizációs folyamatának eredményeként Ázsia, Amerika és Óceánia politikai térképén számos független állam jött létre. Viszont az egykori gyarmatok politikai és gazdasági kapcsolatainak szintje Nagy-Britanniával viszonylag magas maradt. Ezért az egykori birodalom területén kormányközi szervezetet hoztak létre — a **Nemzetközösséget**, amelynek célja — a béke, a gazdasági növekedés és a demokrácia fejlődésének támogatása, valamint a tagországok állampolgárai közötti egyenlő jogok. Jelenleg a világ 56 állama a tagja.

NÉPESSÉG. A lakosság átlagos népsűrűsége 259 fő egy km²-re. Az abszolút többség (55 millió) *Angliában* él. A *londoni agglomerációban* összpontosul több mint 14 millió fő, közülük *Londonban* — 9 millió (a népsűrűség — 5200 fő egy km²-re). Az egész *Skócia* lakossága mindössze 5,5 millió fő, ami csaknem másfélszer kevesebb London népességszámától. *Walesben* és *Észak-Írországban* még ettől is kevesebb él — 3,1 és 1,9 millió fő (51. ábra). Nagy agglomerációk — *West Midland (Birmingham), Nagy-Manchester, Leeds-Bradford, Liverpool*.

A demográfiai helyzet Nagy-Britanniában a demográfiai átmenet általános tendenciáját tükrözi a fejlett országokban. A demográfiai krízis csúcsa után, a XX. század végén, megfigyelhető a természetes szaporulat fokozatos növekedése. Az ország népességének további növekedése a migráció révén történik (évente közel 191 ezer fő). Az állampolgárok közül, akik Nagy-Britannia határain kívül születtek, a legtöbb Lengyelországból, Indiából és

52. ábra. Nagy-Britannia korfája

Pakisztánból származnak. Nagy-Britannia már régi migrációs kapcsolatokkal rendelkezik a volt saját gyarmataival, ezért a lakosok közel 7 %-a ázsiai származású, 3 % — afrikai.

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. A GDP mutatói szerint Nagy-Britannia a második helyet foglalja el Európában Németország után és a hatodikat a világon. A tényezők, amelyek meghatározzák helyét a nemzetközi munkamegosztásban — az iparosodás hosszú hagyományai, a jelentős tudományos-technikai és oktatási potenciál, a tőke magas koncentrációja, a magas színvonalú munkaerőforrások.

Nagy-Britannia világgazdasági előnyei — a gazdag kőolaj és földgáz-készletek fölötti ellenőrzés az Északi-tengeren, valamint az a hatás, amelyet megőrzött a posztkoloniális kapcsolatok alapjain a Nemzetközösségen belül.

TERCIER SZEKTOR. Nagy-Britannia, mint a „Nagy hetes” más országai, a posztindusztriális országokhoz tartozik, vagyis a terciér szektor fejlődése a gazdaságban meghatározó. A részaránya eléri az ország GDP-jének 79 %-át. *London* tartják a világgazdaság egyik fő „agyközpontjának” és New Yorkkal együtt tartoznak a világvárosok legmagasabb kategóriájába. Három brit bank — a *HSBC*, a *Barclays* és a *Lloyds* — vezető intézmények az ország **pénzügyi szolgáltatásainak** piacán. Nagy-Britannia — az **üzleti szolgáltatások** (befektetési, tanácsadási, biztosítási) nyújtásának nemzetközi központja. A nemzetközi befektetési tevékenység méretei alapján csak az USA-tól marad el. A *Londoni értéktőzsde* — az egyik legfőbb kereskedelmi aréna az értékpapírok globális piacán. A kreatív iparágak legnagyobb földrajzi klaszterei Európában — *London* és *Északnyugat-Anglia*. Ténylegesen, minden évben az ország költségvetésébe csak a divatipar több tíz milliárd fontot hoz. Londonban helyezkedik el a világ legnagyobb *reklámcégének*, a *WPP-nek* a székhelye. Nagy-Britannia — a világ kiadói tevékenységének központja.

Az ország az **oktatás** nemzetközi exportőreként is ismert. A külföldi diákok száma alapján a második helyet foglalja el az USA után. A brit felsőfokú oktatási intézmények között található a külföldön tanuló diákok 10 %-a. Az *Oxfordi* és *Cambridge-i* egyetemek a nemzetközi rangsorban állandóan a legmagasabb helyeket foglalják el. A legkeresettebb szakirányok között vannak a külföldi diákok között — a mérnöki-technikai, az üzleti-adminisztrációs, a jogi és az építészeti szakok. Az ország minden évben nagy pénzüsségeket fektet be a **tudományos-kutatási** és a **kutatási-tervezési munkákba**.

A **turizmus** — a brit gazdaság egyik vezető ágazata. Az országot minden évben közel 35 millió vendég keresi fel. A mutatók szerint Nagy-Britannia a negyedik Európában (Franciaország, Spanyolország és Olaszország mögött) és hatodik a világon, *London* pedig — a második a világ leglátogatottabb városai között. A területén található az UNESCO természeti és kulturális világörökségének 31 emlékhelye. Az országban számos történelmi emlékmű is fennmaradt. Népszerűségnek örvendenek Skócia természeti objektumai — a

53. ábra. Stonehenge — Nagy-Britannia egyik legismertebb turisztikai objektuma

54. ábra. A Heathrow repülőtér — a világ légitársasági rendszerének egyik központi hub-ja

Loch Nessi tó, a Skót-felföld. A legjelentősebb turisztikai központok — *London, Edinburgh, Manchester, Birmingham, Glasgow, Liverpool, Bristol.*

Nagy-Britanniában nagyon jól fejlett a **közlekedés**. A közlekedési utak hálózata sugaras szerkezettel rendelkezik *London* központtal, amelytől a vasúti és a közúti vonalak minden irányban szétágaznak. A **közutak** hálózatai, amelyek között gyorsforgalmi utak is vannak, eléggé sűrűk. Az automobilizáció szintje (519 gépkocsi/1000 fő) magasabb az EU tagországok átlagos mutatóinál, viszont alacsonyabb, mint Európa vezető országaiban. A **vasúti összeköttetés** Franciaországgal és Belgiummal alagúton keresztül történik, amelyet a *La Manche* szoros alatt fektettek le; kompok kötik össze Nagy-Britanniát és Hollandiát, valamint *Nagy-Britannia* és *Írország szigeteket*. Nagy-Britannia része a globális közlekedési rendszernek. A legnagyobb nemzetközi repülőterek, amelyek *London* külvárosában helyezkednek el — a *Heathrow* (évente 80 millió utas) és a *Gatwick* — világjelentőségű hubok. A teherrakományok 95 %-a Nagy-Britanniába **tengeri közlekedéssel** jut el. Az országban több tíz kikötő működik, közöttük a legnagyobb teherfogadással rendelkeznek — *Grimsby* és *Immingham* a keleti partvidéken és a *Londoni* a Temze torkolatában. A konténeres teheráru áteresztő képessége alapján az élenjárók *Felixstowe, London* és *Southampton* kikötők.

SZEKUNDER SZEKTOR. Nagy-Britannia — a világ élenjárója a technológiai szint alapján az iparban, a mérnöki innovációk alapján a gépgyártásban. A szakosodásának fő irányvonalai — a légi- és űreszközök gyártása, az autógyártás és a vegyi-gyógyszeripari termelés.

A **légi- és űreszközök ipara** a legfejlettebbekhez tartozik a világon. A brit vállalatok többnyire a nemzetközi termelési együttműködés alapján dolgoznak. Például, az *Airbus brit leányvállalata* szárnyakat tervez és gyárt a polgári A-380 és A-350 gépekhez; Nagy-Britanniában állítják elő a Boeing 787 végső értékének közel negyedét (többek között, a *Rolls Royce vállalat* motorokat gyárt). A brit vállalatok a munka jelentős részét végezték a *Galileo műholdas navigációs rendszer* (az amerikai GPS fő konkurense) létrehozásában. Az *SSTL vállalat* öt műholdat gyártott és szervizel a globális katasztrófa-elhárítási monitoring rendszeréhez. A *Reaction Engines*

55. ábra. A „Jaguar” gépkocsikat Nagy-Britanniában tervezik, szerkesztik és gyártják

Limited vállalat dolgozza ki a Skylon projektet egy orbitális újrafelhasználható repülőgép létrehozására. Az ágazat legfőbb központjai — London, Bristol, Derby.

Nagy jelentősége van az **autóiparnak**. Nagy-Britanniában a gépkocsik ismert márkáit bocsátják ki, amelyek közül több tartozik a luxus osztályhoz — *Aston Martin, Bentley, Jaguar, Land Rover, Rolls Royce* és

mások. Az is igaz, hogy a vállalatok többsége a külföldi korporációk tulajdonában van. A tömegfogyasztásra gyártott autómárkák piacát külföldi termelők képviselik — *Toyota, Honda, Nissan, Vauxhall* és mások. Gyártanak teher- és féltéher közlekedési eszközöket. Az autógyártó vállalatok több tíz városban helyezkednek el az ország egész területén. A legnagyobb központjai — *Birmingham, Coventry, Oxford, Leeds*.

Nagy-Britanniában jól fejlett a **vegyipar**. Az ország rendelkezik számos korszerű petrokémiai üzemmel, amely második lélegzetet adott a régi iparvidékeknek, különösen *Anglia* északi részén és *Skóciában*. Előállítanak műszalakat, műanyagot, műtrágyákat, festékeket. Fontos jelentőségű a **gyógyszeripar** és a **kozmetikumok gyártása**. A *Glaxo Smith Kline* és az *Astra Zeneca* — a legnagyobb brit gyógyszeripari társulások. Valamikor Nagy-Britannia ipari arcát a vaskohászat, a hajógyártás és a textilipar határozta meg. Ma ezek a termelések megmaradtak, azonban a jelentőségük jelentősen lecsökkent. Viszont az országban jól fejlett az **élelmiszerek gyártása**.

PRIMER SZEKTOR. A gazdaság primer szektorára Nagy-Britannia GDP-jének mindössze 0,6 %-a jut és a foglalkoztatottak 1 %-a. A XX. század közepéig a szénkitermelő ipar biztosította az ország fő energetikai szükségleteit. Ellenben, a szénbányászat alacsony jövedelmezősége miatt a bányák többségét bezárták. Jelenleg az energetikai bázis — a kőolaj és a földgáz **kitermelése az Északi-tenger selfjén**. Ezek az energetikai erőforrások jelentős mértékben cserélték fel a szenet a HEM-ekben, amelyek biztosítják az ország villamos-energia szükségleteinek 50 %-át (közel 20 %-át az AEM-ek termelik meg).

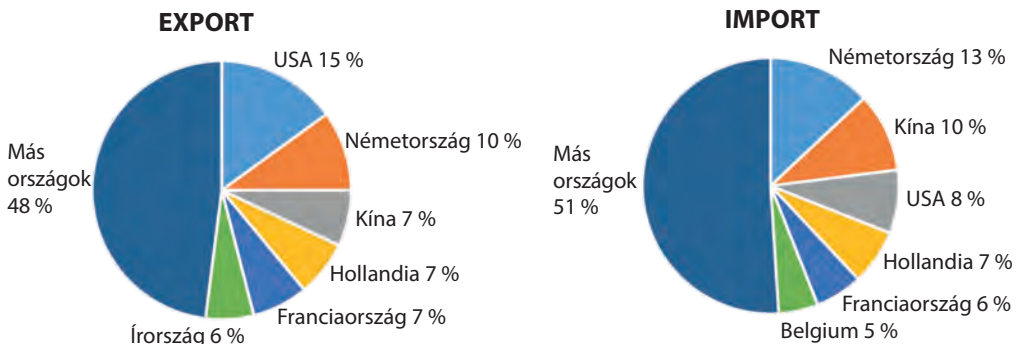
Az ország GDP-jéből és foglalkoztatási szerkezetéből való kis részesevé ellenére, Nagy-Britannia **mezőgazdasága** a legtermékenyebbekhez tartozik a világon. A búza átlagos hozama meghaladja a 70 q/ha-t, a burgonyáé — 360 q/ha-t, a cukorrépáé — 420 q/ha-t. A mezőgazdaság hagyományosan szakosodik az **állattenyésztésre** — a szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztésre. A mezőgazdasági termékek több mint 70 %-a esik a húsrá, a tejre és tejtermékekre, tojásra és gypajúrá. A mezőgazdasági termelés legnagyobb koncentrációját *Anglia* délkeleti (növénytermesztés) és délnyugati (szarvasmarha tenyésztés) részén találjuk. A kevésbé kedvező természeti

viszonyok Anglia északi részén, Walesben és Skóciában meghatározták a legeltető szarvasmarha- és juhtenyésztés elterjedését. A **növénytermesztés** szerkezetében uralkodnak a gabonafélék (búza, árpa) és az ipari növények (burgonya, repce, cukorrépa). A nagyvárosok külterületein elterjedt a baromfitenyésztés, a zöldség-, gyümölcs- és virágtermesztés. Nagy-Britannia a mezőgazdasági termékekből csak 60 %-ban elégíti ki saját szükségleteit, ezért egy részét importálják (tejtermékek, hús, takarmánygabona, tea, kávé, trópusi gyümölcsök, haltermékek).

Nagy-Britannia gazdaságának **területi szerveződése** nagyjából tükrözi a lakosság elhelyezkedésének sajátosságait. Az ipari termelés csaknem 4/5-e összpontosul Anglia középső és déli vidékein, különösen a *Liverpool — London* közötti sávban. Megkülönböztetnek ú. n. gazdasági szigeteket is — az ipari termelés fészkeit Newcastle és *Middlesbrough* körül, *Glasgowban* — Skóciában, *Cardiffban* és *Swansea*ben — Walesben. **Észak-Írország**, amely korábban szakosodott a hajógyártásra és a textiliparra, ma átorientálódott a modern termelésekre és a szolgáltatási szférára. A legfőbb gazdasági központ — *Belfast*.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Nagy-Britannia szakosodási ágazatainak többsége az exportra orientálódik, amelynek bevétele biztosítja az ország GDP-jének 1/3 részét. A legfontosabb tételei — gépkocsik és alkatrészek, repülőgépmotorok, gyógyszerek, üzemanyagok, vegyszerek, élelmiszerek, italok, dohánytermékek. A külkereskedelemben a szolgáltatásokkal az ország pozitív egyensúllyal rendelkezik. Nagy-Britannia az első helyet foglalja el Európában és a másodikat a világon (az USA után) a kimenő és a befolyó közvetlen külföldi befektetések terén, amelynek orosz-lánrésze Európára és Észak-Amerikára esik. Az **import** volumene (ipari termékek, gépek és berendezések, üzemanyag, élelmiszerek) jelentősen meghaladja az exportot.

Ukrajna számára a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlődése Nagy-Britanniával prioritást élvez. Az export tételei *Ukrajnából* többnyire vaskohászati és mezőgazdasági termékek, az importé — vegyipari és gyógyszeripari termékek, gépkocsik, berendezések, üzemanyag, élelmiszerek. Nagy-Britannia a harmadik legnagyobb befektető *Ukrajna* gazdaságába.

56. ábra. Nagy-britannia külkereskedelmének iránya

Nagy-Britanniában jelentős ukrán diaszpóra él (közel 30 ezer fő). Kialakulása az első és a második emigrációs hullám folyamán történt, valamint a jelenkorban is bővül a munkabevándorlók által. Az egyik legnagyobb ukrán közösség *Nyugat-Londonban* található. A diaszpóra az Orosz Föderáció Ukrajna elleni háborúja következtében jelentősen növekedett a nagyszámban érkező menekültekkel.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek a sajátosságai Nagy-Britannia területi összetételének és államigazgatásának?
 2. Hogyan oszlik meg a lakosság Nagy-Britannia történelmi vidékei szerint? Nevezétek és mutassátok meg a legnagyobb agglomerációkat.
 3. A terciér szektor milyen tevékenységváltfajai fejlettek Nagy-Britanniában?
 4. Nagy-Britannia vasúti közlekedése a fejlődés jellemző sajátosságaival rendelkezik. Miben rejlenek ezek a sajátosságok?
 5. A piac milyen szegmensei elégitik ki gépkocsifélék szerint a brit autógyártást?
 6. Milyen változások történtek a bányaiiparban Nagy-Britanniában? Hogyan mutatkozott ez meg az ország energetikáján?
 7. Milyen tényezők határozták meg Nagy-Britannia növénytermesztésének és állattenyésztésének szakosodását?
 8. Mutassátok meg a gazdasági térképen az ipari termelés összpontosulásának vidékeit Nagy-Britanniában.
 9. Felhasználva az 56. ábra diagramjait, nevezétek meg Nagy-Britannia legnagyobb külgazdasági partnereit.
-
- 10*. Gondolkozzatok el, a légi- és űreszközök ipara miért fejlődik a nemzetközi termelési együttműködés alapján. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb központjait.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Internetforrásokat felhasználva, állapítsátok meg, milyen országok tagjai a Nemzetközösségnek. Milyen államigazgatással és kormányzati formával rendelkeznek?

VÉGEZZETEK KUTATÁST

London, Berlin, Párizs, Kijev: hasonlóságok és különbségek a városok jelenkori fejlődésében.

További információs források felhasználásával hasonlítsátok össze az európai fővárosok jelenkori fejlődését. Ennek érdekében határozzátok meg London, Berlin, Párizs, Kijev hasonló és eltérő vonásait a következő példa szerint:

- népességszám;
- az agglomeráció kialakulásának sajátosságai;
- a városi beépítettség jellege;
- a városi közlekedési válfajok fejlődése;
- a történelmi arculat megőrzése stb.

14. §. OLASZORSZÁG

Olasz Köztársaság

 Földrajzi fekvés
Európa déli részén helyezkedik el és a Földközi-tenger vize mossa.

 Államforma
Parlamentáris köztársaság.
Unitárius államigazgatás.

 Természeti viszonyok és erőforrások
A domborzat többnyire hegyvidéki (Alpok, Appenninek); északon — a Pó-alföld.
Az éghajlat mérsékeltövi óceáni, szubtrópusi mediterrán. Folyó — Pó. Erőforrások — márvány, pirit, higany, terméskén, földgáz.

 Lakosság
A népességszám szerint a negyedik Európában.
Városi lakosság — 69%.
Legnagyobb városok — Róma, Milánó.

 Gazdaság
Posztindusztriális ország.
Tagja a „Nagy hetesnek”. A GDP mutatói szerint negyedik Európában és nyolcadik a világon.

 Tercier szektor
Turizmus, pénzügyi és üzleti szolgáltatások.

 Szekunder szektor
Autógyártás, légi- és űreszközök gyártása, elektronika és elektrotechnika, szövet-, ruha- és cipőgyártás, élelmiszerek és italok gyártása.

 Primer szektor
Márványt, földgázt termelnek ki.
A mezőgazdaságban a növényzet dominál (olajbogyó, szőlő, gyümölcs, zöldségfélék, búza); állattenyésztés (szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztés).

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Olaszország Európa déli részén helyezkedik el, a Mediterrán régió középső részén. Területe magában foglalja az *Alpok* déli lejtőit, a *Pó-alföldet*, az *Appennin-félszigetet*, *Szicília* és *Szardínia* szigeteket. Az ország határainak csaknem 80 %-a — tengeri. Történelme 2,5 ezer évvel ezelőtt kezdődött. Különösen fényes időszak volt az *Ókori Róma* és a középkori városállamok virágzása, ami a kezdetét jelentette a jelenkori kereskedelemnek és a tőkekapitalizmusnak. Viszont, mint nemzetállam, Olaszország történelme viszonylag fiatal — ilyen név alatt az ország csak 1870-ben alakult meg.

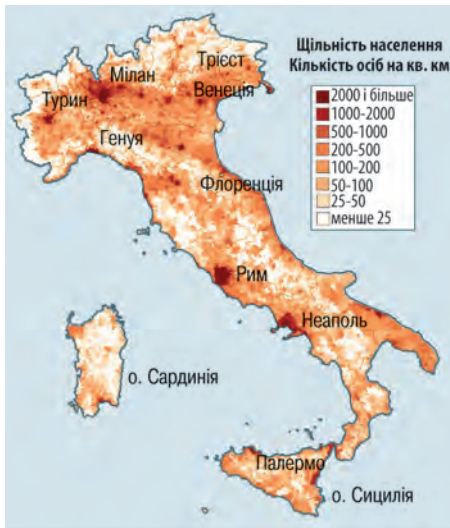
Veresége után a második világháborúban, mint az európai országok többsége, Olaszországnak muszáj volt újjáépíteni a gazdaságát. Eltérően Franciaországtól, Németországtól vagy Nagy-Britanniától, a háború előtti időkben Olaszország jelentősen kevesebb sikert ért el az iparosodásban, az ország déli része pedig megőrizte a feudális rendszer elemeit. Így Olaszország a szociális-gazdasági fejlődésében utol kellett hogy érje Európa többi iparosodott országát. A XX. század második felében az ország hihetetlen sikereket ért el, átalakulva a világ egyik élenjáró gazdaságává meglehetősen magas életszínvonallal.

LAKOSSÁG. A népességszám alapján Olaszország Európa legnagyobb országaihoz tartozik. Az átlagos

21. táblázat

Olaszország Európában és a világban

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	301,3 ezer km ²	10	73
Népessége	59 millió fő	5	25
GDP	2,05 trillió USA dollár	4	8
Egy főre jutó GDP	58,7 ezer USA dollár	19	27
Emberi fejlettségi index	0,906	15	30

57. ábra. Olaszország népsűrűsége

népsűrűsége eléri a 202 főt/km², ami több Európa átlagos mutatóinál. Ugyanakkor, a lakosság elhelyezkedése meglehetősen egyenlőtlen. Az ország lakosságának csaknem fele a *Pó-folyó* völgyében él. Szintén sűrűn lakott a *Római* és a *Nápolyi* agglomeráció (57. ábra). A legnagyobb városok — *Róma* (2,9 millió fő) és *Milánó* (1,3 millió fő). A lakosság legkisebb sűrűsége az Alpok és az Appenninek hegyvidékein, valamint Szardínián figyelhető meg. Összességében, Olaszország urbanizációs szintje alacsonyabb (71 %), mint Európa és a világ fejlett országainak többségében.

Az országban demográfiai krízis van — a népesség természetes szaporulata negatív — 3‰. A XX. század elején

Olaszország a tömeges emigráció országa volt: akkor évente a hazájukat 750 ezer olasz hagyta el. Ma Olaszország határain kívül csaknem 59 millió fő él, akik olasz gyökerekkel rendelkeznek — számuk összevethető a népességszámmal az országban. Olaszország — egynemzetiségű ország: a lakosság több mint 92 %-a **olasz etnikum**. Rajtuk kívül a legtöbben románok és **észak-afrikai bevándorlók** (1-1 %). A legfőbb vallás az országban — a katolicizmus (80 %).

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Olaszország gazdasági fejlődését a második világháború után számos kedvező tényező egybeesése határozta meg: az USA segítsége a Marshall-terv keretein belül, magas kereslet a nemzetközi piacokon az ipari termékekre (köztük fémre), valamint összevetve a Nyugat-Európai országokkal, olcsó munkaerők.

Az 1950–1960-as években különösen gyors tempóban növekedett a gazdaság. Ebben az időben Olaszország a technológiailag elmaradt, szegény, többnyire agrár-országból átalakult a világ egyik leghatalmasabb ipari országává a szociális ellátás hatékony modelljével. A jelenkorban Olaszország a gazdaság modern szerkezetével, a termelés technológiai ellátottságának magas szintjével, magas színvonalú munkaerőforrásokkal rendelkezik és aktív résztvevője a nemzetközi munkamegosztásnak. A legnagyobb olasz vállalatok (amelyek a világ 500 legnagyobb vállalatának listáján vannak) tevékenysége kiterjed a gépkocsigyártás, energetika és biztosítás szférájára, a banki, postai és telekommunikációs szolgáltatások területére.

TERCIER SZEKTOR. A gazdaság terciér szektorára esik az olasz GDP 74 %-a és a foglalkoztatottak 68 %-a. A fő összetevői — a pénzügyi és az üzleti szolgáltatások, a kreatív ipar, a turizmus és a közlekedés. A **pénzügyi szféra** legnagyobb nemzetközi bankjai — az *UniCredit (Milánó)* és az *Intesa Sanpaolo (Torino)*.

Colosseum (Róma)

Pisai torony (Pisa)

Grand Canal (Velence)

58. ábra. Olaszország világhírű turisztikai objektumai

Olaszország **turisztikai** szférája a legfejlettebbekhez tartozik Európában és a világon. Ehhez hozzájárultak az ismert történelmi és kulturális emlékek, vallási szentélyek, műalkotások, a természet szépsége, az olasz

divat és konyha. A kapcsolódó szolgáltatási válfajokkal együtt a turizmus adja az olasz GDP 10 %-át. Minden évben az ország több mint 50 millió turistát lát vendégül, akik a nemzetgazdaságnak több tízmilliárd euró bevételt biztosítanak. Olaszország a világon az ötödik helyet foglalja el a turistalátogatások alapján. A leginkább látogatott turisztikai központok — *Róma, Milánó, Nápoly, Firenze, Palermo, Bologna, Torino, Pisa, Velence*. A világhírű történelmi és kulturális emlékekhez tartozik — a Colosseum romjai Rómában, a Sixtus-kápolna a Vatikánban, az olasz reneszánsz emlékművei Firenzében, a Pisai ferdetorony, a városi épületegyüttesek a velencei csatornákon stb. (58. ábra). A természeti objektumok között közismert a tengerek partvidéke, különösen az *olasz Riviéra* Liguriában, *Szardínia* és az *Adriai-tengerpart*. Nemkevésbé vonzóak a hegyvidékek tájegységei, az *Alpok* tavai és üdülői. Külön figyelmet érdemel a gasztronómiai turizmus, hiszen Olaszország ismert kemény sajtjairól, húsételeiről és konkurens Franciaországnak a boriparban.

Olaszország modern **közlekedési rendszerrel** rendelkezik. Fejlett a közlekedés mindegyik válfaja. Bővül a hálózata a nagysebességű (300 km/óraig) **vasutaknak**. Az ország sűrű **közúti** hálózattal rendelkezik. Olaszországban több tíz nagy **repülőtér** működik. A *Leonardo da Vinci Rómában* és a *Milánó-Malpensa* repülőterek — globális jelentőségű hubok, amelyek évente több tíz millió utast szolgálnak ki. Olaszország jelentős hosszúságú partvonala elősegíti a **kikötők** fejlődését, amelyek között a legnagyobbak — *Genova* és *Trieszt*. A szárazföldi összeköttetés a kontinentális Európával a Földközi-tenger partvidékén valósul meg Franciaországon keresztül, valamint alagutakon és hágókon át az Alpokon keresztül.

SZEKUNDER SZEKTOR. Olaszország fejlett feldolgozóiparral rendelkezik. Szakosodásának fő irányvonala — az autógyártás, a légi- és űreszközök gyártása, az elektronika és elektrotechnika (többek között háztartási technika

Világrekordok

Olaszország — világszerte az UNESCO globális jelentőségű természeti és kulturális hagyatékhöz tartozó emlékek száma alapján, amelyek száma az országban 53 (a lista 5 %-a).

Maserati

Fiat Freemont

Lamborghini

59. ábra. Az olasz FCA vállalat világhírű autómárkái

és irodai berendezések), szövet-, ruha- és cipőgyártás, műanyagtermékek és bútorok gyártása. Összehasonlítva más fejlett országokkal Olaszország ipara technikailag kevésbé fejlett és munkaigényes, amit a későbbi iparosodás és a hozzávetőlegesen olcsó munkaerőforrások határoztak meg. Még egy sajátosság — a kis- és közepes vállalatok uralkodása a nagy korporációk fölött.

Olaszország szakosodásának legfőbb ágazata — a gépgyártás. Az **autógyártás** — az ország büszkesége. A legfőbb gépkocsigyártó vállalat, amely ellenőrzi a legtöbb ismert olasz autómárka gyártását — a *Fiat Chrysler Automobiles*, rövidítve FCA. A vállalat a gépkocsik széles választékát bocsátja ki, a nem drága kompakt városi autóktól a luxus- és sportos modellekig — *Lamborghini*, *Maserati*. Az ország autó-fővárosa — *Torino*. Az összebevételek mennyisége az autógyártástól az ország GDP-jének 6 %-át teszik ki.

A **légi- és űreszközök ipara** hordozórakétákat és repülőgépmotorokat, az űrutazások földi irányító rendszereit, katonai- és edző-repülőgépeket, helikoptereket gyárt. Az utóbbi években jelentős integráció ment végbe, a *Leonardo vállalat* egyesítette a legnagyobb termelő cégeket. A fő központok — *Torino* és *Róma*. Olaszország **hajógyártása** szakosodik a kiránduló-, szárazrakományú-, hűtő- és hadihajók, tankerek és motoros jachtok gyártására. A hajógyártás központjai — *Torino*, *Trieszt*, *Forlì* stb. Az **elektrotechnikai gépek gyártásával** foglalkoznak olyan közismert vállalatok, mint az *Indesit* — mosó- és edénymosógépek, hűtő- és fagyasztógépek, tűzhelyek, páraelszívók, valamint a *De'Longhi* — a világ egyik legnagyobb kávégépek, kondicionálók és kisebb háztartási technika gyártója.

A **kohászat** többnyire az ország északi részén összpontosul. Olaszország 10. a világon az acélolvasztás mennyisége alapján. A vaskohászat legnagyobb központjai — *Milánó*, *Trieszt*, *Taranto*. Az ország az alumínium nagy termelője. Korábban a saját nyersanyagot használták fel, azonban ma előnyösebb importált erőforrásokat felhasználni.

60. ábra. A „Finkantieri” olasz hajógyártó cég által gyártott kirándulóhajó

A saját energiahordozók készleteiben szegény Olaszország kénytelen az energetikai nyersanyagokat külföldről importálni. A **kőolaj-feldolgozás** és **kőolajkémia** legnagyobb központjai *Genova* és *Trieszt*. Mint Európa más vezető országában, fejlődik a **gyógy-**

szeripar. Olaszország — a szövetek, ruhafélék, lábbelik, ékszerek és más fogyasztási cikkek nagy előállítója. Franciaországgal, Nagy-Britanniával és az USA-val együtt Olaszország azokhoz az országokhoz tartozik, amelyekben a **divatágazat** világtrendjeit határozzák meg. Világhírű tervezői márkák — a *Valentino, Versace, Prada, Armani, Dolce & Gabbana, Gucci, Fendi* és mások. A legfontosabb központok — *Milánó, Firenze és Róma.*

Olaszország **villamos-energetikájában** vezető szerepet játszanak a HEM-ek. Fontos jelentőséggel rendelkeznek a megújuló energiaforrások: a villamos-energia 17 %-át a VEM-ek állítják elő; jelentős részaránnyal rendelkeznek a NEM-ek és a SzEM-ek. Az olasz kormány az 1980-as évektől foglalkozik az atomenergia felszámolásával, ezért nem működnek az ország AEM-vei.

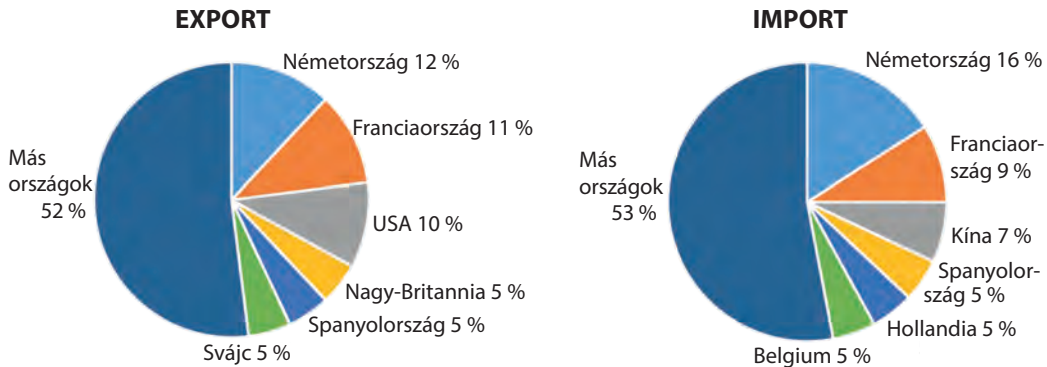
PRIMER SZEKTOR. A XX. században még érezhető szerepet játszott Olaszország gazdaságában a **bányaipar.** Jelenleg a földgáz jelentéktelen mennyiségét termelik ki a *Pó völgyében* és az *Adriai-tenger* selfjén, valamint fehér márványt *Toszkánában.*

A **mezőgazdaság** Olaszországban nagyobb szerepet játszik összehasonlítva a világ más vezető országaival. Rá esik a GDP 2 %-a és a foglalkoztatottak csaknem 4 %-a. A szerkezetében a **növénytermesztés** uralkodik. Az ország északi részén kukoricát, rizst, cukorrépát, szóját, zöldségfélét (főleg paradicsomot) termesztenek. A déli vidékek szakosodnak búza, olajbogyók és gyümölcsfélék (körte, alma, szilva, meggy, barack, őszbarack, kivi, narancs, grapefruit, citrom) termesztésére. A szőlőültetvények az ország egész területén elterjedtek. Olaszország — a világ élenjárója a bor és az olívaolaj termelésében. A legintenzívebb mezőgazdasággal a Pó-alföldön foglalkoznak és az Appennini-félsziget nyugati partvidékén, ahol lehetőség van az öntözésre. Az **állattenyésztésben** a fő irányvonalak — tej-húsirányú szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztés. Legelőknak használják a mezőgazdasági termőföldek közel negyedét. Összeségében, Olaszország nem elégíti ki saját szükségleteit élelmiszerekből, ezért a mezőgazdasági termékek nagy részét importálja.

Olaszországban fejlődik az **erdőgazdálkodás**, azonban a területek erdősítési üteme elmarad a hasonló tevékenységben Franciaországtól és Németországtól. Fontos jelentősége van, különösen helyi szinten, a **halászatnak** (a halak és tengeri termékek halászata évente több mint 300 ezer tonna).

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Olaszországban egyensúlyhiány érezhető a gazdasági fejlődésben az ország déli és északi vidékei között.

Az **északi rész** — a magas iparosodás nyugat-európai sávjának folytatása a „Kék banán” határain belül a vezető központokkal *Milánóban* és *Torinóban.* Milánó — világváros, ahol nemcsak az ipari termelés összpontosul, hanem a pénzügyi intézmények és társaságok, amelyek nemzetközi üzleti szolgáltatásokat nyújtanak. A régió rendelkezik a lakosság egy főre jutó GDP-jének legmagasabb mutatóival. A gazdasági aktivitás magas koncentrációja figyelhető meg úgyszintén *Róma* és *Nápoly* városi agglomerációiban. Olaszország **déli része**, a kormány erőfeszítéseinek ellenére, elmarad a gazdasági fejlődésben, megőrizve az agrárszakosodását.

61. ábra. Olaszország külkereskedelmének szerkezete

KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATOK. Vezető szerepet játszik az áruféleségek kereskedelme. Olaszország pozitív külkereskedelmi mérleggel rendelkezik — a termékek exportja jelentősen meghaladja az importját. A szolgáltatások külkereskedelmi volumene elmarad Európa más vezető országaitól.

Az ország **exportál** berendezéseket, gépkocsikat és más közlekedési eszközöket, textilt, ruhaféléket, kőolaj-feldolgozási termékeket, dohányt, színesfémeket, bort, sajtokat, paradicsomot, gyümölcsöket stb. A szolgáltatások exporttételi még a turizmus, a nemzetközi üzleti és IT-szolgáltatások is. Az **import** tételei — berendezések, ásványi és energetikai nyersanyagok, textil és ruhafélék, italok, hústermékek, gabona.

Olaszország össztermékforgalma a hetedik helyet foglalja el *Ukrajna* kereskedelmi partnerei között és a harmadikat az európaiak között Németország és Lengyelország után. Az ukrán export legfőbb tételei Olaszországba — vas, gabona, étolaj, kaolin, műtrágya; az importé — energetikai berendezések, mechanikai termékek, műanyagok, elektrotechnika, gyógyszerek stb. Olaszország — a legnagyobb befektető *Ukrajna* gazdaságába. Fontosak az együttműködések a humanitárius szférában. Olaszországban nagy ukrán közösség él — közel 240 ezer fő. Olaszország — közkedvelt ország az ukrán munkaerő-bevándorlók között. Oroszország *Ukrajna* elleni teljes körű inváziója kezdete óta több tízezer ukrán menekültet fogadott be.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Olaszország milyen mutatók alapján tagja Európa első öt országának, és milyenek alapján — a világ első tíz országának?
2. Mutassátok meg a térképen Olaszország legnagyobb városait. Hasonlítsátok össze az olasz fővárost a népességszám alapján *Ukrajna* fővárosával.
3. Nevezétek meg Olaszország tercier szektorának összetevőit, amelyek a nemzetközi szakosodás ágazatai.
4. Hozzatok fel példákat az ipari termelésekre, amelyek meghatározzák Olaszország nemzetközi szakosodását. Milyen tényezők segítették a fejlődésüket?

- Magyarázzátok meg a növénytermesztés szakosodásának sajátosságait Olaszországban.
- Az országban hol helyezkednek el a fő gazdasági régiók? Mutassátok meg őket a térképen. Miben rejlik Észak- és Dél-Olaszország gazdasági fejlődésének egyenlőtlensége?

7*. Felhasználva a 61. ábrát beszéljete az olasz export sajátosságairól.

FÖLDRAJZI FELADAT

Olaszország Alto Adige — Dél-Tirol leggazdagabb régiójában a lakosság egy főre jutó GDP mutatója az ország átlagának 152 %-a, a legszegényebb Calabria régióban — 61 %. Felhasználva internetes információs forrást (https://en.wikipedia.org/wiki/Regions_of_Italy), számoljátok ki, mennyi az ország átlagos egy főre jutó GDP-je euróban. Mennyivel (euróban) különbözik Lombardia, Lazio fővárosi régiója és Szicília szigetrégiója az országos átlagtól?

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Információs források, többek között Internet honlapok (https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_спадщина_ЮНЕСКО; https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об%27ектів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Італії) felhasználásával, tudjátok meg, az UNESCO természeti és kulturális világörökségének milyen olasz emlékeit sorolják a meghatározott kategóriákhoz:

- csoport* — az emberi alkotói zsenialitás remekei;
 - csoport* — a civilizáció számára egyedülálló, kivételes emlékek, amelyek még léteznek vagy már eltűntek;
 - csoport* — építészeti vagy technológiai remekművek szerkezeteinek kiemelkedő példái;
 - csoport* — a földtörténeti szakaszok kiemelkedő természeti példái.
- Készítsetek prezentációt kategóriátok objektumának egyikéről.

GYAKORLATI MUNKA

Szerkesszétek meg a gazdaság térbeli szerveződésének térképsémáját a „Nagy hetes” egyik európai országában (szabadon választott)

- Emlékezzetek vissza a gazdaság térbeli szerveződésének sajátosságaira a „Nagy hetes” európai országaiban.
- Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország vázlattérképén jelöljétek be a legnagyobb ipari vidékeket.
- Fessétek be egy színnel az országok gazdaságilag fejlett vidékeit, más színnel — a kevésbé fejletteket. Nevezzétek meg az egyenlőtlen fejlődés okait egy országon belül.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Klaszterek Olaszországban, mint a termékek és szolgáltatások termelési szervezésének domináns formája.

15. §. LENGYELORSZÁG

Lengyel Köztársaság

Földrajzi fekvés

Kelet-Európában helyezkedik el. A Balti-tenger vize mossa.

Államforma

Államfői-parlamentáris köztársaság. Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások

Az éghajlat mérsékelt kontinentális.

A domborzat többnyire síkvidéki, Hegységek — Szudéták, Kárpátok. Folyók — Visztula, Odera.

Erőforrások — kőszén, réz-, cink- és ezüstérc, kősó, terméskén.

312,7 ezer km²

41 millió fő

Varsó

Lakosság

Nyolcadik Európában a népességszám szerint.

Városi lakosság — 64%.

Legnagyobb városok — Varsó, Krakkó, Lódz.

Gazdaság

Iparosodott ország.

9. Európában a GDP mutatói szerint és 21. a világon.

Primer szektor

Bányaipar.

Mezőgazdaság: növénytermesztés (burgonya, rozs, cukorrépa, zöldségfélék, gyümölcsök); állattenyésztés (sertés- szarvasmarha- és baromfitenyésztés).

Szekunder szektor

Vas- és színesfém-kohászat, közlekedési gépgyártás, elektrotechnika, vegyipari termékek, szövetek, ruhafélék, lábbelik, élelmiszerek gyártása.

Tercier szektor

Közlekedés. Turizmus. Pénzügyi és üzleti szolgáltatások.

22. táblázat

Lengyelország Európában és a világban

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	312,7 ezer km ²	9	70
Népessége	41 millió fő	7	37
GDP	688 milliárd USA dollár	9	21
Egy főre jutó GDP	49,5 ezer USA dollár (IMF)	24	39
Emberi fejlettségi index	0,881	20	36

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VI-LÁGBAN. A Lengyel Köztársaság — az egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasággal rendelkezik a poszt-szocialista országok között. Jelenleg a GDP méretei, az ipari termelés volumene és az export nagysága alapján Lengyelország Európa első tíz országa közé tartozik. Lengyelország 2004-ben további kilenc országgal együtt csatlakozott az Európai Unióhoz. Az ország belépett a Schengeni övezetbe, viszont megőrizte saját valutáját — a zlotyt.

LAKOSSÁG. A demográfiai helyzet Lengyelországban kritikus. Az utóbbi években az országban megfigyelhető a lakosság negatív szaporulata. Meglehetősen érdekesen alakul a migrációs helyzet. Lengyelország több mint egy millió polgára az év nagyobb részében külföldön tartózkodik, ami kapcsolatos a munkaerő-vándorlással Németországba, Nagy-Britanniába és az EU más országaiba. A lehetőség legálisan dolgozni a Schengeni övezet országaiban visszatartja a lengyeleket az állampolgárság változtatásától, ezért a népességszámra nincsen kihatással. Viszont Lengyelország gazdaságának számos ágazatában érezhető a munkaerők hiánya, ami további ösztönzést teremt a munkaerők bevándorlásához, többek között Ukrajnából.

A lakosság átlagos népsűrűsége 124 fő/km² (a városokban 1105 és 50 a falvakban). A legsűrűbben lakottak az ország déli és nyugati vidékei, míg

keleten és északon a népsűrűség érezhetően alacsonyabb. Az urbanizációs szint Lengyelországban aránylag nem magas — 60 % és az utóbbi években negatív dinamikája figyelhető meg. Az ország legnagyobb városai — *Varsó, Krakkó, Poznan, Wroclaw, Lodz*. Varsó — az egyetlen, legmagasabb szintű világváros Lengyelország területén. Ugyanakkor, a városok viszonylag nem nagy méretei

ellenére, az ország délnyugati részén aránylag nagy, határokon átnyúló *Felső-Sziléziai policentrikus agglomeráció* alakult ki, amelynek nagyobb része Lengyelországban helyezkedik el, kisebbik része — Csehországban. Az egész urbanizált vidék népességszáma 5,3 millió fő. A jelenkori Lengyelország — egynemzetiségű ország, a lengyelek részaránya eléri a lakosság 97 %-át. A legelterjedtebb vallás — a katolicizmus (csaknem 88 %).

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Lengyelország gazdasági fejlődése a szocialista rendszer szétesése után példájául szolgálhat a sikeres reformoknak. A kormány irányt vett az állami nyomás (ellenőrzés) csökkentésére a gazdaságban, áttérésre a piaci szabályozásra, az állami vállalatok privatizációjára, a költségvetés jövedelmi és kiadási részének egyensúlyozására. Fontos tényező, ami segített végigjárni a reformok bonyolult útját és magas eredményeket elérni — Lengyelország csatlakozásának folyamata az Európai Unióhoz, amely 1994-ben kezdődött el. Az elkövetkező tíz évben az EU-hoz való csatlakozás perspektívája ösztönzőleg hatott a társadalomra a nehéz reformok végrehajtásában. Lengyelország jövőbeni csatlakozása az egységes európai piachoz vonzotta az országba a külföldi befektetéseket Európa határain kívülről, azokból az országokból is, amelyek törekedtek a jövőben belépni az EU piacára „belülről”.

A jelenkorban Lengyelország hatodik Európa országai között a gazdaság méretei alapján. A szerkezetében dinamikusan fejlődnek a szekunder és terciér szektorok: a tercierre jut a GDP 57,5 %-a, a szekunderra — a 40 %-a, a primer szektorra — a 2,5 %-a. A fő tényezők, amelyek meghatározzák Lengyelország helyét a nemzetközi munkamegosztásban — a jelentős ásványi-nyersanyagbázis, a kedvező befektetési klíma és a szabad hozzáférés az európai piachoz.

TERCIÉR SZEKTOR. Habár a nemtermelői szféra gyorsan növekedik az utóbbi évtizedekben, részaránya Lengyelország gazdaságában még érezhetően alacsonyabb Európa és a világ vezető posztindusztriális országaitól (63 %).

A nem anyagi termelés legdinamikusabb részei — a pénzügyi tevékenység, a turizmus és a közlekedés fejlődése.

A **pénzügyi szférában** nagy bankok működnek, amelyek fő székhelyei *Varsóban* és *Wroclawban* találhatóak. A turizmus — a szolgáltatási szféra prioritási irányvonala. A külföldi látogatók száma szerint a világon 18. helyet elfoglaló Lengyelország a turisztikai és rekreációs erőforrások nagy számával

A világ térben és időben

A lakosság nemzetiségi összetétele

A második világháborúig Lengyelország népességének csaknem 31 %-át alkották a nemzeti kisebbségek képviselői, többnyire zsidók, németek és ukránok. A zsidók többsége elpusztult a német megszállás idején, míg a német lakosság kénytelen volt elhagyni az országot a háború befejeződése után. A szovjethatalom követelésére az ukránok nagy részét kitelepítették Lengyelország keleti vidékeiről.

62. ábra. Sóbánya

rendelkezik, ami tükrözi a természeti viszonyok változatosságát és a gazdag történelmi-kulturális örökséget. A leginkább látogatott városok — *Krakó, Varsó, Wrocław, Gdansk, Poznan* és *Szczecin*. Népszerűségnek örvend a *Zakopane* hegyvidéki sí-üdülő és a sóbányák *Wieliczka*-ban. Világszerte ismert a második világháború rémtetteinek emlékhelye — az Auschwitz-i koncentrációs tábor *Oswiecim*

közelében. Fejlődnek a turizmus aktív válfajai a *Mazuri-tavak* vidékén és a hegyvidéken az ország déli részén. Ismert rekreációs vidék — a *Balti-tenger partvidéke*.

Lengyelország modern **közlekedési rendszerrel** rendelkezik. Alapjainban helyezkedik el a **vasúti közlekedés** hálózata, habár az utóbbi években a jelentősége csökkent. Ellenben, emelkedik a **közüti közlekedés** szerepe. Az ország legfőbb **tengeri kikötői** — *Gdansk, Gdynia* és *Szczecin*. Mindegyik kikötőt utasszállító kompjáratok szolgálják ki összekötve a Balti-tenger medencéjének országaival. A **folyami közlekedés** kiegészítő szerepet játszik. Az ország fő artériái — a *Visztula* és az *Odera folyók*. Lengyelország területén hat nemzetközi **repülőtér** található — *Varsóban, Krakóban, Gdanskban, Katowicében, Wrocławban* és *Poznanban*. A *Frederic Chopin repülőtér* Varsóban — nagy európai hub, ahol évente csaknem 19 millió utas fordul meg. A legnagyobb lengyel „*LOT*” légitársaság 92 irányban szolgálja ki a nemzetközi összeköttetést.

SZEKUNDER SZEKTOR. Lengyelország gazdasága jelentős iparral rendelkezik. A XX. században a fő irányvonal a nehéziparra esett, többnyire *Szilézia* erőforrásaira épülve. Az utóbbi néhány évtizedben Lengyelország modernizálta az ipar szerkezetét, többek között növelte a közlekedési eszközök gyártását, az elektronikai és elektrotechnikai termékek, fogyasztási cikkek termelését. Az új piaci módszerek bevezetése lehetőséget teremtett növelni a nehézipar jövedelmezőségét.

A **villamos-energetika** alapjait a HEM-ek biztosítják, amelyek *Felső-Szilézia* szenén működnek, továbbá, a kőolajon és a földgázon, amely Lengyelországba csővezetékeken jut el Oroszországból. A megújuló energiaforrások kihasználásának fő iránya — a biomassa elégetése, amely biztosítja az ország villamos-energia szükségleteinek közel 6 %-át. A VEM-ek, SzEM-ek és NEM-ek csak kiegészítő szereppel rendelkeznek.

Lengyelország fejlett **vaskohászattal** rendelkezik. Az ország a 22. helyen áll a nagy acélgyártó országok között. A legnagyobb központok — *Krakkó, Varsó, Katowice, Czeszochowa, Stalowa Wola*. A termelés teljesen függ az importált vasércről, többek között Ukrajnából, Oroszországból és Svédországból. A **színesfémkohászat** fő vidéke — *Alsó-Szilézia*. Ott gazdag színesfémérc, különösen rézérc lelőhelyei találhatóak. Európában vezető helyen vannak

Legnica, Glogov, Lyubin és Polkowice vidékek a rézkészletek alapján. Ezen mutatók szerint Lengyelország a 13. helyet foglalja el a világon és 15. a cink termelésében. Európa legnagyobb ezüsttermelője, a világon pedig az ötödik.

A **gépgyártás** sokágazatú szakosodással rendelkezik. A bányaipar és a kohászat fejlődésének vidékein (*Szilézia*) kereslet van a **nehézipari berendezésekre**, amelyek gyártása ott van megoldva már hosszú időközön keresztül. Viszont Lengyelország nemzetközi szakosodását a modern termelések határozzák meg, többek között a **közlekedési gépgyártását**. A személygépkocsik összeszerelése (többnyire *Fiat* és *Volkswagen*) lett telepítve *Belsko-Byala* és *Poznan* városokba; autómotorokat és alkatrészeket gyártanak *Tychy* és *Walbrzych* városokban; tehergépkocsikat (*Mann, Scania*) — *Krakkóban* és *Slupskban*; autóbuszokat — *Poznanban, Solets-Kujawskijban, Wroclawban*. Vasúti járműveket bocsátanak ki *Wroclawban, Lódzban, Katowicében*. Hajógyárak működnek *Gdanskban, Gdyniában, Szczecinben*. Lengyelország ismert gyártója a kisrepülőgépeknek és helikoptereknek (*Mielec, Swidnik*), *Wroclawban* működik az amerikai *UTC Aerospace Systems* társaság leányvállalata, amely légi- és űreszközök mérnöki fejlesztésével foglalkozik. Lengyelország szakosodási ágazatai — az **elektrotechnika** és az **elektronika** (központja *Wroclawban*).

A **vegyipar** szakosodik úgy az alapkémiára, mint a kőolaj-feldolgozásra és a szerves szintézis kémiájára. Az alapkémia műtrágyát, kénsavat, szódát gyárt helyi nyersanyagot felhasználva. A kőolaj-finomítás és a szerves kémia vonzódik a kőolaj- és földgázvezetékekhez. Jól fejlett a kőolajtermékek, háztartási vegyszerek, lakkok és festékek, műszálak, műanyagok, gyógyszerek és kozmetikumok gyártása. A legnagyobb székhelyei — *Wroclaw, Varsó, Krakkó, Rzeszow, Gdansk*.

A Nyugat-Európához képest olcsó munkaerőforrásoknak köszönhetően, Lengyelországban fejlett a **szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártása**. Legfontosabb központjai — *Lódzban* és környékén, továbbá *Felső- és Alsó-Szilézia* városaiban. Aktívan fejlődik az **élelmiszerek termelése**, többek között a hús- és tejtermékek, zöldség- és gyümölcskonzervek, cukor és italok gyártása.

PRIMER SEKTOR. A primer szektor továbbra is fontos szerepet játszik Lengyelország gazdaságában, különösen, összehasonlítva Európa vezető posztindusztriális országaival. Fontos jelentőségét továbbra is tartja a **bányaiipar**. Lengyelország az egyik élenjáró ország a kőszén bányászata terén (*Felső-Szilézia*), a réz-, cink- és ezüstérc kitermelésében. Kősót és ként is bányásznak.

A **mezőgazdaságra** jellemző a nem nagyméretű (közel 5 ha) családi farmok túlsúlya, amelyek kissé negatív oldalról mutatkoznak meg a munka-

63. ábra. Hajójavító üzem Gdanskban

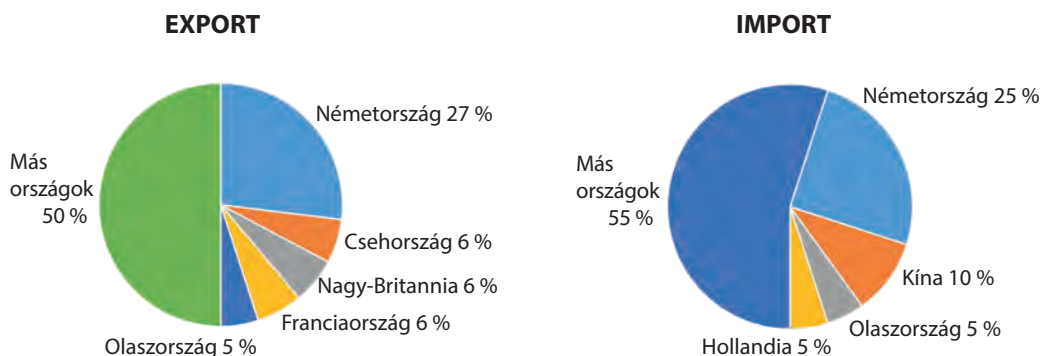
termelékenységen. A **növénytermesztés** szakosodásának fő irányvonala — a burgonya, rozs és cukorrépa termesztése. A termelésük mennyisége alapján Lengyelország az egyik vezető helyet foglalja el Európában. Szintén elterjedt a zöldség- és gyümölcsfélék termesztése. Az **állattenyésztésben** a sertés-tenyésztés uralkodik. A szarvasmarha tenyésztése az ország déli vidékeire jellemző. A nagyvárosok környékén fejlődik a baromfitenyésztés. A negatív elvárások ellenére, Lengyelország belépése az EU-ba pozitívan hatott ki az agrártermelés fejlődésére. Az apró farmergazdaságok lehetőséget kaptak hozzáférni az európai segélyprogramokhoz, az EU minőségi szabványokhoz való alkalmazkodás lehetőséget adott kijutni Nyugat-Európa jövedelmező piacaira. Lengyelország mezőgazdaságában nagyszámú munkabevándorló vesz részt Ukrajnából.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. A lengyel gazdaság térbeli szerveződésének sajátossága — az asszimetrikussága. Összességében megfigyelhető a területek gazdasági kihasználásának intenzív növekedése északról déli irányban és keletről nyugat felé. Az ipari termelés legnagyobb koncentrációja a **Sziléziai régióban** található, valamint a nagyvárosok (*Varsó, Krakkó, Poznan, Wrocław, Lódz*) környezetében. Fontos ipari központok — a *Balti-tenger partvidékének kikötővárosai*.

Ellenben, a keleti és az északkeleti vidékek többnyire agrárszakosodással rendelkeznek és jelentősen elmaradnak a gazdasági fejlődésükben. Érdekes, hogy Lengyelország gazdaságilag legfejlettebb vidékei korábban részei voltak Németországnak.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Lengyelország külkereskedelmi kapcsolatai kiegyensúlyozottak — az export csaknem egyenlő az importtal kisebb pozitív mérleggel.

Az export legfőbb tételei — gépkocsik és autóalkatrészek, automatikus adatfeldolgozás eszközei, elektrotechnikai áruféleségek, bútorok, ipari félkész-áru, valamint hús és hústermékek, élő állatok, dohánytermékek stb. A lengyel áruféleségek oroszlánrésze az EU országokba irányul, amelyek között a legnagyobb partnere — *Németország* (a lengyel export több mint 27 %-a).

64. ábra. Lengyelország külkereskedelmének iránya

Szintén fontos piacok — *Nagy-Britannia, Csehország, Franciaország, Olaszország és Hollandia*. A szolgáltatásokkal való kereskedelem, az értéke alapján, jelentősen elmarad az árukereskedelemtől. Az export fő tételei — üzleti és közlekedési szolgáltatások, valamint a turizmus.

Az **importhoz** tartoznak a gépek és berendezések, a közlekedési eszközök, félkész-árúk, vegyszerek, ásványi nyersanyagok, üzemanyag, kenőanyagok, hús, dohány, kakaó és szója. Az EU országain kívül, fontos árubeszállítók a lengyel piacra — Kína (csaknem 10 %) és Oroszország (6 %). A különbség Lengyelország és Európa vezető országai között — függőség a külső tőkéttől, amit az ország importál. A külföldi befektetések összmenyisége Lengyelország gazdaságába 236 milliárd USA dollár, míg a lengyel vagyont külföldön — mindössze 68 milliárd.

A kétoldalú kapcsolatok fejlődése Lengyelországgal különösen fontos jelentőségű Ukrajna számára. Lengyelország Ukrajna szomszédja és az EU országok között a legnagyobb piaca az ukrán termékeknek — rá esik az ukrán export közel 6 %-a. Ukrajna szállít Lengyelországba vasat és acélt, ipari berendezéseket, fémérceket és fémhulladékot, növényi olajokat, műtrágyát és az alapkémia más termékeit; importál — kőolaj-feldolgozási termékeket, szenet, elektrotechnikai árut, papírt, gépkocsikat és autóalkatrészeket. Fontos a politikai együttműködés kialakítása Lengyelországgal is, hiszen hosszú időn át támogatja Ukrajna európai integrációjának elképzeléseit. Az Ukrajna elleni teljes körű orosz invázió során Lengyelország megbízható partnerré vált a betolakodók elleni küzdelemben, pénzügyi, humanitárius és katonai segítséget nyújtott az ukránoknak.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Lengyelország milyen mutatók alapján tartozik Európa első tíz országa közé? Milyen tényezők határozták meg a legdinamikusabb gazdaság státuszát a poszt-szocialista országok között?
 - Mutassátok meg a térképen Lengyelország legnagyobb városait. Az ország mely vidékein a legmagasabb a népsűrűség?
 - Soroljátok fel a gazdaság tercier szektorának fő összetevőit Lengyelországban. Miben különböznek a tevékenységválfajok Európa fejlett országaival összehasonlítva?
 - Hozzatok fel példákat az ipari termelésekre, amelyek meghatározzák Lengyelország nemzetközi szakosodását. Milyen tényezők segítették elő a fejlődésüket?
 - Milyen növények termesztésére szakosodik Lengyelország növénytermesztése?
 - Miben rejlik a sajátossága a lengyel gazdaság térbeli szerveződésének? Hol helyezkednek el a fő ipari központok? Mutassátok meg őket a térképen.
 - Felhasználva a 64. ábrát, beszéljétek a lengyelországi termékek importszerkezetének sajátosságairól.
- 8*. Lengyelország gazdasági fejlődése — a sikeres reformok példája. Bizonyítsátok be vagy cáfoljátok ezt az állítást. Érdemes-e Ukrajnának igénybe venni a tapasztalatokat?

16. §. OROSZORSZÁG

Földrajzi fekvés
Kelet-Európa nagyobb részét foglalja el és az egész Észak-Ázsiát.
Három óceán vize mossa.

Államforma
Államfői-parlamentáris köztársaság.
Szövetségi államigazgatás.

Természeti viszonyok és erőforrások
Az éghajlat sarkvidéki, szubarktikus, mérsékelt; — a zord hidegtől északon a perzselő és száraz sivatagi éghajlatig délen, valamint a nedves monszunig keleten.
A domborzat nagyon változatos: nagy síkságok körülveve hegyekkel délen (Kaukázus, Altáj, Szajánok) és keleten.
Folyók — Ob az Irtissel, Amur, Léna, Jenyiszej, Volga.
Örök fagy vidékei.
Erőforrások: kőolaj, földgáz, szén, vasérc, színesfém ércek, gyémánt.

Orosz Föderáció

□ 17,1 millió km²
 145 millió fő
 Moszkva

Lakosság
Népességszám alapján az első Európában és 9. a világon.
Városi lakosság — 75 %. A legnagyobb városok — Moszkva, Szentpétervár, Novoszibirszk.

Gazdaság
Iparosodott ország; a GDP alapján negyedik Európában és 8. a világon.

Tercier szektor
Üzleti és pénzügyi szolgáltatások; turizmus; közlekedés — fejlett mindegyik válfaj.

Szekunder szektor
Villamos-energetika, vas- és színesfém-kohászat, gépgyártás, vegyipar, fafeldolgozás, cellulóz- és papírgyártás; szövetek, ruhafélék, cipők gyártása, élelmiszeripar.

Primer szektor
Bányaiipar, mezőgazdaság (vezető az állattenyésztés, tej-hústermelő szarvasmarha- és sertésenyésztés; növénytermesztés — gabonafélék termesztése).

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Az Orosz Föderáció (OF, Oroszország) — a világ legnagyobb területű országa. A területe csak kismértékben kevesebb, mint a dél-amerikai kontinens területe. Partjait a Csendes-, az Északi-Jeges- és az Atlanti-óceán medencéinek tengerei mossák. Oroszország rendelkezik a világon a leghosszabb partvonallal (több mint 37,6 ezer km). Az ország a világ két nagy szubrégióján keresztül húzódik, elfoglalva Kelet-Európa nagyobb részét és az egész Észak-Ázsiát. A szárazulaton 14 országgal határos. Oroszország területének nagyobb része (79 %) Ázsiában helyezkedik el, viszont a lakosságának 78 %-a él az ország európai részén, ott található a fővárosa is — Moszkva és a 15 nagyváros közül 10, amelyek népességszáma meghaladja az 1 millió főt. Az európai részen összpontosul az ország politikai, gazdasági és kulturális életének nagy része. Az állam modernizációja (eltávolodás a feudális társadalmi rendtől és modern államin-tézmények, gazdasági viszonyok és a társadalmi élet technokratikus elveinek létrehozása, a városok fejlődése és az urbanizáció, az iparosodás, az oktatás és a technológia fejlődése) szintén az európai történelemmel összefüggésben ment végbe. Ezért többnyire Oroszországot az európai társadalmi-földrajzi térség részének tekintik.

Oroszországot I. Péter 1721-ben hirdette ki abszolút birodalommal, és így tartott a Februári forradalomig 1917-ben. A legnagyobb felvirágzásának idején az Orosz Birodalom 21,8 millió km² (a szárazulat 1/7 része) területtel rendelkezett, második volt méretei szerint a Brit mögött. Az 1922-ben megalkotott SZSZKSZ-t (Szovjetunió), annak ellenére, hogy hivatalos státusza

szövetségi állam volt köztársasági irányítási rendszerrel, az Orosz Birodalom geopolitikai örökösének tartják. Ennek megfelelően, a Szovjetunió dezintegrációja (szétesése) és független államok képződése a korábbi köztársaságok területén dekolonizációs folyamatnak tekinthető, amelyet feszült viszonyok kísérnek a korábbi metropólium politikai központja és a fiatal államok között, amelyek törekednek kitörni a geopolitikai hatása alól.

Rendelkezve a legnagyobb területtel a világon és hatalmas ásványi erőforrás-ellátottsággal, Oroszország csak az 4. helyet foglalja el Európában és a 8.-at a világon a GDP mutatói alapján, átalakítva ezt egy főre jutó GDP-re — messze elmarad az első tíz országtól (23. táblázat).

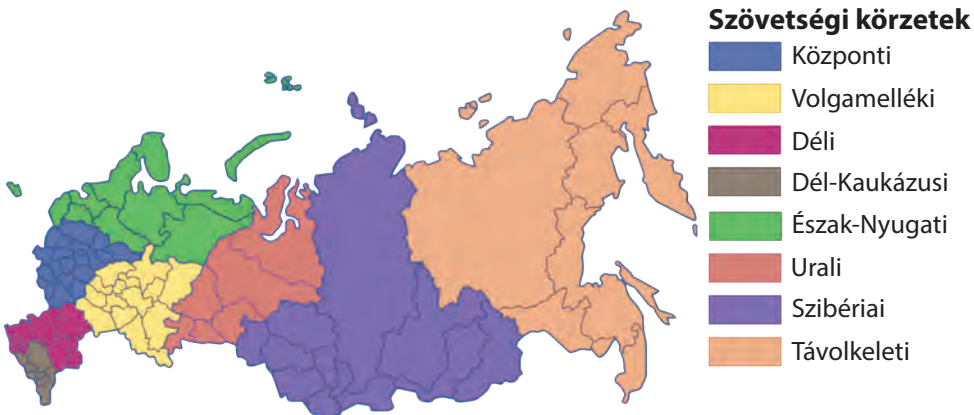
Oroszországhoz közigazgatásilag 8 szövetségi körzet tartozik (65. ábra), amelyekhez közigazgatásilag 21 köztársaság, 9 vidék, 46 terület, 2 szövetségi jelentőségű város, 1 autonóm terület és 4 autonóm körzet tartozik.

2014-ben az Orosz Föderáció hamis ürüggyel és a nemzetközi joggal elmentében, fegyveres agressziót indított Ukrajna ellen, annektálva a Krími Autonóm Köztársaságot, és hosszú háborút indított Ukrajna Donyeck és Luhanszk régiójában. 2022. február 24-től az Orosz Föderáció teljes körű inváziója történt Ukrajnába. Ugyanebben az évben az Orosz Föderáció vezetése bejelentette Donyeck, Luhanszk, Zaporizzsja és Herszon régiók annektálását. Azonban sem Ukrajna, sem a nemzetközi közösség nem ismer el semmilyen kísérletet az ukrán területek megszállására. Ukrajna területi integritásának és a nemzetközi jognak a helyreállítása Ukrajna külpolitikájának kiemelt iránya és a nemzetközi közösség közös feladata.

23. táblázat

Az Orosz Föderáció a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világon
Területe	17,1 millió km ²	1	1
Népessége	145 millió fő	1	9
GDP	2,2 trillió USA dollár	4	8
Egy főre jutó GDP	44,1 ezer USA dollár (ENSZ)	32	48
Emberi fejlettségi index	0,821	29	56

65. ábra. Az Orosz Föderáció közigazgatási felosztása szövetségi körzetekre

A szovjet időszakban létrehozott hatalmas ipari potenciált megörökölve Oroszország az ipari termékek nagy termelője, gazdasága azonban általában az ásványkincsek kitermelésén és exportján alapul. Gazdasági fejlődésének általános problémái közé tartozik a termelőeszközök jelentős részének elhasználódása, technológiai avulása, a gazdaság jelentős monopolizálása és a magas szintű korrupció, amelyek hátráltatják a versenykörnyezet kialakulását a versenyszférában, valamint a képzett munkaerő kiáramlása külföldre.

Az ásványi erőforrások változatossága és mennyisége alapján Oroszország — egyike a világ élenjáróinak. A kőolaj és a szén készletei szerint a második Szaúd-Arábia és Kína mögött, a földgáz készletei pedig a világgészletek 40 %-át teszik ki. Jelentősek a vas- és színesfémek (réz, alumínium, nikkel, kobalt, polimetalikus, arany) készletei is. Vannak gyémánt (*Jakutföld*), drága- és féldrágakövek (*Urál*) lelőhelyei, a természetén, azbeszt, grafit, foszforit, apatit, kő- és kálisó, különféle építőanyagok nagy készletei. Ugyanakkor, az ásványi erőforrások kitermelését gátolja a vidékek alacsony benépesültsége, különösen az északkeleti területeken, az utak hiánya, a természeti viszonyok extrém jellege a lelőhelyek övezeteiben.

LAKOSSÁG. Oroszország lakossága nagyon egyenlőtlenül oszlik meg — a lakosok csaknem 4/5-e az ország 1/4 részén él. Az átlagos népsűrűség 9 fő/km², ami a legalacsonyabb mutató Európában Izland után. A legmagasabb népsűrűség *Moszkvában* található (több mint 4,6 ezer fő/km²), a legalacsonyabb — a *Csukcs Autonóm Körzetben* (0,07 fő/km²). Az ország legnagyobb városai — *Moszkva* (13 millió fő) és *Szentpétervár* (5,5 millió fő). Több mint 1,5 millió lakos él *Novosibirszkben* és *Jekatyerinburgban*, valamivel kevesebb *Nyizsnij Novgorodban*, *Kazanyban* és *Cseljabinszkben*.

A demográfiai helyzet Oroszországban — válságos. A születésszám szintje 1992-ben a halálozások száma alá süllyedt, és az ilyen negatív dinamika már több évtizede folytatódik. A lakosság átlagéletkora — 39,6 év, a közepes várható élettartam — 71 év. A lakosság vesztesége a demográfiai krízis következtében részben ellensúlyozódik a pozitív migrációs egyenleg által (közel 250 ezer fő évente). A migrációs helyzet sajátossága Oroszországban — a képzett emberek távozása a fejlettebb országokba és

olcsó alacsony képzettségű munkaerő beáramlása a FÁK országaiból.

Az Ukrajna elleni teljes körű fegyveres agresszióknak kétségtelenül maradandó következményei lesznek az Orosz Föderáció demográfiai helyzetére nézve. Csak az Orosz Föderáció megerősített veszteségei a fronton 2023 végén több mint 350 000 embert tesznek ki. Az Orosz Föderáció több mint 2,5 millió állampolgára kényszersorozás elől menekülve hagyta el az országot.

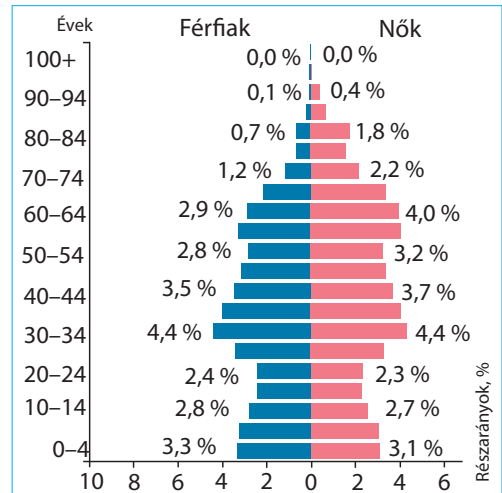

66. ábra. Szentpétervár — Oroszország második legnépesebb városa

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Oroszország helyét a nemzetközi munkamegosztásban jelentős mértékben a nagy természeti-erőforrás potenciál, közöttük is a tüzelőanyag határozza meg. A tüzelőanyagok exportja, elsősorban a nyers kőolajé, az áruféleségek oroszországi exportjának több mint a felét teszi ki.

Az ország rendelkezik a gépgyártás és a fogyasztási cikkek fejlett válfajaival, viszont az orosz ipari termékek exportja többnyire orientálódik a volt szovjetköztársaságok és a fejlődő országok szegényesebb piacaira. Az Oroszországból származó ipari termékek a konkurenciát nem annyira a minőségükkel nyerik meg, mint alacsony árakkal. A fő tényezők, amelyek gátolják Oroszország gazdasági fellendülésének fejlődését — a szerkezeti reformok hiánya, valamint a gazdasági szankciók hatása, amelyet a Nyugat országainak kormányai szabtak ki válaszul az ukrán területek megszállására és a fegyveres agresszió miatt Ukrajna ellen.

Az Orosz Föderáció ipari szektorának másik fontos jellemzője a tőkebefektetések, valamint a fegyvergyártással kapcsolatos kutatási és fejlesztési munkák túlnyomó orientációja. Az orosz gazdaság teljes **militarizálása** felerősödött az Ukrajna elleni 2022-es nagyszabású invázió kampánya során elszenvedett sorozatos katonai vereségek miatt. A militarizálás hosszú távon az ország ipari potenciáljának szűküléséhez és primitívizálásához vezet, különösen a modern technológiák területén és a fogyasztói piacra szánt áruk gyártásában.

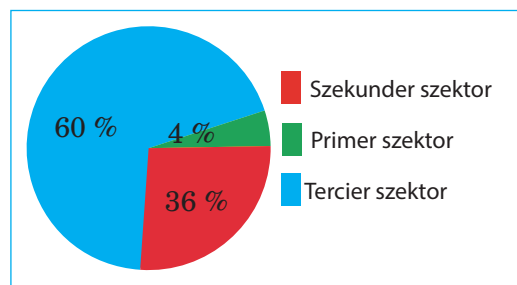

67. ábra. Oroszország korfája (2019)

Világrekordok

A világ legnagyobb ukrán diaszpóra Oroszország területén él — csaknem 2 millió etnikai ukrán. Történelmileg az ukránok tömör betelepítésének négy fő központja volt: Szentpétervár, Kelet-Szlobozscsina (terület a mai Kurszk, Voronyezs és Bilhorod régiókban), az úgynevezett Malinovij Klin Kubányban (Krasznodar és Sztavropol régiók) és Zelenij Klin az Amur régióban (Távol-Kelet). Azonban a XX. század folyamán az ukránok száma ezeken a területeken 15-szörösen csökkent. Jelenleg a legtöbb ukrán a Tyumen régióban (több mint 157 000 fő), Moszkvában (154 000) és a moszkvai régióban (119 000) él.

68. ábra. Oroszország gazdaságának szektorális szerkezete

TERCIER SZEKTOR. A terciér szektor szerepe a gazdaság szerkezetében kisebb, mint a világ fejlődő országainak többségében (74. ábra). A mai szolgáltatási szféra viszonylag fiatal ágazat Oroszország számára, ahol, mint az SZSZKSZ egykori köztársaságaiban, a tervgazdaság feltételei között a fő akcentus a termelési eszközök gyártására tevődött és az első helyen a nehézipar volt.

Összehasonlítva más posztszovjet országokkal, Oroszország a tőke jelentősen nagyobb koncentrációjával rendelkezik, ami serkenti az **üzleti** és a **pénzügyi szolgáltatások szférájának** fejlődését. Jelenleg az Orosz Föderáció nagy pénzügyi intézeteinek többsége nemzetközi szankciók alatt áll az Ukrajna elleni katonai agresszió miatt. Az oroszországi pénzügyi szolgáltatások földrajzának fő jellemzője a szinte teljes koncentrációjuk egy központban — *Moszkvában*. A szovjet időkben Moszkva volt a fő szövetségi központ, amely a forrásokat szétosztotta a Szovjetunió összes köztársasága között. Jelenleg megőrizte az ország fő közigazgatási központjának funkcióit — az Orosz Föderáció egész területén Moszkva volt az egyetlen legmagasabb szintű világváros, vagyis a legtöbb nagyvállalat székhelye, különösen elsősorban ott koncentráálódtak, amelyek üzleti és pénzügyi szolgáltatásokat nyújtanak. A nagyszabású ukrajnai invázió megindulása után jelentős számú nemzetközi cég szűnt meg vagy függesztette fel tevékenységét az Orosz Föderációban, jelentősen csökkentve ezzel Moszkva világvárosi szerepét.

A **közlekedés** — a terciér szektor fontos összetevője Oroszországban. A részaránya az ország GDP-jében közel 8 %-ot tesz ki. Az országban fejlett a közlekedés mindegyik válfaja, viszont a lefedettsége közlekedési összeköttetésekkel nem egyenletes. Az Oroszországi Föderáció területén **vasutakkal** szállítják a teljes teheráru-mennyiség több mint 40 %-át. A szállításuk intenzitása az országban 4-szer magasabb, mint az USA-ban és 10-szer magasabb, mint Németországban és Franciaországban. Ugyanakkor, probléma van a vasúti gördülőállomány elhasználatásával és infrastruktúrájával. A fő vasútvonalak sugaras elhelyezkedéssel rendelkeznek: minden irányban Moszkvától, az ország legnagyobb közlekedési góciától ágaznak szét. Sok mutató alapján Oroszország **közúti közlekedése** elmarad a fejlett országokban meglévő szinttől. Elsősorban ez érinti az autópályák minőségét, különösen az ország periferiáján. A partvonal nagy hossza Oroszországban meghatározza a **tengeri közlekedés** fejlődését. A legfontosabb kikötők — *Szentpétervár, Novorosszijszk, Kalinyingrad, Murmanszk, Nahodka, Vlagyivosztojk, Arhangelszk*. A **folyami közlekedés** működésének megalapozója — a *Volga-Kámai medence*, amelyre a folyami flotta teherforgalmának 40 %-a esik. Szibériában és a Távoleken a legfontosabb közlekedési artériák — *Ob, Irtis, Jenyiszej, Léna, Amur* folyók. A **légi közlekedés** jelentőségét Oroszországban nemcsak nemzetközi szállítások határozzák meg, hanem a nagy távolságú országon belüli utasszállítás is. Az ország legnagyobb repülőterei — *Seremetyevo,*

Domogyedovo és *Vnukovo* (Moszkva), *Pulkovo* (Szentpétervár), *Kolcovo* (Jekatyerinburg), *Tolmacsovo* (Novoszibirszk). Oroszország legfontosabb légiközlekedési hubja — a Seremetyevo repülőtér (évente 40 millió utas). Az Aeroflot légitársaság egészen a közelmúltig a világ több tucat repülőtérével szolgált összeköttetést, de a nemzetközi légi forgalom is jelentősen csökkent az Ukrajna elleni agresszió miatti nemzetközi szankciók következtében.

A **csővezetéki közlekedés** különösen fontos szerepet játszik az energia-hordozók (kőolaj, földgáz) szállításában Oroszország ázsiai részéről, ahol a legnagyobb kitermelésük folyik, az európai részre (a fogyasztóhoz), valamint a földgáz szállításában az európai piacokra. A legfontosabbak közöttük — a *Nyugat-szibériai*, a *Volgamelléki*, az *Észak-kaukázusi földgázvezetékek rendszere* és az *Orenburg — Ungvár földgázvezeték* (a korábbi „Szojuz”); a *Volga-Uráli*, a *Nyugat-szibériai*, az *Észak-kaukázusi kőolajvezetékek rendszere*, a *Tyiman-Pecsorai* és a *Távol-keleti vezetékek*. Az elmúlt évtizedekben Oroszország jelentős összegeket fektetett be az európai országokba vezető új gázvezeték-ágak építésébe, az európai piac energiatartóssága miatt geopolitikai dominancia hosszú távú stratégiájának részeként. De az Ukrajna katonai inváziójának közvetlen következménye volt az *Északi Áramlat-2 gázvezeték* üzembe helyezésének megtagadása, valamint a korábban megépített gázvezetékeken keresztül történő gázszivattyúzás mennyiségének csökkenése, és általában véve az erőteljes csökkenés az Európába irányuló gázexportban.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek Oroszország gazdasági- és politikai-földrajzi fekvését.
 2. Hasonlítsátok össze Oroszország ellátottságát természeti erőforrásokkal és helyével Európában és a világon a gazdasági fejlődés szintje szerint. Miben rejlenek az aránytalanságok?
 3. Milyen sajátosságai vannak a népesség elhelyezkedésének Oroszországban? Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen a legnagyobb városokat.
 4. Nevezzétek meg a fő tényezőket, amelyek meghatározzák az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban.
 5. Milyen szerepet játszik Moszkva az ország gazdasági erőforrásainak ellenőrzésében és újraelosztásában?
 6. Milyen tényezők határozták meg a csővezetéki közlekedés fejlődését az országban?
-
- 7*. Gondolkodjatok el: a geopolitikai dominancia melyik stratégiája a hatékonyabb — a katonai erő és a kényszer vagy a jószomszédi kapcsolatok és együttműködés stratégiája? A választ indokoljátok meg.

17. §. OROSZORSZÁG (folytatás)

- ◆ Nevezzék meg a gazdaság primer és szekunder szektorainak ágazatait, amelyek fejlődni tudnak az ásványlelőhelyek alapján, amelyekkel el van látva Oroszország.

SZEKUNDER SZEKTOR. Oroszország ipari potenciáljának megalapozói — a termelési alapok, amelyet még a szovjet érában hoztak létre. Egy részüket modernizálták, viszont a többségük megmaradt ugyanazon a technológiai szinten és szenved az elhasználtságtól. Az orosz ipar legfőbb versenyelőnye — a saját hatalmas tüzelőanyag és nyersanyag bázis megléte a termelés fejlődéséhez. Elsősorban, ezek az energiahordozók (kőolaj, földgáz és szén) készletei, amelyek teljesen biztosítják a **villamos-energetika** szükségleteit. A villamos-energia legnagyobb részét a **HEM-ek (70 %)** állítják elő. Az elhelyezkedésükben vonzódnak úgy a nyersanyagbázisokhoz, mint a villamos-energia fogyasztási vidékeihez (*Szurguti, Kosztromai, Reftyini, Kasiri* stb.). Az ország nagy vízenergetikai erőforrásokkal rendelkezik, amelyek 90 %-a az ázsiai részen összpontosul, ezért épp ott épültek meg a jelentős **VEM-ek**: a *Jenyiszejen*, az *Angarán*, a *Volgán*. Az **AEM-ek** (összesen 12, amelyek a villamos energia 10 %-t állítják elő) többnyire az OF európai részén épültek fel — *Kurszki, Szmolenszki, Novovoronyezsi* és mások. Van belőlük az ország keleti részén is. A villamos-energetika fejlődése a megújuló energiaforrásokon csak a kezdeteknél tart.

A vas- és színesfémércek jelentős készletei határozták meg a **kohászat** fejlődését. A mangánércen kívül, Oroszország el van látva nyersanyaggal a **vaskohászat** fejlődéséhez. A nyersanyag erőforrások előnyös területi kombinációjának köszönhetően, az országban a vaskohászati termelésnek három fő vidéke alakult ki — *Uráli, Központi és Szibériai*. A **színesfémkohászatban** a **réztermelés** az egyik vezető helyet foglalja el. A legfontosabb központjai az *Urálban* helyezkednek el, valamint *Moszkvában* és *Szentpéterváron*. Fontos szerepet játszik az **alumíniumipar**. A „*Ruszal*” vállalat — az egyik legnagyobb timföld és fémalumínium gyártó a világon. A timföld termelésének vidékei — *Északnyugat-Oroszország, Urál, Kelet-Szibéria*. A fémalumínium olvasztásának központjai vonzódnak a nagy VEM-ekhez (*Volgográd, Bratszk, Krasznojarszk*) vagy a HEM-ekhez (*Novokuznyeck, Kamjanszk-Uralszkij*). Az **ólom- és cinkgyártás** fejlett a Kaukázusban, a *Kuzbáson*, a *Bajkál-melléken* és a *Távol-Keleten*. A **nikkel- és kobalt-olvasztás** a *Kola-félszigeten*, az *Urálban* és *Kelet-Szibériában* összpontosul; az **óngyártás** — *Novoszibirszkben* és *Podolszkban*. A **titán- és magnézium-termelés** vonzódik a nyersanyag-forrásokhoz (ilmenit, magnezit, sótartalmú rétegek) az *Urálban*. Az **arany** kitermelésének világranglistáján (250 t/év) Oroszország a 6–7. helyet foglalja el.

Oroszország jelentős és változatos **gépgyártással** rendelkezik. Igaz, hogy a szerkezete és a fejlődése alapján jelentősen különbözik Európa fejlett országaitól. Elsősorban, még a szovjet időktől a legfontosabb volt a termelési eszközök gyártása (bányaipari berendezések, nehézgépek, ipari berendezések stb.), valamint a hadiipari komplexum, mint következménye az ország mindent

átfogyó **militarizálásának**. Mindkét irányvonal a piac szűk szegmensére orientálódik és nem kapcsolódnak a tömegfogyasztási cikkekre. Ennek megfelelően, az orosz gyártású tömegfogyasztási ipari termékek alacsonyabb (összehasonlítva a külföldiekkel) minőséggel és technológiai szinttel rendelkeznek.

Anehéz-gépgyártás vállalatai be rendezéseket gyártanak a különböző iparágaknak, például, az energetikai gépgyártás — villamos-erőgépeket, gőz- és vízturbinákat, generátorokat és atomreaktorokat. A vállalatok többnyire a kohászati központok közelében helyezkednek el. Nem tipikus a nehéz-gépgyártási központ *Szentpéterváron*, távol a nyersanyagtól. A **szerszámgyártás** számára jellemző a gyakorlatilag mindenhol megtalálható vállalatai, azonban, a legyártott termékek többsége *Közép-Oroszországra* és az *Urálra* esik.

Oroszországban fejlett a **közlekedési gépgyártás** mindegyik ágazata. Az **autógyártás** — szakosodási ágazata még a szovjet időktől. Elterjedt a személy és a tehergépkocsik, autóbuszok, autómotorok gyártása. A gépkocsik összeszerelésének legnagyobb központjai — *Moszkva*, *Nyizsnyij Novgorod*, *Izsevszk*, *Togliatti*. Oroszországban megtalálhatók a piacvezető TNC-k összeszerelő üzemei; igaz, 2014-től Európa országai és Amerika által bevezetett gazdasági szankciók következtében számos külföldi autógyártó ezeket bezárta. Hagyományos ágazat — a **vasúti gördülőállomány gyártása**, amelynek fejlődését meghatározta a vasutak tömeges építése a szovjet időkben. A mozdonyok és vagonok gyártása Közép-Oroszországban található (*Brjanszk*, *Tver*, *Mityiscsi*), az Urálban (*Nyizsnyij Tagil*), Északnyugaton (*Szentpétervár*) és Szibériában (*Abakán*, *Novoaltajszk*). A **hajógyártás** fejlődése ugyanúgy a tengeri és folyami hajózás régi hagyományainak köszönhető. Az ország a teher- és utasszállító hajók széles választékát gyártja (több mint ezer üzem), többek között jégtörőket, tartályhajókat, szárazrakomány-hajókat, hadihajókat, tengeralattjárókat stb. A tengeri hajógyártás vidékei — a Barents-tenger (*Murmanszk*), a Japán (Keleti)-tenger (*Vlagyivoszto*k) és a Balti-tenger (*Szentpétervár*) partvidéke; a folyami hajógyártásnak — a *Volga-mellék*, *Nyugat-Szibéria* és a *Távol-Kelet*. A mezőgazdasági termőföldek hatalmas területei meghatározták a **traktorgyártás** és a **mezőgazdasági gépgyártás** fejlődését. A traktorgyártás vonzódik a fő mezőgazdasági övekhez és egyidejűleg orientálódik a kohászati központokra. A gabonabetakarító kombájnok gyártását az *Észak-Kaukázusban*, *Szibéria* déli részén és a *Távol-Keleten* hozták létre; a len-betakarító és burgonyaszedő kombájnok gyártását — *Közép-Oroszországban*. A **légi- és űreszközök gyártása** Oroszország európai részén összpontosul. A legnagyobb központja — *Moszkva*. A legnagyobb fejlődést érte el a haditechnika

69. ábra. A „Norilszk-nikkel” bányászati-kohászati kombinát — az egyik legnagyobb a világon a színesfémek gyártásában

(helikopterek, vadászgépek, hadi-teherszállító repülőgépek, stratégiai és taktikai rakéták) gyártása. Oroszország rakétahordozókat és űrhajókat is bocsát ki. Ugyanakkor, a polgári repülőgépek gyártása nem versenyképes Európa országaival és Amerikával.

Az **elektronika** és a **rádiótechnika** — viszonylag gyenge ágazata az orosz gépgyártásnak. A vállalatok vonzódnak a szakképzett munkaerők felé, általában azokon a vidékeken, ahol az oktatási és a tudományos tevékenység összpontosul. A számos központ között kiemelkednek — *Moszkva, Szentpétervár, Voronyezs, Novosibirszk*. Fontos jelentősége van a fejlődésükben a közvetlen külföldi befektetéseknek, amelyeknek köszönhetően technika és speciális futószalagok érkeznek az országba. Jelenleg a nyugati szankciók miatt jelentősen beszűkültek a technológiai transzfer lehetőségei, így az elektronika fejlesztésének kilátásai is Oroszországban.

A **kőolaj-feldolgozó ipar** az európai részen összpontosul (*Rjazany, Nyizsnyij Novgorod, Szamara, Jarosláv, Ufa* és mások). Az ázsiai rész területén nagy kőolaj-feldolgozó központok — *Omszk, Komszomolszk-na-Amure, Habarovszk*.

Oroszország hatalmas nyersanyagbázissal rendelkezik a **vegyipar** fejlődéséhez. A legfontosabb termékek — műtrágyák, műanyagok, kaucsuk. Ugyanakkor, a leginkább technológiai irányvonalak — gyógyszeripar és mikrobiológia — jelentősen elmaradnak a világ fejlett országainak hasonló ágazataitól. A műanyagok és műszálak gyártása alakult ki a *Volga-melléken, Nyugat-Szibériában, Közép-Oroszországban* és az *Urálban*.

Jelentős erdővel rendelkezve (erdők fedik az ország területének 40 %-át, a fakészletek többnyire Szibéria és a Távols-Kelet erdőiben összpontosulnak), fejlett **fafeldolgozó-, cellulóz- és papíripara** van, amelyhez tartozik a bútorgyártás, a fa építőanyagok gyártása, a furnérgyártás, a cellulóz-, papír- és kartongyártás. Csaknem mindenhol megtalálható a **szövetek-, ruhafélék-, lábbelik- és élelmiszerek** gyártása.

Különös fejlődést ért el a **halfeldolgozó ipar**. A nyersanyag oroszán részét a Csendes-óceán és tengerei biztosítják. A feldolgozást úgy a tengeren, mint a szárazföldön valósítják meg. A haltermékek több mint felét a Távols-Keleten állítják elő. Az európai részen jelentős halfeldolgozó központok — *Murmanszk és Kalinyingrád*.

PRIMER SEKTOR. Különbözve a fejlett országok többségétől, a primer szektor meghatározója Oroszország gazdasági jólétének. A nemzeti jövedelem jelentős része a nyers kőolaj, a földgáz és a kőolajszármazékok exportjából képződik. Ezért játszik

70. ábra. Kirov-Csepecki vegyi kombinát

ilyen fontos szerepet a **bányaipar**, különösen a kőolaj- és a földgázipar. A **kőolajipar** fejlődése az ország kőolajvidékeire alapozódik, amelyek között a legfontosabbak — a *Nyugat-Szibériai*, a *Volga-Uráli*, az *Észak-Kaukázusi*, a *Tyiman-Pecsorai* nagy készletekkel a tengeri selfen és a *Szahalin selfövezete*. A kőolaj-kitermelés csökkenésének ellenére az utóbbi években Oroszország továbbra is a világ vezető állama a volumene alapján. A **földgázipar** fő vidéke — *Nyugat-Szibéria*, ahol az orosz földgáz 85 %-át termelik ki. A második vidék — az *Orenburgi-Asztrahányi földgázmező*. A jövőben növekedni fog a *Barents-tenger selfövezetének* szerepe. A gázkitermelés terén Oroszország a második helyet foglalja el a világon és nagy beszállítója sok európai ország piacára. A **szénipar** továbbra is fontos szerepet játszik mint az energetikai nyersanyag beszállítója a villamos-energetika és a kohászat számára. A szénkitermelés terén Oroszország a harmadik helyen van a világon Kína és az USA mögött. A legfontosabb szénmedencék — a *Kuznyeck*i, a *Kanszk-Acsinszki* és a *Pecsorai*. A szén több mint felét Oroszországban külszíni módszerrel bányásszák, ami negatív ökológiai következményekkel jár.

A **vasérc kitermelésével** foglalkoznak a *Kola-félszigeten*, *Karéliában*, *Nyugat- és Kelet-Szibériában*, az *Urálban*, *Távol-Keleten*. A legnagyobb lelőhelyek a *Kurszki Mágneses Anomália* vidékén helyezkednek el. Kitermelik a **színesfémek érceit** is: **rézércet** bányásznak az *Urálban*; bauxitot — *Oroszország északnyugati részén*, az *Urálban* és *Kelet-Szibériában*; nikkel-és kobaltércet — *Szibériában*; polimetalikus ércet — a *Bajkálontúlon* és a *Távol-Keleten*; aranyat — *Jakutföldön* a *Kolimán* és *Csukotkán*.

A terület nagy méretei miatt és a talaj- és éghajlati viszonyok változatosága miatt Oroszország jelentős **mezőgazdasággal** rendelkezik, a termőföldi erőforrások hatalmasak, viszont a termelékeny mezőgazdasági termőföldek az egész földterület mindössze 13 %-át teszik ki. A szántóföldek fő része Oroszország európai részén, az Urál déli részén és Szibériában található. A fejlődéséhez az éghajlati viszonyok összességében kevésbé kedvezőek: a vegetációs időszak rövid, kiterjedt az örök fagy, a talajok természetes termékenysége alacsony.

Az **állattenyésztés** aránya 65 % és tovább növekszik. A szerkezetében vezető szerepe van a szarvasmarha-tenyésztésnek. A szarvasmarha-állomány alapján Oroszország a világ tíz élenjárójához tartozik, ugyanúgy, mint a fő termékeinek, a tej és a hús termelésében. A fejlődés magas szintjével rendelkezik a sertés-tenyésztés is, amely vonzódik a gabona- és a burgonyatermesztés vidékeihez, valamint a nagy városokhoz. A félsivatagos és hegyvidéki területeken uralkodó a finomgyapjas és cigája irányú juhtenyésztés.

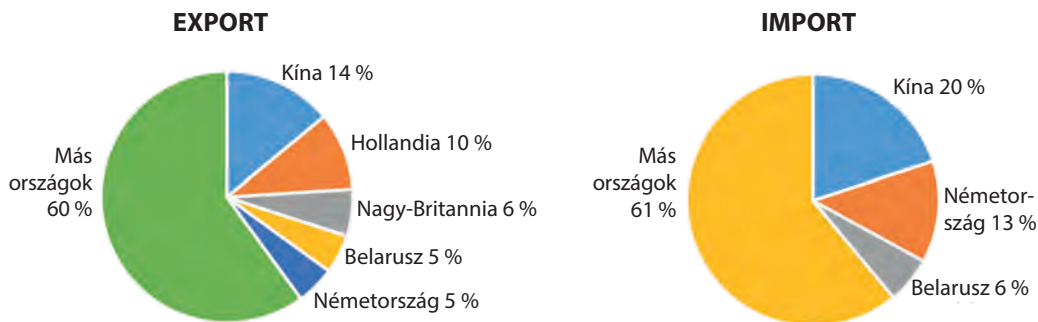

71. ábra. Olaj- és gázmező a Jamal-Nyenyeci körzetben, Nyugat-Szibéria

A **növénytermesztésben** vezető helyet foglal el a gabonatermesztés, amelyben a búza dominál (a gabonafélék össztermelésének 50 %-áig). A vetésterületek többségét (*Volga-mellék, az Urál és Szibéria déli vidékei, a nemfeketefeldű övezet*) a tavaszi vetésűek foglalják el. Az őszi búza hozama és minősége jóval magasabb, de nem tud ellenállni az orosz fagyoknak, ezért csak az *Észak-Kaukázusban* vetik. Foglalkoznak rozs és árpa vetésével is. A gabonafélék hozama alapján Oroszország a világ öt legnagyobb termelőjéhez tartozik. Ennek ellenére, az ország a gabona nagy mennyiségét szállítja be az USA-ból, Kanadából, Kazahsztánból és Ukrajnából. Az ipari növényeket külön elterjedési területeken termesztik: a napraforgót — a feketefeldű övezetben és az *Észak-Kaukázusban*; a lent — az európai rész nyugati területein; a cukorrépát — a *feketefeldű övezetben, a Volga-melléken és az Észak-Kaukázusban*. Az ipar és a lakosság szükségleteit ipari növénykultúrákból nem tudják kielégíteni. Burgonyát természetesen *Közép-Oroszországban*. Ugyanott természetesen csaknem mindenféle zöldséget is. A gyümölcstermesztésnek és a szőlészetnek csak az ország dél-európai részén van kereskedelmi értéke.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Oroszország külgazdasági kapcsolatainak fontos jelentősége van gazdasági fejlődésében. Az **export** biztosítja az ország GDP-jének közel 20 %-át. Több mint fele a kőolajra és a kőolajszármazékokra esik. Szintén fontos szerepük van a vas- és színesfémeknek, gabonának, műtrágyáknak, halnak és haltermékeknek, fémes ércnek, a szerves és szervetlen kémia termékeknek. Az **import** termékekhez tartoznak az ipari berendezések, szerszámgépek, közlekedési eszközök, gyógyszeripari termékek, optikai és orvosi eszközök, acél, műanyagok, fémmegmunkáló termékek, hús, gyümölcsök.

Az Orosz Föderáció hosszú időn keresztül volt *Ukrajna* vezető külkereskedelmi partnere. Ezt szoros termelési-értékesítési és technológiai kapcsolatok határozták meg az ukrán és az orosz ipar között, ami még a szovjet időkben alakult ki. Ukrajna és Oroszország piacainak kölcsönös függősége a fogyasztási termékek minőségi előírásainak összeegyeztethetősége szilárdította, amely gyökeresen különbözött a nyugati országokban elfogadott

72. ábra. Oroszország külkereskedelmének szerkezete és iránya (2017)

előírásoktól. Fontos szerepet játszottak Oroszországból a földgáz, a kőolaj és kőolajszármazékok, az ipari és közlekedési berendezések, gépkocsik és fogyasztási cikkek beszállításai. Ukrajna ipari és mezőgazdasági termékek széles skáláját szállította az orosz piacra. A gazdasági kapcsolatok azonban a Krím Autonóm Köztársaság Oroszország általi megszállása és a kelet-ukrajnai fegyveres agresszió következtében 2014-ben meredeken megromlottak, és 2022. február 24-e után gyakorlatilag megszűntek. A normális gazdasági együttműködés helyreállítása a következő években valószínűleg nem valósul meg, amíg az Orosz Föderáció teljesen fel nem hagy agresszív külpolitikájával.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Magyarázzátok meg, a nagy VEM-ek miért összpontosulnak Oroszország ázsiai részén, az AEM-vek — az európain.
2. Milyen ágazatokra szakosodik Oroszország színesfém-kohászata? Min alapozódik a fejlődésük?
3. Miben rejlenek az orosz gépgyártás szerkezetének és fejlődésének sajátosságai?
4. Milyen ásványkincsek szolgálnak nyersanyagként a vegyipar számára? Milyen iparágak fejlődtek a felhasználásukhoz kapcsolódóan?
5. A bányaiipar miért meghatározója Oroszország gazdaságának? Milyen ásványkincsek kitermelése játszik különösen fontos szerepet?
6. Milyen Oroszország állattenyésztésének és növénytermesztésének szakosodása? Milyen tényezők hatottak ki erre?

VITATÉMA

Milyenek voltak és hogyan változtak meg az utóbbi években a gazdasági kapcsolatok Oroszország és Ukrajna között? Mi lett az oka a változásoknak? Szerintetek, milyen politikát kellene Ukrajnának folytatnia a külgazdasági kapcsolatokban Oroszországgal? Alakítsatok ki 2 vagy több csoportot, amelyek érvelve állnának ki különböző pozíciók mellett.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Jellemezzétek a közlekedési gépgyártás fő ágazatainak fejlődési sajátosságait és elhelyezkedését:

1. csoport — autógyártás;
2. csoport — hajógyártás;
3. csoport — a vasút gördülőállományának gyártása.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A vaskohászati termelés szerkezete és térbeli szerveződése Európa országiban.

II. FEJEZET

ÁZSIA

1. téma. ÁZSIA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. ÁZSIA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** Ázsia jelenkori politikai térképéről, szubrégióiról és országairól, amelyek rajta helyezkednek el, az államközi konfliktusok vidékeiről és a terrorizmus megnyilvánulásairól, ezek megoldásának módjairól, Ukrajna kapcsolatairól az ázsiai országokkal;
- **tudomást szereztek** az ásványi erőforrások kitermelési vidékeiről, a fakészletezésről, a legnagyobb iparvidékekről, a tengeri kikötőkről, a légi csomópontokról, a pénzügyi központokról, az ázsiai világvárosokról, az ázsiai országok nemzetközi szakosodásáról;
- **megtanuljátok** megkülönböztetni Ázsia országainak típusait a gazdasági fejlődés szintje alapján, értékelni az ASEAN és az Arab Államok Ligájának szerepét a régióban, jellemezni az urbanizációs folyamatokat és a gazdaság jelenkori állapotának főbb jellemzőit az ázsiai országokban;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni a természeti feltételek és az erőforrások hatását az országok gazdaságának fejlődésére, a TNC-k hatását helyükre a nemzetközi földrajzi munkamegosztásban, összehasonlítani a mezőgazdaság szakosodását és Ázsia szubrégióinak gazdasági fejlődését;
- **kompetenciákat szereztek** a szociális tudományokban, az információs-digitális, polgári vállalkozói szellem terén, az ökológiai műveltségben, műveltségben az ázsiai kultúra szférájában és a régió népeinek mentalitásában.

Ázsia terület és népesség alapján a világ legnagyobb régiója (a szárazföldi terület 30 %-át és Eurázsia 80%-át foglalja el). Az emberiség történetének első mezőgazdasági civilizációi, államalakulatok és hatalmas vallások, amelyek globálissá váltak, ázsiai területeken születtek.

Ötletes ázsiai tudósoknak és kutatóknak köszönhetően feltalálták a ma is használatos számrendszert, a különféle írásrendszereket, a löport, a selymet, a fazekas és fémkohászati módszereket, a mesterséges öntözést, megtanulták a csillagok mozgási mintáit, számos mezőgazdasági növényeket nemesítettek és házasították az állatokat.

Szómagyarázat

A tudományban az egész bonyolult, sokoldalú ázsiai világot nevezik **Keletnek**, ellentétben a **Nyugattal**, amelyhez Európát és Amerikát sorolják.

18. §. ÁZSIA GAZDASÁG-FÖLDRAJZI FEKVÉSE

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen ókori civilizációk és államok léteztek Ázsiában.
- ◆ Nevezzétek meg a számotokra ismert mai államokat, amelyek Ázsiában helyezkednek el.

GAZDASÁG-FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS. Az ázsiai országok földrajzi elhelyezkedésének jellemzői a következők:

a) többségük tengerparti elhelyezkedése, amely kedvezően hat a gazdaságra;

b) az államhatárok sok esetben nehezen megközelíthető természetes határokon (hegyek, sivatagok, folyók, nehezen átjárható erdők) húzódnak át, ami akadályozza az intenzív régió belüli kapcsolatok kialakítását;

c) az egyes államokat mély fekvés és nagy távolság jellemzi a kereskedelmi útvonalaktól és a termékértékesítési piacoktól.

Ázsia beláthatatlan térségein található a bolygó szárazulatának legmagasabb és legalacsonyabb pontja — a *Csomolungma* (Mount Everest, 8 850 m) és a *Holt-tenger* szintje (– 400 m). A legtávolabbi északi és déli pontjai között mindegyik éghajlati öv és az északi félteke természeti övezetének, valamint a magassági öveződésnek mindegyik változata megtalálható. A bővizű folyók a világon a legnagyobb vízpotenciállal rendelkeznek. Szintén Ázsiában található a világ legnagyobb (*Kaszpi-tenger*) és legmélyebb (*Bajkál*) tava. Összességében, ez a régió rendelkezik a világ legnagyobb ásványi erőforrásainak készleteivel. Ázsiában él a Föld népességének több mint 60 %-a. Ez különleges jelentőséget teremt nemcsak a demográfiai, hanem a társadalmi-gazdasági és a politikai folyamatokban, amelyek ott mennek végbe.

Jelenleg az ázsiai országok a társadalmi-gazdasági fejlődés új korszakába lépnek. Ha a XX. század végén többségben volt a fejlődő országok gazdasága, a XXI. században *Japán*, *Tajvan* és *Dél-Korea* gazdasága posztindusztriálissá vált, a *KNK* gazdasága pedig modernizálódik. Törökország gazdasága csatlakozott az olajtermelő óriásokhoz, új posztindusztriális vezetővé vált Szingapúr, növekedik India és Indonézia szerepe. Az ilyen jellegzetességeknek kombinációja határozza meg Ázsia társadalmi-földrajzi sajátosságait.

A RÉGIÓ ÖSSZETÉTELE. A földi tér ilyen változatosságával Ázsiában a nemzetiségek, a kultúrák és a civilizációk nagy változatossága alakult ki.

24. táblázat

Ázsia regionális felosztása

Szubrégió	Országok
Nyugat-Ázsia (Közél-Kelet és a Kaukázus országai)	Törökország, Izrael, Irak, Irán, Afganisztán, Omán, Kuvait, Katar, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek, Jordánia, Libanon, Szíria, Palesztina, Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán és mások.
Közép-Ázsia	Kazahsztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán.
Dél-Ázsia	India, Pakisztán, Banglades, Nepál, Srí Lanka, Maldív-szigetek és mások.
Délkelet-Ázsia	Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Vietnám és mások.
Kelet-Ázsia ¹	Kína, Mongólia, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KNDK), Koreai Köztársaság, Japán.

¹ Kelet-Ázsiához sorolják, politikai-földrajzi értelemben, Közép-Ázsia keleti részét, mert ezek Kína nyugati tartományai, viszont Észak-Ázsia (Szibéria és Távol-kelet) — Oroszország területének része, amelyet Európában tartanak számon.

Világrekordok

A kínai állam és civilizáció már több mint 4 ezer éve létezik, a japán — 2 ezer éve, az iráni hasonlóan — több mint 2 ezer éve.

A történelmi események között, amelyek kimutatkoztak a régió társadalmi-földrajzi folyamatain, a legfontosabbak:

- Ázsiában alakultak ki a világ első civilizációi — Közél- és Közép-Keleten, Kelet-Ázsia nagy folyamainak völgyében, az Indo-Gangeszi-alföldön stb.;
- Ázsiában jelentek meg a fő világvallások — a buddhizmus, a kereszténység, az iszlám;
- Ázsiában képződtek az első történelemből ismert államok.

Ázsiában számos szubrégiót különböztetnek meg (24. táblázat).

ÁZSIA CIVILIZÁCIÓI. Ázsiában alakultak ki a legősibb civilizációk, amelyekben az első államképződmények fejlődtek ki. Időszámításunk előtt, a III. évezred végétől a II. évezred közepéig, úgy a *Tigris* és az *Eufrátesz* folyók között (Mezopotámia) Közép-Keleten, mint a Nílus völgyében Afrikában, a szántóföldi gazdálkodás és kultúra ősi közösségei képződtek, amelyek társadalmakká fejlődtek, és megalakították a világ első államait. Az i. e. a II. évezred közepétől földművelő civilizáció alakult ki az *Indo-Gangeszi-alföldön*. Ugyanilyen kulturális és államisági közösség kép-

ződött Ázsia keleti részén a *Huanghe völgyében*. Az ismeretek és a készségek Mezopotámiából és Egyiptomból az egész benépesített földeken elterjedtek a Földközi-tenger partjai mentén és Közép-Kelet völgyeiben. Ázsia keleti részén számos államképződmény, amelyek a Huanghe és a Jangce völgyeiben alakultak ki, végülis beolvadtak a *Kínai államba*, amelynek kulturális hatása kiterjedt Közép-Ázsiára, Koreára, Japánra és Eurázsia déli részére.

Ázsiában az évezredek folyamán kialakultak, megerősödtek és később eltűntek hatalmas államok és birodalmak. Közép-Kelet középső részén (a mai Irán területe) és Közép-Ázsia déli részén i. e. az I. évezredben alakult meg a *Perzsa Birodalom*, amely agresszív területszerzéseket folytatott a Földközi-tenger térségében, amíg meg nem állította a görögök hősies ellenállása. Az államalapítások nagy erőfeszítései Nyugat-Ázsiában kapcsolatban voltak az iszlám terjeszkedésével. A VII. század elejétől az *Arab állam*, amely az

Arab-félszigeten képződött, átalakult teokratikus világbirodalommá (kalifátussá) *Bagdad* fővárossal, ahol a hódító hadjáratok után területére kerültek a Közép-Kelet országai, Egyiptom és Észak-Afrika.

Az iszlám világ politikai vezetését a középkorban a törökök vették kezükbe, és a legjelentősebb állami képződménnyé vált az *Oszmán Birodalom*. A XIV–XVI. századok folyamán a török-oszmánok, amelyek Közép-Ázsiából jöttek, megállapodtak az Anatóliai-félszigeten, meghódítva a Balkánokat és Görögországot, a Földközi-tenger keleti részét, Észak-Afrikát, ellenőrizték a Krími kánságot.

Ázsia füves sztyeppéi — a Sárga-tengertől Kelet-Európa déli részéig — házája volt a lovas népeknek, amelyek törzsekbe csoportosultak, később — hordákba. Ők legeltető állattenyésztéssel foglalkoztak. A hatalmuk és szervezői képességük elősegítették „sztyepi birodalmak” létrehozását — nagy területű államokat szövetségi alapokon. A hordák hullámokként vágattak át a sztyeppéken. A hunok (i. e. I. évszázad) a Kaszpi-mellék és a Fekete-tengermellék sztyeppéin keltek át a Kárpátokig, arra kényszerítve Bizáncot és Rómát, hogy hogy számolniuk kell velük. A leghatalmasabb sztyeppi birodalmat a mongolok hozták létre.

A XIII. század elején Temüdzsin kán, miután kiirtotta az ellenfeleit, **Dzsingisz nagykán** lett, egyesítette és elindította Közép-Ázsia mongoloid törzseit a világ meghódítására. Rövid időn belül Ázsia sztyeppéi és sivatagjai a Sárga-tengertől a Kaszpi- és a Fekete-tengerig a mongol lovak patái alá kerültek. Később a nagy kán leszármazottai négy birtokterületen kezdtek uralkodni: a Kína által ellenőrzött *Mongóliában*, ahol évszázadok alatt a **Jüan** (XIII — XIV. századok) mongol dinasztia uralkodott; a *Dzsagataj állam* ellenőrizte Dzsungáriát, Kasgariát és Kelet-Kazahsztánt; Közép-Ázsia mongol urai meghódították Perzsiát és államot alapítottak, amelynek vezetője Timur Szamarkandból (**Tamerlán**) kísérletet tett a mongol világbirodalom helyreállítására. A későbbiekben szétverték a Delhi szultanátust és megalkotották a *Mogul Birodalmat* Indiában (XVI. és a XVII. század eleje); a Kelet-európai-síkság déli és középső részét egy bizonyos ideig az *Arany Horda* ellenőrizte (XVI. század).

A civilizáció fejlődésével Ázsiában államok és birodalmak keletkeztek és tűntek el, azonban változatlanul maradt a fejlődés a kultúrában és a gazdaságban. A XVI. században a régió gazdasági potenciálja, elsősorban Kína, India és a muzulmán világ országainak kulturális és gazdasági civilizációs előtörésének köszönhetően, arányos volt az európai országok gazdaságának nagyságrendjével. Addigra már több évszázada a kontinensen létezett a *Nagy-selyemút* kommunikációs hálózata, amelyen karavánok haladtak árufelvételekkel Kínából (selyem, porcelán, akkori ipari termékek) Közép-Ázsián keresztül Közel-Keletre, Indiába, a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partvidékére.

A XVI. században az európai hajósok felfedezték az utat Ázsiába. Kihazsnálva előnyeiket a haditechnikában, hajózásban és az ipari technológiákban, a XVI–XVIII. századokban hatalmas gyarmatbirodalmakat hoztak létre. Az

73. ábra. Szent Sír-templom Jeruzsálemben a Golgotán, Jézus-Krisztus keresztre-feszítésének és sírjának helye (Izrael)

74. ábra. Kába kőépülete Mekka szent nagymecsetjében — az iszlám fő szentélye (Szaúd-Arábia)

75. ábra. A Mahábódhi templom Bodh-Gaja városban — a buddhizmus legnagyobb szentélye (India)

elsők között volt *Portugália*, később — *Hollandia*, *Nagy-Britannia*, *Franciaország*. Az *Orosz Birodalom* kelet felé haladt a Csendes-óceánig, gyarmatosítva Szibériát, majd déli irányban, gyarmatosítva Közép-Ázsiát. Az ázsiai országok többségének, amelyek egy bizonyos időre a gyarmatosítás árnyékába kerültek, a függőség idői csak a XX. században fejeződtek be. Ugyanakkor, az uralkodásuk éve alatt a gyarmatosítóknak nem sikerült megtörni az ősi civilizációk hagyományos kultúráját.

A VILÁGVALLÁSOK KIALAKULÁSA. Ázsiában jelentek meg a fő világvallások, amelyek tanai és filozófiai nézetei lettek a szellemi megalapozói a legismertebb mai civilizációknak.

A Földközi-tenger keleti részén alakult ki a **kereszténység**, amely később a világ összes régiójába elterjedt. **Jézus-Krisztus** születési évét fogadták el a keresztény időszámítás első évének, amelyet az egész világ elfogadott. A kereszténység szent helyei lettek azok, amelyek kapcsolatosak voltak Krisztus földi életútjával az ázsiai *Jeruzsálemben*, *Názáretben* (jelenleg Izrael Állam), *Betlehemben* (a részben elismert Palesztina államban) és mások.

Az Arab-félszigetről terjedt el az **iszlám (muzulmán)** — a Közel-Keleten, Közép-, Dél- és Délkelet-Ázsiában, Észak-Afrikában széleskörűen elterjedt vallás. Az iszlám tanait (alárendeltség Allah, vagyis az Isten hatalmának) **Mohamed próféta** (570–632) hirdette ki látomásai alapján. Az Allah dicsőségéről és a hit alapjairól szóló igehirdetések után, ő elhagyni kényszerült *Mekát* és elvándorolni 622-ben *Medinába* (Sza-

úd-Arábia). Ez az év lett a későbbiekben elfogadva a muzulmán időszámítás első évének. A szenthelyek ezekben a városokban és Irakban — az iszlám szent helyei.

A **buddhizmus** — a legrégebbi világvallás, amely Indiában alakult ki. A vallás tanainak alkotója — **Gautama Buddha** („Felvilágosult”, i. e. 560–483) fogalmazta meg a szellemi élet alapjait, amely lehetőséget adott a felvilágosult hívőknek igazhitű viselkedésükkel az élet után belépni a nirvanába (nyugodtság állapota). Számos tanítvány és a követők milliói terjesztették el a buddhizmust az egész Dél-, Kelet-, Délkelet-Ázsiában és Közép-Ázsia egy részén. A buddhisták szent helye — *Bodh-Gaja* város (India), ahol i. e. a III. évszázadtól létezik a templom azon a helyen, ahol a tudás fája (Bodhi) alatt Buddhára szállt a felvilágosodás.

A XX. és a XXI. század határán Ázsia jelentős szellemi, emberi és erőforrás-potenciálja újjáéledt. A régióhoz tartozó országok további fejlődésének fő lehetőségei — kihasználni az óriási munkaerőforrásokat, amelyeknek egy része magas oktatási szinttel és tudományos felkészültséggel rendelkezik, valamint a gazdag természeti erőforrásokat.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Ázsia gazdasági-földrajzi fekvését. Mutassátok meg a térképen az Ázsiában található rekordértékű természeti objektumokat.
2. Nevezzétek meg Ázsia gazdaság-földrajzi fekvésének jellegzetességeit, amelyek meghatározzák a régió társadalmi-földrajzi törvényszerűségeit.
3. Milyen történelmi események mutatkoztak ki az ázsiai régió társadalmi-földrajzi folyamatain?
4. Hozzatok fel példákat Ázsia országaira, amelyek létezésének történelmét évezredekben lehet mérni. Mutassátok meg őket a térképen.
5. Milyen fő világvallások alakultak ki Ázsiában? Milyen más ismert vallások hazája ez a régió?

6*. A korabeli európai költészet szállóigéje: „A Nyugat az Nyugat, a Kelet az Kelet! És nem lehetnek együtt soha ...”. Miben változott a helyzet a XXI. században, a globalizáció időszakában?

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

További információforrások segítségével tudjatok meg többet a világvallások kialakulásáról és sajátosságairól:

1. csoport — kereszténység;
2. csoport — iszlám;
3. csoport — buddhizmus.

A munka eredményei alapján készítsetek prezentációt.

19. §. A SZUBRÉGIÓK POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen szubrégiókat különböztetnek meg Ázsiában. Mutassátok meg őket a térképen.
- ◆ Milyen kormányzati és államformák terjedtek el Európa országiban?

NYUGAT-ÁZSIA. Ehhez a szubrégióhoz tartoznak a Közép-Kelet (Közel-Kelet és Délnyugat-Ázsia) és a Kaukázus (*Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia*) országai. A Közép-Kelet országai az Arab- és a Kisázsia- (Anatóliai) félszigeteken helyezkednek el, az *Elő-ázsiai felföldek* és a *Szíriai-palesztin hegygerincek* mentén, a *Tigris* és az *Eufrátesz folyók* völgyében. A *Fekete- és Kaszpi-tengerek* között elhelyezkedő Kaukázusi országok gazdaság-földrajzi fekvésének kedvezőségét a kényelmes kijáratuk határozza meg Kelet-Európa és Közép-Ázsia irányában. Nyugat-Ázsia — az emberi történelem születésének központja. Ott képződtek az első ismert államok, kitalálták az ábécét, öntözéses földművelés terjedt el. Ott alakultak ki a világvallások — kereszténység, iszlám, judaizmus. A nyugat-ázsiai területeken keresztül ősidőktől kezdve húzódtak a Közép-Ázsiát és Európát összekötő utak.

A jelenkorban ez a világ egyik legellentmondásosabb, geopolitikailag instabilabb, gazdaságilag nem egyforma szubrégiója. Társadalmi fejlődését az évtizedek alatt három fő tényező határozta meg: a kőolaj, az állam vezető szerepe a gazdaságban és az etnikai és vallási konfliktusok. Konfliktusvonalak többek között — számos arab ország (*Szíria, Jordánia, Libanon, Palesztina* stb.) és *Izrael* közötti arab-izraeli szembenállás; a kurdok problémája *Törökországban, Szíriában és Irakban*; vallási ellentétek *Irakban*; politikai ellentmondások *Irán* és a Nyugat országai között és mások. A Közép-Kelet országai talán a legtöbbet szenvednek a terrorizmus különféle formáitól. A geopolitikai aspektusban gyakran nevezik a „világok kereszteződésének” és hozzáteszik, hogy ott állandóan „... puskapor- és kőolajszag van”. Nyugat-Ázsia — a világ fejlett országainak, többek között az USA, Oroszország és az EU geopolitikai érdekeinek objektuma, mint egyike a világ olajszállítóinak és a jelentős migrációs folyamatok keletkezési helye.

Különbözők a szubrégió politikai-földrajzi jellegzetességei is: vannak helyek monarchikus és köztársasági államformákkal. Az abszolút monarchiák példái — *Szaúd-Arábia* (teokratikus), *Omán, Katar*; alkotmányos monarchiák — *Egyesült Arab Emírségek, Bahrein*; köztársaságok — *Izrael, Szíria, Irán, Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia*. Fokozatosan, a régió számára hagyományos tekintélyuralmú társadalom-szervezési formáihoz csatlakoznak a Nyugat demokratikus normái. A legszorosabb kapcsolatokat Európával *Törökország* tartja fenn, amely jelenleg az EU-hoz tagjelölt státusszal rendelkezik.

KÖZÉP-ÁZSIA. Hatalmas területtel rendelkező szubrégió Eurázsia középső részén. A sztyepi része *Mongóliától Kazahsztánig* (és tovább a fekete-tengermelléki sztyeppekig) a vándorló népek vidéke volt. Délen pedig a folyóvölgyek

és az oázisok ősidőktől kezdve az öntözéses földművelés központjai voltak, amit egyesítettek a legeltető állattenyésztéssel a környező hegyvidékeken. Ott érezhető volt a közvetett civilizációs hatás nyugat felől (*Horezm, Szogdia, Fergana-medence* és mások) vagy kelet felől (*Hszingcsiang, Tibet*). Az utóbbi kétezer évben a szubrégió keleti része Kína és Mongólia fennhatósága alatt állt. A *Szajánok, Altáj, Tien-san* és *Pamír* hegygerincei természetes határvonalaként szolgáltak a szubrégió keleti és nyugati részei között; igaz, időnként átjutottak rajta a sztyepi népek (hunok, avarok, mongolok stb.) nyugat felé vonulva. Közép-Ázsia nyugati része a *Perzsa Birodalom* és az *Arab Kalifátus* hatása alatt állt, melynek ideje alatt elterjedt az iszlám.

A XIII. századtól Közép-Ázsiát megosztották Dzsingisz nagykan rokonainak örökölt birtokai között. A déli részt egyesítette saját birodalmába Tamerlán és bővíteni kezdte a szomszédok rovására, azonban halála után szétesett. A szubrégió sztyepi részén, a XIV. század elején, alakult meg a *Kazah Kánság*. Ugyanakkor, az egyesített üzbég törzsek meghódították az Amudarja és a Szirdarja folyóközét, Horezmmal együtt, tadzsikokkal benépesített *Kelet-Buharát*. Fokozatosan az *üzbégek* etnikai neve kiterjedt a türk nyelvű népre, amely a folyóközben élt.

A közép-ázsiai földek Oroszországhoz való csatolása több mint másfél évszázadig tartott és csak a XIX. század végére fejeződött be. Egyes területek önként csatlakoztak, viszont az esetek többségében a földek csak a helyi kánok és emírek elleni hadműveletek után „csatlakoztak” Oroszországhoz. A forradalom Oroszországban 1917-ben kedvezett a nemzeti-felszabadító harc kibontakozására Közép-Ázsiában. Azonban újra létrehozni az elvesztett államiságot csak a Szovjetunió szétesése után sikerült: *Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán* és *Türkmenisztán*, amelyek 1920-ban jelentek meg a politikai térképen a Szovjetunió részeként és csak 1991-ben váltak függetlenné.

DÉL-ÁZSIA. A szubrégióhoz azok az országok tartoznak, amelyek a *Himalájától* délre helyezkednek el és a szomszédos szigeteken az *Indiai-óceánban*. Dél-Ázsia központi fekvéssel rendelkezik az Indiai-óceán medencéjében, fontos tranzit-utak közelében, amelyek összekötik Európát és Közép-Keletet Kelet-Ázsiával és Ausztráliával. A szubrégió északi részén Kínával az országok szárazulati határral rendelkeznek, amelyek a fő *Himalájai* gerincen húzódnak, csaknem teljesen átjárhatatlanok és máig nem demarkálódtak. A dél-ázsiai országokra jellemző a jelentős történelmi egységesség. I. e. a II. évezredben a Fekete-tengermellékről Közép-Ázsián át árja (indoiráni) népek vándoroltak Hindusztánba. Haladva a félsziget mélyébe, asszimilálódtak, vagy kiszorították a dravida törzseket délebbre. Ezért ma is *Banglades, Pakisztán*, a Maldív-szigetek, valamint *India, Sri Lanka* és *Nepál* népességének nagy része — indoiráni (hindi, bengáli,

A világ térben és időben

Állami nyelv

Dél-Ázsiában több mint 500 etnikai csoport él, képviselői különböző nyelveken beszélnek, ezért nagyon fontos az ország számára állami nyelv bevezetése. Például Indiában — az irodalmi hindi (hivatalos státusszal rendelkezik még az angol és a szanszkrit — ősi „halott” nyelv), Pakisztánban — az urdu, Sri Lankán — a tamil és a szingaléz.

bihari, pendzsáb, maráth stb.) és iráni (pustuk, beludzok) — az indoeurópai nyelvcsalád képviselői. Csak India déli részén és Srí Lanka északi részén vannak többségben a dravida nyelvcsalád képviselői (tamilok és teluguk).

A kapitalista éra előtt Dél-Ázsiában számos feudális állam létezett, amelyek abban az időben viszonylag magas társadalmi-gazdasági fejlődési szinttel rendelkeztek. I. e. a VI. évszázadtól az Indus-Gangeszi-alföldön arija államok kezdtek kialakulni. Akkor keletkezett a buddhizmus, amely államvallássá vált. A III–V. században Hindusztánban a hinduizmus elkezdte kiszorítani a buddhizmust. A VIII. századtól kezdve kezdett az iszlám beszivárogni, amely idővel elterjedt az Indus völgyében, a Gangesz és a Brahmaputra torkolatvidékén, Kasmírban. A XI. századtól Dél-Ázsia a szomszédos türk uralkodók hódítási objektumává vált: a *Nagy Mogulok birodalma* elfoglalta a mai *Afganisztán*, *India*, *Pakisztán* és *Banglades* földjeit és a brit gyarmatosítók XIX. századi bejöveteléig létezett. Épp ennek a birodalomnak szétesése adott lehetőséget az akkoriban viszonylag fejlett területek európai gyarmatosítására.

A XIX. század folyamán Nagy-Britannia Dél-Ázsiában hozta létre a legnagyobb gyarmatosított birtokait — a Brit gyarmatbirodalom gyöngyszemét, amelyhez hozzátartoztak a mai *India*, *Pakisztán*, *Banglades*, *Mianmar* (korábbi Burma), *Sri Lanka* területei. A második világháború után Nagy-Britannia kénytelen volt megadni a függetlenséget gyarmatainak. A független országok területi elhatárolása határkonfliktusokhoz vezetett. Közülük egyesek, mint India, Pakisztán és Kína között felosztott Kasmír problémája, nem oldódott meg a mai napig. Megoldatlan probléma maradt a határ kijelölése India és Kína között.

DÉLKELET-ÁZSIA. A szubrégió Eurázsia félszigeti részére terjed ki, amelyet északon és nyugaton Kína és India határai korlátozzák, valamint a *Szunda-szigetek* számos szigete Ázsia és Ausztrália között. Stratégiai elhelyezkedése a civilizációk közötti kommunikáció metszéspontján átalakította Délkelet-Ázsiát számos befolyási övezetért folytatott konfliktus színterévé úgy a szomszédos, mint a távoli országok geopolitikai erői között. Ezek a területek, amelyeken keresztül kereskedelmi utakat fektettek le Európából és a Közép-Keletről a Távols-Kelet felé, valamint periférikusak Indiához és Kínához viszonyítva, már az ősidőktől kezdve az immigráció központjai és a terjeszkedés objektumai voltak. Az Indiai-óceánon keresztül jutottak oda az arab és az indiai kereskedők, északkeletről kínai telepések érkeztek. A XVI. századtól a szubrégióban megjelentek az európaiak, később, a XX. századtól kezdődően — az amerikaiak és a japánok. Délkelet-Ázsiában helyezkedtek el Portugália, Hollandia, Nagy-Britannia, Franciaország, Spanyolország gyarmatai, a japánok pedig ideiglenesen megszállták a területeket a második világháború idején. A külföldi beavatkozás és elhelyezkedése a két legnagyobb ázsiai ország (India és Kína) között — kihatott a szubrégió jelenkori politikai földrajzára.

A délkelet-ázsiai országok felszabadulását a gyarmati függőség alól „piszkos háborúk” kísérték és belső szociális konfliktusok, amelyek közül egyesek máig

nem rendeződtek teljesen. Időnként „Forró pontok” jelei mutatkoznak azokon a területeken, ahol állandóan folynak partizánháborúk — a *Fülöp-szigeteken*, az „arany háromszögben” *Kína*, *Laosz* és *Mianmar* közös határán, amelyet a kábítószer-maffia ellenőriz. A szubrégió konfliktusképességét fokozza a tengeri határok rendszere a tengereken, amelyek Ázsia keleti partvidékét érintik.

KELET-ÁZSIA. Kelet-Ázsia országai — az Ázsiai-Csendes-óceáni régió magterülete, amelyhez Dél- és Délkelet-Ázsia, Ausztrália és Óceánia is tartozik. Ez a szubrégió — az ősi civilizációk vidéke, amelynek országai a XX. század végén és a XXI. század elején az újjászületés időszakába léptek. A legfontosabb következményévé vált az ú. n. távol-keleti háromszög (*Japán* — *Kína* — *Dél-Korea*) átalakulása a világ egyik fő erőközpontjává. Ezen országok GDP-jének növekedését, az ágazatok kiemelkedő fejlődését a magas technológiák alapjain, a modern tudományos-termelési komplexumok kialakulását, az erőteljes pénzügyi-banki rendszert (Kína és Japán bankjai — a világ élenjáró pénzügyi vállalatokai között vannak) a külkereskedelmi kapcsolatok fejlődése, a kulturális hatás és a külpolitikai ambíciók növekedése kísérte. Jelenleg a regionális vezetői szerepre két ország pályázik — *Kína* és *Japán*. A növekedés fontos tényezői számukra nemcsak a modern hatalmas gazdasági potenciál (a GDP mutatói szerint a második és harmadik hely a világon), hanem annak ötvözete a világ tudományos és kulturális eredményeivel, valamint az elmélyült helyi történelmi hagyományokkal, amelyek eredete ezer évekkkel mérhető.

Kelet-Ázsiában több geopolitikai konfliktus fészke található. A legdrámaibb a helyzet a *Koreai-félszigeten* — a nukleáris potenciálját fejlesztő *KNDK* és a *Koreai Köztársaság* között. Rendezetlen történelmi hagyaték a *Kína* és a *Tajvan* közötti viszony. Nincsen megoldva *Japán* és *Oroszország* között a *Kuril-szigetek* egy részének vitatott problémája. *Kínának* területi vitája van *Vietnámmal* és más országokkal a határvonala mentén. Számos sziget tulajdonjogát vitatják és a tengeri határok meghatározása mellett lépnek fel *Japán*, *Dél-Korea*, *Kína*, *Tajvan* és mások.

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK. Érezhető szerepet játszanak Ázsia politikai és a gazdasági életének szervezésében a nemzetközi szervezetek. Többek között, az ASEAN, amely 10 országot egyesít — a legbefolyásosabb, 1967-ben létrehozott szervezett, amelynek célja — a tagországok gazdasági és szociális fejlődésének felgyorsítása, a béke és a stabilitás védelme Ázsiában. A regionális sikerekért a célok elérésében és a globális hatása miatt — az ASEAN-t elismerték az egyik legsikeresebbnek és a leghatásosabb szervezetnek a világon. A jelenkorban a szervezet — az egyik központi eleme az egész Ázsiai-Csendes-óceáni régió politikai, gazdasági, szociális és kulturális szerkezetének.

A Közép-Kelet muzulmán világának legaktívabb nemzetközi szerve-

Szómagyarázat

ASEAN — az angol *Association of South East Asian Nations*-ből fordítva — Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége.

76. ábra. Az ASEAN címere

77. ábra. Az Arab Államok Ligájának címere

zete az *Arab Államok Ligája* — regionális csoportosulás, amely Nyugat-Ázsia és Észak-Afrika 22 országát egyesíti (12 közülük, Palesztinával együtt, ázsiaiak) *Kairó* (Egyiptom) székhellyel. Az 1945-ben alapított szervezet előírja a tagországok intézkedéseinek összehangolását a politikai, katonai és gazdasági szférákban. Az alapszabály tiltja fegyveres erők használatát mint a konfliktusok megoldásának eszközt és kinyilatkozza a szuverenitás és függetlenség elismerését a régió országaiban, tiszteletben tartják területi integritásukat. A Liga keretein belül számos nemzetközi szervezet működik, többek között — az *Arab Valutaalap*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Nevezzétek meg Ázsia szubrégióit. Közülük melyik helyezkedik el a legközelebb Ukrajnához? Milyen országok tartoznak ehhez a szubrégióhoz? Mutassátok meg őket a térképen.
 2. Nyugat-Ázsiát hét tenger vize mossa. Használva a térképet, nevezzétek meg őket. Milyen előnyöket ad az országoknak a kijárat a tengerekhez?
 3. Hozzatok fel példákat az államközi konfliktusokra Ázsiában. Magyarázzátok meg, milyen alapon jönnek létre. Milyen módszerek léteznek azok megoldására?
 4. Milyen geopolitikai konfrontációknak van helye Kelet-Ázsiában? Miben veszélyesek azok az egész világra nézve?
- 5*. Gondolkozzatok el, az ázsiai régiókban végbemenő milyen politikai és gazdasági folyamatok vannak hatással Ukrajnára.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Internetforrások felhasználásával (https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_Southeast_Asian_Nations), határozzátok meg, milyen országok tagjai az ASEAN szervezetnek. Tudjátok meg, milyen eredmények eléréséért nevezik ezt a szervezetet „ázsiai csodának”.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Az ország földrajzi fekvése, mint a gazdasági fejlődésének tényezője (Törökország és Szingapúr példáján)

A térképet felhasználva, jellemezzétek Törökország és Szingapúr gazdasági- és politikai-földrajzi fekvését. Bevonva a számotokra elérhető információs forrásokat, kutassátok ki, hogyan hatottak ki ezeknek az országoknak elhelyezkedési sajátosságai a gazdaságuk fejlődésére.

20.§. TERMÉSZETI VISZONYOK ÉS ERŐFORRÁSOK

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen hegységek emelkednek és milyen síkságok húzódnak Ázsiában.
- ◆ Milyen földrajzi övekben és természeti övezetekben fekszik Ázsia?
- ◆ Ázsiában hol alakult ki az aktív szeizmikus tevékenység övezete?

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSPOTENCIÁL. Ázsia területe (Oroszország ázsiai részével) az egész benépesült szárazulat 30 %-át teszi ki. Ugyanakkor, a hatalmas természeti erőforrásai a világ erőforrásainak 50 %-át. Területének több-ezer éves civilizációs kihasználása — a termőföldek, az agroklimatikus és vízi erőforrások, a geológiai feltártság — már régóta lehetőséget teremtett a régió természeti-erőforráspotenciáljának aktív felhasználására.

Ázsiában termelik ki a világon a kőolaj 40 %-át, a szén 75 %-át, különböző színesfémércet (ón, ólom, cink, króm, antimon, volfrám, ritkafémek). Hatalmas vasérc-, valamint bányászati és vegyipari nyersanyagkészletei vannak.

A vízenenergetikai potenciál alapján Ázsia az első helyet foglalja el a világon. Hatalmas természeti lehetőségek vannak a mezőgazdaság fejlődéséhez: sokáig tart a meleg időjárás (a déli részén szubtrópusi, trópusi és szubekvatoriális éghajlat uralkodik); síkságok és oázisok nagy területei, ahol évezredek óta foglalkoznak földműveléssel; gazdag vízforrások lehetőséget adnak ott betakarítani a világ gabonahozamainak csaknem 50 %-át (többek között a rizs 90 %-át), a zöldségfélék 65 %-át, a gyapot — 60 %-át, a tea és természetes kaucsuk — 90 %-át, a juta — csaknem egészét, biztosítani a világ hústermelésének 40 %-át. Ázsia erőforrás lehetőségei arányosak a népességével. Viszont, egyes országok kivételével, a régió gazdasága még nem teljes mértékben használja ki saját potenciálját és a modern magas technológiákat.

Ázsia hatalmas területei jelentősen különböznek úgy természeti feltételeikkel, mint az erőforrás-el látottságukkal.

NYUGAT-ÁZSIA. Szubrégió, amely a szubtrópusi és a trópusi éghajlati övekben fekszik, száraz éghajlattal (ritka kivétellel) rendelkezik és érezhető a víz deficitje. A síkvidéki területek tájegységei között többségben vannak a száraz sztyeppék, félsivatagok és sivatagok. Ennek megfelelően, a szántóföldi földművelés csak az öntözés feltételei mellett lehetséges.

Világrekordok

Ázsia legmelegebb helyei az Arab-félszigeten és Mezopotámiában találhatóak, ahol az átlagos júliusi hőmérséklet +32 °C, a maximum pedig eléri a +55 °C.

78. ábra. A Mezopotámiai-alföld (Irak)

79. ábra. A földgáz kitermelése a Perzsa-öbölben (Irán)

80. ábra. A Tien-san hegygerincei Almati fölött (Kazahsztán)

Világrekordok

Ázsiában rekordjelentőségű tavak helyezkednek el: a Bajkál — a világ legmélyebb tava (1620 m) ahogy tartják, a legtisztább vízzel a világon; a Holt-tenger, amely mély süllyedésben fekszik, 395 méterrel a Világóceán szintje alatt és a világ egyik legsósabb tava (több mint 270 ‰); a Kaszpi-tenger — a Föld legnagyobb lefolyástalan, sós tava.

marha-tenyésztés. Az érintetlen földek felhasználása Kazahsztán északi részén gabonafélék termesztésére a XX. században szerény eredményeket hozott. A szubrégió déli részének oázisaiban, amelyek az ősi birtokbavétel területei, öntözéses földművelés terjedt el.

Közép-Ázsia jelentős ásványkincs készletekkel rendelkezik. A *Közép-ázsiai (Kaszpi-melléki) kőolaj- és földgázvidék* (Kazahsztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, lelőhelyek a *Kaszpi-tenger selfjén*) a kőolaj- és földgázkészletek alapján csak a Perzsa-öböltől marad el. Nagy kőszénmedence (*Karagandai*) található *Kazahsztánban*. A színesfémércsek sok lelőhelyét tárták fel (réz, polimetallikus, króm, bauxit, arany; *Üzbegisztánban*). A vasérc hatalmas készleteit bányásszák *Kazahsztánban*, uránércet — *Kazahsztánban* és *Üzbegisztánban*.

Közép-Ázsia vízhiánytól szenved. A legnagyobb folyók vizét, a szubrégió déli részén a XX. században, a gyapot mértéktelen termesztésének érdekében, olyan mértékben vették ki az öntözéshez, hogy ez ökológiai katasztrófa-hoz vezetett — gyakorlatilag eltűnt az *Aral-tenger*. A szibériai folyóvizek átirányításának utópikus elmélete nem valósult meg.

Az ásványi erőforrások megalapozója — a Perzsa-öböl kőolaj- és földgázmedencéje, ahol a világ kőolajkészleteinek fele összpontosul és a földgáz 1/4 része, amelyekkel a partvidéki országok rendelkeznek: *Bahrein, Irán, Irak, Katar, Kuvait, Szaúd-Arábia, EAE*. Gazdag krómlelőhelyek is találhatók *Törökországban* és *Iránban*, foszfátok — *Jordániában* és *Izraelben*, valamint a *Holt-tenger* sói (balneológiai erőforrások). A turisztikai-rekreációs erőforrásokat széleskörűen hasznosítják a Földközi-tenger partvidékén *Törökországban, Izraelben, Libanonban* és a Perzsa-öböl partjain — *EAE*-ben. Nagy jelentőségük van a világon a történelmi városoknak — *Jeruzsálem, Mekka, Medina, Isztambul, Bagdad, Palmira, Petra* és mások.

KÖZÉP-ÁZSIA. A szubrégió a mérsékelt öv sztyepi, félsivatagi és sivatagi övezetében fekszik. Délen emelkednek ki a *Pamír, a Tien-san* és a *Kopetdag hegyvidéki masszívumai*. A sztyeppéken és a félsivatagokban a lakosság hagyományos foglalkozása már ősidők óta a vándorló szarvas-

DÉL- ÉS DÉLKELET-ÁZSIA. A szubrégió a trópusi és a szubekvatoriális övekben fekszik. A természeti viszonyok lehetőséget adnak mezőgazdasággal foglalkozni egész évben és olyan növénykultúrákat termesztani, amelyek vegetációja egész évben tart. Ezek a területek gazdagok vízerőforrásokban és ipari fában. Tehát, a szubrégió kedvező feltételekkel rendelkezik a mezőgazdasági termeléshez és ősi központja a földművelési civilizációk fejlődésének. A jelenkorban ott él a Föld lakosságának 3/10 része.

Az érces erőforrások készletei nagyobb mértékben lettek feltárva Dél-Ázsiában. Ott nagy mennyiségben bányásznak vasércet, mangánércet, bauxitot, krómércet, vanádium és cirkónium-ércet, valamint drágaköveket. Délkelet-Ázsiában (*Indonézia, Malajzia, Thaiföld, Mianmar*) helyezkedik el a világ legnagyobb bányászati érces öve, ahol ólomércet termelnek ki. *Indonéziában* és a *Fülöp-szigeteken* nikkel- és volfrámérceket bányásznak; *Indonéziában* — aranyat és ezüstöt. A nagy, világjelentőségű *Szundai kőolaj- és földgázmedence* a Szunda-szigetvilág szigetein és a környező tengerek selfjén található. Szenet termelnek ki *Indiában, Indonéziában* és *Vietnámban*.

A turisztikai-rekreációs erőforrások az Indiai-óceán partvidékén összpontosulnak *India* déli részén, *Sri-Lankán, Malajziában, Thaiföldön, Indonéziában* (Bali) és a *Maldiv-szigeteken*. A történelmi emlékhelyek között a legismertebbek — a Tádzs Mahal (Agrában), a Váránaszi szent helyek, az Adzsantai barlangtemplomok *Indiában*; a Szigirijai freskók *Sri-Lankán*; az Ankorvati templom-együttes *Kambodzsában* és a Borobudur *Indonéziában*.

KELET-ÁZSIA. A szubrégióban nagyon változatos természeti viszonyok alakultak ki. A domborzat bonyolult: a nyugati részén emelkednek ki a világ

81. ábra. A szubekvatoriális öv mezőgazdasági tájképe (Indonézia)

82. ábra. Az Indiai-óceán partvidékének rekreációs erőforrásai (India)

83. ábra. A Himalája (Nepál)

84. ábra. Oázis a Takla-Makán sivatagban (Kína)

legmagasabb hegyei — a *Himalája* és a *Karakorum*, a keleti részén — alacsony hegységek váltakoznak alacsony síkságokkal. A gyűrt övezetek a szubrégió keleti részén — a *Csendes-óceáni tűzgyűrű* része, a hegyvidékek pedig a déli részén — az alpi hegyképződési övezet keleti részéhez tartoznak. Ezért, ott aktív szeizmikus tevékenység figyelhető meg: a földrengések — megszokott jelenségek a Himalájában, a Japán-szigeteken és más területeken. Kelet-Ázsiára jellemzők a jelentős éghajlati kontrasztok. A keleti része nyitott a Csendes-óceán felé, monszun éghajlattal rendelkezik, a nyugati — száraz, élesen kontinentális éghajlatú. A legnedvesebbek — a délkeleti területek, ahol a csapadék mennyisége lehet 1000–2000 mm évente, míg Kína nagy síkságain a csapadékmennyiség kétszeresen kevesebb, keleten pedig és az északkeleti vidékeken kevesebb, mint 700 mm hullik évente. A szubrégió folyóhálózatának sűrűsége egyenes függésben van a csapadék mennyiségétől. A szubrégió keleti részén viszonylag sűrű, a Himalája keleti lejtőin bővizű folyók erednek (*Huangho, Mekong, Jangce, Amur*). Nyugaton a folyók száma nagyon kevés, a sivatagok hatalmas területein pedig teljesen hiányoznak. Kelet-Ázsia három övben fekszik: mérsékeltben, szubtrópusiban és trópusiban. A síkságokon a félsivatagok terjedtek el, nyugaton — sivatagok (*Góbi, Takla-Makán*). Tibetben jellemzők a magashegységi kősvatagok. A hegyvonulatoknak határozott függőleges tagolódása van.

Az ásványi-nyersanyagforrások gazdagok és lehetőséget adnak gyakorlatilag fejleszteni a gazdasági tevékenység mindegyik irányvonalát. A szén készletei jelentősek és a világ készleteinek 1/3-át teszik ki (*Kína Északkeleti medencéje*). Kőolajkészleteket tártak fel *Északkelet-Kínában*, a *Dzsungáriai medencében* és a selfen. A szubrégió az egyik vezető helyet foglalja el a világon a vasérc, a színesfémérc, különösen az ólom, higany, molibdén, volfrám, antimon készletei alapján.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Értékeljétek Ázsia erőforrás-potenciálját. Hasonlítsátok össze őket az európaiakkal.
2. A világ éghajlati térképét felhasználva, nevezzétek meg az éghajlati öveget, amelyek határain belül Ázsia fekszik. Hogyan hat ki a különböző éghajlattípusok kialakulása a mezőgazdaság fejlődésére?
3. Mutassátok meg a térképen a kőolaj- és a földgáz-kitermelés medencéit. Ázsia milyen szubrégióiban helyezkednek el?
4. Mutassátok meg a térképen azokat az országokat, amelyekben nagy kőszénmedencék találhatók.
5. Beszéljétek arról, milyen ércekben gazdag Ázsia. Milyen országok rendelkeznek a réz- és az ólomérc gazdag lelőhelyeivel?
6. Jellemezzétek Kelet-Ázsia természeti viszonyait.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A Perzsa-öböl országai — az iparosodás új központja

Felhasználva a politikai térképet, határozzátok meg, milyen országok rendelkeznek kijárással a Perzsa-öbölre. Kutassátok ki, milyen tényezők hatottak ki a gazdaságuk iparosodására. Nevezzétek meg az ágazatokat, amelyek meghatározzák ezeknek az országoknak nemzetközi szakosodását.

21. §. A NÉPESSÉG ÉS ELHELYEZKEDÉSE

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen sajátosságai vannak a lakosság természetes mozgásának Európa országainak többségében.
- ◆ Mik a világvárosok? Hozzatok fel példákat az ilyen városokra.

DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK. Ázsia — a világ legnagyobb régiója, nemcsak területe, hanem népességszáma szerint is. Ott él a szárazulat 30 %-án a bolygó lakosságának 60 %-a (4,8 milliárd fő, 2023). Ugyanakkor, a lakosság száma Ázsiában továbbra is növekedik, évente több mint 0,5 %-kal. A növekedés legnagyobb üteme (több mint 2 %) — Nyugat-Ázsia országaiban (*Szíria, Afganisztán, Pakisztán, Irak*) figyelhető meg. *Japánban* ez a mutató — 0,3 %. A növekedés legnagyobb része abszolút számokban *Indiára* (évente több mint 17 millió fő) esik.

Világrekordok

Ázsiában vannak olyan országok, amelyek népességét tekintve világrekorderek: India és Kína (egyenként 1,4 milliárd fő) az első és a második helyen áll; Indonézia (281 millió) a negyedik (az USA után); Pakisztán (252 millió ember) az ötödik (2023).

A népességszám változására egy országban jelentősen kihatással lehet a migráció. Például, *Kuvaitban* az immigránsok száma eléri a lakosság 70 %-át, *Katarban* és az *EAE*-ben — a 85 %-ot. Ezek a emigráns típusú népességszerkezet példái, amikor az ország polgárai a lakosság kisebbségét alkotják, az immigránsok — a többséget. Ugyanakkor, ezek az országok magas életszínvonalal és gazdasági lehetőségekkel rendelkeznek, mert a kormányaik magas szakképzettségű munkavállalókat igyekeznek alkalmazni.

NEMI- ÉS KORSZERKEZET. Ázsia sok országában jelentős eltérések vannak a férfi és a női lakosok részarányában. A férfiak száma különösen magas a Perzsa-öböl országaiban — *Katarban*, az *EAE*-ben, *Ománban*, *Bahreinben*. Ennek az oka — a bányaiiparban, a gépgyártásban és más ágazatokban dolgozó férfiak tömeges migrációja, és akik nem tudják magukkal hozni családjukat. A nemek száma közötti egyenlőtlenség, a férfiak többségével, jellemző *Kínára* és *Indiára* is. Ott ez a helyzet, többek között, az „egy gyerek” demográfiai politika következménye, amely a születésszámok csökkentésére irányul az országban. Ilyen feltételek mellett növekedik a nyomás a nőkre a fiúk mint jövőbeni örökösök születésének előnyeivel kapcsolatban.

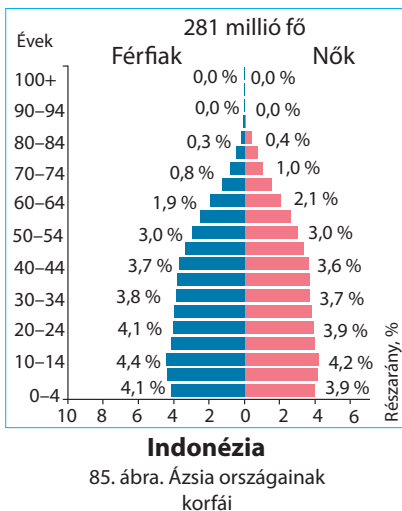
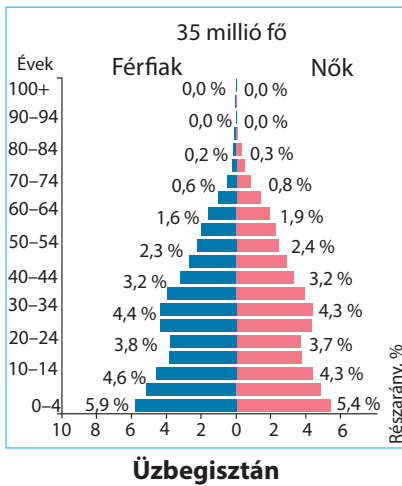
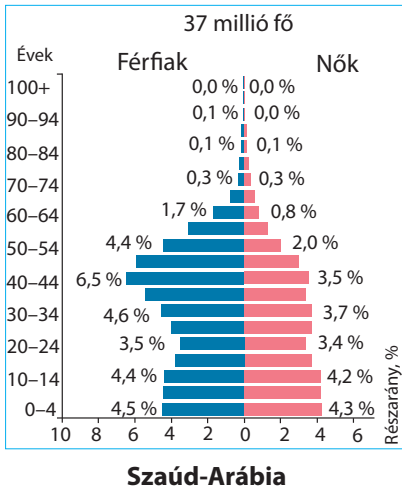
Szómagyarázat

A **nemek száma közötti egyenlőtlenség** — a férfiak és nők száma közötti eltérés a népesség szerkezetében.

A népesség demográfiai folyamatainak és szerkezetének sajátosságait, amelyek jellemzők az ázsiai országokra, a korfák tükrözik (85. ábra).

A LAKOSSÁG ELHELYEZKEDÉSE ÉS AZ URBANIZÁCIÓ. Az ázsiai országok társadalmainak agrárról az ipari fejlődési szintre való áttérésével, helyenként — a posztindusztriálisra, növekedik a városok és a városias települési rendszerek jelentősége. Jelenleg a városokban és a városias településeken él a világ népességének több mint fele, és ebben jelentős szerepe van az urbanizációs folyamatoknak Ázsiában. A városi lakosság részarányának különösen magas mutatóival rendelkezik *Kelet-* és *Nyugat-Ázsia* (60 és 65 %).

85. ábra. Ázsia országainak korfái

Ezek a régiók — az ősi földműves civilizációk kialakulásának vidékei, amelyek történelme évezredekkel számol. A jelenkorban újabb, már az iparosodott és a posztindusztriális éra társadalmi átalakulásán mennek keresztül. Az országok között különösen magas urbanizációs szinttel rendelkeznek — *Szingapúr* (100 %), *Japán* (94 %), *Izrael* (92 %).

Az előbbieken megadott számok mögött a régió benépesülési rendszerének magas egyenlőtlensége rejlik. Ez, elsősorban, Ázsia nagy folyamainak völgyei és torkolatai: a *Jangce* és *Szárga Kínában*; az *Indus*, a *Gangesz* és a *Brahmaputra* a *Hindusztáni-félsziget*; másodszorban, Nyugat- és Közép-Ázsia oázisainak vidékei; harmadszorban, a szigetcsoportok és a tengerek partvidéke (*Japán szigetei*, *Jáva*, a *Földközi-tenger és Ázsia keleti részének tengeri partvidékei*) — 500–700 fő/km². Ugyanakkor csaknem teljesen lakatlanok Nyugat- és Közép-Ázsia sivatagjai, a Himalája, a Karakorum és a Pamír hegyvidékei, Délkelet-Ázsia erdős területei.

A fent említett gazdasági aktivitás vidékein, a régió történelmi kereskedelmi útjain, évszázadokon át alakultak ki a kereskedelmi és kézműves tevékenység nagy központjai, amelyeket még történelmi városoknak is neveznek. A legfontosabb közöttük Nyugat-Ázsiában — *Jeruzsálem*, *Bejrut*, *Damaszkusz*, *Bagdad*, *Básra*, *Isztambul* (vagy Konstantinápoly, amellyel az európai kereskedelmi utakkal Kijev és Novgorod is összeköttetésben volt), *Teherán*; Közép- és Dél-Ázsiában — *Szamarkand*, *Buhara*, *Kabul*, *Delhi* és mások; Kelet-Ázsiában — *Peking*, *Sanghaj*; a Japán-szigeteken — *Kiotó*.

A jelenkorban Ázsia területein több tíz sokmillió városi agglomeráció alakult ki, amelyek különböző gazdasági szerepet töltenek be. Így a világ első ötven legnagyobb városi rendszerének több mint fele Ázsiában

található. A listát a városi agglomerációk vezetik, amelyek magja a japán *Tokió*, a kínai *Kanton* és *Sanghaj* (egyenként több mint 40 millió fő), az indiai *Delhi* (33 millió), az indonéziai *Jakarta* (29 millió fő) (2023).

Ázsia legnagyobb megapoliszai — a *Tokaido* Japánban, a *Jangce-folyó torkolata*, a *Honkong/Sencsen* — *Kanton* Kínában. Ázsia fent említett régiói, amelyekben gyors ütemben fejlődnek az urbanizációs folyamatok, a régió szellemi potenciáljának központjaivá is válnak. Jelenleg a tudomány fejlődésébe fektetett tőkének több mint 40 % Ázsia országaira esik. A tudományos fejlődés élenjárói — *Kína* (a tőkebefektetések 20 %-a, az USA után a második hely), *Japán* (10 %, harmadik hely), *Dél-Korea*, *Tajvan*, *India*, *Szingapúr*, *Törökország*, *Izrael*.

Ázsiai világvárosok — *Hongkong*, *Szingapúr*, *Tokió*, *Sanghaj*, *Dubaj*, *Peking*, *Mumbai*, *Szöul*, *Újdelhi*, *Isztambul*, *Bangkok*.

ETNIKAI ÉS VALLÁSI ÖSSZETÉTEL. Ázsia lakosságának etnikai összetétele nagyon változatos. A régióban több ezer nép él. A legnagyobbak közöttük — a kínaiak, az induszok, a bengáliak, a japánok. Ázsia népei több mint 15 nyelvcsaládhoz tartoznak. Ilyen nyelvi változatossággal nem rendelkezik a világ egyetlen régiója sem. A legbonyolultabb a népeesség etnikai és nyelvi szerkezete *Indiában*, *Sri-Lankán*, *Indonéziában*, *Bangladesben*. Ázsia területén történelmileg alakult ki több civilizáció, amelyek mindegyikében az etnikumok, a nyelvek és a kultúrák nagy mozaikossága figyelhető meg. A **muzulmán civilizáció** országai és népei főleg Nyugat- és Közép-Ázsiában, továbbá Dél- (*Pakisztán*, *Banglades*) és Délkelet-Ázsiában (*Indonézia*, *Malajzia*) helyezkednek el. Annak ellenére, hogy a buddhizmus Indiában jött létre, ma *India* — a hinduizmus országa, a **buddhizmus** pedig Délkelet- és Dél-Ázsiában (*Sri-Lanka*), *Mongóliában* és *Tibetben* terjedt el. A távol-keleti civilizációk országai — *Kína* (a buddhizmus és a **konfucianizmus** kombinációja), *Japán* (a **sintoizmus** és a buddhizmus kombinációja) és *Korea*. A **keresztény civilizáció** országai — *Grúzia* és *Örményország* Nyugat-Ázsiában, a *Fülöp-szigetek* és *Kelet-Timor* Délkelet-Ázsiában. A keresztény világnézet a régió országaiban jellemző az Európából és Amerikából kivándoroltakra, Közép-Ázsiában pedig azokra, akik a volt Szovjetunióból vándoroltak ki. *Izrael* — a **keresztény-judaizmus civilizációjának** magja.

MUNKAERŐFORRÁS POTENCIÁL. A lakosság korszerkezetének sajátosságai, amelyek a demográfiai átmenetfolyamatának eredményeként képződtek, abban rejlenek, hogy a régió egészében véve a 15–64 éves közötti korcsoportok (ezek tartalmazzák a gazdaságilag aktív lakosságot) részaránya meghaladja a 60 %-ot a világ általános mutatói között. Azt tartják, hogy a népeesség korszerkezetének hasonló arányai megmaradnak a XXI. század első felében, ez pedig azt jelenti, hogy a következő évtizedekben, Ázsia országaiban, több munkaerő fog összpontosulni, mint a világ más régióiban együttvéve.

Már ma eléggé szakképzettek, akik hatékonyan tudnak dolgozni a magas technológiájú iparágazatokban, a továbbiakban pedig növekedni fog a magas szakképzettségűek száma a tercier szektorban: a tudományban, az információ-technológiai és a banki szférákban.

A regionális eltérések Ázsia népességének és munkaerőinek földrajzában eléggé jelentősek.

Kelet-Ázsiában (Kína, Japán, Dél-Korea) a világ népességének csaknem 22 %-a él és itt összpontosul a munkaerőforrások csaknem 25 %-a (közülük 20 % Kínában). **Dél-Ázsiában** összpontosul a világ népességének 25 %-a és a munkaerőforrások több mint 20 %-a. Közöttük kiemelkedik India, amelynek munkaerőforrás-potenciálja megfelel a kínainak. **Délkelet-Ázsiában** a szakképzett munkaerővel kitűnik *Indonézia, Szingapúr és Malajzia*, továbbá növekedik a *Fülöp-szigetek, Thaiföld és Vietnám* potenciálja is.

Nyugat-Ázsiában a gazdaság minden része fejlett, ezért növekedik a szükséglet a szakképzett munkaerőkben *Törökországban, Iránban és Izraelben*. A Perzsa-öböl országaiban jelentős munkaerőre van szükség a kőolaj-ki-termelő iparban és a szolgáltatási szférában (különösen a közlekedésben és a turizmusban). Jelentős mértékben ezeket a szükségleteket a munkaerők bevándorlásával fedezik.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A népességszám alapján milyen ázsiai országok tartoznak a világ óriásaihoz? Mutassátok meg őket a térképen.
 2. Magyarázzátok meg, mit jelent a nemek száma közötti egyenlőtlenség. Milyen országokra jellemző a férfiak többsége a népesség szerkezetében? Gondolkozzatok el, milyen társadalmi ellentétekhez vezethet az ilyen egyenlőtlenség.
 3. Beszéljete a lakosság elhelyezkedéséről Ázsiában. Hol összpontosulnak a legmagasabb népsűrűség vidékei? Mutassátok meg őket a térképen. Mi idézte elő az ilyen elhelyezkedésüket?
 4. Milyen országok rendelkeznek az urbanizáció legmagasabb szintjével? Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen az ázsiai megapoliszokat. Milyen folyamatok eredményeként képződtek?
 5. Ázsiát nevezik a világvallások hazájának. Bizonyítsátok vagy cáfoljátok ezt az állítást.
-
- 6*. Értékeljétek Ázsia munkaerőforrásait. Hasonlítsátok össze őket Ázsia különböző szubrégióiban és a hasonló mutatókkal Európa országaiban.

FÖLDRAJZI FELADAT

Afganisztánban van a legmagasabb népességnövekedési ráta Ázsiában, évi 2,4%-kal, míg Indonéziában háromszor alacsonyabb, 0,8%-kal. Számítsátok ki, hogy melyik ország népességnövekedése nagyobb abszolút értékben (millió főben), ha Afganisztánban 40 millió, Indonéziában pedig 281 millió lakos él. Hányszor nagyobb a népességnövekedés az egyik országban, mint a másikban?

22. §. A GAZDASÁG SAJÁTÓSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen ázsiai országok rendelkeznek a GDP magas mutatóival.
- ◆ Milyen ásványkincsekben gazdagok Ázsia országai? Milyen ágazatok fejlődéséhez szolgálhatnak alapanyagokként?

A GAZDASÁG SAJÁTÓSÁGAI. A XXI. század elején az ázsiai országok gazdasága magas ütemekben fejlődött és jelenleg, a GDP nagysága és a részvételük alapján a külkereskedelmi tevékenységben elérték a világ mutatóinak 45 %-át (25. táblázat). Viszont erre a régióra jellemző a gazdasági fejlődés egyenlőtlensége. Összességében, **Kelet-** és **Nyugat-Ázsia** országaira esik a világ GDP-jének 30 %-a, az export több mint 30 %-a és a világ aranytartálékainak több mint 42 %-a (Ázsia összes országát figyelembe véve — 54 %-a). A gazdasági aktivitásuk méretei magasabbak, mint Európa vagy az USA mutatói.

A gazdaság fejlettségi szintje szerint Ázsiában mindegyik országtípus megtalálható. A **fejlett országokhoz** tartozik már több évtizede Japán, amely tagja a „Nagy hetesnek”. A többi ország főképpen a **fejlődő országokhoz** tartozik. Ugyanakkor, jelenleg a fejlett országokhoz szeretnének tartozni a *Koreai Köztársaság* és *Tajvan*. Hatalmas világhatalommá kezd válni Kína, amely a GDP méretei alapján a második helyre emelkedett a világon, megelőzve Japánt. A „Távol-keleti háromszög” országai (*Japán*, *Koreai Köztársaság*, *Kelet-Kína*) alkotják az Ázsiai-Csendes-óceáni régió magját. Ennek a magnak perifériáját alkotják *Szingapúr* és az új iparosodási hullám országai — *Malajzia*, *Thaiföld*, *Indonézia* és mások. Új ipari jelenséggé válik Ázsiában *India*. További része a perifériának — a Perzsa-öböl kőolaj-kitermelő országai. Ipari-agrár ország — *Törökország*.

A régió többi országában a gazdaság fejlődési szintjének mutatói nagyon szerények. A gazdasági lehetőségek összmértéke Közép-Ázsia országaiban alacsonyabbak, mint a szomszédos *Iránban*. Nehéz helyzetben van a gazdaság a fegyveres konfliktusok által kimerült *Afganisztánban*, *Jemenben* és *Szíriában*. Dél- és Délkelet-Ázsiában található a világ legszegényebb országai — *Pakisztán*, *Banglades*, *Nepál*, *Mianmar*, *Kambodzsa*, *Laosz*. Kelet-Ázsiában a humanitárius katasztrófa szélére került a KNDK.

PRIMER SZEKTOR. Ázsia **mezőgazdaságában** egyesülnek a világ legnagyobb hagyományos növénytermesztési vidékeinek lehetőségei és a modern agrobiológia (az ú. n. zöld forradalom), amely biztosítja a régió többmilliárdnyi népességének élelmiszerellátását olyan szinten, amely közeli a világ átlagos mutatóival. Vezető helyeket foglal el a világon Ázsia a gabonafélék termesztése terén — a világtermelés 50 %-a (a rizstermelés 90 %-a, a búza 45 %-a); a zöldségek termesztésében — több mint 50 % (káposzta — 75 %, uborka — több mint 80 %, paradicsom — 57 %, hagyma — 66 %, stb.); a szálás növénykultúrák termesztése terén — több mint 70 %; a gyapot 72 %. Ehhez hozzátehetjük a teát (a világtermelés 84 %-a), a természetes gumit (több mint 90 %), a dohányt (66 %). Az állattenyésztés Ázsiában biztosítja a világ sertéshús-termelésének 60 %-át, a baromfihús 55 %-át és a tojás 60 %-át. Ázsia országainak mezőgazdasága a világon megtermelt műtrágyák 64 %-ának fogyasztója.

Egyes gazdasági mutatók Ázsia országaiban¹

Régió, ország	Részeseedés a világ GDP-jéből, %	A GDP szerkezte szektorok szerint, %			A tényleges GDP növekedési üteme, %
		Primer	Szekunder	Tercier	
Ázsia	46,5				
Kelet-Ázsia	26				
Kína	18	8	40	52	8
Japán	4	1	30	69	2
Dél-Korea	2	2	39	59	4
Tajvan	1	2	36	62	3
Más országok	1				
Délkelet-Ázsia	6				
Indonézia	2,5	14	41	45	4
Szingapúr	0,5	0	25	75	7
Más országok	3				
Dél-Ázsia	8,5				
India	6,5	15	23	62	9
Más országok	2,0				
Nyugat-Ázsia	6				
Törökország	2	7	32	61	11
Más országok	4				

¹ A 2020–2023-as adatok alapján számolva.

Ázsia **bányaiparában** a kőolaj és a gázkitermelés több vidéke alakult ki. Ide tartozik a *Perzsa-öböl*, a *Kaszpi-melléki régió* és *Közép-Ázsia* országainak területe és selfje, a *Szunda-szigetvilág* szigetei és selfje, *Kína* északkeleti része, a *Sárga- és Dél-kínai-tenger* selfje. A legnagyobb szénmedencék (Szibérián kívül) *Kínában*, *Indiában* és *Kazahsztánban* helyezkednek el. Szintén bányásznak szenet *Indonéziában* és *Vietnamban* is. A vasérc jelentős bányászatával foglalkoznak *Kínában*, *Indiában*, *Kazahsztánban*, *Iránban*; rézkitermeléssel — *Kazahsztánban*, *Mongóliában*, *Iránban*; ólomkitermeléssel — a *Maláj-félsziget* országaiban (*Mianmar*, *Thaiföld*, *Malajzia*) és a közeli szigeteken.

SZEKUNDER SZEKTOR. A **kohászati termelés** jelentős kapacitásával csak egyes országok rendelkeznek. Viszont ez adja Ázsia kohászati kapacitásának 2/3 részét, amelyben *Kína*, *India* és *Törökország* helyi nyersanyagot dolgoz fel, *Japán*, a *Koreai Köztársaság* és *Tajvan* pedig más régiókból behozott nyersanyagot. Jelentős **vegyipari termeléssel** rendelkezik *Kína*, *Japán*, a *Koreai Köztársaság*, *Tajvan*, *India*, *Thaiföld*, *Irán*, *Szaúd-Arábia*, valamint *Törökország*, *Azerbajdzsán*, *Üzbegisztán* és *Malajzia*.

Az ázsiai országok ipari fejlődésében a fő áttörés a magas-technológiájú ágazatokban (elektronika, hajó- és autógyártás) figyelhető meg. A tömeges fogyasztási cikkek gyártása az **elektronikai iparban** — a magas-technológiájú termékgyártás modern nemzetközi regionális szakosodásának példája. Például, **Kelet-, Nyugat- és Délkelet-Ázsia** országaiban állítják elő gyakorlatilag az összes laptopot és kamerát, a televíziók 85 %-át, a telefonok 70 %-át, amelyeket a világpiacon értékesítenek. Ezeknek a termékeknek a gyártása *Japánban, a Koreai Köztársaságban, Tajvanon*, valamint jelentős mértékben *Kínában és Indiában*, a vállalatok termelési lehetőségeire támaszkodik, amelyek maguk is rendelkeznek a megfelelő technológiákkal, vagy hatékonyan tudnak együttműködni más, gazdaságilag fejlett országok vállalataival. További ázsiai országok (*Szingapúr, Malajzia, Indonézia, Thaiföld, Fülöp-szigetek*) sikerei az olcsó, de az ugyanakkor szakképzett munkaerő meglétével magyarázható.

Az **élelmiszeripari termékek gyártásának** jelentős méretei Ázsia fogyasztói piacának nagy lehetőségeire orientálódnak. A **szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártásának** hatékonysága kapcsolatos a globalizációs folyamatokkal és az outsourcing módszereinek széleskörű használatával. Ezek az ágazatok a termékeik értékesítési tevékenységével összhangban globális önszabályozó rendszert alkotnak, amelyben a TNC-k elosztják (elhelyezik) a termelést alacsony bérrendszerű országokba; a technológiát és a finanszírozást a fejlett országok vállalatai biztosítják, az értékesítést pedig a világpiacon szervezik meg. Ázsia országaiban összpontosul a növényi természetes szálak gyártásának 65 %-a és a szintetikus vegyi szálak — 90 %-a, valamint a gypjútermelés nagy része. A hatalmas nyersanyagbázis megléte mellett dominál a szintetikus és a vegyes-szálú szövetek (természetes és szintetikus szálakból) gyártása, amelyek többnyire az olcsó ruhafélék termelésére irányulnak. A ruhafélék világtermelésében szintén vezető szerepük van Ázsia országainak: a világon megvart ingek és nadrágok 60 %-a, a kosztümök és szoknyák közel fele. A fehérnemű többségét szintén Ázsiában állítják elő.

TERCIER SZEKTOR. Ázsia gazdaságában növekedett mindegyik közlekedési válfaj, a pénzügyi tevékenység és a nemzetközi turizmus működése.

Az ázsiai hatalmas távolságok leküzdésének problémája mindig is éles volt. A sűrűn lakott területek — a földművelés és a többi gazdasági tevékenység központjai Kelet-, Dél- és Nyugat-Ázsia síkságain helyezkednek el, a nagy folyók völgyeiben és torkolataiban vagy a tengerek partvidékén és szigetein. A belső területeken száraz sztyeppek és vízhiányos sivatagok húzódnak vagy nehezen áthatolható hegyek falai. Hihetetlen, de Ázsia központi, belső része mindig is mély periféria volt. Történelmileg a transzkontinentális utak vagy a déli tengerpartok mentén haladtak, vagy oázistól oázisig a sivatagokon és hegyeken át a legendás Selyemúton. A jelenkorban a **közlekedési rendszerben** a vasutak és közutak sűrű hálójára alakult ki *Kína* keleti részén és *Indiában*. A transzkontinentális irányvonal — Nyugat- és Kelet-Ázsián, valamint Nyugat-Kínán át (főleg ismételve a Selyemút irányát) — összeköti Kína és Eurázsia nyugati részének fő közlekedési hálóit (többek között a Földközi-tenger vidékét, Nyu-

86. ábra. Szingapúr — a világ egyik legnagyobb kikötője és pénzügyi központja

országainak közlekedési lehetőségei tovább növekednek, kedvező lehetőségeket teremtve a külgazdasági tevékenység és a turizmus fejlődéséhez.

A **vasúti közlekedés** Indiában, Kínában és Japánban a legmagasabb mutatókkal rendelkezik a világon az utas-szállítás terén. Japánban és Kínában a több mint 300 km/óra sebességgel közlekedő vonatok összekötik a fővárosokat az összes fő regionális központtal. Kínában, Indiában, Közép-Ázsia országaiban és Iránban a vasutak nagy áruszállításokat is végeznek. A **tengeri közlekedés** és a szállítások egyre jobban áthelyeződnek az Atlanti-óceánról és a Földközi-tenger vidékéről a Csendes- és az Indiai-óceán vidékére. A világ legnagyobb tengeri kikötői Ázsia országaiban működnek: a legnagyobb teherforgalommal rendelkeznek — *Szingapúr, Sanghaj, Ningbo-Zhoushan, Hongkong/Sencsen, Kaohsziong, Puszan, Tokió, Oszaka, Mumbai*. A **légi összeköttetés** Ázsiában — a legmegbízhatóbb út Ázsia, Európa és Amerika között. Több tíz hub-repülőtér működik, amelyek mindegyike évente több millió utast szolgál ki. A legnagyobb repülőterek — *Tokió, Oszaka Japánban, Hong Kong, Szingapúr, Jakarta* Indonéziában, *Bangkok* Thaiföldön, *Dubai* az Egyesült Arab Emírségekben, *Isztambul* Törökországban, *Delhi* Indiában. A nagy kínai repülőterek Kantonban, Pekingben, Sanghajban és más városokban jelentős utasforgalmat veszítettek az elmúlt években a koronavírus-járvány miatt, így jelenleg nem szerepelnek a legnagyobbak listáján.

A **pénzügyi-banki rendszer** és a gazdaság **információs-technológiai összetevője** Ázsia országaiban állandóan erősödik. A XXI. században az aranyvaluta tartalékok, amelyek Ázsia bankjaiban összpontosulnak, meghaladták a világ mutatóinak 60 %-át. A világ első tíz országa között, az aranytartalékok nagysága alapján, kiemelkedik *Japán* (második a világon), *Kína* (negyedik), *Szaúd-Arábia* (kilencedik). Vezető szerepük van a bankoknak, amelyek *Tokióban, Hongkongban, Sanghajban, Szöulban* (Koreai Köztársaság), *Szingapúrban, Mumbaiban, Rijádban, Dubajban* helyezkednek el.

A **nemzetközi kereskedelem**ben a XX. század végén az élenjárók a „Nagy hetes” országainak csoportja és Európa fejlett országai voltak, amelyekhez idővel csatlakoztak Ázsia országai — *Koreai Köztársaság, Hongkong, Szingapúr*, a XXI. században pedig — *Kína*, amely 2010-től vezeti a világ legnagyobb exportőreinek rangsorát. Az első tíz élenjáró országhoz tartoznak még,

gat-, Közép- és Kelet-Európát). Közlekedési útvonalak projektjei Ázsia déli országain át még nem valósultak meg természeti és geopolitikai akadályok miatt. Ugyanakkor, a tengeri utak úgy Ázsián körül, mint Európa és Amerika partjaihoz a Csendes- és az Indiai-óceánokon keresztül továbbra is stratégiaiul fontosak maradnak. Ugyanezek az irányvonalakon egyre nagyobb jelentőséggel rendelkezik a légi közlekedés. Ázsia vezető országainak közlekedési lehetőségei tovább növekednek, kedvező lehetőségeket teremtve a külgazdasági tevékenység és a turizmus fejlődéséhez.

az áruexport terén, *Kínán* kívül, *Japán*, *Hongkong* és a *Koreai Köztársaság*. Ugyanezek az ázsiai országok a legnagyobb fogyasztói az importtermékeknek. A szolgáltatások exportjában a fő helyeket foglalják el *Kína*, *Japán* és *India*.

Ázsia világvárosai, amelyek a világgazdaság rendszerének fontos elemeivé váltak, valamint erős politikai, gazdasági és kulturális hatást fejtenek ki a régióra — *Hongkong*, *Sanghaj*, *Peking* (Kína), *Szingapúr*, *Tokió* (Japán), *Dubaj* (EAE), *Mumbai*, *Újdelhi* (India), *Szöul* (Koreai Köztársaság), *Isztambul* (Törökország), *Bangkok* (Thaiföld).

Ukrajna külgazdasági kapcsolatai Ázsia országaival a kereskedelem, a turizmus, a közlekedés, az információs-technológiai rendszerek stb. terén — a fejlődés kezdeti szakaszában vannak. Országunk legfontosabb külkereskedelmi partnerei az exportban — *Törökország*, *Kína*, *India*, *Szaúd-Arábia*, *Izrael*; az importban — *Kína*, *Törökország*, *Szaúd-Arábia*, *Japán*, *India* és a *Koreai Köztársaság*. Az ukrán turisták számára fontos üdülési helyekké váltak Ázsiában — *Törökország*, *EAE*, *Thaiföld*, *Izrael*, *Ciprus* és az Indiai-óceán szigetei.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek a sajátosságok az ázsiai országok gazdasági fejlődésében?
2. A gazdasági fejlődés szintje alapján milyen típusokhoz tartoznak Ázsia országai?
3. Milyen mezőgazdasági növénykultúrák termesztése terén világszerte Ázsia?
4. Ázsiában hol alakultak ki a kőolaj és a földgáz kitermelésének vidékei? Mutassátok meg őket a térképen.
5. A szekunder szektor milyen ágazataira szakosodtak az ázsiai országok? Milyen tényezők hatottak ki az áttörésre egyeseknél a fejlődésben?
6. Hozzatok fel példákat Ázsia világvárosaira. Milyen országokban alakultak ki?
7. Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen a legnagyobb ázsiai hub-repülőtereket. Milyen országokban jöttek ezek létre?
8. Beszéljétek Ukrajna külgazdasági kapcsolatairól az ázsiai országokkal (használatok további információforrásokat — az ázsiai országokban működő ukrán nagykövetségek honlapjait).

GYAKORLATI MUNKA

A lakossági étel- és ital-fogyasztási kosarak összehasonlítása Nyugat- és Kelet-Ázsia országai között

1. Válasszatok ki egy-egy országot Nyugat- és Kelet-Ázsiából. Különböző információs forrásokat felhasználva, határozzátok meg, miből áll az ottani lakosság étel- és ital-fogyasztási kosarának összetétele.
2. Hasonlítsátok össze az étel- és ital-fogyasztási kosarat a vizsgált országokban és Ukrajnában.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A gazdasági növekedés környezeti hatásai az ázsiai országokban.

23. §. JAPÁN

Földrajzi fekvés
Kelet-Ázsiában helyezkedik el, a Japán-szigeteken a Csendes-óceán északnyugati részén.

Államforma
Alkotmányos monarchia. Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások
Éghajlata szubtrópusi, mérsékelt. A domborzat hegyvidéki, vannak kisebb alföldek. Folyókák — kisebb hegyvidéki folyók. Ásványi erőforrásokban szegény, csak építőanyagok. Termőföldekben korlátozott.

Japán

378 ezer km²
125 millió fő
Tokió

Népesség
Hatodik Ázsiában a népességszám alapján. Városi lakosság — 92%. Legnagyobb városok — Tokió, Oszaka, Nagoja.

Gazdaság
Posztindusztriális ország. A GDP mutatói alapján második Ázsiában (Kína után) és negyedik a világon.

Tercier szektor
A közlekedés modern, fejlett mindegyik válfaja. Információs-technológiai, pénzügyi-banki, nemzetközi befektetési tevékenység, tudományos kutatások, turizmus.

Szekunder szektor
Rádióelektronika, közlekedési gépgyártás, kohászat, vegyipar, élelmiszeripar.

Primer szektor
A bányaiipar gyakorlatilag hiányzik. Növénytermesztés — rizs, zöldségfélék; állattenyésztés az importált takarmányon. Halászat.

GAZDASÁG-FÖLDRAJZI FEKVÉSE ÉS HELYE A RÉGIÓBAN MEG A VILÁGON. Japán a kis területű *Japán-szigeteken* helyezkedik el, Kelet-Ázsia partjai közelében. Japán — tengeri ország, amelynek a *Csendes-óceán* — a legáltalánosabb és legkényelmesebb út a világ mindegyik részéhez. Ugyanakkor, hegyvidéki ország is, amelynek területét 75 %-ban foglalják el hegységek és bonyolult domborzatú vidékek, a 25 %-án pedig alföldek és fennsíkok helyezkednek el, ahol a lakosság csaknem 80 %-a található és a gazdasági tevékenység összpontosul.

A *Japán-szigetek* Ázsia keleti partvidékénél húzódnak. A legnagyobbak közöttük — a *Honshu*, a *Kyushu*, a *Shikoku* és a *Hokkaido*. A közelükben több száz kisebb sziget helyezkedik el, közöttük is a legnagyobb — a *Rjúkjú szigetcsoport*.

26. táblázat

Japán Ázsiában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Ázsiában	Helye a világon
Területe	378 ezer km ²	15	61
Népessége	123 millió fő	6	12
GDP	4,2 trillió USA dollár	2	4
Egy főre jutó GDP (a VEP alapján)	50,2 ezer USA dollár	8	32
Emberi fejlettségi index	0,920	5	24

A szigetek aktív szeizmikus vidéken található, ahol gyakoriak a földrengések. A szigeteken több mint 200 tűzhányó van, közöttük 40 működő, többek között — a *Fudzsi*, amely az ország szimbóluma. A gazdasági tevékenység a viszonylag nem nagy területű síkságokon összpontosul. Japán egész területe a monszunok tevékenységének övezetében található. A nyári monszun csapadék kíséri a hegyvidékek keleti lejtőin, a

téli monszon hideg légtömegeket visz Szibériából és erős havazásokat okoz Hokkaido-szigeten és Honshu nyugati partvidékén. Tavasszal és ősszel trópusi ciklonok fejtik ki hatásukat. Tavasszal meleg esőket hoznak, augusztustól októberig — trópusi viharokat (tájfúnok). A számos folyó jelentős energetikai potenciállal rendelkezik, vizüket öntözésre használják.

Japán — tengeri ország. A tenger évszázadokon keresztül a szigeteken élő embereket nem hogy elválasztotta, hanem egyesítette. A technika fejlődésével a Csendes-óceánon keresztül vezető utak a leghatékonyabbakká és a legolcsóbbakká váltak a nyersanyag- és az értékesítési piacok felé. A szigetek partvidéke pedig egyidejűleg volt és jelenleg is az ország „homlokzata” és „műhelye”.

Japán — zöld ország (területének 70 %-át fedik erdők). A hegyeket a déli részén szubtrópusi, a középső részén — vegyes erdők, északon — fenyvesek borítják. Viszont az erdők többsége — ültetett fákból áll, a tájegységeket nagyon megváltoztatta az ember tevékenysége. A történelem folyamán ezeken a szigeteken az emberek erőfeszítéseket tettek a mezőgazdasági termőföldek kialakítására és megőrzésére, állandóan megújítva az erdőket, öntözési rendszereket és vízelvezetőket építve, utak építéséhez átfúrva a hegyeket alagutakkal, elhódítva a tengertől újabb földterületeket a beépítésekhez. A termőföld meghódításának, felhasználásának és megőrzésének tapasztalata igazolja azt az igazságot, hogy még a térben is egy hely — gazdasági erőforrás. Hatalmas gazdasági erőforrás a szomszédos tengeri tér — a Japán-szigetek nem nagy területe ellenére az állam felségvizeinek területe meghaladja a 600 ezer km²-t, a kizárólag tengeri gazdasági övezet területe — 4 millió km².

Japánban az ipari jelentőségű ásványi erőforrások lelőhelyeinek száma nagyon kevés. Elegendő mennyiségben csak az építőanyagok fordulnak elő. A szén és érces erőforrások kitermelését leállították.

NÉPESSÉG. A Japán-szigetek — az egyik legsűrűbben benépesült terület a világon — átlagban 340 fő/km². A lakosság túlnyomó többsége a partmelléki síkságokon helyezkedik el. A letelepedési rendszerek a *Tokió* — *Jokohama* és az *Oszaka* — *Kobe* — *Kioto* — *Nagoja* övezetben — hatalmas, többmillió agglomerációk. Az ország fő közlekedési tengelye mentén, amely összeköti ezeket

Szómagyarázat

A japánok saját országukat **Nipponnak** nevezik, amelynek jelentése — *napkelte*. Innen ered **Japán** elterjedt megnevezése — a *Nap országa* vagy a *Felkelő Nap országa*.

Világrekordok

Japán — a világ élenjárója a földrengések száma alapján. Minden évben az országban csaknem 1,5 ezret regisztrálnak belőlük, vagyis naponta átlagosan 4 rengést.

87. ábra. A Fudzsi — Japán legmagasabb hegye, az ország egyik szimbóluma

88. ábra. Tokió — Japán fővárosa

rűség eléri az 1700 fő/km²-et. Japán — magasan urbanizált ország, amelyben a lakosság több mint 90 %-a városokban él, vagy urbanizált életformát folytat.

A XXI. század demográfiai folyamatai a munkaerőkben való ellátottság romlásához vezettek, mert állandóan növekedik a nyugdíjas korú lakosság részaránya. Az viszont kedvező, hogy a munkavállalók magas szakképzettséggel rendelkeznek az oktatás ősi hagyományainak köszönhetően — már a XIX. század közepén csaknem az egész lakosság írástudó volt. Jelenleg az oktatás a középiskolákban — ingyenes és kötelező mindenki számára. A középiskolát befejezők több mint fele felsőoktatási vagy szakoktatási intézményekben folytatja tanulmányait. Japán gazdaságában a munkaképes lakosság csaknem 60 %-a van foglalkoztatva. Ők felvilágosultak, szakképzettek, szakmailag mozgékonyak, innovatívak, készen állnak az újdonságok felfogására. Jól ismert a magas munkafegyelmük a japán cégeknél és a hűségük saját vállalatukhoz, amely magas munkakultúráról tanúskodik, ami kapcsolatos a japán nép kulturális szintjével és mentalitásuk sajátosságaival. A kulturális hagyományok hatása (vallás, nemzeti szokások, irodalom, művészet, zene stb.) a japánok gazdasági életére — életmódjuk szerves része. Japán civilizált ország, amelynek lelki világa és kultúrája a sintoizmus, a buddhizmus és a konfucianizmus egyesülésének alapjaira épül.

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Japán hamar kiépítette a kapitalista piacgazdaságot, még a XIX. században rakta le az erős iparosodott állam alapjait. A második világháború után a teljesen tönkrement ország gyorsan és a külföldi tőke jelentős beáramlása nélkül építette újra a gazdaságot, radikális politikai és gazdasági reformokat vezetett be, a demokratikus társadalom és a posztindusztriális útra lépett. A japán társadalom szervezeten és hatékonyan képes leküzdeni a természet brutális kihívásait (földrengések, szökőárok, tájfunok).

A jelenkorban Japán — Ázsia legfejlettebb országa, amely a legmodernebb technológiával ellátott iparral, nagy valuta-pénzügyi erőforrásokkal rendelkezik, szilárd pozíciókkal a világpiacon. A természeti erőforrások hiányát a munkavállalók magas szakképzettségével és kultúrájával, a tőke és a menedzsment lehetőségek aktív és rugalmas kihasználásával, a technika, a technológiák és az alkalmazott tudományos kutatások magas szintjével ellensúlyozzák. Nemcsak az iparban, hanem a gazdaság többi szektorában

is bevezették a termelés automatizálását, a kibernetizációját és a robotizációt. A fejlődés külső tényezői a szekunder és terciér szektorokhoz tartozó magas-technikai ipari ágazatok kiváló minőségű és versenyképes termékeinek a világpiacokon történő értékesítésének, az aktív befektetési tevékenységnek (amely a pénzügyi erőforrások felhalmozásának köszönhető) és az információs-technológiai lehetőségeknek megvalósításából állnak.

Egy időben Japán kihasználta a világ tudományos eredményeinek bevezetéséből eredő előnyöket, felvásárolva a külföldi szabadalmakat és engedélyeket. Végbement a japán tőke gyökeres átszervezése, felhalmozásának folyamata új alapokon, ami hatalmas TNC-k kialakulásához vezetett. Végbement az agrárviszonyok gyökeres átszervezése. Az állam alacsony hadi kiadásai (a GDP kevesebb mint 1,2 %-a) — a fejlődés még egy kedvező tényezője.

Az 1970–80-as években a japán gazdaság fejlődésének tényezői, amelyek elősegítették a gyors gazdasági fejlődést az előző időszakban, kimerítették magukat: növekedtek a nyersanyag és az üzemanyag árak a világpiacokon, növekedtek a kiadások a szabadalmak és az engedélyek felvásárlására, a katonai szükségletekre, fokozatosan emelkedett az alkalmazottak bére, viszont a szakképzett munkaerő magas szintje megőrizte a jelentőségét. A külföldi technológiák kölcsönzésének gyakorlatáról Japán áttért a saját tudományos kutatások intenzív fejlesztésére. A helyzet bonyolódását a nyersanyagok és az üzemanyagok világpiacán a japán gazdaság az energia- és anyagtakarékos technológiák fokozott megvalósításával egyensúlyozta. Gyorsvasutakat és autópályákat, egyedi hidakat és alagutakat építettek, a nagyvárosok kommunális gazdaságainak rendszereit hozták létre. Jelenleg Japánban egyedi gazdaság alakult ki, amelyben a magas intenzitású termelések (tudományigényes gépgyártás és más ágazatok energia- és anyagtakarékos termelése) egybeolvadtak a szekunder szektor tevékenységének hatékony válfajaival és az aktív tevékenységgel a világ áru- és tőkepiacain. A „magas technológiák” gyártása a termelési szerkezet alapjává vált, Japán részaránya pedig a világ exportjában meghaladta a 20 %-ot. Az ország a világ élenjáróihoz csatlakozott nemcsak a vaskohászatban és a vegyiparban, hanem az elektrotechnikai és az elektronikai integrált áramkörök, számítógépek és irodai berendezések, valamint a gépkocsik gyártásában is.

Az elektronika gyors fejlődése együttesen az energia- és anyagtakarékos technológiák bevezetésével jelentős szerkezeti változásokhoz vezetett a termelési tevékenységben. Az alapágazatok termékeinek részaránya csökkent, viszont ezt a csökkenést ellensúlyozta a gépgyártás és a gazdaság terciér

89. ábra. Japán — a fejlett robottechnika országa

szektor tevékenység-változásainak növekedése (szoftverek gyártása, információs támogatások, a tanácsadások, a mérnöki tevékenység stb.). Ezek a termelések nemcsak kevésbé függenek az energiahordozóktól és a nyersanyagtól, hanem képesek gyorsan alkalmazkodni a piac igényeihez. Fontos szerkezeti átalakulások történtek Japán részvételében is az árufeleségek, az erőforrások és a tőke körforgásában a világpiacokon. Emelkedett a részaránya a gépgyártási és a könnyűipari termékeknek. De még fontosabbá vált a japán vállalatok aktivitásának növelése a befektetési tevékenység világpiacain. Jelenleg Japán — harmadik a világon a tőkebefektetések exportja terén.

A gazdaság átalakításában aktuálissá váltak pont azok a tényezők, amelyek a gazdaság információs-technológiai modelljeinek kialakításán dolgoznak. Az ország fő erőforrása továbbra is a magasan szakképzett, fegyelmezett munkaerők, a nemzeti mentalitás bizonyos pozitív jellemzőivel. A termelési folyamatok nem az energia- és anyagfogyasztó technológiákra orientálódnak, hanem a technológiákra, amelyek az információs és a tudományos erőforrásokra támaszkodnak — az ország gazdasága már régen áttért a természet kihasználásának rendszeréről az emberi tudás felhasználásának rendszerére. Ugyanazt a kutatási és termelési tevékenységet a megszerzett alapismeretek kölcsönzésének és reprodukciójának átrendeződése szervezi át (amilyen az 1980-as évekig volt) a saját tudományos kreativitásuk aktiválására. Japán magabiztosan foglalta el az egyik vezető helyet országok között, amelyek fejlesztik a tudásalapú gazdaságukat.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Japán gazdaság-földrajzi fekvését és természeti viszonyait. Kedvezőek-e a lakosság életfeltételeire és a gazdaság fejlődésére?
2. Japán milyen mutatók alapján tartozik a világ élenjáróihoz?
3. Milyen tényezők határozzák meg helyét a nemzetközi munkamegosztásban?
4. Miben rejlenek az ország posztindusztriális fejlődésének sajátosságai?
5. Milyen tényezők váltak aktuálissá a japán gazdaság szerkezeti átalakulásának folyamatában?
6. Hozzatok fel példákat Ázsia világvárosaira. Milyen országokban alakultak ki?
- 7*. Prognosztizáljátok Japán demográfiai folyamatainak hatását a munkaerőforrás-potenciáljára.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

A világon számos japán szó és kultúrájuk eleme vált megszokottá. Például, az ikebana, a karate, a tanka, a haiku, az anime. Tudjátok-e, milyen művészeti formák állnak mögöttük? Internetforrásokat felhasználva, készítsetek kisebb prezentációt egyikükből.

25. §. JAPÁN (folytatás)

TERCIER SZEKTOR. Japánban a terciér szektorra esik a GDP előállításának fő volumene és a gazdaságban foglalkoztatottak nagyobb része — közel 69 %. A szolgáltatások mennyisége alapján csak az USA és Kína előzi meg. A foglalkoztatási szerkezetben, kivéve a megszokott kereskedelem, háztartási szolgáltatások és szállítási tevékenység nagy mennyiségeit, kiemelt szerepet játszik a pénzügyi-banki tevékenység, az oktatás és a tudomány, az orvostudomány és a szociális szolgálatok, a szállodai és a turisztikai-rekreációs üzleti tevékenység.

Japánban modern **tudományos-termelési** szférát hoztak létre. Ez lehetőséget teremt fejleszteni a tudományigényes és technikailag bonyolult termékek gyártását, mint az ország szakosodását a nemzetközi munkamegosztásban. A tudományos-termelési szféra magas szintű területi koncentrációval rendelkezik. Például, a *Tokió — Jokohama* agglomerációra esik a tudományos fejlesztések 60 %-a és a magas technológiájú termékek gyártásának 40 %-a. Szintén fontos szerepet játszanak *Oszaka, Kioto* és *Nagoja*. Perspektivikus irányvonal — a **technopoliszok** létrehozásának rendszere. Japán tudományos városa — *Tsukuba*.

Japán **pénzügyi-banki rendszere** — az egyik legerősebb a világon. A tartószervezete — a nagy bankcsoportok: *Mitsubishi UFJ, Sumitomo Mitsui, Mizuho*. Ezeket kiegészítik több tíz ú. n. hálózati és regionális bankok. Velük szorosan együttműködnek az ágazati korporációs csoportosulások (keiretsu). A részvényes tőke kereszttulajdonlásának eredményeként az állam gazdaságának egész irányítási rendszere egységes pénzügyi-korporációs komplexum jellemzőit ölti magára, ami jelentősen különbözik a gazdaság szerveződésében más gazdaságilag fejlett országhoz képest.

Japán **közlekedése** nagy mennyiségű munkát végez úgy a belső, mint a nemzetközi szállítások terén. Az országon belüli szállításokat a közúti, a vasúti és a tengeri kabotage közlekedés biztosítja; a nemzetközi teherszállításokat — kizárólag a tengeri; az utas-szállítást — a légi. A közlekedési hálózat kialakulásának és használatának sajátosságai a Japán-szigeteken — nehézségek az építésükben: a föld magas értéke, a sok alagút és több kilométer hosszú hidak építése a szigetek között. Viszont, a nehézségek ellenére, a gyorsvasutak és közutak hálózata összeköti az ország fő gazdasági központjait. A közlekedési szállítások fő jellemzői a következőképpen néznek ki. Különösen jelentősek a megapoliszok vidékei, a *Tokió — Jokohama — Csiba* és a *Nagoja — Oszaka — Kobe — Kioto* agglomerációk között. Összeköti őket a Sinkanszen (golyóvonat) gyorsvasút, amelynek szállítási sebessége elérheti a 320 km/órát és egyszerű vasúti vonalak, autósztrádák és közönséges autóutak hálózatai, a partmenti kabotage és kompszállítások, az elektromos és kommunikációs vonalak stb. Többek között, a *Sinkanszen* gyorsvasút, amely összeköti a *Hokkaido* és *Honshu*

90. ábra. A Sinkanszen gyorsvasút szerelvényei

szigeteket, víz alatti, mélységi alagúton (*Szeikan*) halad keresztül, amelyet a *Tsugaru-szoros* alatt fektettek le a Japán (Keleti)-tenger és a Csendes-óceán között. A megapolisz kikötőire jut a belső teherszállítások 45 %-a és az export-import teherforgalom műveleteinek 70 %-a. Nagy kikötők — *Tokió, Csiba, Nagoja, Oszaka*. A repülőterek — „ablak a világra” a japán utasok 90 %-ának, akik külföldi utazásokra indulnak. Jelentős repülőterek — *Tokió, Oszaka*. A légi utak terheltsége — a lehetséges határait súrolja.

SZEKUNDER SZEKTOR. A szekunder szektor ágazatainak részaránya Japán GDP-je alakulásában 30 %-ot tesz ki. A fejlődésük nagyon függ a saját természeti erőforrások hiánya miatt a nyersanyag- és üzemanyag-ellátástól más országokból. Ugyanakkor a japán ipar jelentősen robotizált és hatékony. A nemzetközi szakosodás ágazatai — a vas- és színesfémkohászat, a légi- és űreszközök gyártása, a hajó-, autó- és műszergyártás, az elektronika, az elektromos berendezések gyártása, a kőolajkémia, a biotermékek ipara és az élelmiszeripar. Az iparfeldrajz fontos jellemzőjévé vált a nagy ágazatközi kombinát-komplexumok kialakítása. A legjelentősebb objektumok három agglomeráció (*Keihin, Hanshin, a Japán (Keleti)-tenger partvidéke*) szomszédságában képződtek.

Az ország **villamos-energetikájának** fejlődése 90 %-ban függ az energiahordozók importjától, ugyanakkor, a villamos-energia fogyasztása terén a negyedik a világon. Japán — az egyik világelső a **vaskohászati** termékek gyártásában. Nagy kohászati kombinátok találhatók *Kawasakiban, Csibában, Kitakjusuben*. A **vegyipar** megalapozója a petrolkémiai termelés, a legnagyobbak *Kasimában, Mizushimában, Szakaiiban*. A világ **gép- és berendezések gyártásában** Japán részaránya meghaladja a 10 %-ot. Az ország vezető gépgyártási TNC-i — megalapozói Japán exportbázisának, hiszen a határain túlra a gépgyártás termékeinek több mint 30 %-át szállítják. A japán **gépkocsigyártás** — az egyik legjelentősebb a világon. Jelenleg Japán a harmadik legnagyobb autógyártó a világon Kína és az USA mögött. A világszerte ismert japán autógyártó TNC-k — a *Toyota*, amelynek személygépkocsi-gyártása Toyota városban összpontosul; a *Nissan* — Jokohamában; a *Mazda* — Hirosimában; a *Honda* — Tokióban; a *Suzuki* és a *Mitsubishi* — Hamamacuban; a *Subaru* — Sibujában. Az *Isuzu* — a világ egyik legnagyobb tehergépkocsi, terepjáró, autóbusz és dízelmotor gyártója. Japánon kívül, ezeket a gépkocsikat szerelik össze Vietnamban, Thaiföldön, a Fülöp-szigeteken és az USA-ban, Oroszországban és Kazahsztánban. A vállalat Ukrajnában is jelen van: a ja-

91. ábra. Az „Isuzu” által gyártott teherautó

pán autómotorok és karosszériák alapján szerelik össze a „Bohdan” autóbuszokat. A *Yamaha, Kawasaki* és *Honda* TNC-k — a motorbiciklik és más motorizált technika (terepjárók, vízi-biciklik, robogók) ismert gyártói. Japán közlekedési gépgyártása termel traktorokat, mozdonyokat, gépmotorokat. A **hajógyártás** — Japán hagyományos termelési ágazata már több

évszázada. A fő konkurencsei a nemzetközi piacokon — a Koreai Köztársaság és Kína, amelyekkel tart a vezető pozíciókért folyó harc. Éljenjáró japán hajógyártó központok — *Keihin*, *Harima*, *Nagaszaki* és mások. A **légi- és űreszközök gyártása** repülőgépeket, helikoptereket, műholdakat és rakétahordozókat állít elő.

Japán az úttörője volt a **robottechnika** gyártásnak. Jelenleg a robotok gyártása az ipar számára biztosítja a világtermelés 70 %-át. Japán szinte teljesen leállította a **szövetgyártást** és aktívan kivonja a környezetszennyező termelést az országhatárokon túlra. Ugyanakkor, az **élelmiszerek gyártása** (hal-, hús- és tejtermékek, kenyér és cukrászipari termékek, szósok stb.) megtartotta pozícióit.

PRIMER SZEKTOR. Részaránya az ország GDP-je alakulásában 1 %-ot tesz ki, a mezőgazdaságban és a halászatban foglalkoztatottak részaránya viszont a 3 %-ot, gyakorlatilag a bányaiipar teljes hiánya mellett.

A **mezőgazdaság** biztosítja az ország élelmiszer-szükségleteinek közel 56 %-át, azonban ha ehhez hozzáadjuk a tengeri halászat termékeit (a tengeri termékek — a japán konyha kiemelten fontos összetevői), akkor az önellátás szintje élelmiszerekből eléri a 62 %-ot. A földművelésre alkalmas termőföldek Japánban nagyon kevés területet foglalnak el. A mezőgazdasági szakosodásnak három iránya alakult ki: a **rizstermesztés**, magas-hozamú fajtákat és modern agrotechnikai módszereket felhasználva; a **gyümölcs- és zöldségtermesztés**, amely a legújabb fejlesztéseket használja az üvegházak építésében és az intenzív gyümölcsösök létrehozásában, valamint magas-hozamú hibrid zöldségkultúrákat termesztenek (a zöldségfélék vetőmagjának 90%-a — hibrid); az **állattenyésztés** — importált takarmányok felhasználásával. Jelentősen megnövekedett a zöldség- és a gyümölcsfélék termesztése — a gyümölcs- és zöldségtermesztés vált az egyik vezető termeléssé. Nagy jelentőséggel rendelkezik a virágtermesztés. Az állattenyésztés, habár szűk helyi takarmánybázissal rendelkezik, az ország mezőgazdasági árutermelésének több mint 30 %-át állítja elő.

Japán megfelelőképpen tudja magát ellátni rizzsel, zöldségekkel, burgonyával, tojással. Más termékekkel való ellátás terén az importra orientálódik, különösen a búza, kukorica, szója, cukor és marhahús behozatalára.

A **városkörnyéki szakosodás** (hús, tej, zöldségek, gyümölcsök, virág) fontos övezete a *Tokaido metropolisz* területe. Más szakosodott övezetek — **Japán rizsöve** északkeleten és a Japán (Keleti)-tenger partvidékén; **Hokkaido északkeleti része**, amely szakosodik a tejtermelő állattenyésztésre és a répatermesztésre; a **központi magashegységi vidék**, amely áttért a selyemtermelésről a zöldségek és gyümölcsök termesztésére. A **szubtrópusi földművelés öve** Shikoku és Kyushu csendes-óceáni partvidékén alakult ki.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Japánra esik a világ exportjának 5 %-a, az importjának 4,2 %-a és a közvetlen külföldi befektetések 5 %-a. Az ország külgazdasági tevékenységének jelenkori tendenciája — áttérés a külkereskedelemre való orientálódásról a befektetési tevékenységre.

Az ország többnyire energiahordozókat (kőolajat és szenet), ásványi nyersanyagokat, félkész-árukat, ruhaféléket, egyes vegyszereket és ipari berendezéseket **importál** a világ összes régiójából, **exportál** — ipari termékeket, tudományos-technikai információkat és tőkét. Saját szükségleteinek kielégítésére Japán a szén, a kőolaj és a vasérc, a foszforitok, a bauxit, a gyapot és a gyapjú 100 %-át, a fakészletek 65 %-át hozza be. A japán export fő tételei — gépkocsik, háztartási elektronika, számítógépek, félvezetők, réz, vas, acél. Ugyanakkor, a legyártott gépkocsik 60 %-a, a fénymásolók, irodai technika és háztartási elektronika (videokamera, digitális fényképező gépek, televíziók stb.) 75 %-a, a szerszámgépek több mint 70 %-a kerül kivitelre. A tudományos-technikai ismeretek világpiacán Japán — a tudományos fejlesztések jelentős exportőre, különösen az elektronikai, autó- és hajógyártás, vegyipar, anyagismeretek, biotechnológia stb. ágazataiban. A befektetések világpiacán a japán korporációk aktívan vesznek részt közös vállalatok létrehozásában.

Ukrajna és Japán külkereskedelmi kapcsolatainak volumene egyelőre szerény: Ukrajna részesedése a japán exportban 0,1 %, az importban — 0,05 %. Kedvezőbb a helyzet japán külföldi közvetlen befektetéseinek beáramlása terén.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Japán legfőbb termelői kapacitása viszonylag kompatibilisen helyezkedik el, a kölcsönös kapcsolataikat pedig a fejlett kommunikációs hálózat biztosítja. A gazdaság területi szerkezetének legnagyobb központjai — *Tokió, Oszaka, Nagója, Fukuoka, Hirosima és Szendai*. Tokió és Oszaka gazdasági és politikai funkciókat látnak el állami méretekben. A **Csendesóceáni-iparvidék**, amelynek területe az ország 25 %-át foglalja el, az ipari termékek 75 %-át állítja elő. A **Keihini** (Tokió — Jokohama), **Hansini** (Oszaka, Kobe, Kioto) és **Nagójai agglomerációk** — a tudományigényes ágazatok összpontosulásának vidékei.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen mutatók jelentik azt, hogy Japán — posztindusztriális ország?
 2. Milyen jellemzői vannak Japán közlekedési rendszerének? Nevezétek meg és mutassátok meg a térképen az ország legnagyobb kikötőit.
 3. Milyen ágazatok határozzák meg az ország nemzetközi szakosodását?
 4. Mi ismert számotokra a hagyományokról és a technológiákról a mezőgazdaságban? Nevezétek meg a japán gazdaság térszerveződésének jellemző vonásait!
 5. Milyen szerepet játszik benne a Csendes-óceáni iparvidék?
 6. Milyen termékek és nyersanyagok uralkodnak a japán export és import szerkezetében?
-
- 7*. Gondolkozzatok el, a természeti erőforrásokban szegény Japán minek eredményeként vált a világ egyik legfejlettebb országává.

25. §. KÍNA

Kínai Népköztársaság

Földrajzi fekvés
Közép- és Kelet-Ázsiában helyezkedik el, partjait a Csendes-óceán vize mossa.

Államforma
Szocialista köztársaság. Unitárius államszerkezet.

Természeti Csendes-óceáni iparvidék és erőforrások
Domborzata bonyolult: nagy síkságok (Kínai, Góbi) határosak magas hegységekkel (Himalája, Karakorum, Kunlun) és magashegységi platóval (Tibet). Éghajlata mérsékelt és szubtrópusi, a száraz sivatagtól északnyugaton a szubtrópusi monszunig délkeleten. Legnagyobb folyók — Jangce, Sárga. Különösen gazdag ásványi, termőföldi, erdős erőforrásokban; világszerte vízforrás-potenciálban.

9,6 millió km²

1,4 milliárd fő

Peking

Primer szektor
Bányaipar: szén, földgáz, vasérc, színesfémek. Mezőgazdaság: növénytermesztés (rizs, köles, búza, kukorica, dohány, szója, burgonya, cirok, földi mogyoró, tea, gyapot); állattenyésztés (sertésenyésztés, selyemtermelés); halászat.

Gazdaság
Agráripari ország. Ázsiában az első, a világon a második a GDP mutatói alapján.

Tercier szektor
A világ legnagyobb kereskedelmi országa; pénzügyi szféra; turizmus; a közlekedés mindegyik válfaja fejlett.

Szekunder szektor
Építőipar, vaskohászat, kőolaj-feldolgozó ipar, vegyipar, űripár, gépgyártás, porcelán-fajansz gyártás, textilipar.

Népesség
Második hely a világon a népességszám alapján. Városi lakosság — 64%. Legnagyobb városok — Sanghaj, Csungking, Peking, Kanton.

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Kína — egy olyan ország, amelynek államiságtörténete évezredekre nyúlik vissza. A népe jelentősen hozzájárult az emberiség anyagi és szellemi kultúrájához. Kína nagy területtel, hatalmas számú munkaerővel és gazdag természeti erőforrásokkal, potenciálisan tágas belső piaccal rendelkezik. A XXI. század elejére a GDP méretei és a gazdasági potenciálja szerint Kína a világ egyik vezető országává vált.

Kína — a Föld egyik legősibb civilizációjának központja. A nemzet alapját a magukat hannak nevező népek alkották. I. e. a II. századtól fokozatosan asszimilálták a tangut népeket, északon a sztyeppei nomádoktól (shunnuk, avarok, mongolok) választották el magukat az ezer kilométeres *Kínai Nagy Fallal* (92. ábra), és előrenyomultak nyugat, északkelet és dél felé. A Csin dinasztia más keleti nyelvek átírásában mint China (Kína) maradt fenn. A kínaiak magukat „Han népének” kezdték nevezni, és ez az önmegnevezés máig is létezik.

A konfucianizmus, a taoizmus és a buddhizmus szimbiózisa megteremtette a kínai civilizáció kialakulásának alapjait. A legfőbb, ami már régóta jellemezte Kína hatalmi rendszerét — a pragmatikus

27. táblázat

Kína helye Ázsiában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Ázsiában	Helye a világon
Területe	9,6 millió km ²	1	3
Népessége	1,4 milliárd fő	2	2
GDP	18 trillió USA dollár	1	2
Egy főre jutó GDP (a VEP alapján)	24 558 USA dollár	14	73
Emberi fejlettségi index	0,788	16	75

92. ábra. A Kínai Nagy Fal
(i. e. VII — II. század)

zadig, Kína a stabilitás feltételei között létezett: stabil területekkel, állandó népességszámmal adott határok között, fenntartható életszínvonallal.

A XV. századig az ismeretek és a kultúra szintje magasabb volt, mint Európában. Az öntözéses rizstermesztés lehetőséget adott három termést betakarítani évente. Fejlettek voltak különböző kézműves kisüzemek, amelyek szövással, a porcelán és különböző mechanikus eszközök előállításával és kovácsolással foglalkoztak. Az acél öntésének folyamata (az V. századtól) a kínaiaknak ismert volt már a megjelenéséig Európában. A kínaiak ismertté váltak mint a világ első papír és papírpénz, puszkapor és rakéta, iránytű és matematikai térképészeti vetület (X. század), szeizmográf, esernyő, gyufa stb. feltalálói.

Négyezer év alatt a civilizáció Kínában felemelkedéseket és hanyatlásokat is átélt. Viszont a kínai nép szilárd hagyományokon, értékeken és filozófián alapuló etnikai közösséget hozott létre. Különböző időkben az ország a nomád népek, vagy a mandzsukok, vagy a mongolok hatalma alá került, azonban ezek uralma nem tudott kihatni a nép egyedi kultúrájára. A kínai állam, az etnikai határain belül, először i. e. a II. évszázadban alakult ki. A Kínai Népköztársaság kikiáltásáig (1949-ben) az ország bonyolult szociális és gazdasági fejlődési utat járt be, amely Kína jelenkori, központilag irányított gazdaságának kialakulásához vezetett, amelyben összefonódnak a szocialista gazdaság és a piacgazdaság elemei.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK. Kína — a világ harmadik legnagyobb területű országa — jelentős földalappal, ásványi kincsek jelentős készleteivel, jelentős vízerőforrásokkal, valamint az óceáni erőforrások kitermelésének széles lehetőségeivel rendelkezik. Kína természetvilága gazdag és változatos. Kelet-Kína síkságain, amely meleg csendes-óceáni monszunok hatása alatt áll, termékeny földterületek találhatók, nyugaton — a legnagyobb vízhiányos ázsiai sivatagok és a világ legmagasabb hegyei húzódnak. Északon arid síkságok helyezkednek el és erdőkkel fedett hegygerincek, amelyek érintkeznek Szibéria hideg vidékeivel, délen pedig — hegységek találhatók örökzöld trópusi erdőkkel.

A **mezőgazdasági termőföldek** területe Kínában meghaladja az ország területének a felét. További 16 % erdőkkel van fedve. A szántóföldek része a földalappban szintén 16 %. Viszont, ha figyelembe vesszük, hogy egyes vidékeken évente két-három termést lehet betakarítani, Kína vetésterülete sokkal nagyobb lesz, mint a szántóföldek területe. A szántóföldek fő része az ország keleti részén helyezkedik el.

hozzáállás a társadalomhoz, mint az irányítás objektumához; az állam jólétét egyenértékűvé tették az egész társadalom jólétével. Ezért, nem kevés erőt, és esetenként kegyetlenséget is alkalmaztak a stabilitás és a rend biztosításának érdekében.

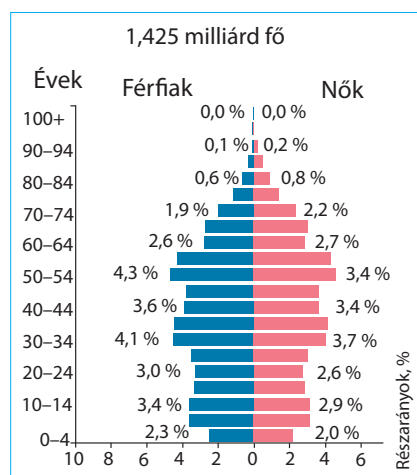
Évezredek során, egészen a XX. szá-

Kína különösen gazdag ásványi kincsekben. A szén ipari készletei a világméretű készletek 20 %-át teszik ki. Szénlelőhelyek találhatók az ország csaknem egész területén, de a legnagyobb szénmedencék északon, északnyugaton és északkeleten (*Északkeleti-medence*) helyezkednek el. Kína területének több mint harmadán található perspektivikus kőolaj- és földgázmezők. A legjobban feltárt kőolajmezők a Kínai-síkság északi részén, északkeleten és északnyugaton helyezkednek el.

Perspektivikus vidék kőolajban a kínai tengerek selfje. Az országban jelentős uránkészletek vannak, különösen nyugaton és délen. Az energetika lehetőségei jelentősen egészülnek ki a nagy vízkészletekkel. Különösen nagy vízkészletekkel rendelkeznek délnyugat folyói, amelyek a világ legmagasabb hegyvidékein erednek. A vasérc nagy készletei találhatók a tartományok többségében, többek között északkeleten, északon és délen. Különösen gazdag polimetallikus-, mangán-, ólom-, antimon-, wolfram- és higanyércet tártak fel Dél- és Délnyugat-Kína tartományaiban. Szintén vannak nagy foszforit, fluorit, azbeszt és építőanyag készletek.

NÉPESSÉG. A lakosság számát tekintve Kína a világ egyik vezető helyét foglalja el — több mint 1 milliárd 425 millió fő. Kína népességének természetes mozgására az utóbbi évtizedekben jellemző a születési és a halálozási arányok csökkenése. A lakosság természetes szaporulata évi 2 %-ig csökkent, és a jelenkorban Kína népessége évente csak 3 millió fővel növekedik. A munkaerőforrások szerkezetére jellemző a fiatalok magas aránya, amely a népesség legmobilisabb eleme. A lakosság és a munkaerőforrások csaknem fele a falvakban összpontosul.

Kína népessége egyenlőtlenül helyezkedik el. Kelet-Kínában a területe 20 %-án él az ország lakosságának több mint 65 %-a, amelynek fele a tenger mellék vidékein összpontosul. Különösen magas a népsűrűség a tenger melléki tartományokban — több mint 300 fő/km². Az ország nyugati és északnyugati vidéke kedvezőtlen természeti viszonyokkal, gyéren népesült be, ott a népsűrűség — 1–4 fő/km². Az utóbbi évtizedekben az ország gazdasági életének aktivizálódása eredményeként erősödött a munkaerők migrációja. Elsősorban, a migrációs folyamatok tervszerűen voltak irányítva a Kínai-síkság sűrűn lakott vidékeiről Kína északi, északkeleti, északnyugati és délnyugati tartományaiba, vagyis a határmenti területeket vették birtokba, ahol a nem kínai népek asszimilációját hajtották végre. Más migrációs hullámok spontán irányultak a déli és keleti tenger melléki kivételes gazdasági övezetekbe.

93. ábra. Kína lakosságának korfája (2023)

94. ábra. Sanghaj — Kína legnagyobb városa

Az urbanizáció szintje 59 %-ot tesz ki. Kína legnépesebb városai — *Sanghaj* (29 millió fő), *Csungking* (több mint 17 millió), *Peking* (21 millió), *Tienszin* és *Kanton* (14–14 millió) és mások. A világ legnagyobb megavárosai közül néhányat Kínában alakítottak ki — a *Jangce folyó deltája* (Sanghaj körüli terület), *Hongkong* — *Kanton* (beleértve Shenzhen és

Makaó területét), *Peking* — *Tienszin*. A **kínaiak** (han) alkotják a lakosság 92 %-át. Rajtuk kívül az országban több mint 80 nép él, amelyek különböző nyelvcsaládokhoz tartoznak. Az államnyelv — a **kínai** (mandarin dialektus).

A FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. A gazdasági reformok irányvonalát 1978-ban határozták meg. A földművesek a termőföldet bérbe kapták, bevezették a családi vállalkozások rendszerét. Az eredmény — jelentősen növekedett a mezőgazdasági árufeléségek termelése. Elkezdődtek a reformok az iparban is. Kiszélesedett a vállalatok önállósága, ésszerű árrendszert vezettek be, tudományos-technikai újdonságokat vezettek be. A külgazdasági tevékenységben Kína áttért a „nyitott ajtók” politikájára, vagyis az együttműködés politikájához mindegyik országgal, speciális szabad gazdasági övezeteket és nyitott gazdasági vidékeket hoztak létre. A gazdasági fellendülés ütemei abban az időben elérték a 12–18 %-ot évente.

A XX. század végén a „szocialista piacgazdaság” irányvonalára tértek át és a világpiacon való integrációra. Az állam uralkodó pozíciójának megőrzése érdekében a stratégiai ágazatokban támogatták a nem állami tulajdonformák további kiszélesítését, a feltételek könnyítését a külkereskedelemben és a tudományos-technikai fejlődés felgyorsítását. Jelenleg, a GDP volumene alapján Kína a világ vezető országai között helyezkedik el. Kína gazdasági fejlődésének célja — „átlagos jólétű társadalom” felépítése, amelyet még az ősz-kínai filozófusok tartottak az ideális társadalom modelljének, amely csak a szabadság és egyenlőség társadalmától marad el.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Kína természeti viszonyait. Kedvezően hatnak-e a lakosság életfeltételeire és a gazdaság fejlődésére?
2. Kína milyen mutatók alapján tartozik a világ élenjáróihoz?
3. Milyen tényezők határozzák meg az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban?
4. Beszéljétek a népesség elhelyezkedésének sajátosságairól Kínában. Mutassátok meg az ország legnagyobb városait a térképen.
5. Gondolkozzatok el, Kína fejlődéstörténelme hogyan mutatkozott meg az ország jelenkori gazdaságán és kultúráján.

6*. Jellemezzétek Kína lakosságának sajátosságait a korfa alapján (93. ábra).

26. §. KÍNA (folytatás)

- ♦ Emlékezz vissza, milyen ásványkincsekben gazdag Kína.

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. A kínai gazdasági fejlődés jelenlegi szintjének értékelése nem egyértelmű. Egyrészt, egy nagy állam, amely az abszolút mutatók alapján csak néhány országtól marad el. Az ország nagy lehetőséggel rendelkezik az energetikában — a világon első a tüzelőanyagok bányászata terén, első — az acél, a gabonafélék és a szövetek termelésében. Kínában fejlett az űreszközök gyártása és az atomipar, petrokémia és elektronika. Másrészt, az egy főre eső ipari és mezőgazdasági áruφέleségek termelése csak megközelíti az átlagos mutatókat a világgazdaságban.

Az utóbbi évtizedekben Kínában gyökeresen megváltozott a szektorok aránya a GDP szerkezetében: a terciér szektor részaránya — több mint 52 %, a szekunderé — 40 %, a primer szektoré — 8 %. Kína megközelítette az ipari-agrár, gazdaságilag fejlett országokat. A munka termelékenysége alapján a mezőgazdaság, összehasonlítva az iparral, jelentősen alacsonyabb mutatókkal rendelkezik. Ezen kívül, jellemző a hihetetlenül fejlett infrastruktúra és az ú. n. civil ipari termelés viszonylag alacsony technológiai szintje.

TERCIÉR SZEKTOR. A szolgáltatási tevékenységek terén Kínában a központilag irányított szocialista ország gazdaságára jellemzők maradnak: a hozzájuk tartozó funkciókat látják el a kereskedelem, a kommunális szolgáltatások és a közlekedés. Azonban, az utóbbi reformok szerint engedélyezett magánkezdeményezések is megjelentek: az utcai bazár és kereskedelem aktivitása és nyüzsgése egyszerűen lenyűgöző.

Érezhetően aktivizálódott a **pénzügyi-banki tevékenység**. Az ország külkereskedelmi bankjai kiemelkedő helyet foglalnak el a világgazdaság pénzügyi rendszerében — az első tízben foglal helyet négy kínai! Ázsia pénzügyi világvárosai Kínában — *Hongkong, Sanghaj és Peking*.

Kínában, számolva a népességszámmal és a terület méreteivel, a **közlekedés** még nem teljes mértékben elégti ki a gazdaság szükségleteit. A szállítási tevékenységek felét a **vasutak** bonyolítják le. A legfontosabb vonalakon az utasszállító vonatok sebessége eléri a 300 km/órát (ugyanakkor megmaradtak a hagyományos vasutak is alacsony sebességgel). Fontos jelentősége van az utas-szállításban a **közúti** közlekedésnek. Növekedik az elvégzett munka mennyisége a **légi** közlekedésben. Hub-repülőterek működnek *Pekingben, Sencsenben, Kantonban és Sanghajban*. A vasutak, közutak, vízi utak legnagyobb sűrűsége különösen a Kínai-síkság északi részén alakult ki, ahol a lakosság és a gazdasági objektumok nagyobb része összpontosul, valamint *Északkelet-Kínában és Szecsuánban*. A közlekedés biztosítja a kijáratot a partvidékek kikötőihez. Az ország belső vidékei közlekedési utakkal sokkal alacsonyabb szinten vannak ellátva.

SZEKUNDER SZEKTOR. Kínában erőteljes, sokágazatú ipart hoztak létre. A hagyományos ipari termelések mellett (textilgyártás, szénipar, kohászat), újabbak is kialakultak: kőolaj-feldolgozás, repülő- és űreszközök

95. ábra. Peking központi, üzleti kerülete

Az **építőipar** nagy mennyiségű munkát végez. Úgy tűnik, hogy a mai Kína — egy aktívan működő építési terület, ahol a nagyvárosokban a sokemeletes negyedek gombaként nőnek, a Nagy síkságokon a falvakat elegáns házakkal építik ki, az utakat aszfaltozzák, az öntöző rendszereket kiegészítik.

A szénalapú **energetika** továbbra is megmarad. A kőszén biztosítja az energiahordozók szükségleteinek 65%-át, a kőolaj — közel 20 %-át. A villamos-energetika kapacitása jelentősen megnőtt az utóbbi évtizedekben: a villamos-energia termelése terén a KNK a második helyet foglalja el a világon az USA mögött. A villamos-energia termelésének 66 %-a esik a HEM-ekre, a VEM-ek állítják elő a 18 %-át, a megújuló energiaforrások — a 11 %-át és az AEM-ek az 5 %-át. Kínában számos VEM-et építettek fel, amelyek a legnagyobbakhoz tartoznak a világon.

Az ország **vaskohászata** a saját vasérc-, ötvözőfém- és szénkészletekre alapozódik. Kína állítja elő a világ acéltermelésének csaknem felét.

A **gépgyártás** — Kína iparának legfontosabb ágazata. A gépgyártási üzemek a gépek és berendezések gyakorlatilag minden válfaját termelik. Létrehozták a szerszámgépek, gépkocsik, traktorok és mezőgazdasági gépek gyártását. Fejlett az elektronika. A területi szerkezet jellemzője — a nagy gépgyártási központok együttes létezése, amelyekben nagy gépgyártási üzemek (Kelet-, Észak-, Északkelet- és Dél-Kínában) és számos kisebb vállalat működik, amelyek mindegyik tartományban megtalálhatók. A jelenkorban jelentősen növekedett a déli vidékek jelentősége, ahol *Hongkong*, *Sencsen* és más partvidéki városok speciális gazdasági vidékeinek hatalmas vállalatai találhatóak. Sanghaj a gépgyártás legnagyobb központja, ahol több száz üzem működik, amelyek Kína gépgyártási termékeinek 20 %-át állítják elő. További nagy gépgyártási központok — *Peking*, *Tiencsin*, *Senjang*, *Talien*, *Csangcsun*, *Harbin*; Kína keleti részén — *Nanking*, *Xindao*. Nagy jelentőségük van azoknak a központoknak is, amelyek az ország központjától távoli vidékeken helyezkednek el — *Lojang*, *Hszian*, *Csungking*.

Az ország **vegyipara** eléggé fejlett, amely a jelentős szerves kémiára, kőolaj-feldolgozásra, alapvegyiparra és műtrágyagyártásra alapozódik. Például, Kína az első helyet foglalja el a világon a nitrogénműtrágya és a szintetikus szálak gyártása terén, a másodikat — savak és szóda gyártásában.

gyártása, elektronika). Az ipar a termékek széles választékát bocsátja ki és többnyire kielégíti az ország szükségleteit ipari árufeleségekkel. Az exportra nemcsak a tömegfogyasztási cikkek nagy mennyiségét bocsátja, hanem a gépgyártás termékeinek széles spektrumát is (az export csaknem 50 %-a).

PEIMER SEKTOR. Kína — hatalmas **mezőgazdasági** ország. Ott takarítják be a világ rizs és köles termésének harmadát, ott összpontosul a világ szarvasmarha-állományának 10 %-a és a sertésállomány több mint 40 %-a. Kínára esik a világ hústermelésének (többek között a sertés- és a baromfihús) 25 %-a. Kína — a világ egyik legnagyobb búza, kukorica, gyapot, szója, tea, dohány és selyemgubó termelője.

A mezőgazdaság ágazati szerkezetére jellemző a **növénytermesztés** jelentős túlsúlya — az össztermék értékének több mint 70 %-a. A **gabonatermesztés** adja az ország élelmiszertermelésének fő részét. Hagyományos növénykultúra — a rizs. A déli vidékek két, esetenként három rizstermést is betakarítanak egy év alatt. A búza — a második legfontosabb élelmiszernövény, amelyből a világtermelés 16 %-át termesztik. Kukoricából Kína adja a világtermelés 20 %-át. Nagy jelentősége van a kölesfélék termesztésének, különösen elterjedt a vörös- és a sárga köles — több mint 30 % (az ország északkeleti és északi részén). Az **ipari növények** között fontos helye van a gyapotnak (a világtermelés 30 %-a) és a jutának. Fontos kultúrnövény — a cukornád. A legfontosabb **olajtartalmú növények** — a szója és a földimogyoró. Kína az első helyet foglalja el a világon (megelőzve Indiát) a tea termelésében (a világtermelés 25 %-a). A **zöldségfélék** és a burgonyafélék (batáta és burgonya) termesztése biztosítja az élelmiszerellátás nagy részét. Több mint 100 különféle zöldséget termesztenek, többek között különböző káposztaféléket, retket, sárgarépát, hagymát.

Az **állattenyésztés** különböző fejlődési irányvonalakkal rendelkezik az ország keleti és nyugati vidékein. A keleti vidékeken fontos jelentősége van a sertés- és a baromfi-tenyésztésnek. Az ország nyugati és részben északkeleti vidékei — az extenzív állattenyésztés övezetei, ahol a legelők nagy területeit hasznosítják. Ott tenyésztnek juhot, kecskét, lovat, tevé, a magashegységi vidékeken — jakot.

A kínai mezőgazdaság területi szerkezetében négy övezetet különböztetnek meg. **Szántóföldi (mesterséges öntözés nélküli) földművelés és állattenyésztés övezete** — Kelet-Kína északi része. Ott összpontosul a szántóföldek fele, ahol a gabonafélék és az állattenyésztési termékek harmadát állítják elő. A **rizstermesztés, a szubtrópusi és trópusi kultúrnövények övezete** — Kelet-Kína déli része. A világ szántóföldi földművelésének legősibb vidéke, ahol Kína szántóföldjeinek 40 %-a összpontosul. Ez a vidék adja az ország gabonatermelésének 60 %-át és az állattenyésztési termékek 50 %-át. **Legeltetői szarvasmarha-tenyésztés és oázisos földművelés övezete** — Északnyugat-Kína. Megkülönböztetik még *Csinghaj* és *Tibet magashegységi övezetét* is.

96. ábra.
Teaültetvények

97. ábra.
Rizsföldek

Kína jelentős **bányaiparral** rendelkezik. A szén bányászata meghaladja a világ szénkitermelésének felét. A kitermelési lelőhelyek az ország mindegyik tartományában megtalálhatók, viszont a legtöbb — *Észak-Kínában* helyezkedik el. A kőolaj kitermelésének fő vidéke — *Északkelet-Kína* és a tengeri self.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Kína részesevé a nemzetközi külgazdasági tevékenységben növekedik. Az **exportban** előnyt élvez a gépgyártási termékek (modern technológia, elektronikai alkatrészek stb.), textil, ruhafélék, lábbelik, mezőgazdasági termékek kivitele nehézipari és magas-technológiai termékek ellenében. Kína exportál gépeket (az export közel fele), textilt (az export ötöd része), vaskohászati és színesfémeket, szenet, teát, különböző könnyűipari áruféleségeket (többek között játékokat).

Az **importban** érvényesül a gépek és berendezések, kőolaj és kőolajtermékek, berendezések az AEM-ek részére, optikai és egészségügyi berendezések, szója behozatala. Kína aktív felvásárlója a modern technológiai és tervezői projekteknek. Az ország külkereskedelmi forgalmának 20 %-a esik az USA-ra és 10 %-a *Japánra*. Más fontos partnerek — Nyugat-Európa és Ázsia országai. *Ukrajna* számára Kína a legfontosabb partnerré vált az Ázsiába irányuló exportban.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Kínában a magas gazdasági aktivitás több országos góca alakult ki. Az **északkeleti ipari góc**, ahol korábban, mint más vidékeken kezdődött el az iparosodás. A **Jangce torkolatában** alakult ki Kínában a legnagyobb gazdasági közösség. *Sanghaj* — élenjáró kikötő és ipari központ (elsősorban textilipari), amely által a Jangce medencéje kapcsolódik a világhiachoz. Ez az ipari agglomeráció vált az ország egyik legfontosabb ipari bázisává. Az ország másik ipari góca — a **Peking — Tien-csini ipari agglomeráció**. Megtörtént a gazdasági aktivitás áthelyeződése a csendes-óceáni partvidékre: gyorsan kifejlődtek a **Hongkong — Sencsen — Kanton és a Liaoning agglomerációk**. Az ország belső területein szintén megtalálhatók a gazdasági aktivitás közösségei — *Lojang, Hszian, Csungking*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek a kínai gazdaság jelenkori fejlődésének sajátosságait.
2. Milyen tevékenységválfajok fejlődnek a gazdaság tercier szektorában?
3. Melyek a kínai ipar jellegzetes vonásai?
4. Bizonyítsátok be, hogy a gépgyártás — a kínai ipar legfontosabb ágazata.
5. BeszéljeteK Kína növénytermesztésének és állattenyésztésének szakosodásáról.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Jellemezzétek Kína közlekedési válfajait:

1. csoport — vasúti; 2. csoport — tengeri; 3. csoport — légi.

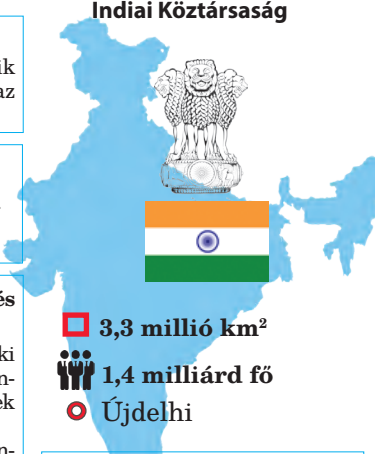

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Kína gazdasági rendszerének egyedisége.

27. §. INDIA

Indiai Köztársaság

Földrajzi fekvés
Dél-Ázsiában helyezkedik el, a Hinduszáni-félszigeten, az Indiai-óceán vizei mossák.

Gazdaság
Agráripari ország;
A GDP alapján — a világon ötödik.

Államforma
Parlamentari köztársaság.
Szövetségi államszerkezet.

Tercier szektor
IT-szolgáltatások, outsourcing, szoftverellátás.

Természeti viszonyok és erőforrások
Domborzata — többnyire síkvidéki (Hinduszáni-alföld, Dekkán-fennsík); északon — magas hegységek (Himalája, Karakorum).
Az éghajlat szubekvatoriális monszun.
Legnagyobb folyók — Gangesz, Brahmaputra.
Ásványi erőforrások: szén, vas-, mangán- és krómérc, bauxit, ritkafémek ércei, titán.

Szekunder szektor
Vaskohászat, kőolaj-feldolgozás, vegyipar, gépgyártás, textilipar, cellulóza- és papíripar.

Népesség
A világon első a népességszám alapján.
Városi lakosság — 35%.
Legnagyobb városok — Delhi, Kalkutta, Mumbai.

Primer szektor
Bányaiipar. Mezőgazdaság: növénytermesztés — rizs, búza, kukorνά, gyapot, juta, fűszerek, tea. Állattenyésztés — szarvasmarha-tenyésztés.

3,3 millió km²
1,4 milliárd fő
Újdelhi

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. India (hindi nyelven — Bharat) — a világ egyik legnagyobb országa. A *Hindukus* és a *Himalája* hegységrendszerei északon és az Indiai-óceán délen határolják el a többi világtól a *Hinduszáni-félszigetet*, amelyen az ország elhelyezkedik. Viszont kapcsolatokkal a világgal India mindig rendelkezett. Az indiai civilizáció eredete több mint 5 ezer éves. Még i. e. a III. évezredben az *Indo-Gangeszi-síkságon alakult* ki a Föld egyik legősibb földművelő civilizációja.

A hinduszáni félszigeten a gyarmati korszak a második világháború után ért véget. A függetlenség kinyilvánítása 1947-ben az ország két állam-domíniumra való felosztásához vezetett: az *Indiai Államszövetségre*, amelyhez azok a területek csatlakoztak, ahol a többség a hinduizmust követte, és *Pakisztánra* — azok a területek, ahol az iszlám terjedt el. A területi felosztás határ menti konfliktusokhoz vezetett, amelyek közül egyesek, mint például Kasmir problémája, a mai napig nem oldódott meg. Ma is maradtak megoldatlan problémái a határok kijelölésének India és Kína között. A függetlenség kikiáltása után India előtt lehetőség nyílt megvalósítani saját emberi és természeti lehetőségeit, és idővel a világ egyik vezető demokratikus államává válni. A jelenkori India — állam, amely jelentős iparral és fejlett mezőgazdasággal rendelkezik, tercier szektormmal, amely fejlődik, növelve az ország tudományos-technikai potenciálját.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK. India a trópusi és szubekvatoriális szélességeken helyezkedik el, elhatárolódva északon a Himalája falaival. A területén három, egymástól különböző régiót különböztetnek meg: a *Himalája*, a *Hinduszáni-alföld* és a *Dekkán-fennsík*. Az alföldön és a fennsíkon a világ egyik legforróbb, tipikus monszun éghajlata uralkodik, amely meghatározza a gazdasági tevékenység ritmusát és életmódot. Az éves csapadékmennyiség

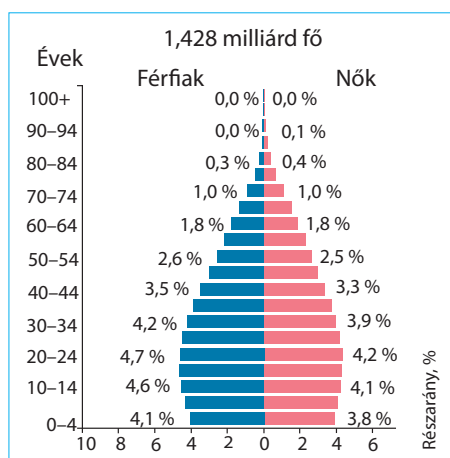
több mint 65 %-a júniusban — szeptemberben (délnyugati monszun) hullik le — ez a fő földművelési évszak, amely alatt a nedvesség- és melegkedvelő mezőgazdasági növénykultúrák széles körét termesztik.

Az **ásványi erőforrások** közül világjelentőségűek a vas-, mangán-, polimetalikus- és krómércék, a csillámpala, a bauxit, titán. Az atomenergetika fejlődéséhez az ország jelentős tórium- és uránkészletekkel rendelkezik. A tüzelőanyag erőforrásokat a szén képviseli, amelynek készletei alapján tizedik a világon és második a kitermelés terén. Azonban, az egy főre jutó energetikai erőforrásokkal való ellátottság szintje nagyon alacsony. A kőolajat a selfen termelik ki *Mumbai* közelében.

India jelentős vízerőforrásokkal rendelkezik, amelyet úgy öntözésre, mint villamos-energia termelésére használják fel.

NÉPESSÉG. A lakosság számát tekintve India megelőzte Kínát — 1 milliárd 428 millió fő. Az átlagos népsűrűség 420 fő/km²-t tesz ki, a Gangesz völgyében és a partmelléki alföldeken 1000–1500 fő/km²-re emelkedik. A hindusztániak nyelve — a **hindi**, államnyelvvé lett nyilvánítva. Indiában a közigazgatási egységek — államok, amelyeket az etnikai jellegzetességek alapján alakítottak ki, a helyi nyelvek pedig (**bengáli, telugu, marathi, tamil**) hivatalosak. Az állami kommunikáció nyelve az angol. I. e. a VI. században a Gangesz völgyében jelent meg a buddhizmus — a világ legrégebbi vallása, de később a hinduizmus egyre nagyobb teret hódított Indiában. A VIII. században az iszlám betört a térségbe. A lakosság több mint 80 %-át a hinduk alkotják, 14 %-át — muzulmánok. Vannak szikhek és keresztények is. A közösségek közötti, vallási alapú konfliktusok többnyire Észak-Indiában alakulnak ki: a muzulmánok és a hinduk között, a szikhek és a hinduk között.

Az indiaiak több mint 65 %-a él falusi környezetben, többnyire nagy falvakban. A városi lakosság részaránya mindössze 35 %. A legnagyobb városi agglomerációk Indiában — *Delhi* (több mint 33 millió fő), *Mumbai* (21 millió), *Kalkutta* (15 millió), *Bangalor* (11 millió). *Delhi* — az ország egyik legnagyobb gazdasági központja, fő kulturális közössége. A városban megkülönböztetik az Új- és az Ó-Delhit. *Új-Delhi* — városkerület Delhi határain belül, amelyet a XX. században építettek fel széles utcákkal és körutakkal. Itt helyezkednek el az állami intézmények és India fővárosa. *Ó-Delhi* — szűk utcákkal rendelkezik, a régi lakóépületek kaotikus felhalmozódásával, üzemekkel, a kultúra emlékműveivel. Ott él a főváros lakosságának — 90 %-a.

98. ábra. India népeességének korfája

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. A GDP abszolút méretei alapján India a világ első tíz országához tartozik.

Azonban, az egy főre jutó mutatók szerint — a legszegényebbek között van. Indiában vannak modern üzemek és erőművek, űr- és atomtechnika, nehéz és tudományigényes ipar, fejlett tudomány, ezért az ipari-agrár országokhoz tartozik.

A gazdaság tercier szektorára esik az ország GDP-jének 62 %-a, a szekunderé — 23 %, a primer szektorra — 15 %. A foglalkoztatottak aránya a primer szektorban (47 %) — az egyik legmagasabb a világon. India — mezőgazdasági ország; több mint 800 millió indiai, amely egyenlő Európa népességével — falusi lakosság. Sok szegény falusi számára, mint 2 ezer évvel ezelőtt, a munka eszköze továbbra is az eke és a sarló, tüzelőanyag — a trágya és a szalma, a közlekedés eszköze — az ökör vagy a bivaly, a csere formája — a barter. A helyzet a városokban nem jobb: a népesség harmada él nyomornegyedekben, amelyekben primitív kunyhók halmozódnak fel.

PRIMER SZEKTOR. A **mezőgazdaság** szerkezetében, mint máshol is Ázsia monszun területein, a **növénytermesztés** dominál. A megmunkált földek az ország felét foglalják el. A monszun éghajlatra jellemző a csapadék egyenlőtlen megoszlása területileg és az év folyamán, vannak csapadéktöbblettel rendelkező és arid területek, van csapadékos és száraz évszak. Ezért a mesterséges öntözést már ősidőktől kezdve alkalmazzák. A gátak, csatornák, kutak, szivattyúk, átmeneti tározók — az indiai tájkép megszokott jellemzői. Dominálnak a gabonafélék. A rizst mindenhol termesztik. A rizsföldek legnagyobb koncentrációja északkeleten és a partmelléki alföldeken található. Az év folyamán helyenként három termést takarítanak be. A búzát a Hindusztáni-alföld északnyugati részén termesztik. A Gangesz völgye — a világ egyik legnagyobb cukornád termesztő vidéke (a második Brazília mögött). Az is igaz, hogy a cukor egy részét kókuszdióból nyerik. Az indiaiak étkezésében nagy szerepet játszanak a babfélék, a zöldségek és a gyümölcsök, továbbá az olajtartalmú (különösen a földimogyoró és a repce) növények. India a világon második Kína után a tea termesztése és exportja terén. Fontos fogyasztási és a mezőgazdasági export termékei — a fűszerek (fekete bors, szegfűszeg, kardamom), a kávé, a dohány és a természetes gumi. A szálás növénykultúrák között fontosak a gyapot (második a világon) és a juta. Az **állattenyésztésnek** hasonló jelentősége van. A szarvasmarhaállomány (ökör, bivaly, tehén) alapján az ország az első helyet foglalja el a világon, azonban csak igavontatásra használják fel. A hindu indiaiak — vegetáriánusok, csak növényeket és tejtermékeket fogyasztanak. A hinduizmus a tehenet szent állatnak tartja.

A **bányaipar** szakosodik a szén kitermelésére (második a világon). Az alumíniumérczek készleteinek kitermelése lehetőséget teremt a saját timföldből alumíniumot gyártani. A színesfémek érceinek lelőhelyei biztosítják a réz, cink, ólom és ritkafém-koncentrátumok jelentős termelését.

SZEKUNDER SZEKTOR. Az utóbbi években India jelentős előrelépést tett meg a modern ipari, magas-technológiai termelés létrehozására. A lakosság szegénysége miatt a belső fogyasztói piac növekedése visszafogott, továbbra is vezető szerepet játszik a **kézművesség**. A kovácsok, ácsok, fazekasok, szövők olcsó kézi munkaereje főleg a belső piac szükségleteit elégíti ki. A nehézipar

Északkelet-Indiában összpontosul, ahol nagy vasérckészletek találhatóak a kőszénmedencék közelében. A termelési komplexum egyesíti a nyersanyag és a tüzelőanyag bányászatát, a villamos-energetikát, a vas- és színesfémkohászatot és a nehéz-gépgyártást. Ezt a vidéket nevezik az „*Indiai Ruhrnak*”. A **kohászat** központjai — *Dzsamsedpur, Bokaro, Bhilai*, a nehéz-gépgyártásnak — *Ráncsi*. Vezető ágazatokká váltak India **gépgyártásában** az autó- és alkatrészgyártás, a traktorgyártás, az energetikai berendezések gyártása, továbbá, az utóbbi időkben — az elektronikai termékek gyártása. A gépgyártás legnagyobb központja — *Bangalor*. Itt szerszámgépeket, repülőgépeket, fegyvereket, kommunikációs eszközöket gyártanak, valamint a város az elektronikai ipar és az űrkutatások központja is.

A több tízmillió embert foglalkoztató szövetek, ruhák, cipők gyártási volumene hagyományosan nagy. Az outsourcing alkalmazása megnyitotta az olcsó munkaerőt foglalkoztató vállalatok előtt a hozzáférést a piacokhoz az egész világon.

TERCIER SZEKTOR. Indiában ebben a szektorban foglalkoztatják a gazdaságilag aktív lakosság 30 %-át. A **kereskedelemben** és a **fogyasztói szolgáltatásokban** többnyire apró vállalatok dominálnak. Viszont a tevékenységben, amely magas szakképzettséget igényel, az országnak lehetősége van foglalkoztatni magasan képzett munkaerőt, amely folyékonyan beszél angolul, és ez lehetőséget ad hatékonyan bevezetni a modern információs technológiákat. Tehát, az indiai vállalkozók aktívan modernizálhatják az ipart és a mezőgazdaságot, a pénzügyi-banki és a külkereskedelmi tevékenységet, a tudósok pedig — kutatásokat folytathatnak az atomenergetikában, az elektronikában és a szoftvergyártásban, az űr- és orvosi kutatásokban stb. *Kalkutta* — India nagy kereskedelmi-pénzügyi központja. India világvárosai — *Mumbai* és *Új-Delhi*.

Gyorsan fejlődik a **turizmus**. India közel három tucat emlékműve szerepel az UNESCO Világörökség listáján, köztük az *Ajantai* és az *Ellorai* barlangtemplomok, az agrai Taj Mahal mauzóleum, a Mahabalipuram-i szentélyek stb.

India sűrű kommunikációs hálózattal rendelkezik, és a **közlekedés** nagy mennyiségű munkát végez. Vezető szerepet játszanak a **vasutak** (az első hely a világon az utas-szállításban és negyedik a teherszállításban). A vonatok alacsony technikai sebessége (30 — 60 km/óra) — a gazdaság fejlődésének visszatartó tényezője. A **közutak** hálózata szintén sűrű (különösen az ország keleti részében), viszont az utak többsége — földút. A szárazulati kapcsolat

99. ábra. Mumbai — világváros, India legfőbb gazdasági központja

Ázsia más régióival gyakorlatilag hiányzik. Ezért, a külkereskedelmi szállításokban stratégiaileg fontos — a **tengeri-** és a **légi közlekedés**. A legnagyobb tengeri kikötők Indiában — *Mumbai, Kalkutta, Csennai*. A legnagyobb nemzetközi repülőterek *Mumbaiban, Delhiben* és *Kalkuttában* helyezkednek el.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Az **export** legfontosabb tételei — magas-technológiájú és drágakőből készült termékek, mezőgazdasági áruféleségek. Az **import** fő tételei — kőolaj és kőolajszármazékok, arany és ezüst, gépek és berendezések. *Ukrajna* számára India — a harmadik külkereskedelmi partner Ázsiában (Kína és Törökország után). Ukrajna Indiából importál teát, magas-technológiájú termékeket, ruhaféléket, gyógyszereket; exportál — gépeket és berendezéseket, mezőgazdasági termékeket.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. India nagy területtel és jelentős természeti, etnikai és gazdasági különbségekkel rendelkezik.

A **Hindusztáni-alföld** — India legfontosabb része. Itt történt a buddhizmus és a hinduizmus kialakulása, az indiai történelem legfontosabb eseményei, innen indult el az ország elnevezése is. A meleg éghajlat, a termékeny alluviális talajok és a sok csapadék elősegítették fejlett növénytermesztés képződését és a lakosság magas sűrűségét. A városok a szent Gangesz partján a zarándokokból élnek, akik szüntelen folyamokban érkeznek ide az ország mindegyik részéből. A *Bodh-Gaja* település (Bihár állam) — az egész világ buddhistáinak szent helye. A legnagyobb városok — *Kalkutta* és *Delhi*.

A **Nyugat** — India legfejlettebb része. Még a gyarmati időkben itt keresztződtek a fontos kereskedelmi utak, virágzott a tengeri hajózás, a kikötővárosok, a kereskedelem, halmozódott a tőke. Ez a vidék — az ország legfőbb gyapottermelője. Fontos szerepet játszott a kőolajlelőhelyek megnyitása a selfen. A Nyugat — India fő ipari övezete (a gyári-üzemi szektor termelési értékének több mint egyharmada). Hagyományos ágazata — a gyapottermelés (a nemzeti termelés csaknem fele). *Mumbai* pályázik az ország legfontosabb gazdasági központjának szerepére. A tudományos intézmények között ott működik az atomkutató központ, város — a világ ismert filmiparának központja.

A **Dél** — az ültetvényes növénykultúrák fő vidéke. *Bangalor* környékét még „Szilikon fennsíknak” is nevezik. A régió — a számítástechnikai központok és az űrkutatás vidéke.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Dolgozzatok az információs forrásokkal és készítsetek egy táblázatot „India a régióban és a világban” a 135. oldalon található táblázatban megadott mutatók szerint.
2. Miben rejlenek a népesség elhelyezkedési rendszerének sajátosságai Indiában?
3. Milyen sajátosságai vannak a gazdasági fejlődésnek az országban?
4. Milyen növénykultúrák termesztésére szakosodik India növénytermesztése?
5. Nevezzétek meg a szekunder szektor termelését, amely meghatározza az ország nemzetközi szakosodását!
6. Miben rejlenek India tercier szektorának fejlődési sajátosságai?
7. A közlekedés milyen válfajai fejlődnek az országban?
8. Milyen sajátosságai vannak a gazdaság térbeli szerveződésének Indiában?

28. §. KOREAI KÖZTÁRSASÁG

Földrajzi fekvés
Kelet-Ázsiában, a Koreai-félsziget déli részén helyezkedik el.

Államformája
Államfői köztársaság.
Unitárius államigazgatás.

Természeti viszonyok és erőforrások
Az éghajlat mérsékelt, monszun. A domborzata túlnyomórészt hegyvidéki, síkságok csak a terület 25%-át foglalják el. A folyók főleg hegyvidéki folyók (amelyek a Keleti (Japán)-tengerbe torkolnak). Az erőforrások nagyon korlátozottak (iparilag fontos a mészkő és a kaolin).

Koreai Köztársaság

Népesség
A lakosságszám szerint a 12. legnagyobb Ázsiában. A városi lakosság — 82%. A legnagyobb városok Szöul és Pusan.

Gazdasága
Ipari ország. Ázsiában a 4. a GDP alapján és a 7. Ázsiában az egy főre jutó GDP alapján.

Tercier szektor
Turizmus. Pénzügyi és üzleti információs szolgáltatások.

Szekunder szektor
Elektronika, távközlési berendezések, autók, vegyszerek, tengeri hajók, acél gyártása.

Primer szektor
Mezőgazdaság: növénytermesztés — rizs, zöldség- és gyümölcsfélék; állattenyésztés — szarvasmarha-, sertés- és baromfi-tenyésztés.

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGBAN. A mai államhatárok 1945-ben alakultak ki a második világháború eredményeként, amikor a történelmileg érintetlen, hosszú ideig Japán megszállása alatt álló Korea két győztes ország — Északon a Szovjetunió, délen pedig az USA ellenőrzése alá került. A köztük lévő választóvonalat a 38. szélességi körön húzták meg, és az egykor egységes ország két része — a *Koreai Köztársaság (Dél-Korea)* és a *Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KNDK)* — közötti államhatár lett. Az 1950–1953-as véres háború után, amely a „hidegháborús” korszak első jelentősebb katonai összecsapása volt ezen országok között, a két Korea gazdasági és társadalmi-politikai fejlődési pályái végleg elváltak egymástól.

28. táblázat

A Koreai Köztársaság a régióban és a világban

Mutatók	Érték	Helye Ázsiában	Helye a világban
Területe	100,4 ezer km ²	28	107
Népesség	52 millió fő	12	29
GDP	1,7 trillió USA dollár	4	13
Egy főre jutó GDP (PPP szerint)	54 033 USA dollár	7	27
Emberi fejlettségi index (HDI)	0,929	4	19

A Koreai Köztársaság példátlan gazdasági növekedést produkált. Az 1960-as évek elején elmaradott, háború dúlta agrárgazdasággal rendelkezett, majd az 1980-as években már a magas gazdasági növekedési ráták miatt megkapta az „ázsiai tigris” nevet, az új iparosodás országává vált, a feldolgozóipar a GDP-ben több mint 30%-os részesedésével és a külföldi piacra orientált termeléssel. A gazdasági növekedés a következő évtizedekben is folytatódott. Ez a kis állam jelenleg GDP-arányosan a világ tíz legfejlettebb gazdasága között van,

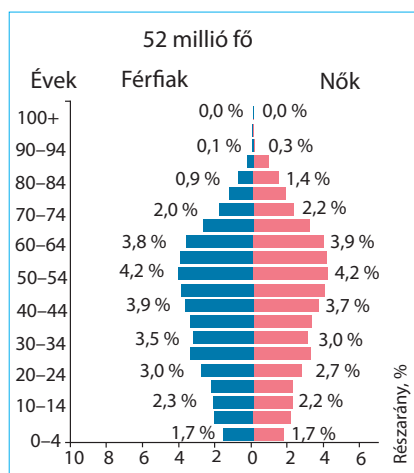
tagja a G20-nak és az OECD-nek (Organization for Economic Cooperation and Development). Az ország magabiztosan őrzi vezető pozícióját a nemzetközi munkamegosztásban csúcstechnológiai termékek gyártójaként, és folytatja nemzetközi terjeszkedését a tercier szektorban.

A GAZDASÁG FEJLŐDÉSI MODELLJE. Dél-Korea gazdasága exportorientált, posztindusztriális jellemzőkkel. Szerkezetében a vezető helyet a tercier szektor illeti meg, és a világpiacon való bejutást a másodlagos szektor high-tech termelési vállalatai és vállalkozásai kövezik ki. A dél-koreai modell ugyanakkor egy vegyes típusú (vagyis a gazdasági folyamatok irányításában az állam részvételével) piacgazdaság, magas tőkekoncentrációval. A tőkekoncentráció volt az, ami meghatározóvá vált a koreai gazdasági csoda szempontjából. Az 1950-es évektől kezdődően csebolok (chaebolok) alakultak ki az országban — olyan pénzügyi és ipari csoportok, amelyek különféle tevékenységet folytató cégeket egyesítettek a tulajdonos családjának kizárólagos irányítása és ellenőrzése alatt. Az állam támogatta ezt a gyakorlatot, és lehetővé tette a fejlett technológiák bevezetéséhez szükséges hazai befektetési tőke koncentrációját. A kereszttulajdonlás a piaci viszonyok stabilitásának megőrzését is segítette: ha a társaság egyik cége veszteséget szenvedett el, akkor a másik, jövedelmezőbbek rovására támaszkodhatott. A csebolok alapján jöttek létre olyan koreai nagyvállalatok, mint a *Samsung*, az *LG*, a *Hyundai*, a *KIA* stb.

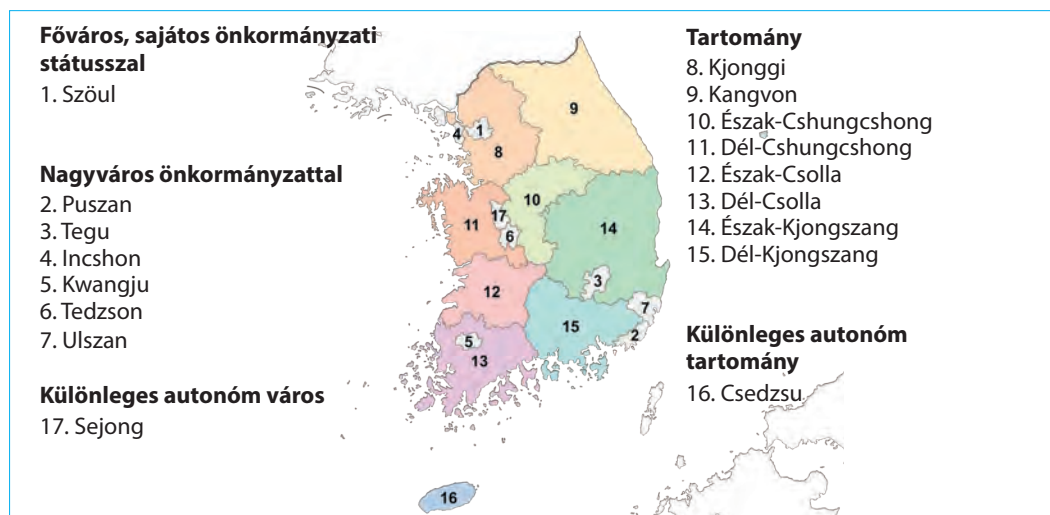
A dél-koreai gazdasági modell másik fontos aspektusa — az állami oktatáspolitikája. Az ország kormánya annak tudatában, hogy nemcsak anyagi, hanem szellemi tőkére is szükség van, aktívan támogatja a minőségi oktatást az egész lakosság számára. Az oktatási szféra kiadásai az ország GDP-jének több mint 4%-át tette ki. Az oktatás értékét a koreaiak az élet sikerének egyik prioritásaként tartják. A magas iskolai végzettség a koreai társadalomban — a társadalmi státusz, a jó munkalehetőségek, valamint a sikeres házasság garanciája.

A NÉPESSÉG ÉS A TELEPÜLÉSI RENDSZER. A Koreai Köztársaság a világ egyik kicsi, de sűrűn lakott országa — a népsűrűség 507 fő/km² (hasonlítsátok össze: Németországban — 232, Ukrajnában — 73 fő/km²). A Koreai-félsziget túlnyomórészt hegyvidéki domborzattal rendelkezik, így a lakosság a völgyekben összpontosul, ahol igen nagy a népsűrűség.

Az ország demográfiai helyzete a modernizáció és a gazdasági fejlődés következtében alapvetően megváltozott. Így a népességnövekedés az 1950-es évek végén érte el a legmagasabb értékeket — több mint 30 fő 1000 lakosra (30 ‰), és 2022-ben ez a mutató kö-

100. ábra. A Koreai Köztársaság korfája

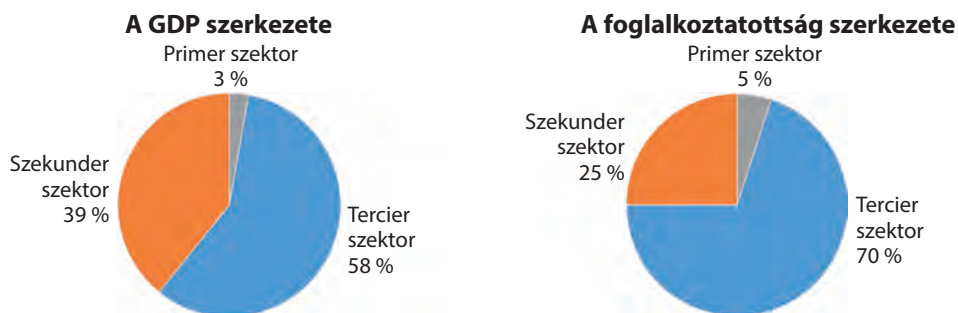

101. ábra. A Koreai Köztársaság közigazgatási-területi felosztásának térképe

rülbelül 3 %-ot ért el. Ennek megfelelően a dél-koreai lakosság korfája is drasztikus változásokon ment keresztül (100. ábra). A vidékről a városokba való áttelepüléssel, az életszínvonal és életminőség növelésével a fiatalok számára a szakmai és anyagi önmegvalósítás válik prioritássá. Ezzel együtt növekedik a szülések és a gyermeknevelés ú. n. anyagi értéke. Ezért egyre több fiatal család folyamodik a családtervezéshez, ami jelentősen csökkenti a születések számát. A korfa ugyanakkor az egészségügy fejlettségi szintjének hatását is tükrözi — az idősek relatív aránya az elmúlt évtizedekben növekedett. A Koreai Köztársaság tipikus egyetnikumú nemzet — a lakosság 96%-a **koreai**.

A magas népsűrűség és az intenzív iparosítás együttesen hozzájárult az urbanizáció növekedéséhez. A népesség magas koncentrációja úgynevezett metropolisz-városok kialakulásához vezetett, amelyek a tartományokkal azonos szintű területi közigazgatás önkormányzati elemeire váltak szét (101. ábra). Dél-Koreában 11 város van, amelyek lakossága meghaladja az 1 millió főt. Az ország legnagyobb megapolisza a főváros, *Szöul* (10 millió lakos). Az ország lakosságának fele a fővárosi régióban összpontosul. Szintén milliós nagyvárosok — *Pusan*, *Incshon*, *Tegu* stb. A jelenkori koreai városok a fejlett világ ipari központjaira jellemző tipikus látványt kölcsönöznek a legújabb sokemeletes épületekkel, fejlett közlekedési és szociális infrastruktúrával, valamint csúcstechnológiás kommunikációval. Érdekes sajátosságuk az üzletek és a műhelyek kombinációja, amelyekben a fogyasztók megrendelésére a helyszínen készülnek az áruk, ami jelzi a kis- és középvállalkozások nagy szerepét.

GAZDASÁG. A gazdaság — szinte az ország legnagyobb büszkesége. Viszonylag szerény területi erőforrásaival és ásványkincsével, valamint viszonylag kis lakosságával a Koreai Köztársaság a nominális GDP alapján a negyedik

108. ábra. A Koreai Köztársaság gazdaságának szektorális szerkezete

Ázsiában (Kína, Japán és India után), az egy főre jutó GDP tekintetében pedig az ötödik (Szingapúr, Izrael, Japán és az Egyesült Arab Emírségek után). Az iparosodás kezdete óta, a múlt század közepétől a dél-koreai gazdaság export-orientált. Ez a tendencia most is tart. A gazdaság ágazati szerkezete szerint a Koreai Köztársaság a világ fejlett ipari országai közé tartozik, amelyek a következő években a fejlődés posztindusztriális szakaszába léphetnek (102. ábra).

A gazdaság **tercier szektora a turizmusnak** és a koreai popkultúra exportjának köszönhetően felgyorsult ütemben növekszik. Az 1990-es években a koreai tévésorozatok és popzene tömeges közönséget szereztek az ázsiai országokban, majd később az egész világon. A koreai médiatermék nemzetközi népszerűsítését „koreai hullámnak” nevezték el. Ennek a jelenségnek a másodlagos hatása a turizmus robbanásszerű fejlődése volt — a koronavírus-járvány előtt a turisták száma elérte a csúcst — 17,5 milliót. Természetesen a következő években a járvány jelentős csapást mért a turizmusra, viszont a közeljövőben az ilyen típusú tevékenység fellendülésére lehet számítani. A magas tőkekoncentrációnak és az üzleti környezet intenzitásának köszönhetően szintén fejlődnek az országban a **pénzügyi, üzleti információs, biztosítási** és egyéb szolgáltatások.

A Koreai Köztársaság magas szintű fejlett gépgyártással és magas tőkekoncentrációval rendelkező csúcstechnológiák országaként fejlett **közlekedéssel** rendelkezik: kiváló minőségű autópályák és nagysebességű vasútvonalak sűrű hálózatával van ellátva. Az ország fő „légi kapuja” — a *Szöul-Incheon* repülőtér a negyedik helyen végzett a világ legjobb repülőterein rangsorában (2021).

A világ térben és időben

A koreai hullám globális jelenség

A „koreai hullám” (hallyu, K-wave) jelenségét a dél-koreai kultúra iránti növekvő érdeklődésnek nevezik, amikor a popzene (BTS, BLACKPINK zenekarok), filmek és tévésorozatok („Parasites”, „Squid Game” stb.) Ázsiában, később Európában és Amerikában kezdtek népszerűvé válni. Manapság a koreai számítógépes játékok, kozmetikumok és konyha iránti érdeklődés a hallyu-ra is kiterjed.

Világrekordok

Psy híres dél-koreai slágere, a „Gangnam Style” több mint 4,5 milliárd megtekintést kapott a YouTube-on (2022-ben).

KIA MOTORS

103. ábra. A legnagyobb koreai vállalatok logói

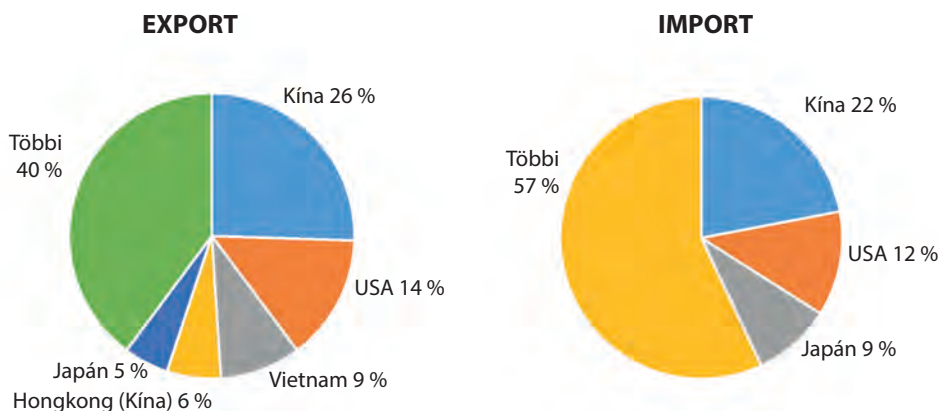
Szekunder szektor: a gépgyártás továbbra is a koreai gazdasági növekedés vezető motorja. Különösen a csúcstechnológiai rész határozza meg a Koreai Köztársaság nemzetközi szakosodását. Kulcsfontosságú az elektronika (mikrochipek és integrált áramkörök), a távközlési berendezések (különösen az okostelefonok), a háztartási gépek, a gépkocsik és a tengeri hajók gyártása. Jelenleg a mesterséges intelligencia és a robotika, a hidrogén-üzemanyagú gépkocsik és az elektromos akkumulátorok gyártása fejlődik. Fontos irányvonal a csúcstechnológiás fegyverek és katonai felszerelések gyártása, amelyet a világpiacon nagyra értékelnek. Az olajfinomítást, az acélgyártást és a kozmetikumok gyártását is fejlesztik. Összességében elmondható, hogy az ország legnagyobb ipari vállalatai: a technológia területén a *Samsung Electronics* és az *LG Electronics*; az autóiparban — a *Hyundai Motor* és *KIA Motors* stb.

A **primer szektor** másodlagos szerepet tölt be az ország gazdaságában. A bányászat fejlődési lehetőségei korlátozódnak a természeti erőforrások potenciálja által, így Dél-Korea kénytelen az import nyersanyagokra koncentrálni. Ipari jelentőségűek az országban a wolfram és grafit, a kaolin és mészkő lelőhelyek, amelyek minden vidéken elterjedtek, valamint a cementipar fejlődésének fontos erőforrásai.

A mezőgazdaság elsősorban az ország belső szükségleteit elégíti ki. A legnagyobb fejlődést a rizs-, zöldség- és gyümölcs-, tej-, sertés- és baromfitermelés produkálta. Az ország fejlett halászati ágazattal rendelkezik.

A mezőgazdaság elsősorban az ország belső szükségleteit elégíti ki. A legnagyobb fejlődést a rizs-, zöldség- és gyümölcs-, tej-, sertés- és baromfitermelés produkálta. Az ország fejlett halászati ágazattal rendelkezik.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Ebben a szférában a Koreai Köztársaság regionális és világelső. A világ tizedik legnagyobb exportőre és

104. ábra. A Koreai Köztársaság külkereskedelmi irányvonalai

nyolcadik legnagyobb importőre (2020). Az exportban a fő termékek közé tartoznak az integrált áramkörök, a gépkocsik és ezekhez való alkatrészek, a tengeri hajók és az irodai berendezések. A legnagyobb importcikkek a kőolaj, a földgáz, a kőolajtermékek és a szén. Összességében, a Koreai Köztársaság kénytelen importálni az iparhoz szükséges nyersanyagok nagy részét. A fő kereskedelmi partnerek *Kína*, az *USA*, *Vietnam* és *Japán* (104. ábra). A tercier szektorban fontos szerepet játszik a közlekedés, az üzleti és pénzügyi szolgáltatások exportja, valamint a turizmus.

A Koreai Köztársaság *Ukrajnával* fenntartott nemzetközi kapcsolataiban nagy jelentősége van a gépkocsik, háztartási gépek, elektronikai termékek, kozmetikai és gyógyászati termékek, valamint egyéb termékek behozatalának.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A Koreai Köztársaság gyors gazdasági növekedése a „Csoda a Han-folyón” nevet kapta. Az ázsiai országok közül melyikben volt megfigyelhető hasonló jelenség? Milyen tényezők járultak hozzá ezekben az országokban a „gazdasági csodákhoz”?
2. Az oktatásnak milyen szerepet szentelnek Dél-Koreában? Az oktatási szféra kiadásai a GDP 4,5%-át tették ki (2019). Hasonlítsátok össze a hasonló mutatókkal Kínában, Japánban és Ukrajnában.
3. Milyen jellemzői vannak a dél-koreai települési rendszernek? Milyen tényezők befolyásolták a szerkezetét?
4. Nevezétek meg a tercier szektor meghatározó összetevőit a Koreai Köztársaságban.
5. Milyen termelés, szolgáltatások határozzák meg az ország nemzetközi szakosodását?
6. Láttatok-e már dél-koreai termékeket Ukrajnában? A gazdaság mely szektorában termelik?

7*. Bizonyítsátok be, hogy a Koreai Köztársaság gazdasági modellje exportorientált.

GYAKORLATI MUNKA

Japán, Kína, India és a Koreai Köztársaság korfáinak elemzése

1. Elemezzétek Japán, Kína, India és a Koreai Köztársaság korfáit (93., 98., 100. ábra vagy a <https://www.populationpyramid.net/world/> honlapra hivatkozva, a világ összes országának korfája alapján).

2. Értékeljétek a munkaerőerőforrás-potenciált (elégtelen / elegendő / többlet) a megadott országokban.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A digitális technológiák jelentősége a Koreai Köztársaság gazdasági fejlődésében.

III. FEJEZET

ÓCEÁNIA

1. Téma. Ausztrália

2. Téma. Mikronézia, Melanézia, Polinézia

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** Óceánia jelenkori politikai térképéről, a szubrégióiról és az országokról, amelyek összetételének részei, más országok katonai támaszpontjainak elhelyezkedéséről, Ukrajna kapcsolatairól Óceánia országaival;
- **tudomást szereztek** Óceánia lakosságának elhelyezkedési sajátosságairól, Mikronézia, Melanézia és Polinézia országai gazdaságának fejlődéséről;
- **megtanuljátok** előkeresni és rendszerezni az információkat Óceánia országainak jellemzéséhez, megmagyarázni a nemzetközi szakosodásuk sajátosságait, megindokolni a gazdasági fejlődésük szintjét;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni az Óceánia országainak gazdasági fejlődéséhez szükséges természeti viszonyokat és erőforrásokat, összehasonlítani a mezőgazdaság szakosodását és általában Ausztrália gazdasági fejlődését Óceánia más országaival;
- **kompetenciákat szereztek** a társadalmi tudományokban, az információs-digitális és ökológiai műveltségben, a vállalkozói szellem terén, a tudatosság terén Óceánia lakosságának kulturális szférájáról.

29. §. AUSZTRÁL ÁLLAMSZÖVETSÉG

Földrajzi fekvés

Az egész Ausztrália földrészen terül el, hozzá tartozik Tasmania és számos apró sziget a Csendes- és Indiai-óceánban.

Államforma

Parlamentáris demokrácia a Nemzetközösség összetételében. Szövetségi állam.

Természeti viszonyok és erőforrások

Az éghajlat a nagy részén — száraz trópusi (keleten nedves); északon — szubekvatoriális változóan csapadékos.

Domborzatában a síkvidéki dominál; keleten — Nagy-Vízválasztó-hegység.

Folyók — Murray, Darling.

Ásványi erőforrások: szén, földgáz, bauxit, vas-, polimetalikus-, réz-, urán-, mangán érc, ezüst, arany, gyémánt.

Népesség

A népességszám alapján — 55. a világon. A városokban 86 % él. Legnagyobb városok — Sydney, Melbourne, Brisbane.

Ausztrál Államszövetség

Gazdaság

Ipari-agrár ország. Első Óceániában a GDP mutatói szerint és 12. a világon.

Tercier szektor

Tudományos és technikai szolgáltatások, pénzügyi szféra, turizmus, közlekedés.

Szekunder szektor

Vaskohászat, gépgyártás, vegyipar, élelmiszergyártás, szövetetek, ruhafélék, lábbelik gyártása.

Primer szektor

A bányaiipar — a nemzetközi szakosodás ágazata. Intenzív mezőgazdaság az állattenyésztés (juhtenyésztés) dominanciájával.

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Az *Ausztrál Államszövetség* — ország a Déli-féltekén, amelynek területe az *Ausztrália földrészre, Tasmánia-szigetre* és számos apró szigetre terjed ki a Csendes- és az Indiai-óceánban. Ausztrália — a legnagyobb területtel rendelkező ország Óceániában és hatodik a világon. Két óceánhoz van kijárata, a legközelebbi szomszédok — kivétel nélkül szigetországok. Ugyanakkor, Ausztrália jelentős távolságokra található a többi, gazdaságilag fejlett országtól.

Ausztrália — gazdag és fejlett ország, a mai gazdasága — 12. a legfejlettebb gazdaságok között. Az ország a második legmagasabb HDI-vel rendelkezik és a világ élenjáróihoz tartozik az életszínvonal, az egészségvédelem, az oktatás, a gazdasági szabadság védelme, a polgári és politikai jogok alapján. Ausztrália — a világ második leggazdagabb országa az egy felnőtt lakosra jutó értékek alapján, Svájc mögött. Tagja a „Nagy húszasnak” és a Nemzetközösségnek.

TERMÉSZETI VISZONYOK ÉS ERŐFORRÁSOK. Ausztrália — a leginkább síkvidéki és a legszárazabb földrész a bolygón. A kontinens harmadát foglalják el sivatagok és félsivatagok. Ausztrália nyugati részén

29. táblázat

Ausztrália a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Óceániában	Helye a világon
Területe	7,7 millió km ²	1	6
Népessége	26 millió fő	1	55
GDP	1,8 trillió USA dollár	1	12
Egy főre jutó GDP	69 115 USA dollár	1	18
Emberi fejlettségi index	0,946	1	10

105. ábra. A Nagy-korallzátony — Auszália természeti gyöngyszeme

a Nagy-Vízválasztó-hegységtől keletre alakultak ki, ahol a legmagasabb szintű a nedvesség. Nyugat felé haladva a növényzet szegényesebbé válik, a talajok termékenysége csökken, az erdők bozótosokra és szárazságyepi növényzetre váltanak. Ott legelők húzódnak a juhok és a szarvasmarha számára. A földrész középső vidékei perzselő félsivatagokkal és sivatagokkal vannak elfoglalva.

Ausztráliában elégtelen mennyiségű a felszíni vizek készlete. Tipikusak a creekek — patakok és folyók, amelyek időszakosan kiszáradnak. A legnagyobb folyók — a *Murray* és legnagyobb mellékága — a *Darling*, a legnagyobb tó — az *Eyre-tó*. Az óceánban, Auszália északkeleti partvidéke mentén húzódik a *Nagy-Korallzátony* — a világ leghosszabb korallzátonya.

Ausztrália gazdag **ásványi erőforrásokban**. A világ élenjáró országaihoz tartozik a bauxit (lelőhelyei főleg északon), a vasérc (északnyugat), a szén (kelet), polimetallikus-, mangán-, réz-, nikkelérc, továbbá az ezüst, az arany, a gyémánt és az uránérc készletei alapján. A közelmúltban nyitották meg a földgáz és a kőolaj jelentős készleteinek lelőhelyeit az ország közép-keleti részén és a selfen. Az előrejelzések szerint Ausztrália a világ vezető országává válhat a földgáztermelés terén.

NÉPESSÉG. Az európaiak bejöveteléig a földrészt az **ausztrál bennszülöttek** népesítették be, akik több mint 250 nyelvcsoporthoz tartoztak. Azonban, az

106. ábra. Auszália őslakosságának képviselői

található a *Nyugat-ausztráliai-fennsík*, a keleti részén — a *Nagy-Vízválasztó-hegység*; a *Kosciuszko hegycsúcs* (2228 m) — az ország legmagasabb pontja. Ausztrália területe négy földrajzi övben fekszik — a szubekvatoriálistól (északon) a mérsékeltig (Tasmania-sziget déli részén). A tájegységei változnak a különböző szélességek erdeitől a trópusi sivatagokig. A legkedvezőbb feltételek az életvitelhez és a terület gazdasági birtokbavételéhez

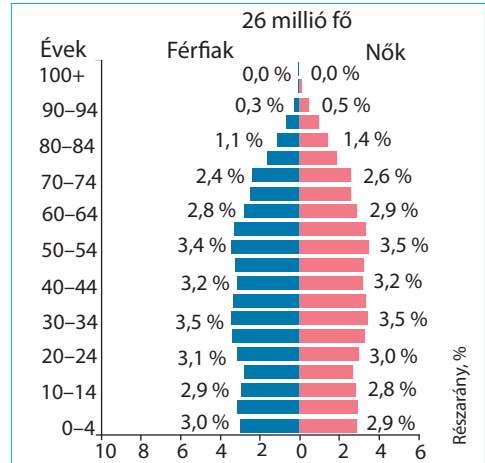
európaiak által behurcolt betegségek, a fegyveres összecsapások és a politikai asszimiláció miatt az aborigenek száma jelentősen csökkent a gyarmatosítás első 150 éve alatt, így jelenleg a népesség közel 3 %-át teszik ki. Az első európaiak közül a holland hajósok érték el Ausztrália partjait 1606-ban, viszont a gyarmatosítást Nagy-Britannia csak a XVIII. század végén kezdte el. A britek fokozatosan népesítették be az egész délkeleti partvidéket és tovább terjedtek nyugat felé. A népesség stabilan növekedett a következő

107. ábra. A „Élet a bőrdőn” emlékmű az Ausztráliába bevándorlók tiszteletére

évszázadok alatt a számos bevándorlási hullám miatt. A jelenkorban Ausztrália népessége — a bevándorlók leszármazottjai, akik többnyire Nagy-Britanniából és Írországból érkeztek. Ausztrália a tíz legnagyobb bevándorló ország közé tartozik, a bevándorlók részaránya a népességben 26 %. Az önkéntes bevándorlás Nagy-Britanniából jelentős méreteket csak az 1820-as években öltött, amikor Ausztráliában gyors fejlődésnek indult a juhtenyésztés. A bevándorlók jelentős hulláma érkezett az „aranyláz” idején, a XIX. század közepén. A legnagyobb etnikai csoportjai jelenleg **a britek és az írek, a skótok, a kínaiak, a németek, az olaszok és a görögök**. A hivatalos nyelv — az angol (a dialektus az ausztrál angol néven ismert). A legelterjedtebb vallási közösség — a keresztények (a lakosság 44 %-a). A nem keresztény hívek között a legtöbben a buddhizmus és az iszlám követői (kb. 3 %) vannak.

A népsűrűség alapján (3 fő/km²) — Ausztrália az egyik utolsó helyet foglalja el a világon. A lakosság a délkeleti partvidéken összpontosul — ott él az ország lakosságának csaknem 80 %-a. Az urbanizáció szintje nagyon magas — 86 %. A legnagyobb városok — az ország keleti és délkeleti partvidékén helyezkednek el, többek között az ország fővárosa is — *Canberra*, amelyet kifejezetten fővárosi funkciók ellátására hoztak létre. A legnagyobb városok és agglomerációik — *Sydney* (5 millió fő), *Melbourne*, *Brisbane*, *Perth*, *Adelaide*.

108. ábra. Ausztrália lakosságának korfája

109. ábra. Canberra — Ausztrália fővárosa

110. ábra. Sydney — Ausztrália gazdasági fővárosa

UKRÁN DIASZPÓRA. Az ukrán diaszpóra Ausztráliában 38 ezer főt számlál. A tömeges kivándorlás Ausztráliába a XX. században kezdődött el. A jelenkorban mindegyik ausztrál államban található ukrán közösségek, amelyeket egyesítettek az **Ausztráliai Ukrán Szervezetek Egyesületébe**. Az ukrán bevándorlók vidékei — Új-Dél-Wales, Viktória, Dél-Ausztrália államok, a legnagyobb ipari központok (*Melbourne, Sydney és Adelaide*) környéke. Ott ukrán irodalmi klubok működnek, bandura együttesek, énekkarok, táncegyüttesek, vállalkozói közösségek.

Ausztráliában kiadják a „Szabad gondolat” újságot és egy ukrán magazint, két ukrán rádióadó dolgozik, az „Első Ukrajna” tv-csatorna. Van ukrán hétvégi iskolák, amelyekben a gyerekek ukránismereti tantárgyakat tanulnak, közöttük — Ukrajna földrajzát is. Az ukránok megünneplik a történelmi dátumokat, koncerteket, színházi előadásokat, irodalmi estéket, sportversenyeket szerveznek. Viszont az „arany korszak” az ukrán közösség számára Ausztráliában a XX. század volt, a jelenlegi, ebben az országban született nemzedéknek már más érdeklődési köreik vannak.

111. ábra. Az Éhínség emlékműve az Ukrán Ortodox Központban Canberrában

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A politikai térképet felhasználva, nevezétek meg az országokat, amelyek Ausztrália legközelebbi szomszédjai. A világ milyen régióihoz tartoznak?
2. Miért áll Ausztrália az első helyen a régióban az összes mutató alapján? Milyen helye van Ausztráliának a világon?
3. Milyen államszerkezeti és államirányítási formával rendelkezik Ausztrália?
4. Ausztrália a népsűrűség szerint — a világ egyik leggyérebben lakott országa. Mi ennek az oka?
5. Mutassátok meg a térképen, hol összpontosul Ausztrália lakossága. Nevezétek meg a legnagyobb városokat.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Tudjátok meg, mikor történt meg az ukránok tömeges emigrációja Ausztráliába és miért pont Németországból; kik voltak az első ukrán származású bevándorlók; milyen szerepet játszott az Ukrajnával tartott kapcsolatokban Pavlicsko Dmitro költő ([https:// en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Australians](https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Australians)).

30. §. AUSZTRÁL ÁLLAMSZÖVETSÉG (folytatás)

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen természeti viszonyok jellemzők Ausztráliára. Közülük melyek kedveznek, és melyek kedvezőtlenek a gazdasága fejlődése szempontjából.

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. Ausztrália gazdaságának kialakulása a brit gyarmatosítás viszonyai között történt, amely meghatározta a termelés agrár- és nyersanyagorientáltságát.

Hosszú időn keresztül Ausztrália gazdasága extenzíven fejlődött. Ezt elősegítették a hatalmas térségek és a természeti erőforrások gazdagsága. A legnagyobb jelentőséggel az ország birtokbavételében, a múltban, a természetes növényzet rendelkezett: a legelők a kaszálókkal együtt az ország területének több mint 50 %-át foglalják el (a területük alapján Ausztráliának nincs párja a világon). A legeltető juhtenyésztés, a továbbiakban a szarvasmarha-tenyésztés is — az ország gazdaságának első szakosodási irányvonalai voltak. A kedvező agroklimatikus feltételek és az eléggé termékeny talajok a földrész délkeleti és délnyugati részén meghatározták a mezőgazdaság szakosodását a gabonafélékre. Az ország ipari fejlődése a felderített és könnyen kitermelhető ásványi erőforrások birtokbavételének köszönhetően indult el a partokhoz közeli vidékeken. A területek gazdasági fejlődése gyér lakossági feltételek, a különösen alacsony népsűrűség mellett ment végbe.

Ausztrália — fejlett ipari-agrár állam, piacgazdasággal és magas élet-színvonallal. A gazdasága jelentősen függ az ásványi nyersanyagok bányászataától és exportjától. Különösen gyors ütemben fejlődik a terciér szektor.

TERCIÉR SZEKTOR. Ausztrália gazdaságában a terciér szektor dominál: rá esik az ország GDP-jének 71 %-a és a foglalkoztatottak 80 %-a. **Tudományos technikai szolgáltatásokat** azok az ausztrál vállalatok nyújtanak, amelyek kapcsolatosak az információs technológiákkal. Ausztrália — vállalatok hazája, amelyek szoftvereket állítanak elő geológiai adatbázissal az ásványi kincsek kitermelésének és a bányaiipari munkálatoknak tervezésére. A bányák többsége az egész világon ausztráliai technológiákat és berendezéseket használ. Az ilyen IT-bányaiipari szolgáltatások exportja minden évben Ausztráliának milliárd dollárokat bevételez. Tudományos központok — *Canberra, Sydney, Brisbane*. Fejlett a **pénzügyi szféra**: a négy legnagyobb ausztráliai bank a világ legbiztonságosabb 50 bankjához tartozik.

A **turizmus** — fontos összetevője Ausztrália gazdaságában. Minden évben ez a szféra tölti fel több tíz milliárd USA dollárral. Különösen fejlett a belső turizmus. Ugyanakkor, a külföldi turisták milliói érkeznek megtekinteni a **Nagy-Korallzátony** csodás víz alatti világát, a titokzatos

112. ábra. Az Aranypart — világszerte ismert ausztráliai strandok

Uluru sziklát, meglátogatni a *Kakadu Nemzeti Parkot* és a világ legnagyobb *Fraser* homokszigetét a trópusi és mangrove erdőkkel. Világszerte ismert a *Sydney operaház* és a *Gold-Coast város* a film és zeneiparával, amelyet „ausztrál Hollywood”-nak is neveznek. A számos tengerparti üdülővárosban gyönyörű strandok vannak és lehetőség a surfingre. Az őslakosok kultúrája és a különleges vad természet — még egy fontos turisztikai „névjegykarttyája” az országnak.

Ausztráliának fejlett **közlekedési rendszere** van. Az ország nagyon függ a **közúti közlekedés** fejlődésétől, a terület hatalmas kiterjedése és az alacsony népsűrűség miatt. Ausztráliában az árufeleségek vasúti szállítását autóvonatokkal bonyolítják le. A távolságok, amelyeket a gépkocsik tesznek meg Ausztráliában — a leghosszabbak a világon, hosszabbak, mint az USA-ban és Kanadában. Az ausztráliai autóutak — autósztrádák is és földutak is. A legnagyobb közúti hálózattal *Viktória állam* rendelkezik. Ausztrália rendelkezik a legmagasabb autóellátottsággal a világon — mindegyik ausztrál családnak van gépkocsija. A **vasúti közlekedés** az utas-szállításra külvárosi hálózattal rendelkezik a nagy városokban (*Melbourne, Sydney, Perth, Adelaide, Brisbane*). A vasutak kiszolgálják az ország bányaiiparát, szállítva az ásványkincseket, amelyek kivitelre irányulnak Ausztrália kikötőiből. A **tengeri közlekedés** bonyolítja le a teherszállításokat. A legnagyobb kikötők — *Brisbane, Cairns, Melbourne, Sydney, Perth*. A **légi közlekedés** több mint 300 repülőteret szolgál ki, amelyek között a legjelentősebbek, a legnagyobbak közülük, amelyek személyszállítást végeznek, *Adelaide, Sydney, Melbourne*.

PRIMER SEKTOR. Ausztrália „arcukatát” a nemzetközi munkamegosztásban a bányaiipar határozza meg, amely az ország ipari össztermékének több mint 30 %-át állítja elő és az exportra szánt árufeleségek 75 %-át. Ausztrália a világ első öt országához tartozik az ásványi nyersanyagok termelése terén. A legnagyobb fejlődést a szén-, vasérc-, mangán-, arany-, nikkel és titán-, bauxit-, wolfram-, rézérc-, ón-, ólom-cink-, uránbányászatban érték el, továbbá, a bányavegyészet területén. Kitermelnek még gyémántot, drágaköveket, kőolajat, építőanyagokat, cirkóniumot és tantálat. Az ausztráliai ásványi nyersanyagokat a világ több mint 100 országába exportálják, elsősorban — Ázsia országába.

A legjelentősebb ágazat — a szénipar. A szén Ausztrália mindegyik államában bányásszák, de a legtöbbet — *Queenslandben, Új-Dél-Walesben* és *Viktóriában*. Több mint felét Kelet-Ázsiába exportálják. Az országban

a szén villamos-energia előállítására használják fel (a HEM-ek biztosítják a villamos-energiatermelés 85 %-át). A második legjelentősebb ágazat — a bauxit bányászata timföld gyártásához és az alumínium olvasztása. Ausztrália a világon a harmadik a cseppfolyósított gáz előállításának mennyiségében, és

Világrekordok

Az ausztrál „Argyle” bánya — a világ második legnagyobb gyémántbányája, ahol 2014-ben 12,6 millió karátot termeltek ki, több mint 500 millió USA dollár értékben. Ismert még azzal, hogy ott hozzák a felszínre a világ legértékesebb rózsaszín és vörös gyémántjait. A bányászat 2020-ban leállt.

prognosztizálják, hogy világelsővé emelkedhet. A bányaiipar nagy központjai — *Kalgoorlie* (aranybányászat), *Mount-Isa* és *Mount-Morgan* bányászvárosok. Az ausztrál bányaiipar magas-technológiákkal rendelkezik, az ország pedig — a világ élenjárója a szoftverek gyártásában a bányászati munkálatok biztosítására.

A **mezőgazdaság** — Ausztrália nemzetközi szakosodásának ágazata, a megtermelt termékeinek 60 %-a exportálódik. Az elsődleges áruféleségek az exportra és az országon belüli fogyasztásra — az élőmarha és borjú, a búza, tej, gyümölcsök, dió, zöldségfélék, gyapjú, árpa, baromfi, bányahús, cukor a cukornádból. Az Ausztrál Államszövetség — nagy földtulajdonok országa. Az országban az öntözéses gazdálkodás — fontos és elterjedt gyakorlat, mert jelentős területeken kevés a csapadék.

A mezőgazdaságban az **állattenyésztés** dominál. Ausztrália — világelső a juhállomány és a lenyírt gyapjú alapján. Bár juhot mindenütt tenyésztnek, az állomány harmada *Új-Dél-Walesben* összpontosul. A jelenkorban a juhtenyésztésben a hústermelő irányvonal terjedt el (bányahús termelése). Az ország északi részén terjedt el a szarvasmarha tenyésztése, amely hús- és tejtermelő irányokkal rendelkezik. A megtermelt marhahús nagyobb része exportra megy, továbbá exportálnak borjúhúst (többnyire Ázsia országaiba további hizlalásra). Fejlődik a sertésenyésztés.

A **növénytermesztés** szakosodik a gabonafélék, olajtartalmú és hüvelyes növények termesztésére, amelyeket mint élelmiszereket vagy a jószág takarmányozására használnak fel. A búza a legelterjedtebb termesztett növény. Termesztenek még árpát, cirokot, gyapotot, repcét, zabot és csillagfürtöt. A cukornádat a trópusi Ausztráliában termesztik. Az ország különböző trópusi gyümölcsöket is (narancs, banán, mangó,

113. ábra. Maunt-Isa város — a bányaiipar központja (Queensland)

114. ábra. A Super-Pita — a legnagyobb aranybánya Kalgoorlieban (Nyugat Ausztrália)

115. ábra. A juhtenyésztés Ausztrália állattenyésztésének vezető ágazata

Világrekordok

Ausztrália — világső az ökológiai mezőgazdaság szférájában, rendelkezve több mint 17 millió ha tanúsítvánnyal rendelkező termőfölddel, amely a világkészletek csaknem 32 %-a. Még 1928-ban vezették be az ökológiai szántóföldi gazdálkodást Nyugat-Ausztráliában és Viktória államban. Jelenkorban egyre elterjedtebb az egész országban. Az általános tendencia a műtrágyák szerves trágyák komposzt formájában történő lecserélése.

Nagy-Korallzátony vidékén, tengeri moszatok kitermelését és természetes gyöngy előállítását folytatják.

SZEKUNDER SZEKTOR. Ausztrália feldolgozóiparának vezető ágazatai — a vaskohászat, a gépgyártás, a vegyipar, az élelmiszeripar, a szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártása. Ausztrália ipara rendkívül egyenlőtlenül helyezkedik el: a nagyobb része, mint a lakossága, az ország keleti részén összpontosul (a legnagyobb központok — *Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide*).

A **villamos-energetika alapjait** a HEM-ek alkotják, amelyek saját szénen működnek és a villamos-energia 75 %-át állítják elő. Gyors ütemben fejlődik a megújuló forrásokon alapuló villamos-energia termelése, többnyire nap-és szélerőművekkel (mindkettő 8,5 %). A **kohászat** a saját változatos nyersanyagra támaszkodik. A vaskohászat nyersvasat olvaszt, acélt és hengereltárut termel, a színesfémkohászat — alumíniumot és más fémeket állít elő. A **gépgyártás**, a jelenkorban, szakosodik a berendezések, elektrotechnika, hajók, katamaránok, mozdonyok gyártására. Az ausztráliai autógyártás szakosodik autóbuszok, tehergépkocsik, terepjárók gyártására. A legnagyobb központok — Brisbane és Melbourne. Gyártanak még karosszériákat és autómotorokat (*Elizabeth és Port Melbourne*).

Ausztrália vegyipara a kőolaj-feldolgozás termékeire alapozódik. A termékei — festékek, vegyszerek, gumiabroncsok stb.

Az **élelmiszerek és az italok gyártása — az egyik legjelentősebb Ausztráliában.** Termelnek húst és hústermékeket, tejtermékeket, italokat, cukrot, lisztet, vaját és másokat. Az ország a világ legnagyobb marhahús termelője és második az exportjában, Brazília után. Fejlett a gyümölcs- és zöldségkonzervek gyártása, a bortermelés és a tengeri termékek feldolgozása. A közmúltig Ausztrália fejlett **szövet-, ruhaféle- és lábbeli-gyártással**

116. ábra. Az ausztrál „Tomcar” vállalat terepjárói

rendelkezett. Azonban, jelenleg az ausztrál vállalatok termékeinek többségét Ázsiában állítják elő. Az ausztráliai textilipar közismert a minőségi merinó gyapjú termeléséről, amelyet az exportra orientálnak. Az országban fejlett az **ékszerkészítés**, a **fafeldolgozó ipar**, a **cellulóz- és papírgyártás**.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Ausztrália külkereskedelme a legfőbb partnerekkel az Ázsiai-Csendes-óceáni régióban rendelkezik (*Japán, USA, Új-Zéland, Dél-Korea*), amelyekkel széles szabadkereskedelmi övezet kialakítására törekedik, továbbá az EU országaival is.

Az ausztráliai **export** több mint 60 %-át ásványi erőforrások teszik ki. Az ország — a világ legnagyobb szén, cseppfolyósított gáz, ólom, gyémánt, rutil, cink és cirkónium, vasérc exportőre, második a mennyiség alapján az urán exportjában; harmadik — az arany és az alumínium kivitelében. Az ausztráliai ásványi erőforrások fő felvásárlója — *Japán*. Ausztrália nagy exportőre a mezőgazdasági termékeknek (búza, marha- és bányahús, gyapjú). Viszont, Ausztrália gazdasága 80 %-ban függ a kőolaj és kőolajszármazékok **importjától**. Az országba behoznak gépkocsikat, ipari berendezéseket, gyógyszereket, fogyasztási cikkeket *Kínából*, az *EU-ból*, az *USA-ból*, *Japánból*, *Thaiföldről*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Magyarazzátok meg, milyen történelmi, természeti-erőforrás és szociális-gazdasági tényezők hatására alakult ki Ausztrália gazdasága.
 2. Milyen technológiai irányvonalakkal kapcsolatosak a tudományos és technikai szolgáltatások, amelyeket az ausztráliai vállalatok nyújtanak?
 3. Milyen tényezők biztosítják a turizmus fejlődését Ausztráliában?
 4. Milyen közlekedési válfajok fejlődnek Ausztráliában? Miért játszik sajátos szerepet a szállításokban a közúti közlekedés?
 5. Jellemezzétek Ausztrália bányaiiparát. Milyen ásványkincsek kitermelésében élenjáró a világon?
 6. Milyen szakosodással rendelkezik az ausztrál állattenyésztés? Hogyan mutatkozott ez meg a szekunder szektor érintett ágazatainak fejlődésén?
 7. Milyen szakosodással rendelkezik a növénytermesztés? Milyen feldolgozó ágazatoknak adott ez lehetőséget a fejlődésre?
 8. Nevezzétek meg Ausztrália feldolgozó iparának szakosodását. Milyen tényezők határozták meg a fejlődését?
-
- 9*. Fűzzetek hozzászólásokat a geográfusok kijelentéséhez: „Ausztrália gazdasága, amely valamikor a juhon utazott, átült az érces csillére”.

VÉGEZZETEK KUTATÁST (szabadon választható)

1. *Ausztrália nemzeti parkjai mint a nemzetközi turizmus objektumai.*
2. *Nyugat-Ausztrália fejlődése a növekvő globális természeti erőforrások iránti kereslet összefüggéseiben.*
3. *Canberra – az ország politikai-közigazgatási központja.*

31. §. MIKRONÉZIA, MELANÉZIA, POLINÉZIA

- ◆ Emlékezzetek vissza a kontinensek és óceánok földrajza tantárgyból, hol helyezkedik el Mikronézia, Melanézia, Polinézia.
- ◆ Milyen gazdasági tevékenységet végez Óceánia szigeteinek lakossága?

Óceánia számos sziget területét egyesíti, amelyek szétszórva helyezkednek el a Csendes-óceán felszínén. Megkülönböztetnek három történelmi-földrajzi szubrégiót — Melanéziát, Mikronéziát és Polinéziát. Közöttük mindegyik rendelkezik természeti, szociális-gazdasági és kulturális sajátosságokkal.

MELANÉZIA. Melanézia az Ausztráliától északkeletre elhelyezkedő térséget foglalja el, Új-Guinea-szigettől nyugaton a Fidzsi-szigetekig keleten, 940 ezer km² területtel. Melanézia **politikai térképén** négy független állam található — *Vanuatu*, *Pápua Új-Guinea*, *Salamon-szigetek* és a *Fidzsi-szigetek*, továbbá Franciaország tengerentúli területe — *Új-Kaledónia*. Mindegyik állam fiatal és függetlenségüket a dekolonizáció hullámain nyerték el a XX. században. A szigetek többnyire vulkanikus eredetűek, *Új-Guinea* — kontinentális. Melanézia nagyobb része az egyenlítő és a Baktérítő között helyezkedik el, ezért az éghajlat csapadékos és forró. A szigetekben a folyók sűrű hálózata található, amelyek viszont eléggé bővízők. Melanézia egyenlítői részén örökzöld trópusi esőerdők terjedtek el. Délebbre monszunerdők és szavannák találhatóak. Melanézia jobban el van látva az ásványi erőforrások készleteivel, mint Óceánia más részei. Például, *Pápua Új-Guineán* vannak arany, réz, nikkel, kobalt és molibdén, továbbá kőolaj és földgáz lelőhelyek. *Vanuaton* — arany és mangán jelentéktelen készletei, *Fidzsin* — ón, réz, cink, drágafémek, vastartalmú homokkő lelőhelyek, *Új-Kaledónián* összpontosul a világ nikkelkészleteinek 25 %-a.

A régió **népessége** — több mint 18 millió fő. Az őslakosok a negroid raszszhoz tartoznak. A többségük az ausztronéz és a pápuai nyelvcsaládok nyelvét beszéli. Kulturálisan a melanéziaiak a délkelet-ázsiai szigetek lakosaival vannak rokonságban. A demográfiai helyzet pozitív dinamikájú. A leggyorsabban a *Salamon-szigetek* és *Vanuatu* (20 %) népessége növekedik. Mindegyik ország a migráció negatív mérlegével rendelkezik, csak *Új-Kaledónián* pozitív a mechanikus szaporulat — 1,8 % fő évente. A lakosság korszerkezetében dominálnak a munkaképes korú emberek, *Vanuaton* — a gyerekkorúak 15 éves korig.

117. ábra. A Vanuatu-szigetek

Az ásványi erőforrások megléte, a kedvező agroklimatikus feltételek a mezőgazdaság számára, továbbá a hal- és más tengeri termékek készletei a környező tengerekben és óceánban lehetőséget adnak Melanézia országainak aktívan részt venni a nemzetközi munkamegosztásban. Fontos erőforrásuk a fejlődéshez — a korallzátonyokkal körülölelt festői szigetek

Melanézia országainak szociális-gazdasági mutatói

Ország	GDP (millió USA dollár)	Egy főre jutó GDP, USA dollár (VEP)	Emberi fejlettségi index
Vanuatu	1126	3315	0,614
Pápua Új Guinea	30 933	4607	0,568
Salamon-szi- getek	1631	3035	0,562
Fidzsi- szigetek	5495	15 047	0,729

rekreációs potenciálja. Ugyanakkor, a szubrégió gazdasági fejlődését visszatartja az államok kis mérete, az energetikai erőforrások korlátozottsága, a mezőgazdaság archaikus művelése és az alacsony technikai ellátottság.

A gazdaság szerkezetében dominálnak a primer és terciér szektorok, az ipar gyengén fejlett — egyes élelmiszerek, ruhafélék és lábbelik gyártása. A lakosság legfőbb foglalkoztatási szférája — a **mezőgazdaság**, és annak primitív formái. Export jelentőséggel rendelkezik a pálmaolaj és a kókuszrost termelése. Hagyományos foglalkozás — a **halászat**. Melanézia országai elég potenciállal rendelkeznek a bányaiipar fejlődéséhez. *Pápua Új-Guineán* a réz, arany és nikkel jelentéktelen kitermelése folyik. Aranyat bányásznak a *Fidzsi-* és a *Salamon-szigeteken*, a nikkel jelentős készletei és kitermelése folyik *Új-Kaledónia szigeten*. További bevételi forrás — a **hagyományos kézművesség**: szövési termékek, rituális maszkok, amulettek és dísz tárgyak készítése tengeri kagylókból — tükrözik az ősi művészeti tradíciókat és nagy keresletnek örvendenek a turisták között. A **turizmus** — a legdinamikusabb szféra. Külföldi befektetők pénzén építenek modern üdülőkomplexumokat a tengerparti nyaralás, a bűvárokodás, a vitorlázás stb. lehetőségeivel.

A legfejlettebb gazdasággal a régióban **Új-Kaledónia** rendelkezik. A nikkelre egyedi tartalékainak köszönhetően, ez a terület ötödik a világon a kitermelésében. Mint tengerentúli birtok, pénzügyi és technikai segítséget kap Franciaországtól. A régió második legfejlettebb gazdasága a **Fidzsi-szigetekhez** tartozik. Ennek az országnak gazdasága szűk szakosodással rendelkezik, a vezető bevételi forrás — a turizmus. Melanézia legnagyobb gazdasággal rendelkező országa, az abszolút értékeket véve figyelembe — **Pápua Új-Guinea**. A bányaiiparon kívül, az ország exportra termel — kávé, teát, kókuszrostot. A jelentéktelen méretű szekunder szektor foglalkozik cukor-, kaucsuk-, cement-, ruhafélék-, papír-, gyufa-, fagylalt-, húskonzervek, gyümölcslevek, bútorok és festékek gyártásával. A **Salamon-szigetek** gazdaságát a kókuszrost és pálmaolaj termelése, a halászat és a turizmus tartja fenn. Van jelentéktelen aranybányászat is. Hasonló szerkezettel rendelkezik **Vanuatu** gazdasága is. Az ország mezőgazdasága szakosodik a kókuszrost, kakaó és marhahús termelésére. Az ország fát exportál. A bevételek fontos forrásai — a halászat, a turizmus, továbbá az offshore banki tevékenység.

MIKRONÉZIA. Ez a szubrégió Melanéziától északra húzódik. Hozzá közel 2100 sziget tartozik 2,7 ezer km² összterülettel és az óceán 7,4 millió km² vízfelületével. A legnagyobb hozzá tartozó szigetcsoporthoz — *Caroline, Mariana, Marshall, Gilbert*, továbbá a *Nauru-szigetek* és *Guam*. A szigetek többsége — kisméretű, vulkanikus és korall eredetű, főleg atollok. A szubrégió

az egyenlítő és a Ráktérítő között helyezkedik el, ezért jellemző rá a magas hőmérséklet egész évben a csapadékmennyiség csökkenésével északi irányban. A leginkább száraz időszak decembertől júniusig tart. A korallszigeteken gyakorlatilag hiányzik az édesvíz. Az alacsony magasság a tengerszint fölött nem engedi meg megfelelően vastag kőzetréteg kialakulását a víz felhalmozására a patakok részére. Vízfolyásokat főleg a vulkanikus szigeteken találunk. Az ivóvíz forrása a lakott atollokon az enyhén sós víz, amelyet „lencsék” tartalmaznak — az esővíz felhalmozódása a porózusos kőzetek felső rétegében a sósabb tengervíz fölött, amely telíti az alsóbb rétegeket, továbbá a kókuszdió nedve (ú. n. kókuszvíz).

A polinéziai szigetek méhe szegény **ásványi kincsekben**. A legfőbb ásványi gazdagság — a foszforitok, amelyek az ősi korallszigeteken képződtek, ahol hosszú éveken keresztül halmozódott fel a foszforral telített madárürülék (guanó). A három ú. n. nagy foszforit szigetek — *Nauru*, *Banaba* (Kiribati Köztársaság) és *Makatea* (Francia Polinézia). A készletek nagy része már a XX. században kimerült. Mikronézia **politikai térképén** megkülönböztetnek öt független államot — *Kiribati*, *Marshall-szigetek*, *Nauru*, *Palau* és *Mikronéziai Szövetségi Államok*, továbbá az USA két területét — *Északi-Mariana-szigetek* és *Guam*. Mindegyik szuverén állam a függetlenségüket a XX. század második felében szerezte meg. Kiribati korábban Nagy-Britannia gyarmata volt, Nauru — Nagy-Britannia, Ausztrália és Új-Zéland része, míg a Marshall-szigetek, Palau és a Mikronéziai Szövetségi Államok — az USA-hoz tartoztak.

Mikronézia **népességéhez** sok etnikai közösség tartozik, sajátos mikronéziai kultúrát alkot, amely a melanéziai és a Fülöp-szigeti ötvözete. Találhatók kisebb európai és ázsiai eredetű közösségek is, amelyek ide települtek a gyarmatosítás idején. A demográfiai helyzet jelentősen eltér az országok között: a lakosság rohamosan növekedik a *Marshall-szigeteken* és *Kiribatiban* (több mint 16 %). Ellenben, Naurun és Palaun a népességszám szinte nem növekedik.

A mikronéziai államok és területek **gazdasági fejlődésének** lehetőségei eléggé korlátozottak. Az aktív felhasználásra elérhető természeti

erőforrások többnyire az óceán biológiai erőforrásai. Az államok többsége abból keres, hogy eladják az ipari halászatra a kizárólagos gazdasági övezetük vízterületein. A szigeteken a hagyományos **mezőgazdaság** egyszerű formái terjedtek el, többek között a banán, a batáta és a kókuszpálma termesztése. Egyes szigeteken házi szárnyasokat tenyésztenek. Megőrződtek a hagyományos iparágak — szövés, ékszerek és rituális

31. táblázat

Mikronézia államainak szociális-gazdasági mutatói

Ország	GDP (millió USA dollár)	Egy főre jutó GDP, USA dollár (VEP)	Emberi fejlettségi index
Kiribati	279	3522	0,628
Marshall-szigetek	284	7491	0,732
Nauru	154	12 671	0,696
Palau	263	17 491	0,797
Mikronéziai Szövetségi Államok	460	4217	0,634

tárgyak készítése stb. Mikronézia fő turisztikai attrakciója — a bűvárkodási lehetőségek és a korallzátonyok, továbbá a második világháború idején elszülyedt hajók felkeresése. A vidék közkedvelt a vitorlás hajózás sportjának kedvelői számára. A leginkább fejlett a turizmus **Palau**, ahová minden évben több ezer turista érkezik, többnyire Japánból, Tajvanról és az USA-ból. A legváltozatosabb a **Marshall-szigetek** gazdasága. Hozzá tartoznak úgy a mezőgazdaság és a kézművesség válfajai, mint a terciér szektor gazdasági tevékenységének modern válfajai és az élelmiszeripar egyes ágazatai, a ruhafélék és a lábbelik termelése. Mikronézia különösen szoros politikai és gazdasági kapcsolatokkal rendelkezik az USA-val, a szigetek gazdasági irányvonalai függenek az amerikai kormány különböző formájú segélyeitől. Ezen országok állampolgárainak jelentős része az Egyesült Államok fő területén dolgozik, és a családtagoknak átutalt pénzeszközök alakítják a helyi lakosság bevételeinek jelentős részét. A vidék legnagyobb állama — **Kiribati**, a legfejlettebb — **Palau**. A legmagasabb életszínvonallal rendelkeznek — **Guam** és az **Északi-Mariana-szigetek**.

POLINÉZIA. Óceánia ezen szubrégiója egyesíti a szigetek területeit a „Polinéziai háromszög” határain belül: *Hawaii*, *Új-Zéland* és a *Húsvét-sziget*. Polinézia szárazulati területe mindössze 26 ezer km² (Új-Zéland nélkül), viszont az óceáni területekre való kiterjedése alapján nagyobb Mikronéziától és Polinéziától. A szigetvilágok többsége — vulkanikus szigetek, amelyek körül korallzátonyok képződtek, atollcsoportokat alkotva. Kivételt képeznek *Új-Zéland* és *Norfolk* szigetei, amelyek részei az ősi vízzel ellepett szárazulatlaknak. A szigetek többsége a trópusi és az egyenlítői szélességeken helyezkedik el, ezért az éghajlat forró, csapadékos és évszakonként csapadékos. Új-Zéland nagyobb része a mérsékelt éghajlati övben fekszik.

Polinézia — a polinéziai kultúra elterjedésének területe. A legfőbb jellegzetességei — a nyelvek egysége, amelyek az ausztrónéziai nyelvcsalád polinéziai alcsoportjához tartoznak, a vallási közösségek, az életvitel és a társadalmi fejlődés hasonló vonásai. A polinéziai kultúra két altípusát különböztetik meg. **Nyugat-Polinézia** (*Tonga*, *Niue*, *Szamoá*, *Tuvalu*) népei viszonylag nagy közösségekben éltek és a család, az igazságszolgáltatás, a pénzforgalom, a kereskedelmi viszonyok stb. intézményeinek kialakult formáival rendelkeztek. **Kelet-Polinéziában** (*Cook-szigetek*, *Tahiti*, *Tuamotu*, *Marquises-szigetek*, *Hawaii*, *Húsvét-sziget*) a lakosság jobban alkalmazkodott a kis csoportokban folytatott élethez az apró atollokon, továbbá a kisebb szociális szerveződéshez. Mindegyik polinéziai nép közös művészeti hagyományokkal rendelkezik, többek között a szövésben, a faragásban, ékszerek készítésében.

Jelenleg Polinéziában négy független állam képződött: *Új-Zéland*, *Tonga*, *Szamoá*, *Tuvalu*. A *Cook-szigetek* és *Niue* — önkormányzó területek szabad közösségben Új-Zélanddal. A többi terület — függő.

A demográfiai helyzetet Polinézia országaiban pozitív dinamikával lehet jellemezni. A természetes szaporulat 5–8 %-ot tesz ki. Új-Zéland, a többi országhoz képest, jelentősen magasabb szabványokkal és várható életkorral rendelkezik. A legmagasabb népességszámmal rendelkeznek a

32. táblázat

Polinézia függő területei

Terület	Státusz
Amerikai (Kelet) Szamoa	USA területe
Húsvét-sziget	Chile tartománya (speciális terület)
Francia Polinézia	Franciaország tengerentúli területe
Hawaii	USA állam
Norfolk-sziget	Ausztrália nemkontinentális önkormányzó területe
Pitcairn-szigetek	Nagy-Britannia tengerentúli területe
Tokelau-szigetek	Új-Zéland tengerentúli területe
Wallis és Futuna	Franciaország tengerentúli közössége

33. táblázat

Polinézia államainak és önkormányzati területeinek szociális-gazdasági mutatói

Ország / terület	GDP (millió USA dollár)	Egy főre jutó GDP, USA dollár (VEP)	Emberi fejlettségi index
Niue	10	11 100	0,794
Új-Zéland	261 000	54 110	0,939
Cook-szigetek	384	15 600	0,829
Szamoa	934	6681	0,702
Tonga	500	7016	0,739
Tuvalu	62	5763	0,653

118. ábra. Új-Zéland

szubrégióban — *Új-Zéland* (5 millió fő) és *Hawaii* (1,4 millió fő). A népesség reprodukciójának jellege meghatározta az emberek magas munkaképes korú részarányát, viszont az országok és területek többségében, a termőföld és a termelési erőforrások hiánya miatt a munkaerők potenciáljának kihasználása korlátozott. Ezért, sok fiatal keres munkát a fejlett országokban, elsősorban az USA-ban, Ausztráliában és Új-Zélandon, és pénzáttalalásokkal támogatják hozzátartozóikat.

Új-Zélandon modern technológiával ellátott gazdaság alakult ki, amely szakosodik a mezőgazdaságra, amelynek termékei alkotják az újzélandi export oroszlánrészét. A külső piacokra (többnyire nagy-Britanniába, az USA-ba, Ausztráliába, Kínába és Japánba) szállítanak húst, gyapjút, tejet és tejtermékeket, gyümölcsfélét, fát és halat. A főszerepet a terciér szektor játssza, többek között a banki tevékenység, a turizmus és a lakossági szolgáltatások. Fejlettek a szekunder szektor ágazatai is, többek között az élelmiszeripar, a gépgyártás, a fafeldolgozás és a petrolkémia. Az ipar legfőbb központja és vidéke, ahol összpontosul az üzleti tevékenység — *Auckland város* és környéke. Polinézia többi országa elmaradott gazdasági fejlődéssel tűnik ki. A bevételek jelentős részét a nemzetközi pénzügyi segítség és a külföldön dolgozó polgárok átutalásai teszik ki. Egyes esetekben a jövedelem forrása — a turizmus. Viszont, a turizmus többnyire a

függő területeken (*Hawaii, Francia Polinézia, Húsvét-sziget*) fejlett. A nemzetközi munkamegosztásban való részvételük érdekes példája — az export. A Cook-szigeteken — a postai bélyegek, a Pitcairn-szigeteken — az ökológiailag legtisztább méz a világon.

ÖKOLÓGIAI PROBLÉMÁK. Óceánia országai számos ökológiai problémával rendelkeznek. Közöttük — a Világóceán szintjének emelkedése, az óceáni vizek szennyeződése hulladékokkal és a biológiai erőforrások csökkenése, az ásványi nyersanyagok kimerülése és az édesvíz hiánya.

Külön komoly problémát okoz a szigetek kihasználása katonai támaszpontok elhelyezésére a fejlett országok által. Többek között az USA számos katonai-légi és katonai-tengeri bázisokkal rendelkezik a *Guam* és a *Wake* szigeteken, valamint a *Kwajalein atollon*, Franciaország — *Tahiti* szigeten. A katonai jelenlét mindemellett negatív ökológiai következményekkel is jár. Például, a XX. század folyamán az USA, Nagy-Britannia és Franciaország Óceániában végeztek atomkísérleteket, többek között a *Marshall-szigeteken*, *Francia-Polinézián* és *Kiribatin*. Ez a sugárszennyeződésükhöz vezetett.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Óceánia gazdaság-földrajzi fekvésének sajátosságait. Értékeljétek a régió elhelyezkedésének előnyösségét.
2. Hasonlítsátok össze Melanézia, Mikronézia és Polinézia országainak természeti erőforrás-potenciálját. Hogyan mutatkozik ez meg a gazdasági fejlődésükön?
3. A gazdasági tevékenység milyen válfajai határozzák meg Melanézia, Mikronézia és Polinézia országainak szakosodását?
- 4*. Rendelkezik-e Ukrajna külgazdasági kapcsolatokkal Óceánia országaival? Milyen perspektívái vannak a fejlődésüknek?

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Elemezzétek Óceánia államainak és önkormányzati területeinek társadalmi-gazdasági mutatóit! Határozzátok meg, melyikük és milyen mutatók alapján vezet az egyes alrégiókban:

1. csoport — Melanézia (30. táblázat, 165. old.);
2. csoport — Mikronézia (31. táblázat, 166. old.);
3. csoport — Polinézia (33. táblázat a 168. old.).

VÉGEZZETEK KUTATÁST (a tanulók által választható)

1. *Új-Zéland — fejlett ország kedvező feltételekkel az üzleti tevékenység folytatásához.*
2. *Óceánia országai — az egzotikus turizmus régiója.*

IV. FEJEZET

AMERIKA

1. téma. AMERIKA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. AMERIKA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** a politikai-földrajzi és a társadalmi-földrajzi folyamatok fejlődésének különbségeiről Amerika gazdaságilag fejlett és fejlődő országaiban;
- **tudomást szereztek** a NAFTA és a MERCOSUR nemzetközi szervezetekről, az urbanizációs folyamatokról, az országok részvételének sajátosságairól a nemzetközi munkamegosztásban, Ukrajna kapcsolatairól Amerika országaival;
- **megtanuljátok** meghatározni az országok ellátottságát a természeti erőforrások válfajaival és az amerikai TNC-k szerepét a régió gazdaságában, osztályozni az országokat a gazdaság tercier szektorának fejlődési szintje alapján, értékelni az integrációs folyamatok hatását a régióban az országok gazdasági fejlődésére;
- **fejlesztitek képességeiteket** jellemezni az országok népességének sajátosságait, összehasonlítani az urbanizáció szintjeit, értékelni a természeti és történelmi tényezők hatását a szakosodásukra, következtetéseket vonni le Amerika szubrégiói gazdasága fejlődési egyenlenségeinek okairól;
- **kompetenciákat szereztek** a társadalmi tudományokban, az információs-digitális műveltségben, a polgári vállalkozói szellemben, az ökológiai műveltségben, a tudatosság terén az amerikai kultúra és népei mentalitásának szférájában.

32. §. AMERIKA SZUBRÉGIÓI ÉS AZOK POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, a természeti viszonyok (domborzat, éghajlat, felszíni vizek, természeti övezetek) milyen sajátosságaival rendelkezik Észak- és Dél-Amerika.
- ◆ Milyen utazók nevével függ össze Amerika felfedezése és területének kutatása? Miért nevezik Amerikát Újvilágnak?

A RÉGIÓ FÖLDRAJZI FEKVÉSE ÉS ÖSSZETÉTELE. Már ismert számotokra, hogy Amerikát mint világrészt két földrész alkotja — Észak- és Dél-Amerika. A Panamai-földszoros köti össze, együttesen a területük északról déli irányban az egész Nyugati-féltekén át húzódik. A világ más világrészeitől Amerikát az Atlanti-, a Csendes- és az Északi-Jeges-óceán térségei választják el. A világrészen, mint a világ társadalmi-földrajzi régiójában, több szubrégiót különböztetnek meg, amelyekhez számos ország és függő terület tartozik (34. táblázat).

POLITIKAI TÉRKÉP. Amerika országainak legfőbb politikai-földrajzi realitásai az európaiak általi felfedezése után alakultak ki. Viszont, az emberi élet már jóval Kolumbusz Kristóf hajóinak a kontinens partjainál való megjelenése előtt létezett. Az utazásai után, mint ismeretes, elkezdődött Amerika gyarmatosítása az európai országok (Spanyolország, Portugália, Nagy-Britannia, Franciaország és mások) által. Az amerikai országok felszabadulási folyamata hosszú ideig tartott — függetlenné a XIX. század elején váltak.

Ellenben, a jelenkorban Amerika politikai térképén függő területek is vannak. Például, *Aruba* — kisebb sziget a Karibi-medencében — szövetségi objektum *Hollandia* összetételében; a *Bermuda-szigetek* — *Nagy-Britannia* tengerentúli területe; az *Amerikai Virgin-szigeteket* és *Puerto Ricót* — az USA ellenőrzi; a *Francia Guyana* — Franciaország tengerentúli tartománya. A *Malvin/Falkland-szigetek*, amelyek az Atlanti-óceán déli részén fekszenek — *Nagy-Britannia* tengerentúli területe, viszont egyidejűleg Argentína is igényt tart rájuk, ezért vitaterületként tartják számon.

Az államformájuk szerint Amerika országainak többsége — köztársaság (államfői), monarchiákból (alkotmányos) jelentősen kevesebb van: *Kanada*, *Bahama-szigetek*, *Jamaica*. A területi szerkezet alapján az országok többsége — unitárius, szövetségek

34. táblázat

Amerika regionális összetétele

Szubrégió	Országok és függő területek
Észak-Amerika	USA, Kanada, Bermuda-szigetek
Latin-Amerika és a Karib-térség: Közép-Amerika	Mexikó, Panama, Guatemala, Honduras, Costa Rica, Nicaragua, Salvador
Karibi-medence	Aruba, Bahama-szigetek, Virgin-szigetek, Haiti, Dominikai Köztársaság, Kajmán-szigetek, Kuba, Puerto Rico, Jamaica és mások.
Dél-Amerika	Argentína, Bolívia, Brazília, Venezuela, Ecuador, Kolumbia, Paraguay, Peru, Suriname, Uruguay, Chile, Francia Guyana

pedig Amerika legnagyobb területtel rendelkező országai — *Kanada, USA, Mexikó, Venezuela, Brazília, Argentína, Grenada, Jamaica*.

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK. Amerika országai — résztvevői számos nemzetközi szervezetnek. Az **Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA)** — integrációs társulás, amelynek tagja Kanada, az USA és Mexikó. A résztvevője csak három, viszont nagy területtel és gazdasági potenciállal rendelkező országok, amelyek különböző gazdaság-fejlettségi szinttel rendelkeznek — fejlett és fejlődő országok. A NAFTA — a világ egyik legnagyobb regionális szabadkereskedelmi övezete (a világ exportjának 12,8 %-a, importjának 18 %-a). A megállapodás előírja az akadályok

Szómagyarázat

A **NAFTA** elnevezés — az angol North American Free Trade Agreement — Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény rövidítése.

NAFTA

Mercosur

119. ábra. Nemzetközi szervezetek emblémái

Szómagyarázat

A **Mercosur** elnevezés a spanyol — Mercado Comun del Cono Sur (a déli kúp országainak közös piaca) rövidítéséből ered (így nevezik Dél-Amerika déli részét, amelynek alakja felfordított kúpra emlékeztet).

A **Mercosur** — Dél-Amerika országainak (*Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay*) kereskedelmi szövetsége (*Venezuela* tagsága fel van függesztve). Társulási tagsággal rendelkeznek — *Chile, Bolívia, Peru, Kolumbia, Ecuador, Suriname*. Ez a szervezet Latin-Amerika területének csaknem 60 %-ára terjed ki. A szövetség célja — a szabad-kereskedelem, az áruféleségek, a valuta és az emberek mozgásának elősegítése. Idővel a MERCOSUR áttért újabb integrációs szintre — kereskedelem, vám, műszaki szabványok, adók és monetáris politika a kereskedelemben, ipari-, közlekedési-, technológiai-, energetikai- és agrárpolitika stb.

Már ismert, hogy a **NATO (Észak-atlanti Szerződés Szervezete)** — katonai-politikai szövetség Észak-Amerika és Európa országai között. A célja — kollektív biztonsági rendszer létrehozása az Észak-atlanti régióban és Nyugat-Európában. Jelenleg a NATO-nak 30 tagja van, Amerikából — az USA

és Kanada. *Kolumbia* — az első latin-amerikai ország, amely együttműködik a NATO-val. A NATO tagok katonai összkiadásai elérik a közel 60 %-át a világ összes hadi kiadásainak. Az Egyesült Államok adja a szövetség védelmi kiadásainak oroszlánrészét.

TERMÉSZETI FELTÉTELEK ÉS ERŐFORRÁSOK. Amerika hatalmas térségein különböző természeti viszonyok alakultak ki.

Észak-Amerika — Amerika legészakibb szubrégiója a szubtrópusi, mérsékelt és szubarktikus éghajlati övekben helyezkedik el. Nyugaton húzódnak a *Kordillerák*, fiatal magashegység. Déli irányban kiszélesedve alkotják a *Sziklás-hegységet* és a *Sierra Nevadát*. A hegyvonulatok között található a *Nagy-medence* és a *Death Valley (Halál-völgy)* sivatag. Észak-Amerika keleti részén emelkedik az öreg *Appalache-hegység*. A Partmenti-alföldek, amelyek az Atlanti-óceán mellett húzódnak, és a beláthatatlan *Nagy-síkságok* a belső területein jól kihasználtak. Észak-Amerikára esik a világ felszántott mezőgazdasági termőföldjeinek 17 %-a, a legelők nagy területei, és az erdők területének 30 %-a. A folyók jelentősen bővizűek. Az ásványi erőforrások alapján Észak-Amerika csak Ázsiától marad el. Feltártak szénkészleteket, amelyek a világ készleteinek 30 %-át teszik ki, kőolaj és földgázkészleteket — 25–25 % a világkészleteknek (a földgázkitermelés terén az USA az első a világon, a széntermelésben — második, a kőolaj-kitermelésben — harmadik, Kanada pedig az összes tüzelőanyagfajta kitermelése terén az első tíz országhoz tartozik). Vannak vasérc, színesfémérc, ezüst, arany (az USA és Kanada a világ első tíz országa között található), urán és más ásványkincsek nagy készletei is.

Közép-Amerika — Észak-Amerika déli részének földszorosa, amely déli irányban összeszűkül, a *Karib-tenger*, a *Mexikói-öböl* és a *Csendes-óceán* vizei mossák. A *Kordillerák* hegygerincei Észak-Amerikától Közép-Amerikáig húzódnak. A hegyközi termékeny völgyekben, a partmelléki síkságokon és a *Mexikói-felföldön* az emberek már ősidőktől kezdve foglalkoztak földműveléssel és állattenyésztéssel. Ma a szubrégió lakosságának többsége ott összpontosul. Közép-Amerika a szeizmikus aktivitás övezete. A szubrégió a trópusi szélességeken fekszik, ahol forró, trópusi éghajlat képződik. Az ásványi erőforrások alapján, a kisebb területű országo-

120. ábra. Az McKinley csúcs — Észak-Amerika legmagasabb pontja (USA)

121. ábra. A Mexikói-felföld tájképe (Mexikó)

kon kívül, kiemelkedik *Mexikó*, amely gazdag kőolaj- és földgázkészletekkel rendelkezik, a rézérc, ólom- és cinkérc, az arany, ezüst és terméskén kitermelése alapján pedig a világ első tíz országához tartozik.

A **Karib-medence** — szigetek, szigetecskék és korallzátonyok (több mint 700) az Atlanti-óceánban Észak- és Dél-Amerika között, amelyek a Karib-tenger térségében összpontosulnak. Számos sziget rendelkezik vulkanikus eredettel, egyeseket pedig korallzátonyok alkotják (*Bahama-szigetek*). Keleten tőlük található az Atlanti-óceán legmélyebb helye — a *Puerto-Ricói mélytengeri árok*. A meleg trópusi éghajlat (a levegő és a tengervíz hőmérséklete egész évben +20 ... +30 °C-t tesz ki), a korallzátonyok elterjedése, a változatos hal- és teknősfajok gazdagsága elősegíti a tengerparti turizmus fejlődését. A szubrégió negatív természeti jelensége — a szélviharok — erős trópusi ciklonok, amelyek júniustól novemberig alakulnak ki. A szigeteken trópusi erdők terjedtek el, ott pedig, ahol szárazabb az éghajlat — szavannák. A szigetek számos öble — kedvező kikötőhelyek. A Karib-tengeren keresztül a Panama-csatornáig fontos tengeri közlekedési utak húzódnak. A szigetek szegények ásványi erőforrásokban, kivételt képeznek a gazdag bauxitlőhelyek *Jamaicán*, a nikkel — *Kubában*, az arany — a *Dominikai Köztársaságban*. Kőolaj- és földgázkészletekkel rendelkezik Kuba.

Dél-Amerikában, ugyanúgy, mint Észak- és Közép-Amerikában, nyugaton emelkedik az Andok magas hegységeinek hatalmas fala, amely a Panama-földszorostól húzódik a *Horn-fokig*, a középső részen kiszélesedve magashegységi platók formájában és tovább újra szűkülve. A csendes-óceáni

partvidék és az Andok itt húzódó hegygerincei — a szeizmikus aktivitás övezete, ezért az ott fekvő országok szenvednek a földrengésektől és a tűzhányók kitörésétől. Az Andoktól keletre hatalmas alföldek helyezkednek el — *Amazonas-* és *La Plata* alföldek, továbbá a *Brazil-* és a *Gayanai-fennsíkok*. Ott hatalmas folyók medencéi találhatóak — *Amazonas*, *Orinoco*, *Paraná*. Dél-Amerika északon a trópusi övezettől délen a mérsékelt övezetig húzódik és nagyon változatos agroklíma-viszonyokkal rendelkezik. Ugyanakkor, a kevésbé kedvező egyenlítői és szubekvatoriális övezetekben található az áthatolhatatlan selvas (az *Amazonas-medence* belső területeit „zöld pokolnak” nevezik) és a *Pantanal* — a világ legnagyobb trópusi mocsaras területe.

122. ábra. A Bahama-szigetek, Karib-medence

123. ábra. Az Amazonas-medence esőerdői (Brazília)

Dél-Amerika **természeti erőforrásai** hatalmasak. Vízenenergia potenciálja a becslések szerint a globális érték 25 %-a. Ott folyik a világ legbővizűbb folyója — az *Amazonas*, ott található a világ legnagyobb vízése — az *Iguazú* és legmagasabb vízése — az *Angel* (magassága 979 m, Venezuela). A jelentős VEM-ek között az egyik legnagyobb a világon — az *Itaipu energetikai komplexum* (Brazília és Paraguay határán). Dél-Amerika fontos erőforrása — az erdők — a világ erdei erőforrásainak 30 %-a, amelyekben értékes fafajok nőnek (mahagóni, balsa, hevea, kakaófa, henna stb.). A legfontosabb ásványi erőforrások Dél-Amerikában — az ércesek: arany és ezüst (a világ készleteinek 30 %-a), réz (40 %), vas és ón (25-25 %), ólom és cink (a világkészletek 15 %-a). A minőségi vasérc nagy medencéi találhatóak Braziliában, Venezuelában, Peruban, Chilében; bauxitlelőhelyek — Venezuelában, Gayanában, Surinameban, Francia Gayanán, Braziliában. Az Andokban összpontosulnak a réz- és ónlelőhelyek — Chile (világelső), Peru (harmadik hely a világon); a cink és ólomlelőhelyek — Peru (második a világon), Bolívia, Brazília, Argentína, Chile; arany — Peru, Brazília; ezüst — Peru (első a világon), Chile (második hely). Vannak gazdag kőolaj- és földgázlelőhelyek Venezuelában, Ecuadorban, Argentínában. Kolumbia — világelső a smaragd kitermelésében. A salétrom készleteit Chilében a világkészletek 98 %-ára becsülik.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen szubrégiókat különböztetnek meg Amerikában? Mutassátok meg őket a térképen.
 2. Milyen fő tényezők szerint különböztetik meg Angol-Amerikát Latin-Amerikától? Hozzatok fel példákat az országokra, amelyek egyikhez vagy másikhoz tartoznak.
 3. Hozzatok fel példákat Amerika országai közül a köztársaságokra és a monarchiákra. Milyen közigazgatási felépítéssel rendelkeznek?
 4. Miben rejlenek a sajátosságai Amerika jelenkori politikai térképének?
 5. Milyen nemzetközi szervezeteket hoztak létre a régióban? Milyen céljai vannak a tevékenységüknek?
 6. Amerika mely szubrégiói rendelkeznek a leghidegebb, a legforróbb és a legcsapadékosabb éghajlattal?
 7. A térképet felhasználva nevezzétek meg Amerika országait, amelyek az Andok-Kordillerák ú. n. érces övezetében helyezkednek el. Milyen érces ásványokban gazdagok?
- 8*. Értékeljétek az integrációs folyamatok hatását a régió fejlődő országainak gazdasági fejlődésére.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

A térképet felhasználva, jellemezzétek az amerikai szubrégiók földrajzi fekvésének sajátosságait:

1. csoport — Észak-Amerika;	3. csoport — Karib-medence;
2. csoport — Közép-Amerika;	4. csoport — Dél-Amerika.

33. §. A NÉPESSÉG ÉS ELHELYEZKEDÉSE

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen őslakosok élnek Amerikában.
- ◆ Milyen jelenség az „agyelszívás”?

AMERIKA BENÉPESÜLÉSE. Amerika őslakosságának elődei 30–25 ezer évvel ezelőtt léptek Amerika területére az Ázsia és Észak-Amerika közötti földszoroson keresztül, amely a mai *Bering-szoros* helyén létezett. Az áttelepültek gazdaságának alapja volt a vadászat és a gyűjtögetés. Később megszületett a földművelés.

A letelepedett élet fejlődésével, az új korszak kezdetén, az ókori amerikaiak már tudtak természeteni burgonyát, babot, paprikát, gyalog- és sütőtököt, paradicsomot, dohányt, később gyapotot és kukoricát. Ők háziasították a lámát, az alpakát, a sertést, a pulykát; megtanultak szövetet készíteni és kerámiát kiégetni, elkezdtek utakat építeni, öntözőárkokat és gátakat, fejleszteni a kézművességet. Megtanulták az arany, ezüst, réz kitermelését és elsajátították a megmunkálásuk bonyolult technikáját. Nagy jelentőséget értek el a tudományos ismeretekben és a művészetben. A fő politikai-közigazgatási egységek voltak a városállamok vagy azok egyesülései.

A X–XV. századokban új politikai és kulturális központok képződtek — az **asztékok királysága** *Tenocstitlan fővárossal* (most *Mexikóváros*), az inkák állama *Cuzco* és *Machu Picchu központokkal*, a **maják állama** *Chichén Itzá* fővárossal. Lenyűgöző kulturális emlékeiket, amelyek a turisták érdeklődésének objektumai, felvették az UNESCO Világörökségének listájára. A XVI. századig a Kolumbusz előtti Amerika egyes népei birtokba vették a kontinens hatalmas térségeit és jelentős sikereket értek el a csillagászatban, a matematikában, a földrajzban, az orvostudományban, a képzőművészetben és az irodalomban. Nekik köszönhető, hogy a világ mezőgazdaságának gyakorlatába bekerült a kukorica, a burgonya, a paradicsom, a padlizsán, a bab, a kakaó, az ananász, a napraforgó, a földimogyoró, a vanília. Ők fedezték fel a kaucsukot, értettek az építészeti technikákhoz, ismerték a kovácsolás tevékenységét, a szövést és más kézművességet. A jelentős elmaradás ellenére az időbeni kulturális fejlődésben Európa és Ázsia népeitől, az indiánok sok eredménye jelentősen befolyásolta a világ kultúráját és művészetét.

124. ábra. Az El Castillo piramis Chichén Itzá-ban (Mexikó)

A XV. század végén, a nagy földrajzi felfedezések eredményeként, mint ismeretes számotokra, „felfedezték” maguknak Amerikát az európai államok. Attól kezdve a területén elkezdődtek a gyarmati hódítások, amit az őslakosság kirablása és irtása követett. Az uralkodás megerősítésének érdekében az elfoglalt földeken, a gyarmatosítók Közép- és Dél-Amerikában saját vallásukat

(többnyire a katolicizmust) és nyelvüket terjesztették. Ez a gyarmati időszak Észak-Amerikában a XVIII. század végéig tartott (az USA függetlenségének kikiáltásáig); a XIX. század folyamán kialakultak a latin-amerikai államok is. A különböző történelmi időkben az embereket különböző motivációk vezették eljutni Amerika partjaihoz. A birtokbavétel hajnalán ezek úttörők voltak: egyesek fegyverrel a kezükben az újabb földek és gazdagság megszerzésére lettek a hatalmak akaratóból küldve (*Kolumbusz, Cabot, Cortes, Pizzaro* stb.), mások — Isten Igéivel, új életet kezdeni. A következő évszázadokban a bevándorlás modellje nem sokat változott. Egyesek saját gazdagságuk növelésére érkeztek, mások — a nincstelenség leküzdésének reményében. Igaz, hozzáadódott még egy jelenség — a rabszolga-kereskedelem, mert szükség volt a jogtalan munkaerőre az Újvilág ültetvényein.

A JELENKORI NÉPESSÉG. A népesség száma Amerika összes szubrégiójában közel egy milliárd főt tesz ki. A népesség szerkezete és az elhelyezkedésük sajátosságai az utóbbi évszázadokban alakultak ki, Amerika felfedezése után. A legfőbbek a következő törvényszerűségek.

1. A népek és az országok, amelyek ebben az időben jöttek létre — a bevándorlók népei és országai. Észak-Amerikában a bevándorlók és leszármazottjaik alkotják a lakosság 95 %-át, Dél-Amerikában pedig több mint 80 %-át. Az Újvilágban a bevándorlók alkotják a demográfiai helyzetet és a nemzetek etnikai alapját.

2. A lakosság jelenkori etnikai szerkezete tükrözi a kölcsönhatások különböző válfajait az indián őslakosság, az európai gyarmatosítók, az Afrikából behozott rabok és az Ázsiából bevándoroltak között. Vagyis, Amerikában különböző rasszok népei összpontosulnak, és kialakul a nemzetek formálódásának fenoménje polietnikus szerkezettel.

3. A gyarmatosítás történelmével kapcsolatban van az angol, a spanyol és a francia nyelv eredete, amelyeken az észak- és dél-amerikaiak többsége beszél, az ő társadalmak és államaik általában tükrözik az európai hagyományokat.

4. A lakosság több mint 80 %-a — keresztény és többnyire a katolicizmust követik, amelyet a történelem folyamán erőszakosan terjesztettek a spanyol és a portugál gyarmatokon.

5. Az egész történelem folyamán Amerika benépesülésében többségben voltak a letelepedés urbanizációs formái, és a jelenkorban a városi lakosság részaránya átlagosan 80 %.

A kontinens országai és népei között történelmileg alakult ki két világ, amelyek különböznek nyelvükkel, amelyen beszélnek a lakosok, az etnikumok kialakulásában, társadalmi szerveződésükben, és végül, a kialakult társadalmak életszínvonalában. Ez a két világ — *Angol-Amerika* és *Latin-Amerika*.

ÉSZAK-AMERIKA (ANGOL-AMERIKA). A szubrégióban 378 millió ember él, ami a világ népességének 4,8 %-a. A különböző népek és rasszok keveredése az észak-amerikai nemzetek változatos etnikai összetételét hozta létre. A népesség főleg az európai (Nagy-Britannia, Skócia, Írország, Németország, Skandináv országok, Franciaország stb.) bevándorlókból állt össze. Ugyanak-

125. ábra. New York — Észak-Amerika legnagyobb városa (USA)

polgárai a demokratikus társadalmaknak. Az aktív migráció Észak-Amerikába többnyire gazdasági, ami ma is folyik — a globalizáció megnyilvánulásának egyike. Az országok kormányai üdvözik a kevésbé szakképzett munkaerő (Latin-Amerikából vagy Ázsia szegényebb régióiból) és a képzett szakemberek beáramlását a magas-technológiai ágazatok részére vagy a szolgáltatásokba. Európa és Ázsia országainak (elsősorban Indiának és Kínának) — ez az „agyelszívás” réme.

A domináló nyelvek — **az angol, a spanyol és a francia**. Ugyanakkor, az államnyelvel senki nem akadályozza más nyelvek használatát. Például, az USA-ban, ahol a hivatalos nyelv az angol, New Yorkban több millió puertoricói él (több mint Puerto Ricóban), akik spanyolul beszélnek, szabadon használva az angolt. Kanadában a hivatalos államnyelv szintén az angol, azonban *Québec tartomány* — francia, a francia nyelv széles használatával (az iskolákban, az egyetemeken, a tömeg-tájékoztatásban). A legelterjedtebb vallás a szubrégióban — a kereszténység, amelyet a lakosság több mint 75 %-a követi. Észak-Amerika országaiban kedvező feltételeket teremtettek a nemzeti kisebbségek aktív társadalmi életéhez, amelyek a diaszpórák tevékenységében nyilvánulnak meg. A diaszpórák között a legnagyobb számú és a leginkább egységes az Írországból bevándoroltak leszármazottainak közössége — több mint 40 millió fő, amely meghaladja a népességszámot magában *Írországbán*; a héber, a kínai, az ukrán közösségek.

A legsűrűbben lakott ország — az **USA**. Az urbanizáció szintje a szubrégióban magas — 83 %. A legnagyobb városok — *New York* (8,5 millió fő), *Los Angeles* (3,8 millió), *Toronto* (2,9 millió), *Chicago* (2,7 millió), *Houston* (2,3 millió fő). A városok közelsége egymáshoz az USA és Kanada határán, az USA és Mexikó határán a nemzetközi megapoliszok képződéséhez vezetett (*Detroit — Windsor*, *San Diego — Tijuana*, a *Nagy-tavak megarégió*).

KÖZÉP-AMERIKA. A szubrégió népességszáma 184 millió fő, amelynek többsége *Mexikóban* él (130 millió). Közép-Amerika etnikailag nem egyenmű, különböző országokban különböző csoportok dominálnak. Például, a meszticek nagyobb része a lakosság szerkezetében — *Salvadorban* és *Hondurasban* (80 %); az európaiak — *Costa Ricában* (több mint 70 %), *Belizeben* és *Hondurasban* viszont csak 5-5 %. Az indiánok legmagasabb aránya —

kor az USA lakosságának körülbelül 20 %-a és a *kanadai* lakosság 16 %-a más fajok képviselője. Az USA-ban a legnagyobb faji kisebbséget az afrikai származású lakosok alkotják (majdnem 14 %), *Kanadában* — ázsiaiak (több mint 11 %). Ázsiát indiai, kínai és japán, továbbá a muzulmán országok bevándorló képviselik és mások. A szubrégió őslakosai — különböző indián törzsek leszármazottai, eszkimók és inuitok — jelenleg egyenjogú

Guatemalában él (több mint 38 %), míg *Salvadorban* mindössze 1 %. A legtöbb afrikai (32 %) Belizeben összpontosul. A bevándorlás szintén ide vonzotta az arabokat, a zsidókat és a kínaiakat. A hivatalos nyelv az országok többségében — a spanyol.

Az urbanizáció magas mutatóival rendelkeznek *Mexikó* és *Panama* — több mint 80 %. Ugyanakkor, amikor a legtöbb megapolisz az USA-ban található, *Mexikóban* képződött Amerika legnagyobb fővárosi agglomerációja — *Nagy Mexikóváros*, 22 millió lakossal. A népességszám jelentős növekedése figyelhető meg Mexikó és az USA határai közelében, transznacionális közösségeket alkotva erős gazdasági és demográfiai kölcsönhatást fejtve ki. Például, *San Diego* (USA) és *Tijuana* (Mexikó), ahol a népességszám meghaladta az 5 millió főt — a legnagyobb határmelléki agglomeráció, államhatárral elválasztva. Tijuana fogadja be a bevándorlókat egész Latin-Amerikából, Európa és Ázsia részeiből. A lakosság koncentrációja Mexikó északi részén szorosan összefügg a szabad kereskedelemről kötött egyezmény (NAFTA) gazdasági hatásával.

A KARIB-TENGER MEDENCÉJE. A régió lakosságának karibi közösségei — 44,5 millió fő, jelentősen különböznek a többitől a méretekkel és a kultúrával ebben a régióban. A szigetországok többsége kevesebb, mint egy millió lakossággal rendelkezik. A Karib-medence népessége — ugyanúgy soknemzetiségű keverék az indián törzsek leszármazottaiból, nyugat-afrikai rabokból, ázsiai bérmunkásokból. Később hozzájuk adódtak a bevándorlók Európából (*Nagy-Britanniából*, *Olaszországból*, *Franciaországból*, *Spanyolországból*, *Hollandiából*). Jelenleg az indiánok alkotják a többséget *Trinidadban* és *Tobagóban*, az afrikaiak — *Jamaicán* és *Haitin* (több mint 90 %), az európaiak *Kubában* (több mint 60 %). A kevert rasszok képviselői (kreol-mulattok, meszticek) nagy számban élnek a *Dominikai Köztársaság-*

126. ábra. Mexikóváros — Amerika legnagyobb fővárosi agglomerációja (Mexikó)

127. ábra. A sűrűn lakott Tijuana Mexikó határán (jobbra) és az USA — a nemzetközi határ része, amelyen a leggyakrabban kelnek át (évente közel 250 millió átkelő)

128. ábra. Havanna — a Karib-medence legnagyobb városa (Kuba)

129. ábra. Indián nő gyerekkel (Peru)

ban. A Karibi-medence lakossága többnyire a spanyol, az angol (*Jamaica*), a francia (*Haiti*), a holland és a haiti nyelveket beszéli.

A szubrégió legnagyobb városai — *Havana* — Kuba fővárosa és *Santo Domingo* — a *Dominikai Köztársaság* fővárosa.

DÉL-AMERIKA. Amerika ebben a szubrégiójában él a legtöbb népesség — 434 millió fő. A legsűrűbben lakott ország — *Brazília*, amelyben összpontosul Dél-Amerika népességének több mint fele. Utána következnek *Kolumbia*, *Argentína*, *Venezuela*, *Peru*. A lakosság a nyugati és a keleti partvidék közelében összpontosul, ellenben a belső vidékek és a legdélibb területek — gyéren lakottak.

Az etnikai összetétel, mint Amerikában mindenhol, nagyon színes. Az Európából bevándoroltak mindenhol élnek, viszont a legnagyobb az arányuk *Argentínában* (97 %), *Chilében* és *Uruguayban* (88–88 %). A belső területeken a jelenkorban is többségben vannak az indián népek, amelyek száma eléri a 40 millió főt. Az afro-amerikaiak részaránya nagy *Brazília* népességében. A spanyolok és portugálok leszármazottainak többségét, akik már Amerikában születtek, kreoloknak nevezik. „Kreol” országok — *Argentína*, *Uruguay* és *Chile*. A későbbiekben ehhez a csoporthoz szintén besorolták az olaszok, németek, szlávok és más európaiak leszármazottjait is. *Brazíliában* a hivatalos államnyelv — a portugál, csaknem mindegyik többi országban — a spanyol. Dél-Amerikában kifejezetten spanyol-portugál terület képződött, amelynek határai között probléma nélkül illeszkedtek be az újlatin nyelveket beszélő bevándorlók. Dél-Amerikában él több mint 400 ezer ukrán származású ember, a legtöbb — *Argentínában* (250 ezer) és *Brazíliában*.

Dél-Amerika országai magas urbanizációs szinttel rendelkeznek — több mint 80 %. A legnagyobb városi agglomerációk — *Sao Paulo* (22,4 millió fő) és *Rio de Janeiro* (több mint 13,6 millió) *Brazíliában*, *Buenos Aires* (csaknem 15,3 millió) *Argentínában*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Soroljátok fel a fő törvényszerűségeket, amelyek nyomon követhetők az amerikai lakosság szerkezetének és megoszlásának alakulásában.
 2. Mivel magyarázható az amerikai népesség etnikai összetételének sokszínűsége?
 3. Hasonlítsátok össze Észak-Amerika és Közép-Amerika urbanizációs szintjeit.
 4. Miben rejlenek a sajátosságok Dél-Amerika népességének elhelyezkedésében?
 5. Milyen nyelveken beszél Dél-Amerika lakossága? Miért sorolják ezt a szubrégiót Latin-Amerikához?
-
- 6*. Értékeljétek a Kolumbusz-előtti Amerika őslakosságának fejlődési szintjét. Hasonlítsátok össze a Kelet civilizációjának fejlődésével.

34. §. A GAZDASÁG SAJÁTOSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen fejlettségi szintű országokhoz tartoznak Amerika országai.

A RÉGIÓ GAZDASÁGÁNAK ALAKULÁSA. Amerika — a világ régiója, amelynek mai országai és népei az európaiak általi felfedezése és gyarmatosítása után képződtek. Az aktív benépesülés és birtokbavétel korszakában Amerika a nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek bázisa volt az európai országok számára. A függetlenség kiharcolása után Észak- és Dél-Amerika országaiban teljes mértékben fejlett gazdaság alakult ki. A szubrégiók különböző szintű fejlettséggel rendelkeznek: az élenjárók — Angol-Amerika gazdaságilag fejlett országai, amelyek a „centrumországok” csoportjához tartoznak, Latin-Amerika országai átlagos gazdasági mutatókkal rendelkeznek, ami jellemző a „félperiféria” vagy a „periféria” országaira.

Amerika gazdasága az európaiától elvben eltérő feltételek között alakult ki. A régió mindegyik országa — valamikori gyarmatok, amelyek a metropol-országok szociális-gazdasági mintájának „importja” eredményeként képződtek. Idővel a gazdasági, szociális és politikai szerveződés saját modellje alakult ki. Például, **Közép- és Dél-Amerika**, valamint a **Karibi-medence** gyarmatait a katolikus Európa déli részéből (ahol jelentősen hosszabb ideig maradt fenn a feudális rendszer) bevándorlók hozták létre, a gazdasági fejlődésben támaszkodtak az ültetvényes gazdálkodás monopol, neofeudális modelljeire. A nagy földbirtokosok viszonylag kis csoportja létezett, valamint a földbirtok nélküli kreol-parasztok és az Afrikából behozott rabok domináns csoportja. A mezőgazdasági áruféleségek többségét (cukornád, dohány, gyapot stb.) a külföldi piacokra szállították, többnyire Európába, viszont a belső piac korlátozott volt.

Az első gyarmatokat **Észak-Amerikában** a protestáns közösségek hozták létre, akik önállóan akarták megszervezni saját életüket szociális szintek, vallások és más akadályok nélkül, amelyek jellemzők voltak az Óvilágban. A környezetükben elterjedtek az apró földbirtokok, az egyenlő szociális lehetőségek, törekvések a politikai önszerveződésre az „alulról felfelé” elv alapján. Ennek megfelelően, nagyobb jelentőségük volt az apró és közepes földbirtokosoknak, az anyagilag független vállalkozóknak. Ezért a monopóliumok nem rendelkeztek ott a társadalom teljes körű ellenőrzésével. Sokkal erősebb belső piac jött létre, a tőke és a privát kezdeményezések pedig elősegítették Észak-Amerika gyors iparosodását az országok függetlenségének kinyilvánítása után.

Így alakult ki Amerika felosztása tőkés iparira északon és neofeudális gazdaságilag konzervatív ültetvényesre délen. Minimális állami beavatkozással a gazdaságba, az USA-ban elkezdtek nagy kereskedelmi, később ipari vállalatok fejlődni, amelyek a fő motorjaivá váltak a tőkefelhalmozásának,

35. táblázat

Amerika országainak szociális-gazdasági mutatói (2023)*

Ország	GDP millió USA dollár	Egy főre jutó GDP (VEP), USA dollár
FEJLETT ORSZÁG („Nagy hetes”)		
USA	27 360 935	81 695
Kanada	2 140 086	61 582
FEJLŐDŐ ORSZÁGOK		
Magas jövedelmi szinttel		
Brazília	2 173 666	20 584
Mexikó	1 788 887	25 602
Argentína	640 591	29 363
Kolumbia	363 540	21 548
Chile	335 533	33 285
Peru	267 603	16 717
Dominikai Köztársaság	121 444	25 611
Ecuador	118 845	15 870
Puerto Rico	117 902	47 700
Panama	83 382	39 695
Uruguay	77 241	34 062
Paraguay	42 956	17 466
Guyana	16 786	55 263
Bahama-szigetek	14 339	35 555
Suriname	3 782	21 047
Közepesen magas jövedelmi szinttel		
Kuba	147 193	12 300
Venezuela	102 328	8 486
Bolívia	45 850	10 727
Honduras	34 401	7 211
Salvador	34 016	12 542
Jamaica	19 423	11 475
Nicaragua	17 829	8 044
Közepesen magas jövedelmi szinttel		
Haiti	19 851	3 256

* A Világbank adatai alapján.

erősödik a jelentőségük mint a gazdasági élet „agyközpontjai”. Ugyanakkor a latin-amerikai országokban iparosodás folyik; a szakosodás kiszélesedése a nemzetközi termelési együttműködés miatt; folyik az áttérés a befektetési tőkére Európából.

TERCIER SZEKTOR. Ennek az ágazatnak a fejlesztése a legfontosabb irány a régió legtöbb országa számára. A részaránya a GDP szerkezetében — közel 60 %, viszont a szakosodása Amerika különböző országaiban

a munkahelyek teremtésének és a lobbizásnak a kormány gazdasági politikája mellett. A vállalatok fokozatosan elkezdtek keresni a felesleges tőke befektetési lehetőségeit az ország határain túl. A XX. század elején az USA TNC-i a nemzetgazdaság kialakulásának és a nemzetközi munkamegosztásnak fő hajtóerejévé váltak Amerikában. A jelentős egyensúlyhiány Észak- és Latin-Amerika fejlődésben elősegítette a központ-periféria modell létrejöttét, ahol az USA vált a tőkekoncentráció magjává és a növekedés motorjává, a latin-amerikai országok pedig — a nyersanyagok forrásává, később az olcsó munkaerőké is.

A jelenkorban Amerika országai jelentősen különböznek egymástól úgy a saját gazdasági fejlődésük általános szintje alapján, mint a gazdaság szerkezete és a nemzetközi szakosodása alapján is. Észak-Amerika országai (USA és Kanada) a gazdaságilag fejlett típushoz tartoznak és részei a „Nagy hetesnek” a világ fejlett gazdaságai között. Közép- és Dél-Amerika, valamint a Karibi-medence országai — fejlődő országok, a jövedelem különböző szintjeivel (35. táblázat).

Az utóbbi időben Amerikában a nemzetközi munkamegosztás jellegének fokozatos váltása megy végbe. Fokozatosan csökken az USA és Kanada szerepe mint ipari élenjáróké és

Amerika élenjáró országai a turisztikai látogatások mennyisége alapján (2019)

Helye	Ország	Látogatások száma, millió fő
1	USA	79,3
2	Mexikó	45,0
3	Kanada	22,1
4	Brazília	6,4
5	Dominikai Köztársaság	6,4

jelentősen eltér. Így, már több mint száz éve a befektetések, a **pénzügyi és üzleti szolgáltatások** vezető regionális és világgözpontja — az *USA*; a vállalatai biztosították a transz-regionális közlekedési összeköttetést, fejlesztették az energetikai és telekommunikációs infrastruktúrát. A legnagyobb TNC-k ranglistáján a világon az első tizen négy az *USA*-ban található — *Walmart*, *Amazon*, *Apple*, *ExxonMobil* (2023). Az *USA*-val ellentétben, *Kanada* jelentősen szerényebb szerepet játszik a nemzetközi tőkepiacon. Ugyanakkor, *Kanada* ismert az üzleti szolgáltatásnyújtások magas színvonaláról és az üzleti élet vezetésének komfortos feltételeiről.

Gyors ütemben fejlődik a **vendéglátó-ipari szféra** és **turizmus**. Számos ország turisztikai célpontja a szubrégió (36. táblázat). A fő turisztikai erőforrásaik — az óceáni partvidék strandjai (*Mexikó*, *Brazília*), a Karibi-medence szigeteinek sajátos természetvilága és üdülői (*Dominikai Köztársaság*, *Kuba*, *Bahama-szigetek*), a történelmi-kulturális örökség, többek között az őslakosságé is (*Mexikó*, *Chile*, *Peru*). Kaland típusú turizmus — a kirándulások az Amazonas-medence távoli vidékeire, az Andok magashegységi tájaira stb. Világszerte közkeveltséget szereztek a latin-amerikai országok táncművészetei. Igazi turisztikai zárandoklatok objektumaivá váltak a karneválok — a szamba *Rio de Janeiróban* (*Brazília*), a salsa *Santiago de Cubában* (*Kuba*), a tangó fesztiváljai *Buenos Airesben* (*Argentína*).

Latin-Amerika országai csatlakoznak a világ **tőkepiacához**. A legnagyobb TNC-k — a *Petrobras* (*Brazília*), a *Pemex* (*Mexikó*), a *PDVSA* (*Venezuela*) kőolaj- és földgázóriások. A bevételek volumene alapján ezek a vállalatok megelőzik a kanadai TNC-kat. Közép-Amerika és a Karibi-medence egyes kisebb országaiban a gazdaság megalapozója — az **offshore-banki tevékenység**. Többek között, az ú. n. adóparadicsomokhoz tartoznak a *Kajmán-szigetek*, *Panama*, a *Bahama-szigetek*, a *Brit Virgin-szigetek*, *Costa-Rica* és mások.

A világvárosok hálózata, amelyek központjai a nemzetközi üzleti szolgáltatások nyújtásának és biztosítják az üzleti, kulturális és politikai kommunikációt globális szinten, úgy Amerika észak, mint déli részét is beszövi — *New York*, *Sao Paulo*, *Chicago*, *Mexikóváros*, *Toronto*, *Los Angeles*, *Washington*, *Buenos Aires*, *San Francisco*.

A terciér szektor fontos összetevője — a **közlekedés**. A fejlődése alapján az *USA* és *Kanada* jelentősen megelőzik Latin-Amerika országait. A földfelszíni közlekedés fejlődése arányos a népsűrűséggel. Transz-regi-

136. ábra. Szárazrakomány-hajó áthaladása a Panama-csatorna zsilipjein keresztül

onális jelentőséggel rendelkeznek a *Transz-amazóniai* és a *Pánamerikai autópályák* — **közutak** rendszere, amely délköri irányban átszeli mindkét amerikai kontinenst a csendes-óceáni partvidék mentén. A **vasutak** hálójá ugyanúgy jelentősen sűrű Észak-Amerikában. Latin-Amerika országaiban a vasutak többnyire a fővárosokat (vagy a kikötőket) kötik össze a kontinens távoli vidékein folyó ásványkincs kiterme-

lésekkel és a fa készletezési területeivel. A leghosszabb hálózattal az *USA*, *Kanada* és *Brazília* rendelkezik. Brazília Amerika élenjárója a villamosított vasutak hosszával. Ugyanakkor, vannak országok nagyon alacsony vasúti lefedettséggel. A nemzetközi összeköttetéseket többnyire **légi-** és **tengeri közlekedéssel** valósítják meg. A nemzetközi repülőterek száma alapján a vitathatatlan első — az *USA* (több mint 100); több tízzel rendelkeznek *Mexikó*, *Brazília* és *Kanada*. A legfőbb hub-repülőterek a régióban — a *Hartsfield-Jackson (Atalanta)*, *Los Angeles*, az *O'Hare (Chicago)* és a *DallasFort-Worth* az *USA*-ban; a *Toronto-Pearson (Toronto)* és *Vancouver* Kanadában; *Sao Paulo* Braziliában; *Mexikó* Mexikóban. Amerika legnagyobb tengeri kikötői, amelyek konténerszállításokat szolgálnak ki — *Los Angeles*, *New York* és *Savannah* az *USA*-ban; a teherszállítás alapján élenjárók — a *Dél-Louisianai kikötő*, *Houston* és *New York*. Fontos regionális jelentőséggel rendelkező kikötők — *Vancouver* (Kanada csendes-óceáni partvidéke), *Santos* Braziliában, *Colón* a Panama-csatorna kijáratánál (Panama).

SZEKUNDER SZEKTOR. A gazdaság szekunder szektorának fejlődése — meghatározó tényező Amerika sok országa számára. Vitathatatlan élenjáró úgy a volumenben, mint az ipari termelés technológiai szintjében — az *USA*. Jelentős leszakadással a következők — *Kanada*, *Brazília*, *Mexikó* és *Argentína*. Ha az *USA* és *Kanada* elsőként mentek át az iparosodás fázisán és már a *XX.* század végén áttértek a posztindusztriális fejlődés fázisába, a Közép- és Dél-Amerika országai viszont a jelenkorban élik át a feldolgozóipar felemelkedését.

Amerika ipara egyenlőtlenül helyezkedik el. Például, Észak-Amerikában három nagy iparvidéket különböztetnek meg. A **Nagy-tavak vidéke** egye-síti az ipari agglomerációkat *Chicago*, *Detroit*, *Cleveland*, *Milwaukee* (*USA*), valamint *Toronto* és *Ottawa* (Kanada) környékén és szakosodik a vaskohászatra, fémmegmunkálásra, gépgyártásra.

Az **Atlanti partvidék** teljesen az *USA*-ban helyezkedik el és hét állam tartozik hozzá a keleti partvidéken a legfőbb központokkal *New Yorkban*, *Philadelphióban* és *Baltimorban*. A vidék a reindusztrializáció időszakában él — a régi ágazatok (kohászat, hajógyártás, textilipar) teret veszítenek, viszont fejlődik a vegyipar, magas-technológiájú gépgyártás, élelmiszeripar

stb. modern irányjai. A **Mexikói öbölvidék** (Gulf) fő szakosodása — kőolaj-feldolgozás és a szerves szintézis, a gyógyszeripar és a biotechnológia, a légi- és űreszközök gyártása. A legnagyobb központok — *Houston, New Orleans, Baton Rouge*. A Mexikói öbölvidék folytatása — Mexikó határmelléki területei az USA-val. A XX. század végén ott aktív fejlődésnek indultak az ú. n. **maquiladorok** — munkaigényes irányzatú nagy vállalatok (szövet- és ruhagyártás, élelmiszerek termelése, egyes gépgyártási ágazatok). Csaknem az egész áruféleségeik az exportra orientálódnak az USA-ba. Igaz, hogy Kína pozícióinak erősödésével a „világgyár” szerepére, a maquiladorok krízisidőszakot élnek át a 2000-es évek elejétől. A ruha- és textilipar migrációja az USA-ból szintén kiterjedt a Közép-Amerikai országokra is (*Honduras, Guatemala, Nicaragua*).

A jelenkorban újabb iparvidékek formálódnak Latin-Amerika országai-ban. Például, autógyártó klaszterek képződtek *Puebla államban*, Mexikóban és *Córdoba* város környékén, Argentínában. *Sao Paulo* város körül Brazíliában összpontosulnak a légi- és űreszközök gyártásának, a gépgyártásnak, a petrolkémia és a kohászat vállalatai.

PRIMER SZEKTOR. Amerika összes országának fontos marad a gazdaság primer szektora. A **bányaipar** helyezkedik el az ipari teljesítmény alapjában az USA-ban és *Kanadában*, a régió vezető országaiban. A bányaipar szintén kulcsszerepet játszott a feldolgozóipar fejlődésében Dél-Amerika új ipari országaiban, amelyekben az ásványi kincsek kitermelése és a további exportjuk alapozzák meg a nemzeti jövedelmet. A legfontosabbak a régióban — a kőolaj és a földgáz kitermelése a selfen, a Kordillerák és az Andok előhegységi részein. Az aktív kitermelés valósul meg az USA-ban, *Kanadában, Mexikóban, Venezuelában, Kolumbiában, Ecuadorban, Argentínában (Texasi, Alaszakai, Kaliforniai, Mexikói-öböl, Nyugat-Kanadai, Közép-amerikai medencék)*. Vasércet és mangánt bányásznak a *Kanadai, Brazil* és *Guyanai pajzsok* vidékén. A geoszinklinális öv Amerika nyugati részén híres a színesfémércek (cink, ólom, ezüst, réz, arany, nikkel stb.) gazdagságában. *Chile* egyedülálló rézérc készletekkel rendelkezik és az egyik világelső bányászataiban. A nikkelérc jelentős kitermelését végzi *Kanada, Brazília, Guatemala* és *Kuba*. *Brazília, Jamaica, Suriname* és *Venezuela* a világ első tíz országához tartozik a bauxit bányászataiban.

A **mezőgazdasági** termékek alkotják az exportszakosodás jelentős részét Amerika országainak többségében. Például, *Brazília* — világelső a marhahús exportjában. Jelentős szénkitermeléssel rendelkezik az USA (*Appalache medence*) és *Kanada (Nyugati medence)*, az első tízhez tartozik

131. ábra. A maquiladorok — a termelés szerveződésének elterjedt formája Mexikó és az USA határa mentén

az USA, Kanada, Uruguay, Paraguay és Mexikó. Az USA, Brazília és Kanada világszerte a sertéshús termelésében és exportjában. A világ vezető búza exportőrei — Kanada, USA, Argentína és Mexikó; a kukoricának — USA, Brazília, Argentína és Mexikó; a szójának — Brazília, USA, Argentína. Egyedi mikroklíma viszonyok Argentína és Chile hegyi völgyeiben kedveztek a szőlészet elterjedéséhez, ami megteremtette a szilárd bortermelői hagyományokat.

A mezőgazdasági termelés magas mutatóit egyrészt a kedvező agroklimatikus feltételek határozták meg a nagy területű országokban, amelyek a lakosság nagy sűrűségével rendelkeznek. Ez előfeltételeket teremt az extenzív fejlődéshez úgy a növénytermesztésben, mint az állattenyésztésben jelentéktelen termelési költségek felhasználásával. Másrészt, a modern technológiák bevezetésével, amelyek emelik a mezőgazdaság termelékenységét, további hatást tudnak elérni.

Latin-Amerika számos országában, amelyeket nem érintett az iparosodás hulláma, a mezőgazdaság továbbra is életbevágóan fontos eleme marad az exportra orientálódó gazdaságnak. Többek között, ez érinti Közép-Amerika országait (*Costa Rica, Nicaragua, Honduras, El Salvador, Guatemala*). A XX. század első felében az export fő tételei voltak a trópusi gyümölcsök, amiért a „banán köztársaságok” elnevezést kapták. A jelenkorban ezeknek az országoknak a gazdasága szakosodik még a cukornád, a kávé és a fűszerek termesztésére. Jelentős hatással van a mezőgazdaságuk szűk szakosodására a globalizáció — magas kereslet a világpiacon és az olcsó munkaerők meghatározzák a TNK-k aktivitását, amelyek felülglyelik ezen országok tipikus trópusi növénykultúráinak termesztését és szállítását a világpiacon.

Amerika számos országának nem kevésbé fontos szférája — az **erdőgazdaság**. A régiót lefedik úgy az északi, mint az egyenlítői erdei övezetek. A fakészletezés oroszán részét az északi erdős övezet határain belül Kanadában végzik és részben az USA-ban. Az értékes trópusi fafajták (mahagóni, kaucsukfa) készletezése és az exportja Közép-Amerikában folyik és az Amazonas-medencében. A régió országainak többségében, a partvidékeken, fontos ágazat — a **halászat**. A halak és a tengeri termékek gyakran szerepelnek a helyi lakosság hagyományos étrendjében, valamint exportálják.

UKRAJNA KAPCSOLATAI AMERIKA ORSZÁGAIVAL. Ukrajna gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokat tart fenn Amerika számos országával. A legintenzívebb gazdasági együttműködés alakult ki a gazdaságilag fejlett országokkal — az USA-val és Kanadával. Ezek az országok lépnek fel Ukrajna fő külpolitikai partnereiként is. Fontos az együttműködés Brazíliával az űrkutatásokban — Ukrajna részt vesz a közös projektben — repülő szerkezetek felbocsátásában ukrán hordozórakétákkal a brazil Alcántara rakétakilövő központról.

Amerika országában jelentős ukrán diaszpóra él. Az etnikai ukránok legnagyobb közössége az USA-ban és Kanadában található. A XIX. század végén emigrációs folyamat ment végbe Brazíliába és Argentínába. Kisebb, Ukrajnából bevándorlók közössége telepedett le Paraguayban is.

37. táblázat

Az ukrán diaszpóra létszáma Amerika országában

Ország	Az ukrán származású lakosok száma, ezer fő
Kanada	1250
USA	976
Brazília	500-ig
Argentína	250–300
Paraguay	5–8

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Jellemezzétek a gazdaság kialakulásának történelmi-földrajzi előfeltételeit Amerikában.
 - Milyen szakosodása van a tercier szektornak Amerika országában?
 - Indokoljátok meg a közlekedési hálózat fejlődésének irányvonalait Amerikában.
 - Elemezzétek az amerikai országok társadalmi-gazdasági mutatóit (35. táblázat). Miért sorolják Suriname-ot, amelynek GDP-je 3,782 milliárd dollár, a magas jövedelmű országok közé, Haitit pedig 19,851 milliárd dolláros GDP-vel az átlagosan alacsony szintű csoporthoz?
 - Amerikában hol alakultak ki nagy iparvidékek? Mutassátok meg őket a térképen. Milyen a szakosodásuk?
 - Nevezzétek meg a gazdasági fejlődés egyenlőtlenségeinek okait Észak-, Közép- és Dél-Amerikában.
 - Gondolkozzatok el, milyen szerepet játszanak a TNK-k a régió országainak gazdaságában.
- 8*. Elemezzétek, hogyan hatottak ki a mezőgazdaság szakosodására Amerikában a természeti és történelmi tényezők, valamint a globalizáció.

GYAKORLATI MUNKA

Amerika országai tipológiai térképének megrajzolása a gazdasági fejlődésük szintje alapján

- Emlékezzetek vissza, az országok milyen fő típusait és altípusait különböztetik meg a gazdasági fejlettségük szintje alapján az ENSZ osztályozása szerint (lásd: 2. §).
- A vázlattérképen (politikai) tüntessétek fel Amerika legnagyobb országainak határait és írjátok fel a nevüket. Fessétek be az országok kontúrjait színekkel az ország hovatartozása szerint egyik vagy másik altípushoz.
- Vonjatok le következtetést arról, hogyan osztódtak meg az országok a gazdasági fejlődés szintjének megfelelően Amerika szubregiói között. Melyik csoportban összpontosulnak a gazdaságilag legfejlettebb országok? Gondolkozzatok el, miért?

VÉGEZZETEK KUTATÁST

- „Banán köztársaságok”: tipikus jellemzők és a jelenkori fejlődés.
- A Pánamerikai autópálya – út három Amerikán keresztül.
- A turizmus mint a Karib-medence országainak fejlődési tényezője.

35. §. USA

Amerikai Egyesült Államok

Földrajzi fekvés
Észak-Amerika középső részén helyezkedik el, kijárata van a Csendes-, az Atlanti- és az Északi-Jeges-óceánhoz.

Államformája
Államfői köztársaság.

Területi szerkezet
Szövetségi állam, 50 államból áll: 48 — az ország fő kontinentális részén, Alaszka állam és Hawaii szigetállam.

Népessége
Harmadik a világon, a népességszám alapján. Városi népesség — 83 %. Legnagyobb városok New York, Los Angeles, Chicago.

Természeti viszonyok és erőforrások
Az éghajlat mérsékelt és szubtrópusi; Alaszkan — szubarktikus. Domborzat: hegységek és fennsíkok foglalják el a terület felét (Kordillerák, Appalache). Felszíni vizek: folyók — Mississippi, Missouri, Ohio; a Nagy-tavak rendszere. Ásványi erőforrások — kőszén, kőolaj, földgáz, urán-, ezüst-, arany-, vas-, ólom- és rézérc.

Gazdasága
Posztindusztriális ország; első a világon a GDP mutatói alapján.

Tercier szektor
Üzleti, pénzügyi szolgáltatások, tudományos-kutatói szféra, közlekedés, turizmus.

Szekunder szektor
Feldolgozó ipara a legfejlettebb a világon.

Primer szektor
Jelentős bányáipar; magas termelékenységű mezőgazdaság, amelyben az állattenyésztés dominál.

9,8 millió km²
340 millió fő
Washington

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Az Amerikai Egyesült Államok (USA) Észak-Amerika középső részén helyezkedik el, Kanada és Mexikó között. A területén 50 állam található, amelyek közül 48 helyezkedik el a fő kontinentális részén, kettő pedig elkülönül — *Alaszka* (a fő résztől Kanada választja el) és *Hawaii* (az azonos nevű szigetcsoporthoz tartozik a Csendes-óceánban). Szintén az USA ellenőrzése alatt vannak szigetek területei: *Puerto Rico* és az *Amerikai*

38. táblázat

Az USA a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Amerikában	Helye a világon
Területe	9,8 millió km ²	2	4
Népessége	340 millió fő	1	3
GDP	27,4 trillió USA dollár	1	1
Egy főre jutó GDP	81 695 USA dollár	1	7
Emberi fejlettségi index	0,927	2	20

Virgin-szigetek a Karib-tengerben, *Amerikai (keleti) Szamoa*, *Guam* és az *Északi-Mariana-szigetek* a Csendes-óceánban. Az USA — a globális gazdasági növekedés fő központja, rendelkezik a világ legnagyobb tudományos-technikai potenciáljával, vezető szerepet játszik a nemzetközi politikai életben. Az USA — viszonylag fiatal állam, amely 1776-ban nyilvánította ki függetlenségét Nagy-Britanniától. Az alapításától kezdve az ország megtörte az Európában honos tör-

vényeket az államalapításról. Így, az amerikai gyarmatterületeken hatékony gazdaságot építettek fel, amely gyorsan előzni kezdte az európai metropóliákat. Az Egyesült Államok elsőnek vezette be a jelenkori történelemben a demokratikus irányítás modelljét a „hatalom a polgárokért”

elv alapján, és nem a „polgárok a hatalomért” elv szerint, létrehozták az első soknemzetiségű, viszont politikailag egységes nemzetet.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁS-POTENCIÁL. A **természeti viszonyok** a terület nagy részén kedvezőek az ember számára, habár az éghajlati sajátosságok és a domborzat hatása a népesség alacsony sűrűségét, továbbá a hegyvidékek és a sivatagos területek, valamint Alaszka alacsony kihasználtságát eredményezte. Az USA délkeleti része szenved a gyakori szélviharoktól, míg a csendes-óceáni partvidék a gyakori szeizmikus veszélyek övezetében helyezkedik el.

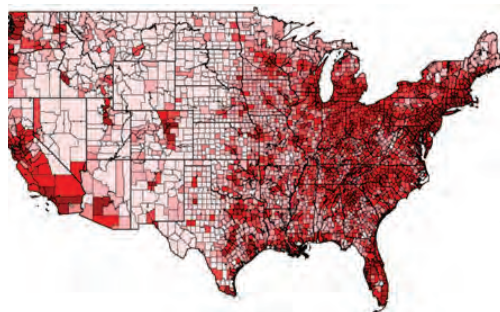
A **természeti erőforrás-potenciál** lehetőséget teremt fejleszteni a gazdaság modern irányvonalait. Az USA hatalmas ásványi-nyersanyagbázissal rendelkezik. Az ország területén összpontosul a világ egyik legnagyobb kőszénkészlete (*Appalache-medence*), az ezüst világkészleteinek közel 30 %-a, az ólom 20 %-a, a vasérc — több mint 10 %-a. Stratégiai jelentőséggel rendelkeznek a kőolaj és földgáz (*Texasi, Alaszki, Kaliforniai medencék* és a *Mexikói-öböl*), urán, réz, arany és más színesfémek készletei (a *Kordillerák érces öve*).

NÉPESSÉG. Az USA népességének elhelyezkedése egyenlőtlen. A legnagyobb sűrűsége — az Atlanti- és a Csendes-óceán partvidékén, valamint a Nagy-tavak környékén figyelhető meg. A központi és a nyugati vidékek gyéren lettek benépesülve. Ez kapcsolatos a domborzattal és az arid éghajlattal. A városi lakosság aránya — csaknem 83 %-ot tesz ki. Épp ebben az országban alakultak ki a jelenkori urbanizáció fő trendjei. Habár az USA már elvesztette a legmagasabb épületek világelsőségét, átadva helyét az EAE-nek, Kínának, Szaúd-Arábiának és Dél-Koreának, a felhőkarcolók felhalmozódása egy tipikus amerikai város állandó képét vetíti elénk. Ugyanakkor, a városok sajátossága az USA-ban — a magas épületek csoportjai az üzleti központokban (downtown-okban), egy és kétemeletesek a külterületeken és a lakónegyedekben. Sok amerikai az életet a sokemeletes lakótömbökben nem tartja komfortosnak és inkább előnyben részesítik a külvárosi lakóházakat. A külvárosi élet kényelmeiért a fizetség — a napi csaknem 100 km utazás leküzdésének szükséges-

Világrekordok

Az USA lakosai a bolygó lakosságának mindössze 4,3 %-át alkotják, ugyanakkor ez az ország fogyasztja el a világ összes anyagi javának 33,4 %-át, ami egyetlen ország esetében a legmagasabb mutató.

132. ábra. Az USA lakosságának elhelyezkedése

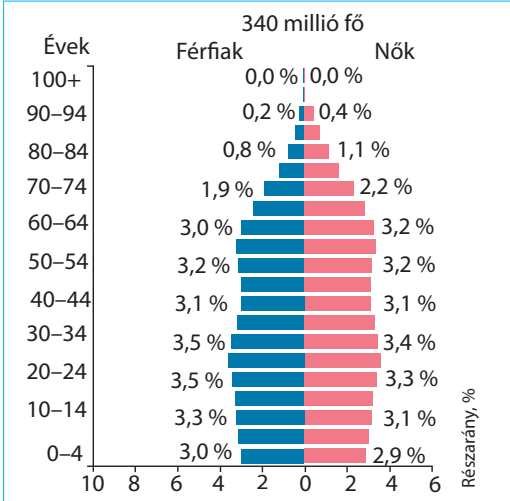

Szómagyarázat

New Yorkot 1614-ben hollandok alapították Manhattan szigeten, a Hudson-folyó torkolatánál, és amelynek első elnevezése *New Amsterdam* volt. Miután az angolok elfoglalták, a várost II. Jakab yorki herceg tiszteletére — New Yorkra keresztelték át. A természetes kikötő kedvező elhelyezkedésének köszönhetően fokozatosan alakult át vezető kereskedelmi kikötővé. Jelenleg — az USA legnagyobb városa, az ország legfőbb gazdasági és kulturális központja, amelynek népességszáma eléri a 8,5 millió főt (az agglomerációban — több mint 20 millió).

133. ábra. Manhattan-sziget — New York történelmi magja, felhőkarcolókkal beépítve

134. ábra. Az USA lakosságának korfája

sége a munkahely és az otthon között. A legnagyobb városi agglomerációk több mint 5 millió lakossal — *New York, Los Angeles, Chicago, Dallas, Houston*. Számos városi agglomeráció urbanizált területekké olvadt össze és megapoliszokká váltak. A legnagyobbak közöttük — a **Tómelléki** (*Chipitts: Chicago — Pittsburgh*), az **Atlanti-óceánmelléki** (*BosWhash: Boston — Washington folyosó*) és a **Kaliforniai** (*SanSan: San Diego — San Francisco*).

A demográfiai helyzet az USA-ban eléggé kiegyensúlyozott. A lakosság természetes szaporulata állandóan csökken az utóbbi néhány évtizedben, viszont máig pozitív jelleggel rendelkezik (4 ‰). A bevándorlók révén a népesség számának növekedése az utóbbi 10 évben átlagosan közel 7 ‰-et tett ki. Az USA hagyományosan migránsbefogadó ország. Még a jelenkorban is, annak ellenére, hogy a kormány ismételt kísérleteket tesz a külföldiek áramlásának korlátozására, évente mintegy 1 millió ember vándorol be, akik hivatalos tartózkodási engedélyt kapnak. Az életszínvonal érezhető különbségei és a munkába való elhelyezkedés lehetősége miatt az USA és Mexikó közötti határvidékekre a déli államokba az illegális munkamigránsok nagy folyamatai irányulnak.

Az USA népessége különösen változatos faji és etnikai összetétellel rendelkezik. Így alakult ki a különböző országokból és kontinensekről folyó

nagyméretű bevándorlás következtében. A lakosok több mint 70 %-a rendelkezik európai gyökerekkel és a fehér amerikaiak kategóriájába tartozik. Az Afrikából bevándoroltak leszármazottai alkotják az ország lakosainak 14 %-át. Aktivizálódott a bevándorlók áramlása Ázsia országaiból. Az USA polgárainak csaknem 8 %-a rendelkezik kevert faji gyökerekkel. A faji és az etnikai viszonyok — a társadalmi feszültségek régi forrásai az USA-ban.

Az **ukrán diaszpóra** az USA-ban — az egyik legszámosabb (közel 976 ezer fő) a világon. Az ukránok tömeges bevándorlása az USA-ba az emigráció három első hulláma folyamán ment végbe, a gazdasági, katonai és politikai tényezők hatására. Kanadától eltérően, az ukrán bevándorlók az USA-ba jelentősen hamarabb olvadtak be az ország kulturális környezetébe. Például, közülük és a leszármazottaik közül az ukrán nyelvet a mindennapi életben mindössze 14 %-uk használja. Az USA ukrán diaszpórája tömbökben él: csaknem a fele — *Pennsylvania, New York és New Jersey államokban*. Nagy ukrán közösségek találhatók *Kalifornia, Illinois, Washington államokban*.

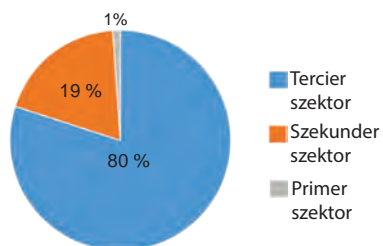
A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Az USA példátlan gazdasági sikereket ért el a világtörténelemben. A függetlenség kinyilvánításának pillanatától az ország gyorsan fejlődött, megelőzve az Óvilág államait. A legfőbb tényezők, amelyeknek köszönhetően a gazdaság ilyen fejlődést produkált: **szabaddá vált a vállalkozói tevékenység**, nem korlátozódik túlzott adóterhekkkel és bürokratikus szabályozásokkal az állam felől. Nagy jelentősége volt a **hatalmas természeti erőforrás-készleteknek**, amelyek lehetőséget teremtettek a XIX. század folyamán növelni az ipari potenciált és termelékeny mezőgazdasággal foglalkozni. A szabad konkurencia feltételei között az USA a **tőke felhalmozásának** központja lett, amelyet mint befektetési forrást használtak a még nagyobb növekedéshez. A második világháború után az amerikai **gazdaság gyakorlatilag sértetlen maradt** (ellentétben az európai államokkal), és a világ vezetőjének pozícióját foglalta el. A XX. század folyamán az USA aktívan fejlesztette a nemzetközi kereskedelmet és befektetési tevékenységet, a világ gazdaság motorjává válva. A XIX. században az ország vonzotta magához a tőkét, a XX. században átalakult a **technológiák koncentrációjának központjává**. Az amerikai gazdaság a leginkább innovációs és technológiailag ellátottabbá vált a világon. A XXI. század elején, a hírközlési technológiák fejlődésével együtt kezdett fejlődni a nemzetközi tőzsdei és pénzügyi tevékenység, és az USA a nemzetközi pénzügyi és értékpiacok központjává vált, meghatározva a fő világtrendeket.

A jelenkori amerikai gazdaságban a gazdasági fejlődés vegyes modelljének minden jele megvan. A gazdasági tevékenység a magánkezdeményezésen és a magántulajdonon alapul, miközben a kormány részben ellenőrzi a közszolgáltatás nyújtásának számos területét — oktatást, igazságszolgáltatást, orvosi ellátást, postai szolgáltatást stb. A kormányzati ellenőrzés különféle formákat ölthet: az egyéni vállalkozások állami tulajdona, a szövetségi kormány által szponzorált lakossági pénzügyi támogatási programok, szabályozási korlátozások. Ma a szövetségi szabályozás ilyen vagy olyan formában szinte minden tevékenységtípust lefedi, szabályozza a munkakörülményeket, a fogyasztói szabványokat, a biztonsági előírásokat, a környezetvédelmet stb. Ugyanakkor a legtöbb európai országhoz képest az USA-ban lényegesen magasabb a vállalkozói szabadság szintje. Éppen ezért olyan merész üzleti projektek jelennek meg az USA-ban, mint a *Tesla*, a *SpaceX* vagy az Elon Musk-féle *Starlink*.

Fontos tényező — az **ellátottság munkaerővel**, többek között magas szakképzettségűekkel, a kedvező demográfiai helyzet és a munkamigránsok

beáramlásának eredményeként. Mind a termeléshez szükséges olcsó munkaerő, mind a gazdaság minden területén a legjobb és legképzettebb személyzet özönlik az Egyesült Államokba (épp az USA-ra jellemző nem a távozása az okos embereknek, hanem bevándorlása az egész világból). Az országban működnek a világ élenjáró egyetemei, amelyekben a legmagasabb szintű szakembereket készítik fel.

Az USA gazdaságának sajátossága — az import jelentős dominálása az export felett, amit az amerikai dollár „exportja” kompenzál, mint a legelterjedtebb nemzetközi elszámolási pénzegység. Nagy hatásuk van az amerikai gazdaság fejlődésére a TNK-nak, amelyek tevékenysége gyakran az ország határain túlra terjed ki.

135. ábra. Az USA gazdaságának szektorális szerkezete, a GDP %-a

Az USA volt az elsők között a világ országai között, amely megvalósította az áttérést a posztindusztriális fejlődési szakaszba. A gazdaságának tercier szektora termeli meg a GDP csaknem 80 %-át és munkával látja el a foglalkoztatottak 79 %-át (135. ábra).

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mutassátok meg a térképen az USA területének összetevő részeit: a fő kontinentális és a két elkülönült területet. Jellemezzétek az elhelyezkedésüket.
2. Miben rejlenek az USA lakosságának letelepedési sajátosságai? Gondolkozzatok el, milyen tematikus térképek segítenek megmagyarázni az elhelyezkedést.
3. Elemezzétek az USA korfáját (134. ábra). Milyen sajátosságai vannak az ország népességében a nemeknek és a korszerkezetnek?
4. Próbáljátok meg előre jelezni a demográfiai folyamatok hatását az ország munkaerő-potenciáljára a következő évtizedekben.
5. Az USA — a világ legerősebb gazdasági és politikai országa. Bizonyítsátok be vagy cáfoljátok ezt az állítást.
6. Elemezzétek az USA gazdaságának szektorális szerkezetét (135. ábra). Mi mutatja az ország posztindusztriális fejlődését?
- 7*. Nevezzétek meg a tényezőket, amelyeknek köszönhetően az USA gazdasága hihetetlen fejlődési sikereket ért el. Gondolkozzatok el, tudnának-e ők működni Ukrajnában az ország gazdaságának megreformálásában. A választ indokoljátok meg.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Felhasználva Észak-Amerika domborzati és tematikus térképeit, jellemezzétek az USA természeti viszonyait.

1. csoport — éghajlat;
2. csoport — domborzat;
3. csoport — felszíni vizek;
4. csoport — növénytakaró és talajok.

Mutassátok be, hogyan befolyásolják a jellemzők a népesség elhelyezkedését és a gazdaság fejlődését.

36. §. USA (folytatás)

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen az USA gazdaságának szektorális szerkezete. Az ország GDP-jének milyen részarányát állítja elő a tercier szektor?
- ◆ Mik a technopoliszok?

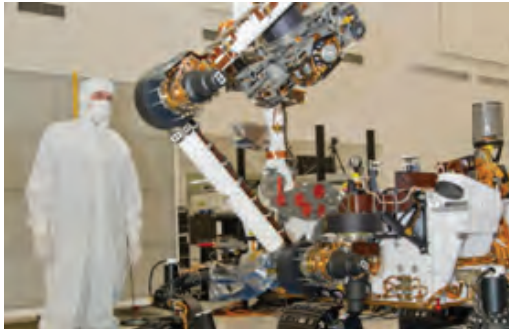
TERCIER SZEKTOR. Az USA-ban fejlett a nem termelői szféra csaknem mindegyik irányvonala. A gazdasági jelentőség alapján fontos helyet foglal el a **pénzügyi** és a **tőzsdei tevékenység**. Az USA a nemzetközi tőke legnagyobb koncentrációjával rendelkező ország a világon, és így ott alakult ki nemzetközi jelentőségű cég néhány földrajzi klasztere, amelyek meghatározzák a globális pénzügyi és befektetési folyamatokat. A tevékenységük központjai *New York, Chicago, Los Angeles, San Francisco, Washington* világvárosok. A *New Yorki értéktőzsde (NYSE)* — a világ legnagyobb piaca, ahol értékpapírokkal kereskednek (részvényekkel, kötvényekkel). Négy amerikai bank, amelyek között a *JPMorgan Chase* (a legnagyobb az USA-ban és második a világon az aktív bankügyletek alapján) is található — a világ 15 legnagyobb bankjához tartoznak. Az USA-ban összpontosul számos vállalat, amelyek a legkülönbözőbb **üzleti szolgáltatásokat** nyújtják — tanácsadás, könyvelés, reklám stb.

Az USA — világelső a **tudományos-kutatási** és a **kutatási-tervezői munka** terén. Ezt elősegíti a pénzügyi források magas koncentrációja, a laboratóriumok és a kutatási központok legmodernebb felszereltsége, valamint a szakirányú fejlődés legjobb perspektívái és a karrierlehetősége a tudósok, tervezők, mérnökök számára. Az országban közel 170 technoparkot hoztak létre a legváltozatosabb szakosodásokkal — az urán dúsításának technológiájától és a szerves szintézis kémiájának modern irányvonalától a mikrobiológiáig, a mérnöki tudományig, a hálózati és számítógépes technológiáig. Ismert az egész világon a technoparkok klasztere — a **Szilícium-völgy** — a tudományos-kutatási központok és termelési egységek koncentrációjának vidéke, ahol mintákat gyártanak le az újabb technológiák tesztelésére. Ott található a központi irodái olyan világszerte ismert vállalatoknak, mint az *Intel* — a világ legnagyobb mikroprocesszorokat és memória tárolókat gyártó cége; a *Facebook* — a világ legnagyobb szociális hálózata; az *NVIDIA* — az egyik legnagyobb grafikus processzorokat és mesterséges intelligenciát (robotokat) tervező cége; az *Adobe Systems* — szoftverfejlesztő cég; a *Hewlett Packard* — szervergyártó, tároló rendszerek, hálózati berendezések és felhőszolgáltatások tervezője. Hasonló méretűek és jelentőségűek — a *NASA* és a **Stanford tudományos-kutatási parkok**, valamint a „**128-as főút**” **technopark** Boston környékén, amelyet a *Harvard Egyetem* és a *Massachusettsi Műszaki Egyetem* tudományos központok mellett alakítottak ki.

A **technológiák termelésének** ágazatában világhírű — a *Microsoft vállalat* — a világ legnagyobb számítógépes szoftverfejlesztője. Az *International Business Machines (IBM)* — internet-szolgáltatásokat nyújt, biztosítva a szerverek munkáját és tanácsadásokat különböző szférákban, a számítógépektől a nanotechnológiáig. Az IBM szintén ismert az innovációs találmányairól — ATM bank-automaták, személyi számítógépek, hajlékonylemezek, merevlemez-meg-

136. ábra. A „Google” cég székhelye

137. ábra. A NASA sugárhajtású mozgás laboratóriuma a Kaliforniai Műszaki Egyetemen — az egyik vezető űrtechnológiai központ

Világrekordok

A Facebook — a világ legnagyobb szociális hálóját: 2021-ben a felhasználók száma elérte az 1 milliárd főt, Ukrajnában — 10 millió. A vállalathoz tartoznak úgyszintén az Instagram és a WhatsApp szolgáltatások. Az alapítója és vezetője — Mark Zuckerberg.

Világrekordok

Az USA — világszó a technológiai innovációkban. Az utóbbi években az USA négy TNK-ja (Microsoft, Intel, Johnson & Johnson, Google) a világ 50 legnagyobb vállalata közé tartozik a tudományos-kutatási és kutatási-tervezői munkák finanszírozásának volumene alapján.

hajtók (merevlemezek), mágnes-csíkos kártyák, relációs adatbázisok, SQL programozási nyelv, termékkód stb. A Google szakosodik az Internettel kapcsolatos szolgáltatásokra: reklám, felhőalapú számítástechnika. A vállalat — a világ egyik legnagyobb keresőrendszerének kifejlesztője, amely milliárd weboldalt elemez és tárol, hogy a felhasználók megtalálják a számukra szükséges információt kulcsszavak segítségével. Az Apple online-szervizek kiterjesztései: iTunes iStore, iOS App Store, Mac App Store, Apple Music, iCloud.

A foglalkoztatottak száma alapján a tercier szektor legnagyobb szférája — az **oktatás** (az USA-ban található a világ élenjáró egyetemei) és az **egészségvédelem**. A második helyen van — a **nagy- és kiskereskedelem**, amely a kis- és középvállalkozások fő tevékenységi területe. Különösen megnőtt az online-kereskedelem szerepe, ami egyre nagyobb mértékben szorítja ki a hagyományos üzleteket.

Dinamikusan fejlődik a **turisztikai szféra**. A külföldi látogatók száma alapján az USA csak Franciaországtól marad el. Az ország a szállodaipar és szolgáltatások egyik legmagasabb szabványával rendelkezik a világon. A szféra el van látva turisztikai és rekreációs erőforrásokkal, hogy vonzzák a látogatókat. A természeti objektumok közül világhírűek a *Niagarai-vízesés*, a *Yellowstone*, *Yosemite* és *Everglades Nemzeti*

parkok, a *Death Valley* — a világ egyik legforróbb helye, a *Mamut-barlang* — a világ leghosszabb karsztüregek rendszere és mások. A Kordillerákban és az Appalache hegységben több száz síparadicsom és gyógyfürdő létesült. *Florida* és *Kalifornia* óceáni partvidéke rendkívül vonzó a turisták számára, ahol kiváló feltételek vannak biztosítva a tengerparti vakációk eltöltéséhez és a szörfözéshez. Igazi turisztikai paradicsomnak tekintik Hawaiiit, ahol a

látogatók elmerülhetnek a polinéz hagyományos kultúra hangulatában, megláthatják a működő Kialuea tűzhányót és a csendes-óceáni trópusi növényzetet. Nemkevéské gazdag az USA történelmi-kulturális öröksége: egyedi múzeumok az amerikai bennszülöttek kultúrájáról, az afro-amerikaiak történelméről és harcukról a polgári jogaikért, építészeti emlékek a gyarmati korból stb. Az USA vonzza a látogatókat a világ minden tájáról intenzív kulturális életével. Például, vezető zenei központokkal és színházi eseményekkel, képzőművészeti kiállításokkal, irodalmi rendezvényekkel *New Yorkban* és *Los Angelesben*. Gyermek a világ minden tájáról álmognak eljutni a „Disneyland”, „Universal”, „Six Flags” és más szórakoztató parkba. Fontos összetevője

az USA tercier szektorának — a **hangfelvételek gyártása** és a **filmipar**. A nagy jövedelmeken kívül, ezek a szférák határozzák meg a globális trendeket a tömegkultúra fejlődésében: *Hollywood* vált a világ filmművészetének központjává, az amerikai zenei műfajok pedig (jazz, soul, rock and roll, rap) adják meg a modern zenei szabványokat.

Az USA különösen fejlett **közlekedési rendszerrel** rendelkezik. A területe nagy kiterjedésének viszonyai között a hatékony közlekedési összeköttetések — elkerülhetetlen feltételei az ország gazdasági fejlődésének. Hosszú időn keresztül a kevésbé hasznosított térségek és a Kordillerák természetes akadályai nehezítették a Csendes-óceán és az Atlanti partvidék közötti kapcsolatokat, viszont a XX. században a jó minőségű úthálózatok eléggé sűrű rendszerét hozták létre. Az országban elsődleges jelentőséggel rendelkezik a **közúti közlekedés**. Az autópályák hosszúsági és szélességi irányvonalakkal rendelkeznek, egy részük — autópályák. A közúti közlekedés biztosítja az utas-szállítások több mint 86 %-át, a többi 14 %-át — a légi és vasúti közlekedés.

A **légi közlekedés** szolgálja ki az utas-szállításokat nagy távolságokra. A modern repülőterek, amelyek száma az országban meghaladja az 5 ezret, az aránylag kis városokban is működnek. Az ország legnagyobb hub-repülőtere, légi-kapui: a *Hartsfield-Jackson (Atlanta)*, *Los Angeles*, az *O'Hara (Chicago)* és *Dallas*. A **vasúti közlekedés** kiemelt fontosságú a nagyméretű rakományok szárazföldi szállításában, valamint kiegészítő szerepet játszik az utas-szállításokban. Az USA rendelkezik a világ legsűrűbb vasúti hálózatával, viszont a világ egyik legalacsonyabb mértékben villamosított vonalaival, és Európával

Világrekordok

Az USA — világső az orvosi innovációkban. Már 1966-tól a kutatók több Nobel-díjat kaptak, mint a világ többi országából együttvéve. Az Egyesült Államok többet fordít az egészségügyre a lakosság egy főjére számolva saját GDP-jéből százalékban kifejezve (15 %), mint a világ bármelyik országa.

138. ábra. A „Disneyland” vidámpark Anaheim városban, Kalifornia állam

Világrekordok

A stratégiai autópályák amerikai nemzeti rendszere (**highways**) csaknem 92 ezer km hosszal — a legnagyobb a világon, és amelyek nagy repülőtereket, kikötőket, vasúti átrakodási terminálokat és állomásokat, csővezeték-terminálokat stb. szolgálnak ki.

139. ábra. A Dél-Louisiana kikötő — a Nyugati félteke legnagyobb kikötője, Louisiana állam

tékek széleskörű hálózata működik — több százezer kilométernyi olaj- és gázvezeték van lefektetve. A legsűrűbb hálózat található az ország déli és középső vidékein, amelyek összekötik a kőolaj- és földgáz kitermelésének vidékeit az ipari körzetekkel.

SZEKUNDER SZEKTOR. Egy időben az iparág gyors gazdasági növekedést eredményezett és létrehozta a technológiai fejlődés alapjait. Az USA természeti erőforrásbázisa lehetőséget ad fejleszteni mindegyik irányvonalát. Többek között, az ország nem érez hiányt az energiahordozókban, mert a **villamos-energetika** a kilowattórák milliárdjait termeli meg évente. Vezető szerepet játszanak a HEM-ek, amelyek földgázon és szénen működnek (az egész villamos-energia 61 %-a). A villamos-energia közel 20 %-át az AEM-ek és 19 %-át megújuló energiaforrásokból állítják elő — többnyire VEM-ek és SzEM-ek.

Az energetikai és a nyersanyagbázis, a tőke- és munkaerő-feleslegek elősegítették az USA-ban a feldolgozóipar kialakulását. A XX. század végétől az országban elkezdődött a deindusztrializáció folyamata. A leépítés számos hagyományos iparágazatra kiterjedt — kohászatra, gépgyártásra, szövet-, ruhafélék- és lábbelik termelésére. A legfőbb oka a konkurencia erősödése az olcsó munkaerővel rendelkező országok oldaláról, ahová sok amerikai vállalat áttelepítette kapacitását. Viszont, a csökkenési tendencia ellenére, az USA gazdaságának méretei olyan hatalmasak, hogy a feldolgozóipara máig az egyik legnagyobb a világon. A bruttó jövedelem nagysága alapján a legfontosabb ágazatai — a kőolaj-feldolgozás, a vegyipar, az elektronika, a légi- és űreszközök gyártása, az autógyártás, a kohászat, a telekommunikációs berendezések gyártása, a textil-, ruha- és élelmiszeripar. Azonban, az USA

összehasonlítva, jelentéktelen mértékben terjedtek el gyorsvasutak. A **tengeri közlekedésnek** kiemelkedő jelentősége van a nemzetközi teher szállításokban. Az USA-ban több mint 150 teherkikötő működik. A legnagyobbak közöttük a tehermeny nyiségek alapján — *Dél-Louisiana, Houston, New York, Beaumont* és *Long Beach* kikötők. A legnagyobb konténerforgalmú kikötő — *Los Angeles*. Az **országban belüli vízi közlekedés** fejlett az USA keleti részén. A vízi összeköttetés elterjedt a Mississippin és mellékfolyóin, amelyeket csatornák (az *Illinois vízi úton* keresztül) kötnek össze a **Nagy-tavak rendszerével**. A **csőveze-**

helyét a nemzetközi munkamegosztásban többnyire a tudományigényes és a magas technológiájú ágazatok határozzák meg — vegyipar, gyógyszeripar, a légi- és űreszközök gyártása, az autóipar, az elektronika és az elektrotechnika.

A termelés elhelyezése általában egybeesik a letelepedés földrajzával. A legnagyobb a koncentrációja — az Atlanti-óceán partvidékén (a *feldolgozóipar Atlanti-óceánmelléki vidéke*), a Mexikói-öböl partvidékén (*Mexikói-öböl-melléki*), a Nagy-tavak mellett (*Tómelléki*).

Az **olajfinomító** és **petrolkémiai** ipar vonzódik a szénhidrátok kitermelésének helyeihez. A legnagyobb központja — *Huston*. A modern *vegyészet-gyógyszeripari termeléseket* (polimerek új fajtái, műszálak, gyógyszerek) a tudományos központokban helyezték el.

Az **autógyártás** határozta meg az ország szakosodását a XX. század folyamán. A legnagyobb autógyártók a *Ford Motor*, a *General Motors* és a *Chrysler* voltak. Jelenleg csaknem 3 ezer autógyártó cég működik az Egyesült Államokban, köztük az elektromos autót gyártó *Tesla* is, de az ország Kína után csak a második a világon. Az USA autóipari fővárosa *Detroit*.

Az USA a világ vezető országa az űrtechnológiában. Az amerikai repülési ipar biztosítja az emberes küldetések sikeres földi pályára állítását, és számos pilóta nélküli járművet indít távoli űrkutatásra. Az elmúlt években jelentős előrelépést tett az újrafelhasználható űrjárművek gyártása terén a *SpaceX* cég, amely ambiciózus célként tűzte ki a Mars emberi kolonizációjának lehetővé tételét.

Az **elektronikai** és az **elektrotechnikai gépgyártás** (számítógépek, hírközlési eszközök, műszerek stb.) több államban is fejlett. A legnagyobb központjai — *Los Angeles*, *San Jose*, *Dallas*, *Minneapolis*, *Saint Paul*. Például, a világhírű *Microsoft vállalat* háztartási elektronikát, érintőképernyős személyi számítógépeket, Xbox játékgépeket gyárt; az *IBM* — számítógép berendezéseket. Világhírűek az *Apple* termékei — iPhone okos-telefon, iPad tabletgép, iPod hordozható multimédia lejátszó, Apple Watch intelligens óra és így tovább.

140. ábra. A „Tesla” vállalat az elektromos járművek töltőállomásainak hálózatát telepíti Európában

141. ábra. A „Falcon 9” rakéta a „SpaceX” vállalat terméke, Kalifornia állam

A **vaskohászat** elterjedésének fő vidéke — a Tó mellék *Pittsburgh, Cleveland, Chicago* központokkal. A jelentősége nagymértékben csökkent. Fejlett a **színesfémkohászat**: a rézolvastás a hegyvidéki *Utah* és *Arizona államokban* összpontosul; az alumíniumgyártás — a kikötők közelében *New York, Dél-Karolina, Texas* és *Washington* államokban. A szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártásának fő vidéke — az *Appalachei Piedmont*. A *Coca-Cola* — a legismertebb alkoholmentes italokat gyártó vállalat a világon.

PRIMER SZEKTOR. A világ vezető posztindusztriális országának státusza ellenére, az USA-ban jelentős fejlődést értek el a gazdaság primer szektorának ágazatai.

Jelentős ágazat a **bányaipar**. Az ország az egyik vezető helyet foglalja el a világon a kitermelt ásványi nyersanyagok értéke alapján és ugyanakkor a legnagyobb importőre is. A legfőbb szerepet játssza a **kőolaj** és a **földgáz kitermelése** (a *Texasi, Alaszakai* és *Kaliforniai medencékben*, valamint a *Mexikói-öböl selfjén* és partvidékén). Az USA az egyik világelső a **szén** bányászatában, a készletek többsége az *Appalache-medencében* összpontosul. A **vasércet** a *Felső-tó* közelében bányásszák, a **rézércet** — *Új-Mexikó, Arizona* és *Utah hegyvidéki területein*. Az USA negyedik a világon az arany kitermelésében, amelynek készleteit az államok felében találták meg, viszont a bányászat csaknem egésze *Nevada államban* folyik.

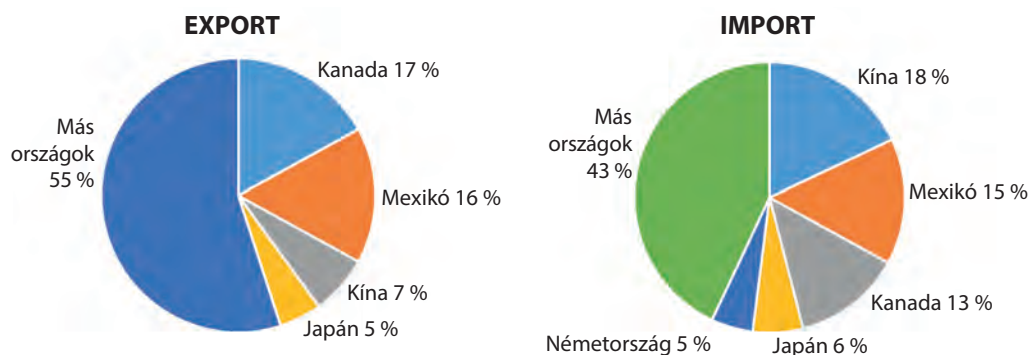

142. ábra. A búza termesztése, Idaho állam

143. ábra. Legeltető szarvasmarha-tenyésztés, Wyoming állam

Az USA — a mezőgazdasági áru-féleségek egyik legnagyobb termelője és exportőre a világon. A mezőgazdasági termőföldek az USA-ban magánkézben vannak, a termelést farmergazdaságok valósítják meg. Az amerikai agrárágazat sajátossága — a magas szakosodása és termelékenysége, amit gépesítéssel és a modern technológiák felhasználásával érnek el. A mezőgazdasági termelés földrajzát meghatározzák az agroklimatikus viszonyok, valamint a fogyasztó közelsége vagy távolsága. Az USA területén számos szakosodott mezőgazdasági régiót különböztetnek meg: a **búzaövezet**, amely délen Texastól északon Montanáig húzódik; a **kukoricaövezet** (*Indiana, Illinois, Iowa* és a szomszédos államok határos területei); a **burgonya-állam** hírnevével *Idaho* rendelkezik. Délen a

144. ábra. USA külkereskedelmének szerkezete és iránya

legfőbb növénykultúrák — a gyapot és a szója. A szubtrópusi éghajlaton, *Kaliforniában* és *Floridában*, gyümölcsöket termesztnek, többek között citrusféléket, illóolaj-tartalmúakat, elterjedt a szőlőtermesztés és a méhészet. A nyugati államok hegyvidékein és a hegyközi platóin elterjedt a **legeltető szarvasmarha-tenyésztés**. Az ország magasan urbanizált vidékei szakosodnak a tej-hús irányú állattenyésztésre és a zöldségfélék termesztésére.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Az USA globális gazdaságként a külgazdasági kapcsolatok talán legszélesebb körű rendszerével rendelkezik, összehasonlítva a világ más országaival. Az USA — a világ második legnagyobb kereskedelemmel rendelkező országa: a termékexport volumene alapján csak Kínától marad el. Az Egyesült Államok — a világ talán egyetlen fejlett országa, amely megengedheti a külkereskedelem egyenlőtlenségét — az import jelentős dominálását az export felett. Ugyanakkor, az ország pozitív egyensúlyal rendelkezik a szolgáltatások külkereskedelmében, amelyek exportja az import másfélszerese. Az USA — a világ legnagyobb külföldi befektetője, a külföldi befektetések volumene alapján az ország megelőzi Kínát több mint kétszeresen. Az USA külföldi befektetései többnyire Európa országaiba irányulnak (59%).

A **termékexport** fő tételei — kőolajszármazékok, gépkocsik, elektronika és az automatikus adatfeldolgozás rendszerei, műtrágya, kukorica, szója, gyümölcsfélék stb. A **termékimport** tételei: nyersolaj, berendezések és szerkezetek, számítógépek és elektronika, irodai berendezések, gépkocsik, mezőgazdasági áruféleségek, fogyasztási cikkek.

Ukrajna és az USA közötti külgazdasági kapcsolatok nagy fejlődési potenciállal rendelkeznek. Az USA az ukrán exportnak mindössze 1,9%-át, az importnak pedig 5,4%-át adja. Az USA-ból származó közvetlen külföldi befektetések az ukrainai külföldi eszközök 1,8%-át tették ki (2021). A kétoldalú gazdasági kapcsolatok elmélyítése az ukrán gazdaság sikeres reformja és az üzleti élet jogi környezetének javítása mellett lehetséges. Az USA ugyanakkor Ukrajna fontos külpolitikai partnere, amely pénzügyi,

tanácsadói és technikai segítséget nyújt az ukrán gazdaság és társadalmi-politikai szféra rendszerszintű változásaihoz. Az Egyesült Államok kormánya támogatja az amerikai felsőoktatási intézmények mesterképzési programjait ukrán diákok számára, valamint iskolai csereprogramokat. Az Egyesült Államok politikai támogatást és logisztikai segítséget nyújt Ukrajnának az orosz agresszió elleni küzdelemben.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A gazdaság tercier szektorához tartozó milyen tevékenységváltfajok határozzák meg az USA nemzetközi szakosodását?
 2. Mutassátok meg a térképen az USA legnagyobb pénzügyi központjait. Milyen tényezők határozzák meg a világváros szerepkörüket?
 3. Hozzatok fel példákat az amerikai technoparkokra és ismert TNK-kra, mi összességében ott. Milyen magas technológiájú szolgáltatásokat és termékeket állítanak elő?
 4. Milyen erőforrások biztosítják a turizmus fejlődését az USA-ban?
 5. Milyen közlekedési váltfajok alakítják az USA közlekedési rendszerét? Mutassátok meg a térképen az ország hub-repülőtereit és a legnagyobb kikötőit.
 6. Nevezd meg az ipari ágazatokat, amelyek meghatározzák az USA nemzetközi szakosodását. Mutassátok meg a térképen az ország nagy iparvidékeit.
 7. A 144. ábra alapján jellemezzétek az USA árufeleségeinek export és import szerkezetét. Milyen jövője lehetséges az Ukrajna és az USA közötti együttműködésnek?
-
- 8*. Viktor Jurkivszkij ukrán geográfus-etnográfus szavai szerint az USA „nem azért virágzik, mert sokat termel, hanem azért, mert sokat fogyaszt”. Hogyan értelmezték ezt a kijelentést?

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Az Internetet az USA-ban találták fel, és ma az élet elválaszthatatlan része a világ mindegyik országában. Internetes forrásokat felhasználva, tudjátok meg, mikor és ki jelentette be a World Computer Network ötletét, mikor rögződött a világon az „Internet” kifejezés, jelenleg hány felhasználója van. Hogyan használjátok Ti az Internetet?

VÉGEZZETEK KUTATÁST (szabadon választható)

1. *A modern árufeleségek ipari termelésének területi szerveződési formái az USA-ban.*
2. *A gazdasági együttműködés Mexikó és az USA között az államhatárok mentén.*

37. §. KANADA

Kanada

Földrajzi fekvés
Észak-Amerika északi részén, három óceán vize mossa partjait.

Államforma
Parlamentari demokrácia a Nemzetközösség összetételében.
Területi szerkezet
Szövetségi állam (10 tartomány, 3 terület).

Természeti viszonyok és erőforrások
Domborzata: síkvidéki az ország keleti és középső részén, hegyvidék (Kordillerák) nyugaton.
Éghajlata: mérsékelt, szubarktikus, arktikus.
Folyókák — Mackenzie, Yukon, Szent Lőrinc.
Erőforrások: vas- és színesfémek ércei, kőolaj, földgáz; erdei; víziergetikai.

Gazdaság
Posztindusztriális ország; második hely Amerikában a GDP nagysága szerint és 10. a világon.

Tercier szektor
Banki és üzleti szolgáltatások, oktatás, egészségvédelem.

Szekunder szektor
Autó- és repülőgépgyártás, kőolaj-feldolgozás és petrokémia, vas- és színesfémkohászat.

Primer szektor
Bányaiipar; erdőgazdálkodás és fakészletezés; halászat.
Mezőgazdaság: növénytermesztés (búza, árpa); állattenyésztés (szarvasmarha-tenyésztés, sertés- és baromfi tenyésztése).

10 millió km²
38,8 millió fő
Ottawa

Népesség
A népességszám alapján 38. hely a világon.
Városi lakosság — 82%.
Legnagyobb városok — Toronto, Montreal, Ottawa.

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Kanada — Amerika legnagyobb területű állama, amely az észak-amerikai kontinens területének 41 %-át foglalja el és második a világon Oroszország után. Az ország szárazföldi határral csak az USA-val rendelkezik. Az ország domborzata többnyire síkvidéki. Nyugaton húzódnak a *Kordillerák* sávjai — a *Parti-*, a *Sziklás-* és a *Mackenzie-hegység*. Tovább, kelet felé, a felszín síkvidékié válik, a Labrador-félszigeten — hátsági domborzat. Kanada gazdag a felszíni vizekben. Területének közel 14 %-át foglalja el a *Kanadai Arktikus szigetvilág*, amelynek nagyobb része a sarkkörön túl helyezkedik el. Az ország hatalmas területe ellenére, kedvező mérsékelt természeti-éghajlati viszonyok az

életvitelhez csak a déli, viszonylag keskeny sávban, a kanadai-amerikai határ hosszában található. Visszont, a területének nagyobb részén szubarktikus és arktikus éghajlat képződött. Ezért, második helyet foglalva el a világon a területe méretei szerint, a népességszám alapján Kanada elmarad a jelentősen kisebb területtel rendelkező országoktól.

A hatalmas térségek meghatározták a **természeti erőforrások** gazdagságát. Kanadára esik az erdőkkel (tajga) elfoglalt területek

39. táblázat

Kanada a régióban és a világon

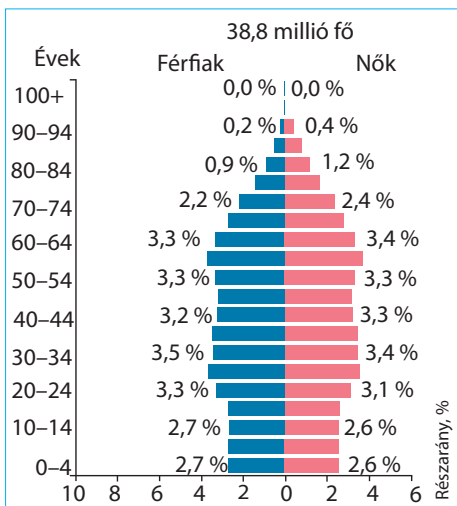
Mutatók	Jelentőség	Helye Amerikában	Helye a világon
Területe	10 millió km ²	1	2
Népesség	38,8 millió fő	6	38
GDP	2,1 trillió USA dollár	2	10
Egy főre jutó GDP (VEP)	61 582 USA dollár	2	25
Emberi fejlettségi index	0,935	1	18

közel 30 %-a világon. Az óceánok vízterületeinek partvidéki része gazdag az ipari jelentőségű halakban. Az ország jelentős szén, kőolaj és földgáz (*Kanadai-medence*), vas- és színesfémércek (ólom, cink, nikkel, alumínium, arany, urán stb.) készleteivel rendelkezik.

A természeti erőforrások nagy készletei lehetőséget adtak Kanadának, a függetlenség rövid történelme alatt, magabiztosan integrálódni a világ-gazdaságba a nagy nyersanyagexportőr szerepében és megalapozni a gyors iparosodást, később áttérni a posztindusztriális fejlődési szakaszra. Jelenleg a világ egyik vezető állama, tagja a „Nagy hetesnek”, a világ tíz legnagyobb exportőréhez és importőréhez tartozik, az egyik legmagasabb életszínvonal országa.

Az államirányítás szerint Kanada parlamentáris demokrácia a Nemzetközösségen belül. Formálisan az államfő Nagy-Britannia királya, felhatalmazott képviselője pedig a főkormányzó. Ténylegesen a végrehajtó hatalom a kormány kezében van, a miniszterelnökkel az élén, amelyet a kétkamarás parlament alakít ki. Kanada — szövetségi állam, amelynek összetételében tartományok és területek vannak (146. ábra).

NÉPESSÉG. A népességszám alapján a nagy területű Kanada összevethető olyan országokkal, mint Lengyelország vagy Marokkó. A demográfiai helyzetére jellemzők az egyensúlyozott születés- és halálozásszámok. A természetes szaporulat — 2-3 ‰, a további növekedést (6,2 ‰ évente) a bevándorlók biztosítják. Viszont, az utóbbi években a kormány szeretné csökkenteni a külföldiek letelepedését, korlátozva a munkabevándorlókat a legkeresettebb szakirányokra az országban. Ugyanúgy, mint az USA-ban, a kanadai társadalom — „olvasztókemencéje” a népeknek és fajoknak. A lakosság közel 76 %-a rendelkezik **európai gyökerekkel** (többségben vannak az angolok, skótok, franciák, írek stb.). Az afro-kanadaiak aránya mindössze 3 %, viszont a lakosok több mint 10 %-a — **bevándorlók Ázsia országaiból**. Az amerikai őslakosok részaránya (**indiánok** és **inúitok**), akik a sarkkörön túl élnek,

145. ábra. Kanada lakosságának korfája

alacsony — több mint 4 %. Kanadában két hivatalos nyelv működik — az **angol** és a **francia**. Az angol nyelvű lakosság aránya — több mint 78 %. A francia nyelvű kanadaiak többnyire a Québec tartományban élnek és erős saját identitással rendelkeznek — az úgynevezett **québeci szeparatizmussal**.

Meglehetősen nagy az **ukrán származású kanadaiak** közössége — több mint 1,3 millió fő (az ország lakosságának 3,6 %-a). Közülük sokan őrizték meg kulturális identitásukat és ukrán nyelven beszélnek. A kanadai ukrán diaszpóra — méretei szerint a második Oroszország után. Az ukránok tömeges

MUNKA A TÉRKÉPEN

146. ábra. Kanada lakosságának elhelyezkedése

1. Nevezzék meg Kanada legnagyobb tartományait és területeit. Hol helyezkednek el?
2. Nevezzék meg a tartományokat a legnagyobb népsűrűséggel. Hol helyezkednek el? Rendelkeznék-e a legnagyobb területtel is?
3. Milyen tartományokban és területeken a legkisebb a népsűrűség? Miért?

kivándorlása Kanadába négy emigrációs hullám alatt ment végbe, kezdve a XIX. századtól és a mai napig tart. A kanadai kormány bátorította az ukrán földekről bevándorlókat, hogy kolóniákat alapítsanak *Alberta*, *Saskatchewan* és *Manitoba* sztyepi vidékein, hogy felgyorsítsák a mezőgazdasági kihasználásukat. Ezt követően az ukrán telepesek többnyire Ontario és Québec ipari körzeteiben telepedtek le. Jelenleg a legtöbb ukrán *Ontario*, *Alberta*, *Brit Columbia*, *Manitoba*, *Saskatchewan* tartományokban él. Kanadában megtalálhatók az ukránok nem kormányzati kulturális, oktatási és szociális-politikai szervezetei, működnek iskolák, amelyekben egyidejűleg folyik az oktatás angol és ukrán nyelveken.

Kanada lakosságának elhelyezkedése nagyon egyenetlen (146. ábra). Az általános déli irányú vonzás alapján több sűrűn lakott vidék alakult ki. A legnagyobb közöttük az Ontario tartomány megapolisza — az ú. n. *Québec* — *Windsor folyosó* (több mint 18 millió fő), ami folytatása az USA Tó melléki megapoliszának. A legnagyobb magjai — *Toronto* és *Montreal világvárosok*, valamint az *Ottawa* — *Gatineau* agglomeráció.

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTÓSÁGAI. A szociális-gazdasági fejlődés alapján Kanada a világ fejlett posztindusztriális államaihoz tartozik. A XX. században az ország sikeresen valósította meg az iparosodást a modern szekunder szektor ágazatainak kiemelt fejlesztésével és erős terciér szektort fejlesztett ki, nagy figyelmet fordítva a szociális és ökológiai kérdésekre. Fontos tényezővé vált Kanada nemzetközi szakosodásában az USA szomszédsága. A terület intenzív gazdasági kihasználása a határ mindkét oldalán és a kedvező politika, megerősítve a NAFTA keretein belül, elősegítették az amerikai tőke bevonását és közös piac létrehozását az országok között.

Kanada gazdasági fejlődési modellje sok tekintetben hasonlít az amerikai modellre, vagyis a piaci kapitalizmus vegyes rendszere, állami szabályozási elemekkel. A szövetségi kormány ellenőrzi a társadalombiztosítás legsebezhetőbb területeit, és ösztönzi a gazdaság olyan kiemelt területeit, mint a zöld energia, az oktatás vagy az orvostudomány. Ugyanakkor a magánkezdeményezés továbbra is az ország gazdasági fejlődésének fő hajtóereje.

TERCIER SZEKTOR. A gazdaság erre a szektorára esik a GDP 70 %-a és a foglalkoztatott lakosság 79 %-a. A legnagyobb összetevői — a kiskereskedelem és az üzleti szolgáltatások, közöttük is a pénzügyiek.

A **banki tevékenység** vezető központjai — *Toronto, Montreal* és *Vancouver*. A kanadai banki rendszert tartják az egyik legmegbízhatóbbnak a világon. Mint az USA, Kanada — a **felsőoktatás** exportőre, az egyetemei nagy népszerűségnek örvendenek a külföldi diákok között. Az ország aktívan fejleszti a távoktatás különböző formáit, többek között az online tanulást. Prioritási irány — a **tudományos-kutatási és a tervezői tevékenység** fejlesztése. A kiadások mennyisége rájuk évente több tíz milliárd kanadai dollár. Kanada 13 Nobel-díjassal rendelkezik a fizika, a kémia és az orvostudomány szférájában. A kanadai TNK-k aktívan fektetnek be a modern technológiákba. Vancouverban nagy központok alakultak ki a szoftvergyártás és a különböző IT-szolgáltatások terén. Kanada rendelkezik a lakosság egyik legmagasabb internet-lefedettségével a világon (94 %). Különösen dinamikusan fejlődik a **turizmus**.

Az országban az UNESCO világörökségének 17 objektuma található, többek között a régi *Quebec történelmi negyede*, a *Dinoszaurusz Tartományi Park*, a *Hed Smesht-In-Buffalo-Jumpta* ősi bölényvadászati hely stb. A legtöbb turistát fogadják — *Toronto, Niagara-Falls, Montreal, Vancouver*.

A **közlekedés** fejlesztése garantálja az egész kanadai gazdaság hatékonyságát, figyelembe véve a terület méreteit, a nagy távolságokat a vezető gazdasági központok között, a távolságokat az ásványkincsek kitermelési helyei és a nyersanyag-feldolgozás és a kikötők között, amelyek keresztül azokat exportálják. Kanada közlekedési rendszeréhez a vasutak hálózata, 10 nemzetközi és több száz országon belüli repülőtér és három óceán partvidékén közel 300 tengeri kikötő tartozik. Fontos szerepet játszanak a vízi összeköttetések a Nagy-tavak rendszerében. Kanada fő „légi kapuja” — a *Torontó* — *Pearson* repülőtér. A legnagyobb konténer-átrakodó tengeri kikötő — *Vancouver*. *Montreal* kikötője az ország belsejében található, 1600 km-re a Szent-Lőrinc folyó torkolatától.

147. ábra. Kanada gazdasági fővárosának, Torontonak üzleti központja

SZEKUNDER SZEKTOR. A tényezők, amelyek elősegítették Kanada gazdaságának fejlődését — a saját nyersanyag-készletek és a szomszédság az USA-val, amely hatalmas felvásárló piaca a

kanadai ipari termékeknek és befektetési forrás is. Kanadát „energetikai nagyhatalomnak” nevezik a hatalmas természeti energiaforrások miatt. A hatodik helyet foglalja el a világon a **villamos-energia termelése** alapján, amelynek 60 %-át VEM-ek állítják elő, közel 18 %-át — HEM-ek és 15 %-át AEM-ek, a többi — szél- és napenergia. Az olcsó villamos-áram lehetőséget ad energiaigényes ágazatok fejlődésére (többek között a kohászatra). A villamos-energia nagy részét az USA-ba exportálják.

Kanada ipara elhelyezkedésének érdekes sajátossága: az ágazatok, amelyek feldolgozzák a nyersanyagot és többnyire exportra dolgoznak (színesfémkohászat, fafeldolgozás, cellulóz- és papíripar), a kisebb településeken található, míg a többnyire bonyolultak, amelyek a belső piacra orientálódnak, a nagyvárosokban összpontosulnak. Az ipari termékek volumenének csaknem 50 %-át *Ontario tartományban* állítják elő, 25 %-át — *Québecben*. A termelés legnagyobb koncentrációja délen helyezkedik el, a Huron, Erie és Ontario tavak vidékén, valamint a Szent Lőrinc-folyó hosszában. Ott optimálisan kapcsolódnak egymáshoz a következő tényezők: a nyersanyag közelsége, a nagy fogyasztói piac, a munkaerők magas koncentrációja, a tudományos-kutatási és oktatási központok, valamint a kényelmes közlekedési összeköttetések az amerikai- meg a világpiacokkal. A legnagyobb ipari központjai — *Toronto, Montreal, Hamilton, London, Ottawa*. Ez a vidék multi-profilú szakosodással rendelkezik a kohászat, gépgyártás és fémmegmunkálás dominanciájával. Nagy ipari központok — *Calgary, Edmonton, Vancouver*.

Kanada ipari szakosodását a nemzetközi munkamegosztásban — a **gépgyártás** határozza meg. A vezető ágazatai között található — az **autógyártás**. Habár az ország nem rendelkezik saját gépkocsi márkákkal, ott külföldi vállalatok (többnyire az USA-ból és Japánból) jelentős összeszerelő üzemei működnek. A legyártott gépkocsik egy része Kanada belső piacaira kerülnek, azonban a többségük az USA piacaira. Nagy jelentősége van a **légi- és űreszközök gyártásának**. A kanadai vállalatok részt vesznek a nemzetközi projekteken az űreszközök berendezéseinek és repülőgépek gyártásában. A *Bombardier* vállalat a polgári repülőgépek ismert termelője, amely versenyben van a világelsővel — a *Boeing* és az *Airbus* vállalatokkal. Kanada erős hagyományokkal rendelkezik a **hajógyártásban**: bocsátanak ki utasszállító és katonai hajókat, többek között jégtörőket, kompokat, tengeralattjárókat stb. A vezető központok — *Vancouver* és *Halifax*.

A nemzetközi szakosodás ágazata — a **kőolaj-feldolgozó ipar**, a szerves vegyi szintézis, a gumi- és műanyaggyártás, a gyógyszeripar (központjai — *Calgary, Edmonton, Vancouver*). A vas- és színesfémek jelentős készletei elősegítették a **kohászat** kialakulását. A **vaskohászat** központja képződött a *Tómelléken*. Az ország acéolvasztó fővárosa — Hamilton, számos üzem helyezkedik el *Torontóban* és *Montrealban*. Kanada a harmadik helyet foglalja el a világon az **alumínium gyártásában**, amely vonzódik az olcsó villamos-energia felé Quebec és Brit Columbia tartományokban (a nyersanyagot a Karibi-medence országaiból hozzák be). A tajga hatalmas térségei meghatározták a **fa-feldolgozóipar**, valamint a **cellulóz- és papíripar**

fejlődését (nagy központja — *Vancouver*). Az **élelmiszerek gyártása** a nagyvárosok többségében fejlődik. *Új-Brunswick*, *Edward-herceg-sziget*, *Új-Skócia* tengermelléki tartományok szakosodnak a hal- és tengeri termékek feldolgozására, a sztyepi tartományok pedig — *Alberta*, *Saskatchewan*, *Manitoba*, a húsfeldolgozásra, gabona és ipari növények termesztésére.

PRIMER SEKTOR. Kanada tartományainak többségében a gazdaság primer szektora — a bevételek legfőbb forrása. Rendelkezve az ásványi-nyersanyagok gazdag készleteivel és a technológiai ellátottság magas szintjével, amely lehetőséget ad kihasználni az erőforrásokat a zord északi, éghajlati feltételek mellett, Kanada jelentős **bányaipart** hozott létre. A kitermelés tételei: vas-, réz-, ólom-, cink-, nikkel-, molibdén-, kobalt ércek, titán, arany, ezüst, platina (*Québec*, *Ontario*, *Manitoba*, *Alberta*, *Brit Columbia*, *Északnyugati Területek*, *Yukon tartományok*). Kőolajat és földgázt termelnek ki többnyire *Alberta tartományban*. A nemérces nyersanyagok közül exportjelentősége van az azbeszt és a kálisó bányászatának.

Kanada a harmadik helyet foglalja el a világon (Oroszország és Brazília mögött) az ipari fakészletek alapján. Az **erdőgazdálkodás** és a **fakészletezés** elválaszthatatlan részévé vált a Kanada gazdaságának. Kanada — a világ legnagyobb újságpapír termelője, a fűrészáru exportja terén pedig csak az USA-tól marad el. Számos kisebb településen a fakészletezés — a közösségek fő jövedelemforrása. Az ország partvidéki területein jól fejlődik a **halászat**. Az ipari halászat kapacitását százezer tonnákban számlálják vagy milliárd dollár érték-ekvivalensben. Különösen jelentős szerepet játszik a halászat az atlanti-óceánmellék tartományainak gazdaságában, ahol ez a lakosság foglalkozásának hagyományos válfaja és a régió kultúrájának része.

A **mezőgazdaságra** esik Kanada GDP-jének 1,8 %-a és a foglalkoztatott lakosság 2 %-a. A mezőgazdaság az exportra szánt termeléshez tartozik: az ország a harmadik helyet foglalja el a világon (az USA és Ausztrália után) a búza exportja, a hatodikat — az árpa exportja alapján, továbbá, nagy termelője és exportőre a húsnak. Kanadában a mezőgazdaság két típusát különböztetik meg. Az alacsonyan benépesült *Manitoba*, *Saskatchewan* és részben *Alberta* sztyepi tartományok — az USA búzaövezetének folytatása. Ott természetesen gabonaféléket és olajtartalmú növényeket, továbbá, a takarmány-készleteiken és felhasználva a legelőket — szarvasmarhát tenyész-

148. ábra. A fakészletezés — Kanada nemzetközi szakosodása

tenek. A megtermelt áruféleségek jelentős része irányul exportra. A második típus a sűrűn lakott *Ontario*, *Québec* és *Brit Columbia* tartományokban alakult ki. Jellemző rá a szélesebb körű szakosodás a tej-hústermelő állattenyésztés dominálásával, továbbá a zöldségek és gyümölcsfélék termesztése, ami orientálódik a nagyvárosok helyi piacaira.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Vezető szerepet játszik az árufeleségek kereskedelme. Kanada negatív mérleggel rendelkezik a külkereskedelemben. A sajátossága, összehasonlítva a fejlett országok többségével — az ásványi nyersanyagok magas részaránya az export szerkezetében. Az **export** legfőbb tételei — gépkocsik, ipari berendezések, repülőgépek, telekommunikációs berendezések, vegyszerek, műanyagok, műtrágyák, kőolaj és földgáz, villamos-energia, alumínium és más színesfémek. Az **import** fő tételei — gépkocsik és alkatrészek hozzájuk, vegyszerek, kőolajszármazékok, fogyasztási cikkek stb. Ha mind az export, mind az import ugyanazokat az árucsoportokat foglalja magában, akkor ez tanúskodik a kanadai ágazatok integrációjának magas szintjéről a nemzetközi technológiai láncolatokba, valamint a kanadai fogyasztói piac kapacitásáról, amely törekszik a termékek körének kiszélesítésére. A **szolgáltatások kereskedelme** az export mindössze 17 %-át és az import 19 %-át teszi ki. Ezek többnyire üzleti és pénzügyi szolgáltatások, valamint a turizmus. A legszorosabb befektetési kapcsolatokkal az ország az *USA*-val, az *EU* országaival, *Japánnal* és *Kínával* rendelkezik.

Kanada *Ukrajna* fontos gazdasági és politikai partnere. Az elsők között ismerte el *Ukrajna* függetlenségét 1991-ben. A kétoldalú kapcsolatok nagyrészt az ukrán diaszpóra szerepének köszönhetőek. Kanada befektet *Ukrajna* gazdaságába. A Kanadai Ukránok Kongresszusa aktívan részt vesz a humanitárius együttműködési programok megvalósításában.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Kanada helyét Amerikában és a világon (39. táblázat).
 2. A migrációs folyamatok hogyan mutatkoznak meg Kanada lakosságának számán, etnikai összetételén és a kulturális életén?
 3. Kanada népessége az ország déli részén összpontosul. Miért?
 4. A kanadai gazdaság tercier szektorának milyen sajátosságai mutatnak arra, hogy Kanada fejlett posztindusztriális ország?
 5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg Kanada nemzetközi szakosodását?
 6. Mutassátok meg a térképen az ország világvárosait és a legnagyobb ipari központjait. A kanadai gazdaság primer szektorának szakosodása hogyan kötődik össze a természeti feltételek és erőforrások sajátosságaival?
-
- 8*. Képzeltétek el, hogy az ukrán kormány tagjai vagytok. Hogyan használnátok ki az ukrán diaszpóra potenciálját a gazdaságunk megreformálásában?

FÖLDRAJZI FELADAT

Számítsátok ki, Kanada lakosságának hány százalékát teszik ki az ukrán származású kanadaiak, akiknek száma az országban 1,3 millió.

38. §. BRAZÍLIA

Brazil Szövetségi Köztársaság

Földrajzi fekvés
Dél-Amerikában helyezkedik el, a keleti és középső részén, széles kijáráttal rendelkezik az Atlanti-óceánhoz.

Államforma
Államfői Köztársaság. Szövetségi állam.

Természeti viszonyok és erőforrások
Éghajlata: többnyire szubekvatoriális és egyenlítői.
Domborzata: síkvidéki (alföldek és fennsíkok).
Folyókák — Amazonas, Parana.
Ásványi erőforrások — vas-, ón-, alumínium-, nikkel- és más színesfémek ércei.
Erdei és vízennergetikai erőforrások.

Népesség
Hetedik a népességszám alapján a világon.
Városi lakosság — 88 %.
Legnagyobb városok — Sao Paulo, Rio de Janeiro, Belo Horizonte.

Gazdaság
Ipari-agrár ország; első Latin-Amerikában a GDP mutatói alapján.

Tercier szektor
Pénzügyi szféra, tudományos-kutatói tevékenység, közlekedés, turizmus.

Szekunder szektor
Villamos-energetika, vas- és színesfémkohászat, vegyipar, autó, hajó- és műszergyártás, légi- és űreszközök gyártása, elektrotechnika, élelmiszeripar.

Primer szektor
Bányaiipar.
Intenzív mezőgazdaság: dominál az állattenyésztés (szarvasmarha- és baromfitenyésztés); növénytermesztés (kávé, kakaó, kukorica, szója, gyümölcsfélék, dió).

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Brazília — Dél-Amerika legnagyobb területű és népességszámú állama. Az ország a földrész csaknem felét foglalja el — olyan nagy, hogy csaknem mindegyik országgal határos. Partjait az Atlanti-óceán vize mossa (a partvonal hossza — 7,5 ezer km).

Az európaiak bejövetele előtt Brazíliát az őslakosok számos törzse népesítette be. 1500-ban a brazil partokat elérte **Pedro Álvares Cabral** portugál tengerész, aki a felfedezett földeket portugál gyarmatnak nyilvánította. Jelenleg Brazília — az egész Latin-Amerika legfejlettebb és leggazdagabb országa,

40. táblázat

Brazília Latin-Amerikában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye a régióban	Helye a világon
Területe	8,5 millió km ²	1	5
Népessége	216 millió fő	1	7
GDP	1,9 trillió USA dollár	1	8
Egy főre jutó GDP	20 584 USA dollár	13	76
Emberi fejlődési index	0,760	17	89

amely egyike az ENSZ és a Mercosur alapítóinak. Elhelyezkedése az Amazonas medencéjében, a határtalan egyenlítői erdőkkel, az ökoszisztemek változatosságával és a hatalmas erőforrásokkal — egyedi természeti örökség, ami Brazíliát jelentős globális érdekek tárgyává teszi.

A hatalmas ország **természetvilága** változatos: ez északon Amazónia — az egyenlítői esőerdők vidéke, a középső és keleti részén — a *Brazil-felföld* szavan-

nákkal és ritkás erdőségekkel Amazónia erdői — értékes nyersanyagok forrása: fakészletek, a kaucsukfa nedve, amelyből természetes gumit nyernek ki, diófélék, gyógynövények. A másik gazdagsága a víz. A világon nincsen sűrűbb folyóhálózattal rendelkező hely, mint a nagy Amazonas medencéje!

Brazília hatalmas erdei, termőföldi, vízi és vízenergetikai erőforrásokkal rendelkezik. A méhéből több mint 50 különböző ásványkincset termelnek ki. A *Brazil-felföld* — a legfőbb bányászati vidék, ahol vas- és színesfémek ércei találhatók (nikkel, alumínium, polimetallikus ércek, nióbium, tantál, berillium, arany), valamint nemérces ásványok — apatit, foszforit, kőszén, gyémánt.

NÉPESSÉG. Brazília népessége nagyon egyenlőtlenül oszlik meg — az Atlanti-óceán partvidékének hosszában összpontosul: az óceánmelléki sávban, közel 300 km-es szélességben összpontosul a lakosság 90 %-a és ugyanannyi ipari és mezőgazdasági potenciál. A lakosság nagyobb része a városokban él (88 %). A legsűrűbben népesült be az ország délkeleti régiója. Épp ott találhatók a legnagyobb városi agglomerációk — *Sao Paulo* (23 millió fő), *Rio de Janeiro* (14 millió), *Belo Horizonte* (6 millió fő). Nagyváros *Brazíliaváros* is (csaknem 5 millió fő) — Brazília fővárosa, amelyet az ország földrajzi közepén építettek fel. Világvárosok — *Sao Paulo* — a legnagyobb iparváros nemcsak az országban, hanem az egész Dél-Amerikában, valamint *Rio de Janeiro* — Brazília város-szimbóluma.

A lakosság fiatal — a brazilok több mint fele fiatalabb 24 évnél. A brazil nemzet kialakulása — három nagyrasz képviselőinek keveredési eredménye: mongoloid (a helyi indián lakosság), europid és negroid. Viszont a többség — a portugál bevándorlók leszármazottai, az első gyarmatosítóktól (kezdve a XVI. századtól) az utóbbi idők bevándorlóikig (XXI. század). Jelentős a negroid lakosság aránya, amelyek az afrikai rabok leszármazottai, amelyeket a XVI. századtól kezdve szállítottak az országba. Ők jelentős mértékben keveredtek a portugálokkal, ami a jelenkori vegyes népességhez vezetett. Az emberek milliói Brazíliában rendelkeznek európai gyökerekkel a tömeges európai bevándorlások hullámaiból. Jelenleg a lakosság etnikai összetétele a következő: **europid (fehérek)** — 47,5 %, vegyes — 43 %, továbbá 8 % — **afrikaiak**, 1 % — ázsiaiak és kevesebb, mint 0,5 % — indiánok. Brazíliában több mint 300 ezer ukrán él. A brazilok többsége **portugál nyelven** beszél, ami az állami nyelv. Brazília — Amerika egyetlen országa, ahol a portugál nyelv hivatalos. A **vallási összetétel** alapján a brazilok többsége — katolikus (65 %), 22 %-uk protestáns, a többiek — más vallások hívei vagy ateisták. Brazília kultúrája elsősorban Portugália kultúrájától származik. A gyarmatosítók és a bevándorlók

149. ábra. A Megváltó Krisztus szobra Rio de Janeiróban — a világ egyik leghíresebb műemléke

nemcsak a portugál nyelvet hozták magukkal, hanem a katolikus vallást, a gyarmati építészeti stílust, valamint sok hagyományt, amelyek még mindig jelentős hatással vannak a mai életre.

A GAZDASÁG JELENKORI FEJLŐDÉSE. Brazília gazdasági fejlődésének történelmében megfigyelhető kezdetben a „cukor”- és az „arany”-láz, később a XIX. században — a „kávé”- és a „kaucsuk”-láz. A továbbiakban elkezdődött az „ipari”-láz — a gazdaság szekunder szektorának (kohászat, gépgyártás, vegyipar) gyors fejlődése. A jelenkorban Brazília — gazdasági élenjáró Latin-Amerika országai között és a világ nyolcadik legnagyobb gazdasága. Ezt elősegítik a gazdag erőforrások, a kedvező természeti feltételek, a munkaképes lakosság nagy száma.

Modern ipart építve és fejlesztve a mezőgazdaságot, Brazília átalakult ipari-agrár országgá. Viszont, a gyors gazdasági felemelkedés után jelenleg az ország szenved a politikai, korrupciós botrányoktól és az össznemzeti tiltakozásoktól, valamint gazdasági visszaesést él át. A fejlődő ország gazdasági szerkezetének sajátosságai — a szekunder és primer szektorok eléggé nagy részaránya: a terciér szektorra esik a GDP 73 %-a, a szekunderre — a 21 %-a, a primer szektorra — a 6 %-a.

PRIMER SZEKTOR. A brazil **bányaipar** új korszaka a vasérc kitermelésével kezdődött, amely a nemzetközi szakosodás ágazatává vált. A bányászata alapján az ország a második helyet foglalja el a világon (Ausztrália után). *Minas Gerais államban*, amelynek a neve magyarul „Fő bányák”, a brazil vasérc közel 75 %-át termelik ki. Kitermelés alatt állnak a nikkell, ón, króm, bauxit, réz, ólom, wolfram, cink, arany és más ércek lelőhelyei is. Az Atlanti-óceán partvidékén kőolajlelőhelyeket tártak fel a selfen.

Brazília — a fejlett **mezőgazdaság** országa, amely a gazdaság egyik alappillére. A gépesítés magas szintje és a réti-legelői földterületek kihasználása biztosítja a fejlődés legmagasabb ütemét, összehasonlítva a gazdaság más ágazataival. A **növénytermesztés** fejlődésére kihatással vannak az egyenlítői és a szubekvatoriális éghajlatok és a termékeny talajok. Saját szükségletekre természetesen kukoricát, búzát, babot, zöldségféléket, gyümölcsöket stb. Ugyanakkor, sok növénykultúrát természetesen értékesítésre más országokba. Ha korábban a legfőbb exportkultúra a cukornád volt, ma — kávé, szója, kukorica, kakaó, banán, narancs, kesudió, szizál. Brazília legfontosabb „kávé” központja — a *Dél-keleti régió*, ahol az éghajlat ideális a kávécserje termesztésére. Brazília biztosítja a világ kávétermelésének harmadát, ami az országot a legjelentősebbé tette az utóbbi 150 évben. Többnyire arabika (amely Brazíliában és a világon is dominál, a termelés 85 %-a), kisebb mértékben — a robuszta kávéfajtákkal vannak elfoglalva az ültetvények. A kakaó szintén export növénykultúra, viszont a termelése fokozatosan csökken. Brazília — a világ egyik legnagyobb „kenyeres kosara”: a gabonafélék és a hüvelyesek termesztése minden évben soha nem látott szintet ér el millió tonnákban. A kukorica és a szója betakarítás alapján az ország a három világszínvonal közé tartozik, az USA és Kína mögött. Termesz-

Kávéültetvények

Kávébab

Exportra szánt szemes kávé

150. ábra. Brazília — a kávé legnagyobb termesztője és fogyasztója a világon

tésük fő vidéke — az ország déli része a kedvező éghajlattal és termékeny talajokkal. Az öntözéses területeken rizst termesztnek. Brazília — a világ harmadik legnagyobb gyümölcsstermelője Kína és India után. A gyümölcs- és bogyófélék termelési volumene lenyűgöző — több tíz millió tonna több milliárd USA dollár értékben. Hatalmas a választék is — banán, ananász, narancs, mandarin, citrom, kivi, mangó, füge, datolyaszilva, nektarin. Szintén takarítanak be almát, körtét, őszibarackot, szilvát, málnát, epret, szőlőt. A délkeleti vidékeken összpontosul a brazil zöldségtermesztés: paradicsom, uborka, hagyma, fokhagyma, sárgarépa. Görögdinnyét és sárgadinnyét is termesztnek. A diófélék készlete is gazdag: kesudió, kókusz, brazil, görög. Brazília szakosodik a szizál termesztésére és biztosítja a világexport több mint felét. Több ezer gazdaság foglalkozik virágtermesztéssel. Az ország *északi régiójában*, amely Amazóniában húzódik az egyenlítői esőerdőben, elterjedtek a kaucsukfák ültetvényei.

Az **állattenyésztésben** fejlett a legeltető szarvasmarha-tenyésztés. Brazília rendelkezik a legnagyobb szarvasmarha állománnyal (több tízmillió) a világon, a brazil marhahús meghódította Európa, Ázsia és Amerika piacait. Exportirányultsága van a baromfitenyésztésnek is. Fejlett a tengeri és folyami **halászat**.

Brazília területének felét erdők borítják, ezért nagyon jól fejlődik az **erdőgazdálkodás**. A legnagyobb egyenlítői erdő a világon, amely az Amazonas medencéjében helyezkedik el, biztosítja az országnak a fakészletek exportját, valamint Brazília a világ tíz legnagyobb cellulóz termelőjéhez tartozik.

SZEKUNDER SZEKTOR. Brazília rendelkezik a legfejlettebb feldolgozóiparral Latin-Amerikában. Az ország különböző ipari áruféleségeket állít elő. A nemzetközi szakosodását meghatározzák a szövetek és lábbelik, a vegyipari termékek, fűrészárúk, acél, repülőgépek, gépkocsik és berendezések gyártása. A brazil és transznacionális vállalatok aktívan fektetnek be új berendezésekbe és technológiákba.

Az **villamos-energetika** fejlődésén megmutatkozott az ország magas ellátottsága vízi erőforrásokban. A villamos-energia termelése terén VEM-ekben Brazília — a világsők egyike. Ezek az erőművek állítják elő az ország összes

villamos-energiájának csaknem 60 %-át. A világ egyik legnagyobb „Itaipu” VEM-vét a Parana folyón építették fel, Brazília és Paraguay határán. A HEM-vek termelik meg a villamos-energia 12 %-át, nagy részarányuk van a megújuló energiaforrásokkal megtermelt villamos-energiának is (több mint 15 %).

A gazdag vas- és mangánérc, valamint mész-készletek biztosították a **vaskohászat** fejlődését. A jelenkorban az ország a világ egyik legnagyobb acéltermelőjévé és exportőrévé vált. Minas Gerais államot, amelyben a vasérc bányászata összpontosul és az acéltermelés csaknem 50 %-a, „Brazília vasszívének” is nevezik. Az acélöntési komplexumok *Belo Horizonte*, *Porto Alegre* és *Volta-Redondo* városokban — a legnagyobbak Latin-Amerikában. Brazília fejleszti a **színesfémkohászatot**, különösen az alumínium termelését.

A **gépgyártási ágazatok** között jelentős fejlődéssel rendelkezik az autó-, hajó- és repülőgépgyártás. Brazília hetedik a világon az **autógyártás** fejlődése alapján. Az országban jelen vannak a világ legnagyobb személygépkocsikat gyártó vállalatai, a legnagyobbak közöttük — *Volkswagen*, *Ford*, *Fiat*, *Renault*, *General Motors*. Fejlődnek a brazil vállalatok is: *Troller* — terepjárók gyártója (Belo Horizonte); *Marcopolo* — az autóbuszok több mint felének előállítója az országban, valamint a világ több mint 60 országába exportálja (Caxias do Sul). Az országban gyártanak még kisebb traktorokat, teherautókat, katonai járműveket, autómotorokat, alkatrészeket (*Caxias do Sul*, *Sao Paulo*). A **hajógyártásban** a brazil vállalatok úgy tengerjáró

151. ábra. A brazil „Marcopolo” vállalat által gyártott autóbusz

152. ábra. Az Alcantara brazil űrügynökség kilövő központja

hajókat, mint kisebb folyami hajókat bocsátanak ki. Közöttük — halászhajókat, járőrhajókat, tudományos-kutatóhajókat és tengeralattjárókat is (központja — Fortaleza). Fejlettséget ért el a **légi- és űreszközök ipara**: Brazília rendelkezik Latin-Amerikában a legmodernebb űrkutatási programmal, továbbá jelentős erőforrásokkal a repülő szerkezetek felbocsátására az űrbe és műholdak gyártásához. Brazília — az egyetlen ország a déli féltekén, amely nemzetközi űrállomással rendelkezik. A brazil *Embraer* vállalat — harmadik a világon a repülőgépek gyártásában az európai *Airbus* és az amerikai *Boeing* után (központjai — *San José dos Campos*, *Sao Paulo*). Gyors ütemekben fejlődik az **elektronikai**-, az **elektrotechnikai**- és a **műszeripar**. A brazil vállalatok villamos motoro-

kat, generátorokat és transzformátorokat gyártanak (központja — *Yaraguá do Sul*); számítógépeket és telekommunikációs berendezéseket (*Sao Paulo*). Manaus szakosodik a televíziók és számos más rádióelektronikai áruφέeleségek gyártására. Brazília — az egyetlen latin-amerikai ország, amely fejleszti a **mikroelektronikai** ipart: a **vállalatai előállítanak** chipeket, chipkártyákat, állatok, gyógyszerek, járművek automatikus azonosítására szolgáló eszközöket stb. (központja — *Porto Alegre*).

Jól fejlett a **celluló- és papírgyártás**. Brazília az első tíz legnagyobb **vegyipari termékeket** előállító országhoz tartozik. Gyártanak műszálakat, műtrágyát, növényvédő szereket, festékeket, lakkokat, gyógyszeripari termékeket, mosószereket, kozmetikumokat (központja — *Salvador*). Brazíliában széleskörűen használják fel a bioetanolt, amelyet cukornádból állítanak elő: sikeresen helyettesítette a benzint. Jelenleg az ország összes autójának több mint fele ezzel az olcsó üzemanyaggal üzemel.

A **szövetek gyártását** (gyapjú és gyapot) Brazília legrégebbi ipari termelésének tekintik. Jelenleg az ország a második helyet foglalja el a világon a farmerszövet és harmadik helyet — a kötöttáru szövetanyagainak termelésében. A legnagyobb központok — *Rio de Janeiro* és *Sao Paulo*. Brazília — a világ egyik vezető országa a **ruhafélék** és a **lábbelik gyártásában** (*Fortaleza*). Magas szintű fejlődést ért el az **élelmiszerek és az italok gyártása**. Az országnak nincs párja a világon az instant kávé előállításában. Mindazonáltal, hogy a kávé exportálják, az ország maga is a legnagyobb fogyasztója. Brazília a legnagyobb termelője és exportőre a narancslének.

A fő **iparvidékek** elhelyezkedésének sajátossága Brazíliában — a koncentrációjuk az ország délkeleti és déli régióiban és a nagy városokban. A legnagyobb mértékben fejlett államok — *Rio de Janeiro*, *Sao Paulo*, *Rio Grande do Sul*, *Pernambuco*. *Sao Paulo* — a legnagyobb megalopolisz nemcsak Brazíliában, hanem az egész déli féltekén. Ugyanakkor, a közlekedési hálózat, a villamos-energetika és a hírközlés fejlődése hozzájárul az ipar dekoncentrációjához és a többi régió ipari fejlődéséhez.

TERCIER SZEKTOR. Brazília jelentős ipari összetevőkkel rendelkezik, viszont a gazdaságában a terciér szektor dominál. A **pénzügyi szolgáltatások** szférájában nagy központok — *Sao Paulo* (az egyik legnagyobb a világon), *Brazília-város* és *Rio de Janeiro*. A **tudományos-kutatási tevékenység** fejlődésére kihatással vannak az ismert egyetemek, laboratóriumok, a szakképzett munkaerő megléte és az állam támogatása, amely jelentős mértékben fektet be a tudományba

153. ábra. Sao Paulo — Brazília legnagyobb ipari, pénzügyi és tudományos központja

és a technológiákba. Brazília részt vesz az űrkutatásokban, a déli félteke egyetlen országa, amelynek nemzetközi űrállomása van, és repülő eszközöket tervez. Az ország — úttörője a kóolajkutatásoknak nagy mélységekben. Brazília — globális résztvevője a mikroelektronikai ágazatnak. *Recife* és *Florianopolis* — a szoftvergyártás központjai. *Sao Paulo* — az egyik legnagyobb tudományos központ Latin-Amerikában.

A **közlekedési hálózat** fejlődése Brazíliában még a múlt évszázadban kezdődött el. Akkor hozták létre az autóutak hálózatát, amelyet még a nehezen áthatolható Amazónián keresztül is lefektették. Jelenleg a **közúti közlekedés** játssza a főszerepet úgy a teher-, mint az utas-szállításokban. A **légi közlekedés** biztosítja az utas- és a teherszállítást nagy távolságokra. Brazíliában közel 4 ezer repülőteret és leszállóterületet tartanak számon. Ezekkel a mutatókkal az ország második a világon az USA mögött. A legnagyobb hub-repülőterek — a *Guarulhos Sao Paulóban*, amely összpontosítja a nemzetközi vonalak nagy részét és kapcsolatokkal rendelkezik a világ mindegyik nagy városával. Nagy nemzetközi repülőterek vannak szintén *Rio de Janeiróban* és *Brazíliavárosban*. Az ország a **vasutak** szerteágazó hálózatával rendelkezik — a tizedik legnagyobbal a világon. Ők biztosítják a teherszállítások nagy részét, az utasszállító vonalak száma kevés. Brazília — tengeri nagyhatalom. A **tengeri közlekedés** szolgálja ki az ország nemzetközi kereskedelmét: az áruféleségek csaknem 75 %-át tengereken szállítják (cukor, szójabab, kávé, kukorica, búza, só, citrusfélék, narancslé), valamint papírt, gépkocsikat, berendezéseket. Brazília rendelkezik Latin-Amerikában a legforgalmasabb kikötőkkel. Kikötőkkel rendelkezik az Atlanti-óceán partvidékének csaknem mindegyik városa. A legnagyobbak — *Santos Sao Paulo közelében*, *Paranagua* és *Rio de Janeiro*. A **folyami közlekedés** — a legolcsóbb és legtisztább, viszont Brazíliában a legkevésbé használják, a kiterjedt és szétágazó folyórendszer ellenére. Ugyanakkor, vannak régiók, ahol csaknem teljesen tőle függenek, például Amazónia, ahol a távolságok nagyok, a vasutak vagy az autóutak viszont nem léteznek. Brazília közel 50 ezer km folyami vízi utakkal rendelkezik, amelyen gépeket, gabonát, mangánércet szállítanak. A legnagyobb folyami kikötők — *Manaus* a Rio Negro folyón és *Santarem* — az Amazonason. A legnagyobb közlekedési góc — *Sao Paulo*, ahol különböző közlekedési válfajok és közlekedési utak kereszteződnek.

A **turizmus** a gazdaság egyre fontosabb ágazatává válik. A külföldi turisták száma alapján Brazília — Dél-Amerika vezető országa és második Latin-Amerikában Mexikó után. A turisztikai irányvonalakhoz tartozik számos történelmi, kulturális és gasztronómiai objektum. Viszont, a legnépszerűbbek a természetiek: az ökoturizmus kapcsolata a kalandtúrákkal. A legnépszerűbb helyek és látnivalók rangsorában — Amazónia egyenlítői esőerdői, Santa Catarina óceáni strandjai, a Pantanal vizes-lápos élőhelyei, Krisztus szobra a Corcovado vulkán tetején és Rio de Janeiro karneválja.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A közelmúltig az **exportot** az ásványi nyersanyag alapozta meg, a legfontosabb áruféleségek pedig a cukor, a kaucsuk és az arany volt. A jelenkorban a 84 %-ot teszik ki a késztermékek és félkész áruk: repülőgépek, gépkocsik, elektrotechnika, acél, szövetek és lábbelik. Brazília a világ három élenjárója közé tartozik a mezőgazdasági áruféleségek exportja terén. Tartja a világszerepet a szója, a kávé, a narancslé (a világtermelés 80 %-a), a cukor (25 %), diófélék, dinnyék, szarvasmarha és marhahús termelésében. Az export nagy részaránya esik a papírra és a cellulózra, valamint a gyümölcsfélékre. A külföldi piacokra szállít vasércet is. A fő exportpartnerek — *Kína, az USA, az EU, Argentína, Japán.* Az **import** legfőbb tételei — vegyipari termékek (23 %), többek között műtrágyák, gépek, villamosági és közlekedési berendezések, kőolaj, autóalkatrészek, elektronika. Ukrajna fejleszt Brazíliával a politikai, gazdasági és kulturális-humanitárius kapcsolatokat. Országunk a közelmúltig Brazíliába exportált vaskohászati fémeket, műanyagot és polimereket, egészségügyi termékeket. Ellenben, Ukrajna importál cukrot, teát, dohányt, kékvet, vasércet, vasötvözeteket.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Értékeljétek Brazília helyét a világban és Latin-Amerikában.
2. Hogyan mutatkoztak meg Brazília gazdaságának fejlődésén a természeti feltételek és az erőforrás-ellátottság?
3. Hogyan helyezkedik el az ország lakossága? Mutassátok meg a térképen a legnagyobb városokat.
4. Milyen tevékenységváltfajok fejlettek az ország gazdaságának terciér szektorában?
5. A közlekedés milyen váltfajai szolgálják ki az utas- és teherszállítást Brazíliában?
6. Jellemezzétek a brazil növénytermesztés szakosodását. Milyen növénykultúrák termesztésében világszerepet játszik az ország?
7. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg az ország nemzetközi szakosodását?
8. Jellemezzétek Brazília külgazdasági kapcsolatait.
- 9*. Hasonlítsátok össze az USA, Kanada és Brazília gazdaságainak szektorális szerkezetét. Miben rejlenek a sajátosságai a fejlődő országban?

GYAKORLATI MUNKA

Az USA, Kanada és Brazília gépgyártásának összehasonlító jellemzése

1. Derítsétek ki, milyen gépgyártási ágazatok fejlettek az USA-ban, Kanadában és Brazíliában. Melyek lettek közülük a nemzetközi szakosodás ágazatai mindegyik ország számára?
2. Állapítsátok meg, rendelkeznek-e az országok a gépgyártás szerkezetének, fejlődésének és elhelyezkedésének hasonló jellegzetességeivel.
3. Miben rejlenek a fő különbségek a gépgyártási ágazatokban az adott országokban?

V. FEJEZET

AFRIKA

1. téma. AFRIKA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. AFRIKA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** Afrika jelenkori politikai térképéről, a fegyveres konfliktusok és a terrorizmus megnyilvánulásának vidékeiről, a szubrégiók gazdasági fejlődésének egyenlőtlenségeiről, Ukrajna kapcsolatairól Afrika országaival és a kiszélesítésük perspektíváiról;
- **tudomást szereztek** az ásványi erőforrások kitermelésének vidékeiről, az afrikai országok gazdaságának és nemzetközi szakosodásának sajátosságairól, a világvárosairól és turisztikai vidékeiről;
- **megtanuljátok** megkülönböztetni az államigazgatási formákat, az afrikai országok területi szerkezetét, az országok típusait gazdasági fejlődésük szintje alapján, jellemezni a demográfiai és urbanizációs folyamatokat, a gazdaság tercier, szekunder és primer szektorainak összetevőit, országok komplex gazdasági-földrajzi jellemzésének összeállítását;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni a nemzetközi szervezetek szerepét a régióban, kiszámolni az erőforrás-ellátottságot, következtetéseket vonni le az országok gazdasági fejlődési egyenlőtlenségeinek okairól, olvasni a tematikus térképeket, internet-forrásokat felhasználni a szükséges információk felkutatására;
- **kompetenciákat szereztek** a természeti és társadalmi tudományokban, az információs-digitális és ökológiai műveltségben, a kezdeményezések és a vállalkozói szellem terén, a szociális és polgári tudatosság terén a kultúra szférájában, a képességekben megszervezni és értékelni a saját tanulmányi- ismeretszerzési tevékenységet.

39. §. AFRIKA SZUBRÉGIÓI ÉS POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen természeti övezetek alakultak ki Afrikában.
- ◆ Az emberiség milyen problémái jelentek meg Afrikában?

A RÉGIÓ FÖLDRAJZI FEKVÉSE ÉS ÖSSZETÉTELE. Afrika — a világ második legnépesebb (Ázsia után) és harmadik (Ázsia és Amerika után) legnagyobb területtel rendelkező régiója. Az egyetlen szárazulati kapcsolattal, Ázsiával rendelkezik a *Sínai-félszigetnél*, amely összeköti az *Arab-félszigettel*. A legközelebbi szomszédja — Európa, amelytől a *Gibraltári-szoros* és a *Földközi-tenger* választja el. Afrikát csaknem a felénél metszi az egyenlítő, amely meghatározó hatással van a természeti viszonyainak alakulására.

41. táblázat

Afrika regionális összetétele

Szubrégió	Országok és függő területek
Észak-Afrika	Algéria, Egyiptom, Líbia, Marokkó, Tunézia, Szudán és mások..
Nyugat-Afrika	Benin, Ghána, Guinea, Elefántcsontpart, Libéria, Mali, Niger, Nigéria, Szenegál, Sierra Leone és mások.
Kelet-Afrika	Etiópia, Kenya, Madagaszkár, Mozambik, Dél-Szudán, Seychelle-szigetek, Ruanda, Szomália, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe és mások.
Közép-Afrika	Angola, Kamerun, a Kongói Demokratikus Köztársaság (Kongói DK), a Kongói Köztársaság, Egyenlítői Guinea, Gabon, Közép-afrikai Köztársaság (KAK), Csád és mások.
Dél-Afrika	Namíbia, Dél-afrikai Köztársaság (DAK), Botswana, Lesotho, Eswatini, Madagaszkár és mások.

Az országok közül csaknem húsz fekszik a tengerpartokon, továbbá tíz — szigetország. Többek között, *Madagaszkár* — a világ egyik legnagyobb, egy szigetet elfoglaló országa. Ugyanakkor, a világ egyetlen más régiójában sincsen ennyi ország, amelyek nem rendelkeznek kijáráttal a tengerekhez. A többségük a világ legszegényebb országaihoz tartozik. Egyes afrikai országok, méreteik alapján, hasonlóak az európaiakhoz, viszont a többségük jelentősen nagyobb.

A közös történelmi, szociális-gazdasági, kulturális és természeti jellegzetességek alapján Afrika határain belül megkülönböztetnek több szubrégiót, amelyekhez független államok és nem elismert államképződmények tartoznak (41. táblázat).

JELENKORI POLITIKAI TÉRKÉP. Az első államok Afrika területén (az *Ókori Egyiptom*, az *Etióp Királyság*) még az i. e. a VI — V. évezredekben alakultak ki. A múltban Afrika területén csaknem 10 ezer különböző államképződmény és autonóm törzs számlálódott saját nyelvekkel, szokásokkal és kultúrával. A földrész aktív gyarmatosítása az európaiak által a XIX. században kezdődött el.

Világrekordok

Afrika legnagyobb országa — Algéria, amelynek területe 2,4 millió km², amely csaknem négyszerese Ukrajna területének. A legkisebb kontinentális ország — Gambia (10,7 ezer km²), amely kisebb Kárpátalja területétől.

A világ térben és időben

Szomáliföld és mások

Csak Szomália állam területén több önjelölt államalakulat és autonómia működik: Szomáliföld 1991-ben kiáltotta ki függetlenségét; Puntland 1998 óta autonóm; Galmudug 2006-ban képződött. Szomáliföld a teljes függetlenség mellett áll, és más entitások is készek csatlakozni Szomáliához a szövetség részeinek jogaival. Az ENSZ mindegyiket Szomália autonóm területeként ismeri el.

Ez a folyamat olyan méreteket öltött, hogy elnevezték — „versenyeknek Afrikáért”. Akkor az egész régió néhány európai állam között (Franciaország, Nagy-Britannia, Portugália, Németország, Belgium, Spanyolország, Olaszország) volt felosztva. Független csak *Etiópia* és *Libéria* maradt.

Az afrikai országok felszabadulásának folyamata az első világháború után indult el. Nagy-Britannia fennhatósága alól 1922-ben kilépett

Egyiptom. További lendületet adott az országoknak a függetlenség elnyeréséhez a második világháború befejeződése. Az 1960-as év vált „Afrika évévé”, amikor a gyarmati függőség alól 17 ország szabadult fel.

Jelenleg Afrika szinte mindegyik országa — fiatal állam, amelyek a XX. század második felében váltak függetlenné. A jelenkori politikai térképen 54 található. Ez több mint a világ bármelyik régiójában. Afrika csaknem mindegyik országa — tagja az *ENSZ*-nek és az *Afrikai Uniónak*. Független vidékek, amelyek az európai országok ellenőrzése alatt állnak, csak apró területek a földrészben és egyes szigetek (például, *Réunion* és *Mayotte* az Indiai-óceánban — Franciaország tengerentúli területei). Szintén létezik néhány önjelölt és nem elismert államképződmény. Így, máig nem rendezett *Nyugat-Afrika* problémája — ezer kilométeres vidék az Atlanti-óceán partjai mentén Észak-Afrikában, amely valamikor Spanyolország hatásvetete volt. Azok után, hogy Spanyolország elhagyta 1975-ben, a területet a szomszédos *Marokkó* foglalta el. Viszont a helyi függetlenségi mozgalom kiállt a megszállás ellen és kinyilvánította a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság megalakítását, ami hosszantartó (16 év) polgárháborúhoz vezetett. Jelenleg — vitatott terület.

Sajnálatos módon a kontinens gyarmati múltjának jelei nem csak ott jelentek meg. A mesterséges államhatárok, egyoldalú, a gyarmatosítás korától erőltetett gazdasági szakosodás, függés a külföldi tőkéktől és a külföldi piacoktól — a problémák még nem teljes felsorolása, amelyeket megpróbálnak megoldani az afrikai országok. Gyakran zavaró hatással van az instabilitás, a korrupció, az erőszak és a tekintélyelvűség. Sok országban történnek állami puccsok, amelyek következtében katonai diktatúrák kerülnek hatalomra. A politikai nyereségért etnikai és vallási ellentéteket hoznak felszínre, amelyek véres fegyveres konfliktusokkal folytatódnak. Ezért, Afrikában állandóan „forró pontok” alakulnak ki.

A leghosszabb ideig tartó konfliktus (1956-tól) — polgárháború Szudánban, amelynek alapjaiban etnikumok közötti ellenségesség van az ország arabul beszélő, iszlamista északi része és déli része között, ahol a hagyományos valláshoz vagy a kereszténységhez tartoznak. A háborúban már közel

2 millió lakos esett el, további 4 millió a szárazságok, éhínség és az emberi jogok megsértése miatt kénytelen volt elhagyni otthonát és elmenekülni a szomszédos országokba. Konfrontáció eredményeként vált ki *Dél-Szudán* és kiáltotta ki az állam függetlenségét 2011-ben. Ellenben, még most is az országok közötti viszonyok, területi és gazdasági konfliktusokkal, továbbra is nagyon feszültek, a fegyveres konfliktusok pedig készek következő polgárháborúba alakulni. Polgárháború kirobbanásának veszélye áll fenn a *Közép-afrikai Köztársaságban* is, amelyben a nemzetközi közösség nem tudta visszaállítani a rendet és véget vetni az instabil helyzetnek, amit az államfő megdöntése idézett elő még a 2013-as évben.

A *Kongói Demokratikus Köztársaságban* feszült a helyzet, amely kapcsolatos a különböző fegyveres csoportosulások meglétével és a totális korrupcióval; *Nigériában* és a szomszédos *Csádban*, *Nigerben* és *Kamerunban* — az iszlám különböző irányzatainak követői között, amelyek terrorista tevékenységet folytatnak. *Libéria* a XX–XXI. század határán államcsínyt élt át, katonai diktatúra időszakát és két polgárháborút, amelyek több ezer áldozattal jártak és katasztrofális következményekkel az ország gazdaságára nézve. *Maliban* a tuarégok felkelése és az államcsíny szélsőséges csoportok képződéséhez vezetett. Sajnos, a konfliktusok felsorolása nem végleges.

Ugyanakkor, a szegénység, az éhség és az egészségvédelem globális problémái, amelyek jellemzők Afrikára, az utóbbi években észrevehetően csökkentek az oktatás elterjedésével és a gazdasági fejlődéssel.

AZ ORSZÁGOK ÁLLAMFORMÁJA. Az afrikai államok többsége már régóta tekintélyelvű hatalommal rendelkezik és ennek megfelelően a legrosszabb a demokrácia indexe (a demokratikus mozgalmak ott a XX. század végétől terjedtek el). Jelenleg, az államforma szerint Afrika csaknem mindegyik országa — köztársaság (parlamentáris és államfői). Monarchiából mindössze három van — *Marokkó*, *Lesotho* és *Szváziföld*. Az afrikai országok többsége unitárius, szövetségi felépítéssel rendelkeznek — *Nigéria*, *Etiópia*, *Szomália*, *Szudán*, *Dél-Szudán* és a *Comore-szigeteki Unió*.

A világ térben és időben

Afrika „Forró pontjai”

Az 1960 — 1980-as években Afrikában több mint 70 államcsíny és 13 államfő gyilkosság történt. Számos határmelléki és területi vitát próbáltak megoldani fegyveres konfliktus eredményeként. Tragikus esemény volt a népiertás Ruandában 1994-ben, amelynek következtében 800 ezer embert öltek meg. A legpusztítóbb volt a második háború Kongóban (1998–2008), amelynek következtében közel 5,5 millió ember pusztult el.

154. ábra. Számos konfliktus, amelyek Afrika országaiban képződnek, gyakran alakulnak át fegyveres összecsapásokká és háborúkká

A gazdasági fejlődés alapján Afrika országai a fejlődő országokhoz tartoznak. Csak egy ország – a *Dél-afrikai Köztársaság*, gazdaságilag fejlettebb.

TERMÉSZETI VISZONYOK ÉS ERŐFORRÁSOK. Afrika nagy kiterjedéssel rendelkezik északról déli irányban és nyugatról kelet felé. Elhelyezkedése az egyenlítő mindkét oldalán és kompakt alakja alapján a felszínének 75 %-a a térítők között fekszik — az egyenlítői, a szubekvatoriális és a trópusi övezetekben. Ezért ott a Föld legforróbb éghajlata alakult ki. A térítők mindkét oldalán hatalmas sivatagi övezetek képződtek: a *Szahara* — a világ legnagyobb sivataga, amely több területet foglal el, mint az USA egész kontinentális része, valamint a *Kalahári félsivatag*, amely a sivatagosodás következtében terjedt ki. Délre fekszik *Száhel* — a legszárazabb átmeneti övezet a sivatagok és a szavannák között, amelynek területe Afrikában hatalmas. A szavannák területén nagy mennyiségben összpontosulnak a szárazulat legnagyobb vadállatai: elefántok, bivalyok, oroszlánok, orrszarvúak és leopárdok.

A világ térben és időben

Kanári-szigetek

A híres turisztikai célpont, a Kanári-szigetek, amely az Atlanti-óceánban, Afrika északnyugati partjai közelében, Marokkótól 100 km-re található, politikailag nem tartozik Afrikához. Spanyolország 17 autonóm közösségének egyike, legdélibb régiója.

155. ábra. Oázis a Szaharában, a világ legnagyobb sivatagjában (Egyiptom)

156. ábra. A szavanna — elterjedt afrikai tájegység (Tanzánia)

Afrika domborzatának sajátossága — a magas síkságok dominálása — hátságok, platók, fennsíkok. Főleg Kelet-Afrika meglepően magas. Ott húzódik a *Kelet-afrikai törésvonalak* rendszere, amelyek mentén vulkanikus hegyek alakultak ki és földrengések fordulnak elő. A földrész legmagasabb pontjai — a *Kilimandzsáró* (5 895 m) és a *Kenya-hegy* (5199 m) a magas (több mint 5000 m) síkságon — a *Keletafrikai-magasföldön* helyezkednek el. A hegységek (*Etióp-magasföld*, *Ruwenzori*, *Atlasz*, *Drakensberg*, *Fokföldi*) a terület nem nagy részét foglalják el. Afrika területén folynak a világ leghosszabb és legbővizűbb folyói — *Nílus*, *Kongó*, *Niger*. Afrika tavai (*Victoria*, *Tanganyika*, *Nyasa*) a világ legnagyobb és legmélyebb tavaihoz tartoznak. Közép- és Nyugat-Afrika egyenlítői esőerdőkkel van fedve: a *Kongó-medence* — az

ilyen erdők második legnagyobb vidéke a világon Amazónia után. A nagyobb részük a Természetvédelmi Világalaphoz tartozik.

Afrika termőföld készletei hatalmasak. Viszont az afrikai talajok minősége különböző. Egyes típusai nagyon hamar kimerülnek és elvesztik természetes termőképességüket, szikesednek, és a helytelen megmunkálásuk miatt gyors erózió következik be. Ez a nagyon negatív jelenség katasztrofális jelleget öltött Afrikában.

Az erdők a kontinens összterületének közel 10 %-át foglalják el. A mértékellen, ellenőrizetlen kivágások miatt az eredeti, elsődleges erdők csaknem 90 %-a semmisült meg. Az erdőirtások szintje Afrikában kétszer magasabb az átlagosnál a világon: minden évben a kontinens az erdők ezer hektárjait veszíti el, a 19 %-uk pedig degradálódott.

Afrika gazdag a különböző **ásványi erőforrásokban**. Rá esik a világ összes ismert ásványi kincseinek közel 70 %-a. A régió első helyet foglalja el a világon a platina (a világkészletek csaknem 70 %-a), kobalt (60 %), gyémánt (56 %) készleteivel. Jelentősek a kőolaj, mangán, króm, foszforit, arany és urán készletek.

A kőolaj és a földgáz lelőhelyeit tárták fel úgy a földrészen, mint a tengeri selfen. A kitermelésük vezető országai — *Nigéria, Angola, Algéria, Líbia, Egyiptom*. A szén bányászata terén a *DAK* a világ első tíz országához tartozik. A *DAK* a vasérc és mangán világszintű termelője (*Gabonnal* és *Ghánával* együtt).

Fontos jelentőséggel rendelkeznek a különböző színesfém ércek, különösen abból a szempontból, hogy a világ más régióiban azok lassan kimerülnek. A platina bányászatában világszűk — a *DAK* (első a világon), *Zimbabwe* (harmadik). *Guinea* rendelkezik a világ bauxitkészleteinek több mint 20 %-ával és a harmadik helyet foglalja el a világon a kitermelésében. Úgynevezett rézövezet húzódik a *Kongói Demokratikus Köztársaságban* és *Zambiában*, ólomövezet — a *Kongói DK-ban* és *Ruandában*; ezek az országok — a legnagyobb kitermelői a világon. Az aranybányászat vezetői Afrikában *Ghána, DAK, Mali, Burkina Faso, Guinea*. A világ tíz legnagyobb gyémánttermelője közül szinte mindegyik afrikai ország: Botswana (második hely a világon Oroszország után), a *Kongói Demokratikus Köztársaság, Angola, DAK, Zimbabwe, Namíbia, Sierra Leone*.

A világ első tíz uránkitermelője között található *Niger, Namíbia, DAK*. Jelentős készleteit tárták fel cink-, titán-, vanádium-, nikkel-, bizmut-, lítium-, berillium-, tantál-,

157. ábra. Platina bányászata (Zimbabwe)

nióbbium-, volfrám érceknek, drágaköveknek és féldrágaköveknek. Az afrikai ásványi nyersanyag magas minőségű és sok esetben külszíni bányákból termelik ki.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Felhasználva a térképet, nevezzétek meg Afrika szigeti és belső kontinentális országait.
 2. Hozzatok fel példákat az országokra, amelyek rendelkeznek kijáráttal a tengerekhez és óceánokhoz. Ezek az elhelyezkedési sajátosságok hogyan hatnak ki az országok gazdaságának fejlődésére?
 3. Milyen szubrégiókat különböztetnek meg Afrikában? Mutassátok meg őket a térképen.
 4. Milyen államformák (irányítási forma és területi szerkezet) terjedtek el Afrika országaiban? Hozzatok fel példákat afrikai monarchiákra, köztársaságokra és államszövetségekre.
 5. Afrikában hol alakultak ki fegyveres konfliktusok? Milyen okok játszanak szerepet és milyen következményei voltak?
 6. Milyen erőforrások alapján tartoznak Afrika országai a világ tíz élenjárója közé?
 7. Milyen jelentősége van a régió erőforrásainak Afrika országainak gazdasági fejlődésében?
- 8*. Gondolkozzatok el, Afrikában miért vannak „forró pontok”. Milyen okai vannak a konfliktusok kirobbanásának?

FÖLDRAJZI FELADAT

Hasonlítsátok össze Afrika legnagyobb országának és Ukrajnának területét. Számoljátok ki, az egyik ország hányszorosan nagyobb a másiknál.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Tudjátok-e, Afrika melyik országa ismerte el elsőnek Ukrajna függetlenségét 1991-ben? Tudjátok meg, ki nevezte el a területét „Oroszlán hegységnek”; milyen ország gyarmata volt a múltban; mikor nyerte el függetlenségét; a gazdaság milyen fejlődési szintjével rendelkezik ma (https://en.wikipedia.org/wiki/Sierra_Leone).

VÉGEZZETEK KUTATÁST (szabadon választható)

1. *Határok Afrika politikai térképén: az elhatárolás és a demarkáció sajátosságai.*
2. *Angola: sikeres fejlődés a háború után.*

40. §. A NÉPESSÉG ÉS ANNAK ELHELYEZKEDÉSE

- ◆ Emlékezzetek vissza, a világ már tanult régiói közül hol volt a legmagasabb népsűrűség.
- ◆ A konfliktusok és a háborúk Afrikában hogyan mutatkoznak meg a lakosságának migrációján?

DEMOGRÁFIAI FOLYMATOK. Afrika népességszáma közel 1,4 milliárd főt tesz ki, ami a földlakók teljes számának 17 %-a (2023). Az utóbbi fél évszázadban a népességszám több mint 4-szeresére növekedett (366,5 millió főről 1970-ben). Ez egy tényleges demográfiai robbanás! Afrika népessége gyors ütemben a XX. század közepétől kezdett nőni, és az ENSZ szerint, 2050-re elérheti a 2,5 milliárd főt, ami a Föld népességének 26 %-át fogja alkotni!

A régió első a világon a születések és a halálozások száma alapján: a világ első húsz országából, a születésszámok szerint 19 Afrikában található (a maximális mutatók — több mint 42 ‰). A halálozások legmagasabb mutatói *Lesothóban* vannak — több mint 14 ‰). A magas születésszám a hagyományosan korai házasságoknak és sokgyermekes családoknak köszönhető, a szülők vágyának minél több gyereket nevelni a nagyon magas csecsemőhalandóság miatt, ugyanakkor ez olyan eszközt jelent, amely biztosítja saját gazdaságát több munkáskézzelel. Sokat jelentenek a vallási nézetek és a szociális-gazdasági elmaradottság is. Ugyanakkor a halálozások, ellenkezőleg, jelentősen csökkentek és az utóbbi évtizedekben növekedett az élethossz az egészségvédelem javulásával. A magas születési arányokkal együtt ez lett a kontinens demográfiai robbanásának legfőbb oka.

Afrikában rekord méretű az éves természetes szaporulat a világon — 2,4 % (vagy 24 fő 1000 lakosra). Az extrém szaporulatot *Kelet-, Közép- és Nyugat-Afrika* biztosítja, ahol a lakosok száma a jövőben ötszörösére nőhet. A népesség ott a demográfiai átmenet második fázisában van, ami a számuk gyors növekedését eredményezi.

A demográfiai robbanás Afrikában azzal fenyeget, hogy tönkreteszi az infrastruktúra fejlesztését és károsítja a gazdasági fejlődést. Demográfiai politikát, amely a népesség növekedési ütemének csökkentésére és a családtervezés elősegítésére irányul, csak néhány országban folytatnak (például *Kenyában, Zambiában, Tuniszban, Egyiptomban, Marokkóban, Algériában*).

NEMI- ÉS KORÖSSZETÉTEL, MUNKAERŐFORRÁSOK. Afrika népességszámának gyors növekedése meghatározta az alacsony átlagéletkort — 19 év, amikor a világban ez a mutató — 31 év. Számos afrikai

Világrekordok

Afrika legnépesebb országa — Nigéria, amelyben 219 millió fő él (2023). A legmagasabb ütemben nő a népességszám — Dél-Szudánban — 50 ‰ (2021).

Világrekordok

A legfiatalabb lakosság a Földön Nigerben és Ugandában él — az átlagos életkor mindössze 15 év, Maliban és Angolában — 16 (2020)!

országban a lakosság felének életkora nem haladja meg a 25 évet. A várható életkor Afrika országaiban a legalacsonyabb a világon — 55–65 év.

A régió munkaerőforrásainak általában alacsony oktatási és képzettségi szintjük van. Afrika gazdaságilag aktív népességének 65 %-a van foglalkoztatva a mezőgazdaságban. Ugyanakkor a demográfiai robbanás feltételei mellett a gazdaságilag aktív lakosság száma eléri a százmilliós nagyságot, amit munkával ellátni a társadalmi termelésben az afrikai országok nem képesek, ezért a munkanélküliség Afrikában eléri a munkaképes emberek harmadát. Az utóbbi években élesen megnőtt a migráció az afrikai országokból (évente 650 millió fő).

LETELEPEDÉSI RENDSZER. Még a közelmúltban az átlagos népsűrűség Afrikában az egyik legalacsonyabb volt a Földön, a jelenkorban — 48 fő/km²-t tesz ki. Ezzel a mutatóval a régió a második helyet foglalja el a világon (Ázsia után — 147 fő/km²), megelőzve Európát (34 fő/km²). A népsűrűség területi különbségeit a 42. táblázat mutatja be. A népesség elhelyezkedésére, mint köztudott, kihatással vannak a természeti viszonyok, a legkisebb népsűrűség a sivatagokban, a száraz szavannákon és az egyenlítői esőerdőkben figyelhető meg. Sűrűn lakottak azok a vidékek, ahol kedvezők a feltételek a földműveléshez: a Nílus völgye, **Észak-Afrika** földközi-tengeri partvidéke, a Guineai-öböl északi partvidéke, az Etióp-felföld, a Nagy tavak vidéke és az iparvidékek. A népsűrűség legmagasabb mutatóival **Kelet-Afrika** országai rendelkeznek — *Mauritius, Ruanda, Burundi* (több mint 430 fő/km²), a legalacsonyabbal — *Namíbia, Mauritánia, Líbia* (3 — 4 fő/km²).

Világrekordok

A legmagasabb népsűrűséggel rendelkezik Afrika országai között *Mauritius-sziget* — 625 fő/km².

Afrika — falvak régiója. Az urbanizáció szintje alapján, ami átlagosan 50 %, a régió érezhetően elmarad a világ más régióitól. A falusi népesség van többségben az afrikai országok többségében. A legkevesbé urbanizálódottak maradnak **Kelet-Afrika** országai — *Burundi* és *Uganda*, ahol a lakosság több mint 80 %-a él falvakban. Ugyanakkor, a XX. századtól az urbanizáció szintje sok afrikai országban emelkedik, különösen a Szaharától délre. Ha 2000-ben városi mindössze 37 %-a volt Afrika lakosainak, 2020-ra ez a mutató 50 %-ra emelkedett, 2050-re pedig előrejelzik, hogy meghaladja a 75 %-ot. A városi

42. táblázat

A lakosság mutatóinak területi különbségei (2023)

Szubrégió	Népesség-szám, millió fő	Átlagos kor, év	Átlagos várható élettartam, év	Népsűrűség, fő / km ²	Urbanizációs szint (városi), %
Észak-Afrika	258	26	74	32	52
Nyugat-Afrika	428	18	59	66	48
Kelet-Afrika	475	19	66	67	30
Közép-Afrika	194	17	61	28	50
Dél-Afrika	69	27	62	25	65

népesség ilyen mértékű növekedési üteme a „városi robbanásra” mutat. A jelenkorban magas urbanizációs szintet értek el **Észak-Afrika** országai — *Líbia* (80 %) és *Algéria* (több mint 74 %).

Afrika legnagyobb városa — *Kairó*, Egyiptom fővárosa és *Lagos* — Nigéria fővárosa. Ezeknek a megapoliszoknak a területén 22–22 millió fő él. Szintén a világ nagy megapoliszaihoz tartozik *Kinshasa* — a Kongói Demokratikus Köztársaság fővárosa (17 millió lakos). Ezek az afrikai városok nagyobbak Párizstól és Londontól!

ETNIKAI ÖSSZETÉTEL. Afrika

népességének etnikai összetétele rendkívül tarka. Az etnográfusok a régióban közel 3 ezer különböző etnikai csoportot számlálnak. Egyesek közülük, elsősorban Észak-Afrikában, nagy nemzetekbe tömörültek, viszont a többség törzsi és népcsoport szintjén maradt. Csak *Nigériában* több mint 370 törzs található!

Afrika népessége minden nagyobb fajhoz tartozik. Észak-Afrikát az europid fajhoz tartozó népek lakják (a szubrégió összlakosságának 25 %-a). Az algériai, marokkói, tunéziai, egyiptomi, szudáni nemzetiségek — ősi helyi etnoszok kapcsolatának eredménye az európai és az arab világgal. A szubrégió nyugati részét már régi idők óta berberék lakják, amikor a keletre még i. e. arabok érkeztek Délnyugat-Ázsiából és elterjedt a muzulmán kultúra. Ezek a népek egységes lakosságot alakítottak ki és beolvadtak az arab társadalomba. Akkortól az arabosítás és az iszlamizáció meghatározta ennek a szubrégió-

Világrekordok

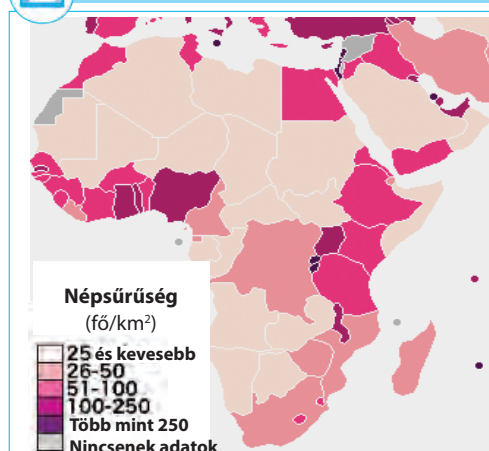
A legmagasabb urbanizációs szinttel Afrikában a vitatott területű Nyugat-Szahara rendelkezik — csaknem 95 % és Gabon — 90 % (2022).

158. ábra. Lagos — a világ nagy megapolisza (Nigéria)

MUNKA A TÉRKÉPEN

1. Értékeljétek, hogyan helyezkedik el a népesség Afrika területén.
2. Afrika milyen régiókban alakultak ki területek a legnagyobb népsűrűséggel?
3. Hol terjedtek el vidékek a legkisebb népsűrűséggel? Ez hogyan kapcsolatos a természeti viszonyokkal?
4. Gondolkozzatok el, a népsűrűség legmagasabb mutatóival miért rendelkeznek Kelet-Afrika országai.

159. ábra. Afrika népsűrűsége (2020)

160. ábra. A berberetek — Észak-Afrika őslakosai

161. ábra. Etióp lányok — az átmeneti rassz képviselői, Kelet-Afrika

ónak kulturális sajátosságait. A Szahara szolgál földrajzi határként az arab Észak-Afrika és délebbre fekvő régiók között többnyire negroid lakossággal.

Kelet-Afrikában, a helyi népek önálló fejlődésének eredményeként és kölcsönhatásuk által az arabokkal és a Száhel övezet népeivel, etióp és szomáliai népek alakultak ki, amelyek átmeneti rasszt alkotnak az europid és a negroid rasszok között. A Szaharától délre több mint 800 etnikumot számlálnak, azonban többségben vannak a **negroid rassz** népei (a szubrégió összlakosságának 50 %-a).

Az őslakosok kevesen vannak: pigmeusok, amelyek **Közép-Afrika** egyenlítői erdeiben élnek, és a busmanok és hottentották — **Dél-Afrika** lakosai. **Madagaszkár** népessége — a malgasok — többnyire a **mongoloid rassz** képviselői. A fehér afrikaiak — a gyarmatosítók leszármazottjai, akik az **europid rasszhoz** tartoznak, fontos kisebbsége marad sok afrikai országnak. Legnagyobb az arányuk a DAK-ban. A holland és a brit diaszpóra jelenleg a legnagyobb európai eredetű csoport Afrikában. Az európai gyarmatosítás szintén magával hozott a kontinensre jelentős ázsiai csoportokat, különösen Indiából — szintén angol gyarmatról (**DAK**-ba, **Kenyába**, **Tanzániába** stb.). Kisebb, viszont gazdaságilag fontos libanoni és kínai közösségek összpontosulnak Nyugat- és Kelet-Afrika partvidéki városaiban.

162. ábra. A pigmeusok — a közép-afrikai negroid rassz képviselői

163. ábra. A busmanok — Dél-Afrika őslakosai

Az afrikai népek számos nyelven beszélnek, amelyek különböző nyelvcsaládokhoz tartoznak. A leghatárterjedtebb a régióban — az arab nyelv különböző dialektusai (főleg Észak-Afrikában). A bantu nyelven beszélnek az afrikaiak több mint 30 %-a a Szaharától délre fekvő országokban. A szuahéli nyelv, amely a bantu nyelvekhez tartozik — többnyire a Kelet-Afrikai népek anyanyelve. A gyarmati időktől jelentős szerepet játszanak az európai nyelvek: angol, portugál és francia, amelyek hatására vegyes típusú nyelvek keletkeztek, például az afrikaans nyelv — a *DAK*, *Namíbia* és más országok egyik hivatalos nyelve. Ez a nyelv régi holland nyelvjárásból alakult ki, amelyen a búrok (a holland gyarmatosítók leszármazottai) beszéltek.

Afrika népességének **vallási összetételében** a legtöbben a muzulmánok (45 %) vannak. Az iszlám dominál Észak-Afrikában és gyorsan terjed hatása az országok népességére, amelyek a Szaharától délre helyezkednek el. A keresztényekkel együtt ehhez a két valláshoz tartozik a régió lakosságának 85 %-a. A többi 15 %-ot a hagyományos afrikai vallások képviselői alkotják (a fetisizmus, a szellemek imádata), a hinduizmus, a buddhizmus és más vallások. Kis számban vannak ateisták is.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Bizonyítsátok be, hogy a demográfiai helyzet Afrikában – demográfiai robbanás.
2. Milyen demográfiai mutatókban tartja a világelsőséget Afrika?
3. Az afrikai lakosság miért a legfiatalabb a világon?
4. Magyarazzátok meg, miért nevezik az urbanizációs helyzetet Afrikában „városi robbanásnak”.
5. Hogyan mutatkoznak meg az urbanizációs folyamatok Afrika országaiban? Közülük melyek rendelkeznek a legmagasabb szintjükkel?
6. Miben rejlenek az afrikai lakosság etnikai sajátosságai?
- 7*. Észak-Afrika lakossága és kultúrája inkább Európával és Délnyugat-Ázsiával kapcsolatos, mint Afrika más szubrégiójával. Gondolkozzatok el, hogy miért.

FÖLDRAJZI FELADAT

Felhasználva a „Valós idejű világstatisztika” honlapot (<http://www.worldometers.info/world-population/#region>), állapítsátok meg, milyen Afrika népességszáma ebben a pillanatban. Számolva a növekedésének ütemével 2,4 % szinten, számoljátok ki:

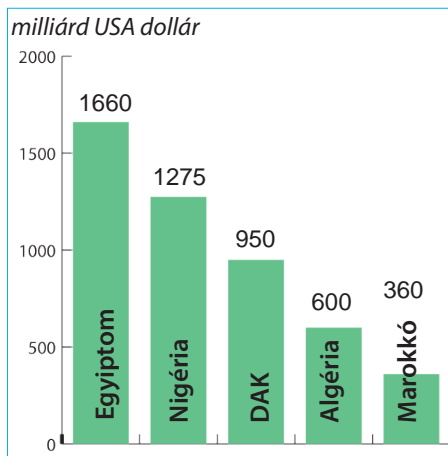
- a) mennyivel változik a népességszám évente;
- b) milyen lesz a népességszám 20 év múlva.

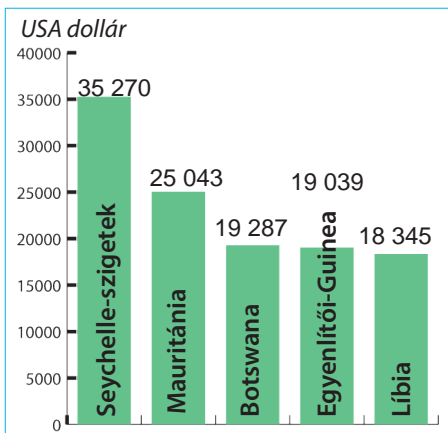
41. §. A GAZDASÁG SAJÁTOSÁGAI

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen ásványi erőforrásokban gazdag Afrika.
- ◆ Milyen ágazatokra és tevékenységváltásokra szakosodnak az afrikai országok?

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. A természeti erőforrások gazdagsága ellenére, Afrika a világ legszegényebb és a legelmaradottabb régiója. A régió országai a szociális-gazdasági elmaradottságot a gyarmati múlttól örökölték meg. A függetlenség kiharcolásával ők igyekeznek ezt leküzdeni. Viszont a népesség magas szaporulata, ami az országok többségében megelőzi a GDP növekedését, nem kedvez a gazdasági fejlődéshez. A régió összes országának teljes GDP-je kevesebb, mint a világ ugyanezen mutatójának 5 %-a a világ népességének 18 %-a mellett (2021). A szerepük a világgazdaságban nagyon alacsony. Kivételt csak egyes gazdaságok képeznek (164. ábra). Az egy főre jutó GDP az utóbbi fél évszázadban 4 %-kal növekedett,

164. ábra. Afrika legnagyobb gazdaságai a GDP (VEP) alapján (az IMF adatai alapján, 2022)

165. ábra. Afrika leggazdagabb országai az egy főre jutó GDP (VEP) alapján, (az IMF adatai alapján, 2022)

viszont továbbra is a legkisebb a világon. Afrikában össz pontosul a legtöbb szegény ország: a világ 30 legszegényebb országából 27 — afrikai. Ugyanakkor, egyes országok az ellenpóluson helyezkednek el: az egyik oldalon a világ legszegényebb országai találhatóak — *Burundi*, *Mozambik*, *KAK* és mások, ahol az egy főre jutó GDP (VEP) 240-tól 511 USA dollárig terjed, a másik oldalon — vannak országok, amelyek látható sikereket értek el a gazdasági fejlődésben — *Seychelle-szigetek*, *Mauritius*, ahol az egy főre jutó GDP meghaladja a 25 ezer USA dollárt (165. ábra).

Az utóbbi években Afrika a legmagasabb ütemeit produkálja a gazdasági fejlődésnek — évente 3,8 %. Ugyanakkor, a régió az utolsó helyet foglalja el a világon az iparosodás szintje, a mezőgazdasági növénykultúrák termésátlagai, a közlekedési hálózat fejlődése alapján. Számos ország gazdasági fejlődését akadályozzák: a korrupciós kormányok, amelyek gyakran folyamodnak az emberi jogok súlyos megsértéséhez; a szociális instabilitás (szegénység, írástudatlanság, éhség, a vízellátás hiánya, rossz tisztasági és egészségügyi viszonyok, amelyek az afrikaiak jelentős részét érintik).

Afrika mindegyik országa a fejlődő országok nagy csoportjához tartozik, viszont rájuk jellemző a jelentős rétegződés. Így,

számos elmaradott ország van, amelyekben a mezőgazdasági termelés továbbra is a gazdaság vezető ágazata maradt. A részaránya a GDP szerkezetében nagyon magas — több mint 60 % (Szomália és mások), még magasabb a részaránya az agrárszektorban foglalkoztatottaknak — több mint 70 % (Niger, Szudán, Mali, Etiópia). Viszont, az országok többsége — agráripari. Elsősorban ezek Észak-Afrika országai: a mezőgazdaság aránya a GDP szerkezetében nem haladja meg a 20 %-ot, az iparé pedig 20–30 % között ingadozik. A gazdaság szekunder szektora Afrika országaiban fejletlen. A legnagyobb jelentőséggel rendelkezik a nyersanyag elsődleges megmunkálása, úgy az ásványi, mint a mezőgazdasági és a erdőgazdálkodás ágazataiban. Ugyanakkor, gyorsan fejlődik a terciér szektor. A DAK-ban, például, a részaránya több mint 70 %, Nigériában — 60 %.

Afrika szerepe a nemzetközi munkamegosztásban az évszázadok alatt keveset változott. A régió a világgazdaság agrár-nyersanyagi perifériája volt és maradt, a trópusi növénytermesztés termékeinek és az ásványi nyersanyagoknak beszállítója a világpiacra.

PRIMER SEKTOR. A primer szektor fejlődése Afrika országaiban gyakran monokulturális irányvonallal rendelkezik, vagyis szűk szakosodással a termelésben, a mezőgazdasági növénykultúrák egy-két típusával vagy az exportra szánt ásványi nyersanyaggal. A szakosodás monokulturális áruféleségei egyes országokban lehet — kakaó, kávé, tea, mogyoró, gyapot, olaj, bauxit, vasérc, réz, urán, gyémánt stb.

43. táblázat

A mezőgazdasági termékek termesztése
Afrika országaiban

Termékek	Részesedés a világtermelésből, %	A fő termelő országok
Kakaó	70	Elefántcsontpart (a világ 30% -a), Ghána, Kamerun, Nigéria
Kávé	11	Etiópia, Uganda, Elefántcsontpart
Datolya	50	Egyiptom, Algéria, Szudán
Kókuszdió	30	Nigéria, Ghána, Elefántcsontpart
Kesudió	30	Mozambik, Kenya, Tanzánia
Földimogyoró	25	Nigéria, Szudán, Szenegál
Szizál	40	Tanzánia, Kenya
Gyapot	17	Burkina Faso, Nigéria, Egyiptom
Vanília	45	Madagaszkár (a világ legnagyobb termelője)

A **mezőgazdaság** Afrika országaiban szakosodik **a trópusi és a szubtrópusi növénytermesztésre**. Számos országban létezik az éles elhatárolódás a nagy értékű ágazatok, amelyek exportra termelnek, és a primitív termelések között, amelyek biztosítják a helyi lakosság szükségleteit. Ennek megfelelően a mezőgazdasági termékek exporttermékekre vannak felosztva (kakaó, kávé, tea, földimogyoró, olajbogyó, olajpálma, gyapot, szizál, cukornád, narancs, mandarin, citrom, banán, ananász, vanília, szeszám, kesudió stb.) és a belső piacra szánt áruféleségekre (búza, kukorica, rizs, köles, cirok, bab, borsó, manióka, édesburgonya stb.). Különösen jelentős Afrika szerepe egyes mezőgazdasági áruféleségek világtermelésében (43. táblázat).

A farmerek többsége Afrika országaiban a sovány termőföldeket

használja fel és alacsony termésátlagokat érnek el. Ők rákényszerülnek az erdők irtására a mezőgazdasági termőföldek növelésére, ami a környezet leromlásához és az éghajlat változásához vezet. Rossz hatással vannak a növénykultúrák ültetvényei is, amelyek Afrikában terjedtek el. Például, a gyapot erősen csökkenti a talajok termékenységét.

Az **állattenyésztés** Afrikában extenzív jellegű és alacsony termelékenységgű. Elterjedt a zebu (a szarvasmarha egyik fajtája), a bivalyok és a szamarak tenyésztése. A Szaharában és a szavannákon elterjedt a tevék, kecskék, juhok, szarvasmarhák vándorló, legeltetési tenyésztése, az emberek és az állatok szezonális vándorlásával a legelők és a víz felkutatására. Az egyenlítői esőerdők, a forró és csapadékos éghajlattal, valamint a kártevő rovarokkal, kedvezőtlenek az állattenyésztésre, ott csak baromfit tenyésztenek. A szarvasmarha tenyésztés jelentős szerepet játszik a *DAK*, *Etiópia*, *Szomália* és *Szudán* mezőgazdaságában.

A hosszantartó száraz időszakok, amelyek a Száhel övezetben fordulnak elő, éhséghez és az emberek tömeges pusztulásához vezetnek. Ezért, a mezőgazdaság fejlesztése életbevágóan fontos Afrika számára. Felgyorsítani befektetések bevonásával, modern termesztési technológiák bevezetésével és a termékek tárolásával, valamint a földek öntözésével lehetséges.

Afrika **bányaipara** — az egyik legnagyobb a világon. Sok afrikai ország számára a bányászat, a nyersanyagok elsődleges feldolgozása és exportja — a gazdaság fő része és kulcs a további fejlődéshez. A régió a világ vezető helyeit foglalja el a réz, vasérc, mangán, polimetallikus ércek, kobalt, bauxit, arany, gyémánt, urán és foszforit bányászata terén. Világjelentőséggel rendelkezik az **Észak-afrikai (Szaharai) bányászati vidék**, ahol kőolajat, földgázt, ezüstöt, foszforitot termelnek ki. Hozzá tartozik *Nyugat-Szahara*, *Marokkó*, *Algéria*, *Tunézia*, *Líbia* és *Egyiptom*. A **Guineai-öböl partvidékén** bányásznak kőolajat, aranyat, mangánt, bauxitot, uránt, foszforitot (*Ghána*, *Nigéria*, *Kamerun*, *Egyenlítői Guinea*, *Gabon*). Jelentős „**rézövezet**” alakult ki a rézérc fő lelőhelyeivel a *Kongói DK*-ban és *Zambiában*, amelyek a világ legnagyobb réztermelőinek első tíz országa közé tartoznak. A **Witwatersrand** — a világ egyik legnagyobb sokágazatú bányavidéke, amely a *DAK* területén alakult ki, a különböző nyersanyagok kitermelési készletein (vas, mangán, szén, gyémánt, arany, platina, króm, nikkelérc, grafit, urán, foszforit).

Az **erdőgazdálkodás** adja a világpiacra az ipari faanyagot, amelynek készletezését Nyugat- és Közép-Afrika partvidékein végzik — *Elefántcsontpart*, *Kamerun*, *Gabon*, *Közép-afrikai Köztársaság*, *Angola* és mások. Az esetek többségében az erdőipar kielégíti a helyi szükségleteket, elsősorban tüzelőanyagban. Az erdők irtása, a sivatagosodás, a növény- és állatvilág elszegényedése Afrikában veszélyes méreteket öltött.

SZEKUNDER SZEKTOR. Afrika jól el van látva ásványi, geotermális, napenergia és vízi erőforrásokkal a **villamos-energetika** számára. Viszont, az elégtelen fejlettség miatt ez a potenciál kevésbé használódik. A **vas- és színesfémkohászat** a *DAK*-ban fejlődik a *Witwatersrand* különböző érces nyersanyagainak bázisán (nagy ipari központja — *Pretoria*). A *Kongói DK*

és *Zambia* szakosodik a réz, kobalt, cink, ólom olvasztására. A **gépgyártás** összeszerelő üzemekkel van képviselve *Algériában* (központja — *Algír*), *Marokkóban* (*Casablanca*) és *Nigériában* (*Lagos*). A **vegyiparban** világhírű a jelentősége a kőolaj-feldolgozásnak *Algériában* és *Líbiában*, valamint a műtrágyák gyártásának *Marokkóban*. *Egyiptom* **textilipara** kielégíti Afrika országainak többségét szövétáruból. *Kenyában* versenyképes tejtermékgyártást hoztak létre.

166. ábra. A witwatersrandi a világ egyik legrégebbi, legmélyebb és leggazdagabb arany- és polimetálbányája a készletek alapján

Afrika gazdasági térképén mindössze néhány ipari központ található. A többségük a fővárosokban helyezkedik el a partvidéken. Ez elősegíti a kikötői ipari komplexumok létrejöttét, amelyek között a legnagyobbak — *Alexandria* (Egyiptom), *Casablanca* (Marokkó), *Forcados — Port Harcourt* (Nigéria), *Durban — Richards Bay* (DAK). Ott helyezkednek el a kőolaj-feldolgozó, fém-megmunkáló, gépösszeszerelő, textil- és ruhagyárak, valamint az élelmiszer-gyártás. A legnagyobb ipari központok és vidékek Észak-Afrika országaiban alakultak ki, a partvidéki fővárosokban — *Kairó*, *Rabat*, *Algír*, *Tunisz*, *Tripoli*. A legnagyobb ipari központok a DAK-ban — *Johannesburg* és *Fokváros* — változatos termelési szakosodással rendelkeznek.

Az ipar újabb központjait hozzák létre a már iparilag birtokba vett területeken. A jövőben a régebben létrehozott iparvidékek fogják a „mágnes” szerepét játszani, amelyek vonzani fogják az új vállalatokat.

TERCIER SZEKTOR. Afrika — periféria vidék a terciér szektor tevékenység válfajainak fejlődésében. Ellenben, egyesek közöttük (banki szolgáltatások, telekommunikációs infrastruktúra) rekordnövekedéssel rendelkeznek, többek között a technológiai innovációknak köszönhetően. Afrika világvárosai — *Johannesburg*, *Fokváros*, *Kairó*, *Dakar*, *Lagos*, *Nairobi*.

A szociális-gazdasági fejlődés alacsony szintje, a bonyolult természeti viszonyok, az etnikumok közötti konfliktusok visszatartják a **turizmus** fejlődését számos országban. Ugyanakkor, a *DAK*, *Egyiptom*, *Tunézia*, *Marokkó*, *Zimbabwe* példáját mutatják a sikeres belépésnek a világ turisztikai piacára. Jelenleg a turizmus — szintén fontos része a gazdaságnak *Kenyában*, *Tanzániában* és a *Seychelle-szigeteken*.

Az **oktatás** és az **egészségvédelem** — fejlesztésre szorul. Afrika felnőtt lakosságának több mint 30 %-a nem rendelkezik iskolai végzettséggel. A régió — veszélyes betegségek terjedésének vidéke (hepatitis, HIV/AIDS, Ebola-láz stb.).

A modern **közlekedés** egyik válfaja sem fejlett megfelelő mértékben Afrikában. A fejlődésüket visszatartják úgy az éghajlati, mint a politikai-gazdasági tényezők: a sivatagok és az esőerdők hatalmas területei, a területek politikai megosztottsága és az országok gazdasági erőtlensége. A legsűrűbb **közutak-**

kal Dél-, Nyugat- és Kelet-Afrika rendelkezik. A **vasutak** hossza nem nagy. Államközi szerepük van a dél-afrikai vasutaknak. A **folyami közlekedésnek** csak helyi jelentősége van, amelynek működését akadályozza a folyók időszakos táplálódása, valamint a számos zuhatag és vízesés. A *Kongó, Nilus* és *Niger* folyókon vannak kombinált vízi-vasúti rendszerek a zuhatagok kikerülésére. Az afrikai országok nagy része kijáráttal rendelkezik az óceánokhoz, és kapcsolataikat a külvilággal a **tengeri közlekedés** bonyolítja le. A kikötők között a legjelentősebbek — *Casablanca, Dakar, Fokváros, Durban, Mombasa, Port Said, Alexandria, Lagos, Dar* és *Salaam*. A teherszállítások többségét Afrikába és Afrikából külföldi hajók végzik. Libéria hatalmas tengeri flottája ténylegesen az USA, Görögország és más európai ország hajótulajdonosaihoz tartozik, akik kihasználják az „olcsó” libériai zászlót. Sok afrikai ország rendelkezik **légi közlekedéssel**, viszont az utasokat szintén többnyire külföldi repülők szolgálják ki. Nemzetközi jelentőségű repülőterek — *Casablanca, Dakar, Tripoli, Kinshasa, Kairó, Nairobi, Johannesburg*.

Összességében, a gazdaság fő jellemzői Afrika országainak többségében a következők:

- 1) technológiai elmaradottság;
- 2) egyoldalú agrár-nyersanyagtermelő fejlődés, amely gyakran rendelkezik monokulturális jelleggel;
- 3) ásványi és mezőgazdasági nyersanyagok dominálása az exportban, az importban pedig — ipari késztermékek és élelmiszerek;
- 4) függőség a külső piacoktól;
- 5) gyengén fejlett a közlekedési rendszer;
- 6) a külföldi tőke túlzott szerepe a gazdaság vezető ágazataiban.

A SZUBRÉGIÓK GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE. Afrika szubrégiói egyenlőtlenül fejlettek. A szociális-gazdasági fejlődés magas szintjével és a gazdaság nagyobb mértékben szerteágazó szerkezetével rendelkezik **Észak- és Dél-Afrika**, míg **Kelet-, Közép- és Nyugat-Afrika** — a leginkább elmaradott része a világgazdaságnak, ahol főképpen továbbra is a mezőgazdasági termelés dominál (44. táblázat). A gazdaságilag legfejlettebb ország — a **DAK**.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Afrika országainak **külgazdasági** kapcsolataihoz tartozik a külkereskedelem, a pénzügyi kapcsolatok más országokkal, a tőke nemzetközi áramlása, kereskedelem szolgáltatásokkal, a tudományos-technikai együttműködés. Afrika országainak **exportja**, ami az ásványi nyersanyagokon (kőolaj és kőolajtermékek az egész volumen több mint 40 %-át teszik ki) alapszik, valamint a trópusi növénytermesztésen — függ az árak ingadozásától a külföldi piacokon. Ez növeli a régió érzékenységét a külső megrázkódtatásoktól és diktálja a bővítés szükségességét. Így, jelentősen kiszélesedett a késztermékek exportja: finomított színesfémek, megmunkált gyémánt, csokoládé, szövetek és készruha. Növekedik a kereskedelem a szolgáltatásokkal, többnyire pénzügyiek és utazások, ami kiemeli a régió lehetőségeit a turizmusban.

Afrika szubrégióinak nemzetközi gazdasági szakosodása (2022)

Szubrégió	A nemzetközi szakosodás ágazatai és tevékenységváltfajai szektorok szerint
Észak-Afrika	Primer: mezőgazdaság — citrusfélék, datolya, gyapot; halgazdaság; bányászat — kőolaj, földgáz, foszforit. Szekunder: petrokémiai és vegyipari termékek (többek között műtrágya), elektrotechnika, szövetek, ruhafélék és élelmiszerek gyártása. Tercier: turizmus, közlekedés (<i>Szezi-csatorna</i>)
Nyugat-Afrika	Primer: mezőgazdaság — kávé, kakaó, gyümölcsök, gyapot, földimogyoró; halgazdaság; erdőgazdálkodás és fakészletezés; bányászat — kőolaj, földgáz, vasérc, mangán, bauxit, arany, gyémánt, urán, rutil, foszforit. Szekunder: vas- és színesfémkohászat (alumínium termelés), kőolajszármazékok és kaucsuk gyártása
Kelet-Afrika	Primer: mezőgazdaság — kávé, tea, zöldségek, gyümölcsök, gyapot, földimogyoró, szezám, keshudió, vanília, virágok; halgazdaság; bányászat — arany, platina, ón és rézérc, króm, drágakövek, kőolaj. Szekunder: villamos-energetika, színesfémkohászat, (réz, kobalt, nikkel, ötvözetek), kőolaj-feldolgozás, szövetek, ruhafélék, hús és cukor termelése
Közép-Afrika	Primer: mezőgazdaság — kávé, kakaó, gyapot, szizál; halgazdaság; erdőgazdálkodás és fakészletezés; bányászat — kőolaj, gyémánt, arany, mangán, urán. Szekunder: színesfémkohászat (alumínium, réz, kobalt), kőolajtermékek, fűrészáru, cukor, haltermékek előállítás
Dél-Afrika	Primer: mezőgazdaság — juhtenyésztés; halgazdaság; bányászat — gyémánt, arany, platina, urán. Szekunder: színesfémkohászat (réz, nikkel, cink, ólom), gépgyártás, vegyipari termékek, szövetek, ruhafélék, lábbelik, marhahús termelése

Az **import** fő tételei — késztermékek, elsősorban bányaiipari berendezések, villamossági berendezések, közlekedési eszközök, gyógyszerek, élelmiszerek stb. Afrika legfőbb kereskedelmi partnerei — *Kína, India, az EU országai, az USA.*

Az afrikai országok és Ukrajna közötti kereskedelmi kapcsolatokat érintette a háború, amelyet az agresszor ország, Oroszország robbantott ki Ukrajna ellen. Mivel az Orosz Föderáció blokkolja a gabonaexportot Ukrajna fekete-tengeri kikötőiből, legnagyobb felvásárlói pedig *Egyiptom, Tunézia, Marokkó, Etiópia, Algéria*, az afrikai országokban emelkedtek az élelmiszerárak, éhínség fenyeget, amely zavargásokat és háborúkat provokálhat. És ennek eredményeként a menekültek áradata Európába. Vagyis a destabilizáció a fél világot lefedi! Oroszország afrikai országokat tart háborúja túsul. Mind az élelmezésbiztonság, mind a klímaváltozás szempontjából. A nukleáris zsarolás és terrorizmus nemcsak Ukrajnát vagy Euráziát érinti, hanem Afrikát is. Főleg Észak-Afrikában, ami nincs is olyan messze Ukrajnától.

Ugyanakkor Afrika új lehetőségeket jelent Ukrajna számára az orosz-ukrán háború befejezése után: gazdasági, kulturális, oktatási (afrikai hallgatók az ukrán felsőoktatásban tanultak, befektetési kilátások államunkban, valamint ukránoké — Afrikában). Ukrajna afrikai pozíciója erősítésének hatékony eszköze annak a tézisnek a közvetítése, miszerint az orosz agresszió Ukrajnában valójában az egész világot, többek között Afrikát is érinti.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek a gazdaság sajátosságai Afrika országaiban?
 2. Magyarázzátok meg, mi a szekunder szektor termelésének monokulturális irányvonala.
 3. Milyen mezőgazdasági növénykultúrákat exportálnak Afrika országai és milyeneket természetnek a belső piacokra? Miben különbözik a termesztésük?
 4. Milyen bányipari ágazatok tartoznak a nemzetközi szakosodáshoz Afrika országában? Mutassátok meg a térképen a régió legfőbb bányaiipari vidékeit.
 5. Jellemezzétek a szekunder szektor fejlődését Afrika országainak gazdaságában. Hol alakultak ki a legnagyobb ipari központok?
 6. Milyen fejlődési szinten van a gazdaság tercier szektora? Mutassátok meg a térképen azokat az országokat, ahol fejlett a turizmus.
-
- 7*. Felhasználva a 44. táblázatot, hasonlítsátok össze Afrika szubrégióinak nemzetközi szakosodását.

VITATÉMA

Afrika — a világ gazdasági növekedésének jövőbeli motorja. Érveld vagy cáfold ezt az állítást.

GYAKORLATI MUNKA

A kőolaj, színesfémércek bányászatának vidékei, a feldolgozásuk központjai, közlekedési utak és kikötők Afrikában

1. Tüntessétek fel Afrika vázlattérképén a kőolaj, vas-, réz- és alumíniumércek kitermelési vidékeit és a feldolgozásuk (dúsításuk) központjait.
2. Tüntessétek fel a vázlattérképén a főbb közlekedési utakat és a nyersanyag kivitelének kikötőit.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A gyarmati múlt hatása a jelenkori szakosodásra és a gazdaság térbeli szerkezetére Trópusi-Afrika országaiban.

42. §. EGYIPTOM

 Földrajzi fekvés
Transzkontinentális ország
Észak-Afrika északkeleti
részén és a Sínai-félszigeten Ázsi-
ában.

 Államforma
Államfői köztársaság.
Unitárius államszerkezet.

 Természeti viszonyok és erőforrások
Éghajlata — trópusi konti-
nentális.
Domborzata — többnyire síkvidéki.
Folyók — Nílus.
Ásványi erőforrások: kőolaj, földgáz,
foszforit, vas- és mangánérc.

 Népesség
A népességszám alapján 4. hely Afrikában. Városi
lakosság — 43 %.
Legnagyobb városok — Kairó, Alexandria, Gíza.

Egyiptom

 1 millió km²

 113 millió fő

 Kairó

 Gazdaság
Agráripari ország.
Első Afrikában a GDP mutatói
alapján és 37. a világon.

 Tercier szektor
Közlekedés: közúti, tengeri.
Turizmus.

 Szekunder szektor
Vas- és színesfémkohászat,
petrolkémiai,
textil- és
élelmiszeripar.

 Primer szektor
Kőolaj és földgáz kitermelése.
Mezőgazdaság: növénytermesztés az
öntözéssel termőföldeken
(gyapot, rizs, búza, cirok, kukorica,
babfélék, olajbogyó, citrusfélék,
cukornád, az oázisokban —
datolyapálma). Állattenyésztés
(kecsketenyésztés).

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Egyiptom fontos szerepet játszik a geopolitikában, amely kapcsolódik a stratégiai, transzkontinentális fekvéséhez, mert „politikai-gazdasági híddal” rendelkezik Afrika és Ázsia országai között — a *Szezei-csatornával*, ami összeköti a *Földközi-tengert* a *Vörössel* és tovább az *Indiai-óceánnal*.

A minden évben kiöntő Nílus természeti gazdagsága együtt a félig elzárttsággal, amit biztosítottak a sivatagok keleten és nyugaton, elősegítették 10 ezer évvel ezelőtt a folyó deltájában a világ egyik legősibb államának kialakulását — Egyiptomot. Az ókori Egyiptom — sáv-ország, amely a Nílus folyásának alsó szakaszát foglalta el, a bölcsője volt a civilizáció kialakulásának a Földközi-tenger partvidékén. Épp ott született meg a mezőgazdaság, az urbanizáció, a szervezett valóság és kormányzat. Az egyiptomiak elsőnek találták fel az írástudást, tintát és papírt, a 365 kalendáriumi napot és a 24 órás naphosszat. A gazdag egyiptomi kultúra — az állam nemzeti identitásának szerves része, amely különböző külföldi befolyás alá került, többek között görög, perzsa, római, arab, oszmán és núbiai. A világszerte ismert emlékművek, mint a Gízai piramismező és nagy Szfinx,

45. táblázat

Egyiptom a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye a szubrégióban	Helye a világon
Területe	1 millió km ²	12	31
Népessége	113 millió fő	4	14
GDP	409 milliárd USA dollár	1	37
Egy főre jutó GDP	18 817 USA dollár	6	88
Emberi fejlettségi index	0,728	5	105

167. ábra. A Nílus völgye Luxor közelében, ahová közelít a sivatag

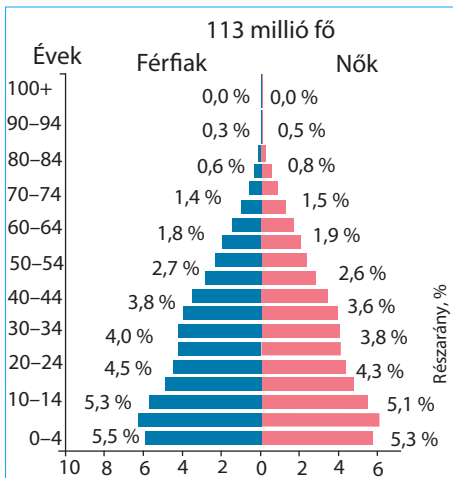
Memphis romvárosa, Théba, Karnak és a Királyok völgye — tükrözik a hatalmas történelmi örökséget és a mai napig a tudományos és turisztikai érdeklődés középpontjában állnak.

Egyiptom, amely Nagy-Britannia gyarmata volt, függetlenségét 1952-ben nyerte el. Ugyanakkor a XX. század folyamán az ország szociális és vallási szembenállást élt át, politikai instabilitást és több fegy-

veres konfliktust Izraellel a *Gázai övezet* területi vitái miatt. A jelenkorban az országnak, mint korábban is, problémái vannak a terrorizmussal és a politikai zavargásokkal.

Egyiptom területének közel 94 %-a — sivatagok (*Szahara, Líbiai, Núbiai*) — köves-, bordázott-, agyagos- és homokalföldek és platók szétszórt oázisokkal. A Nílus deltája és völgye a feltöltődött termékeny talajokkal az ország területének mindössze 4 %-át foglalja el. Egyiptom nagyon forró, napos és száraz éghajlattal rendelkezik: északon — szubtrópusi, a többi területén — trópusi sivatagi. Ezért, a települések főleg a Nílus keskeny völgyének hosszában összpontosulnak, vagyis a lakosság 99 %-a használja az ország területének közel 5 %-át. Egyiptomban időnként szárazság, homokviharok is előfordulnak, tavasszal forró helyi szelek fújnak — a khamsinok.

Egyiptom a szubtrópusi és trópusi agroklíma övezetében helyezkedik el, amelyek kedvezők a hosszantartó vegetációs idővel rendelkező melegkedvelő növények termesztésére — gyapot, kukorica, rizs, citrusfélék, datolyapálma. Amint az egész Észak-Afrikában, a víz — korlátozott erőforrás. A legfontosabb forrása — a *Nílus-folyó* (Egyiptomban — 1600 km). Az ország méhe gazdag kőolajban, földgázban, vas- és ólom-cinkes ércekben, mangánban, foszforitban. Előfordulnak urán és nemérces ásványkincsek is.

168. ábra. Egyiptom lakosságának korfája

NÉPESSÉG. Egyiptom — Afrika harmadik országa a népességszám alapján, Nigéria és Etiópia után. Az egyiptomiak száma stabilan növekedik. A lakosok várható élettartama — 74 év. A népesség etnikai összetétele homogén: a 99 %-a **arab-egyiptomiak**, a többi — **törökök, görögök, núbiaiak, berberék** és mások. Egyiptomban eléggé nagy számban élnek menekültek — szíriaiak (több mint 100 ezer fő), szudániak. Az ország hivatalos államnyelve — az **arab**. A legelterjedtebb vallások: az iszlám (többnyire szunnita-muzulmánok) — 90 % és kereszténység — 10 %.

Az ország népsűrűsége — 102 fő/km². A területén a lakosság nagyon egyenlőtlenül helyezkedik el: a 99 %-a a Nílus keskeny völgyében összpontosul, a deltatorolatában és a Szuezi-csatorna közelében. A többi sívatos területén — a népsűrűség kevesebb, mint 1 fő/km². Az egyiptomiakat megosztják városlakókra és fellahokra — farmerekre, akik falvakban élnek. Az urbanizáció szintje alacsony — 43 %. Legnagyobb városai — *Kairó* (22 millió fő), *Alexandria* (5 millió), *Gíza* (4 millió).

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOS SÁGAI. Egyiptom — agráripari ország, amelynek kormánya piacgazdasági reformokat vezet be a külföldi tőke bevonására. A magánszektorhoz tartozik a mezőgazdasági termelés nagyobb része, az apró vállalatok, amelyek kapcsolatosak a kereskedelemmel és a szolgáltatási szférával, a kisebb kézműves műhelyek, amelyek szövetet, élelmiszereket, bútort, bőr rövidárut és fémtermékeket állítanak elő. Állami tulajdonban maradtak a nagy ipari vállalatok, amelyekben az egész ipari termékek több mint 65 %-át gyártják és a munkaerők 25 %-át foglalkoztatják.

Egyiptom GDP-jének szektorális szerkezetében a terciér szektor dominál (54 %), a szekunder szektorra esik a 34 %, a primer szektorra — a 12 %. A gazdaság szakosodik a mezőgazdaságra, a kőolaj és földgáz kitermelésére, valamint a turizmusra.

TERCIÉR SZEKTOR. Egyre nagyobb fejlődést érnek el az országban a **pénzügyi szolgáltatások**. Kedvező feltételeket hoznak létre a befektetések beáramlásához. Szabad gazdasági övezeteket nyitottak meg *Port-Szaídban* és közel *Alexandriához*, ahol az áruféleségek nagykereskedelmét és a teherárak raktározását végzik. Gyorsan fejlődnek az **információs technológiák** és az **outsourcing**.

A **turizmus** — a valutabevételek legfőbb forrása az államkincstárba. Ezt a szférát széleskörűen támogatja a kormány. Az állam fejleszti az infrastruktúrát a turisztikai övezetekben, modern közutakat fektetnek le, tökéletesíti a vasúti összeköttetéseket kényelmes gyorsvonatokkal, fejleszti a tengeri közlekedést. Ezért fejlődik nagyon gyorsan a turisztikai ipar. Minden évben egyre több turista érkezik. A történelmi emlékhelyeken kívül, több mint 3 ezer kilométeren húzódnak a strandok a *Földközi-* és a *Vörös-tenger* partvidékén. Közismert üdülőhelyek — *Hurghada*, *Sharm el-Sheikh*, *Luxor*.

Egyiptom síkvidéki jellegű domborzata és a lakosság összpontosulása csak a Nílus völgyében és a torkolat vidékén lehetőséget teremtettek viszonylag könnyen megoldani a **közlekedési összeköttetések** kérdését. A közlekedési

169. ábra. Kairó — Egyiptom fővárosa, Afrika egyik legnagyobb városa

170. ábra. Gíza milliomos városa és a peremén található piramisok

171. ábra. A Szezei-csatorna

háló *Kairóban* koncentrálódnak és tovább haladnak a településeken át a Nílus hosszában. Egyiptomban működik Afrika legrégebb **vasútvonala**, amelyhez kötődik a Nílus völgye, valamint a tengerek partvidéke és a *Sínai-félsziget*. Vasúton szállítják az utasokat és a teheráru millió tonnait. A teherszállítások nagy részét valósítja meg a **közúti közlekedés**, kihasználva a transz-afrikai közutak hálóit, amelyek

Kairóban kezdődnek, továbbá a nemzetközi partmelléki utakat, amelyek összekötik Egyiptomot Ázsiával és a Nílus egészével. Érdekes, hogy szilárd burkolattal az autóutak mindössze 30 %-a rendelkezik, viszont a száraz és meleg éghajlatnál az úthálózatot különös költség nélkül is fenn lehet tartani. **Csővezetékeken** szállítják az egyiptomi kőolajat, kőolajtermékeket és a földgázt. A **légi közlekedés** szolgálja ki úgy a nemzetközi, mint az országon belüli szállításokat. Nemzetközi repülőterek találhatók *Kairóban* és *Luxorban*. Fontos közlekedési válfaj — a **folyami közlekedés**, amely kihasználja a *Nílust* és a fontosabb csatornákat 3500 km összhosszal. Egyiptomnak elég hosszú partvonala van, viszont ott gyakorlatilag hiányzanak a kedvező helyek a tengeri kikötők számára. Egyes kikötési helyek megtalálhatók a Vörös-tenger partvidékén, azonban az alzata tele van korallzátonyokkal, amelyek megnehezítik a **tengeri hajózást**. Nagy kikötők — *Alexandria*, *Port Said* és *Szuez*. *Port Said* és *Szuez* kikötőket a *Szezei-csatorna* köti össze, amely egyike a nemzetközi kereskedelem és a hajózás fő vízi útjainak. A csatorna bővítésével és elmélyítésével kapcsolatos munkálatok lehetővé tették hozzáférhetőségét szupertankerek számára is.

SZEKUNDER SZEKTOR. Az ipari ágazatok között fejlett a **vas-** és a **színesfémkohászat**, viszont a működésükhöz szükséges saját kokszolható szénnel nem rendelkeznek, ezért azt importálni kell. A **gépgyártás** szakosodik a hajók gyártására és javítására, az autók-, robogók-, kerékpárok- és közlekedési berendezések gyártására. Legfontosabb központjaik — *Kairó* és *Alexandria*.

Fontos helyet foglal el a **kőolaj-feldolgozás** és a **szervetlen vegyipar**, amelyek nitrogén és foszfor műtrágyákat állítanak elő. A kokszkémia fejlődése biztosítja a savak és nitrogén műtrágyák gyártását. Termelnek még marószódat, gyógyszereket, vegyi szálakat (*Szuez*, *Asszuán*). Fontos jelentősége van a **cementgyártásnak** (*Alexandria*).

Az országban jelentős **textil-** (gyapot-, selyem- és gyapjúszövetek), **ruha-** és **lábbeli gyártás** alakult ki. Az élelmiszerek gyártásában mezőgazdasági nyersanyagot dolgoznak fel. Nagy jelentősége van a kézművességnek: faze-kasság, szőnyegszövés, bőrmegmunkálás, szövés, ékszerek és ajándéktárgyak gyártása.

Egyiptom első és egyben legnagyobb TNK-ja — az *Orascom Group*, amely tervezéssel és építkezésekkel foglalkozik.

PRIMER SZEKTOR. Fontos helyet foglal el az ország gazdaságában a **bányaipar**, amelyhez a kőolaj és a földgáz kitermelése, a vas- és krómérccek, a vegyi (foszforit) és cement alapanyagok bányászata tartozik.

A **mezőgazdasági** felhasználás alá az ország összterületének mindössze 4 %-a tartozik. Az Asszuáni-gát építéséig a Nílus minden évben kiöntött és elborította a völgyét, befedve a talajt termékeny iszappal (az ú. n. Nílus adományával). Ez lehetőséget teremtett Egyiptomnak állandó terméseket takarítani be hosszú éveken keresztül. Jelenleg a **növénytermesztés** az egész évi folyamatos öntözésen alapul. A fő mezőgazdasági vidék — a *Nílus torkolatvidéke*, ahol évente két-három termést takarítanak be. A vetésterületek nagy részét gabonafélék foglalják el: rizs, búza, cirok, köles, kukorica. Szintén termesztenek hüvelyeseket, zöldségféléket, olajbogyót, citrusféléket és cukornádat. Az oázisokban datolyapálmát termesztnek. Ellenben, saját élelmiszerekkel az ország kevesebb mint felével tudja ellátni magát. A legfontosabb ipari növény — a gyapot. A hosszúsálú gyapot, amelyet Egyiptomban termesztnek, a legmagasabb minőségű a világon.

Az **állattenyésztés** Egyiptomban — a vezető ágazat a sivatagos területeken, viszont gyengén fejlett, mert nem elegendő a legelők területe és a takarmány. Extenzív fejlődési jellege van, és alacsony termelékenységgel rendelkezik. Az egyiptomiak szarvasmarhát, bivalyt, kecskét (harmadik a világon), juhot, tevéket és szamarat tenyésztnek. Fejlett a méhészet.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A múltban Egyiptom legfontosabb **export** tétele a gyapot volt, később — a kőolaj, amely máig megőrizte vezető helyét. Az ország földgázt, pamutszöveteket, petrolkémiai és gyógyászati termékeket, valamint citrusféléket is exportál. Az *USA*, az *EAE*, *Olaszország* és *Törökország* az egyiptomi áruk és szolgáltatások vezető exportpiacai.

Az **import** fő tételei — gyógyszerek, búza, kukorica, élelmiszerek, autók és autóalkatrészek, berendezések. A fő beszállítók *Kína*, *Oroszország*, az *USA* és *Szaúd-Arábia*. Egyiptom hagyományosan támogatja a kereskedelmi kapcsolatokat *Ukrajnával*. Ukrajna gabonát, vastermékeket és növényi étolajat szállít. Emellett Egyiptom az első az országok között az ukrán turisták számára. Országunk pedig dióféléket, citrusféléket és ásványi üzemanyagokat kap Egyiptomból.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek Egyiptom gazdasági- és politikai-földrajzi fekvését. Nevezzétek meg a szomszédos országokat.
 2. Értékeljétek Egyiptom ellátottságát ásványi erőforrásokban. Milyen ágazatok fejlődnek a készleteiken?
 3. Milyen tényezők hatottak ki Egyiptom népességének elhelyezkedésére?
 4. Hasonlítsátok össze a gazdaság tercier szektorának fejlődését Egyiptomban és a „Nagy hetes” európai országaiban. Miben rejlenek a különbségek?
 5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg Egyiptom szakosodását?
 6. Egyiptom növénytermesztésének milyen szakosodása mutatkozik meg az élelmiszerek termelésének fejlődésén?
-
- 7*. Felhasználva a táblázatot a paragrafus elején, állítsátok össze Egyiptom komplex gazdaság-földrajzi jellemzését.

43. §. DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG

Földrajzi fekvés

Dél-Afrikában helyezkedik el, a legdélibb részén, partjait az Indiai- és az Atlanti-óceán mossa.

Államforma

Parlamentáris köztársaság.
Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok

Éghajlata: trópusi és szubtrópusi.
Domborzata: síkvidéki, Drakensberg- és Fokföldi-hegység.
Folyók: Oranje, Limpopo.
Ásványi erőforrások: szén, vas- és színesfémek ércei, arany, gyémánt, foszforit.

Népesség

Hatodik hely Afrikában a népességszám alapján.
Városi lakosság — 69 %.
Legnagyobb városok — Fokváros, Johannesburg, Pretoria.

Dél-afrikai Köztársaság

1,2 millió km²

60 millió fő

- Pretoria (közigazgatási);
- Bloemfontein (bírótság);
- Fokváros (törvényhozó).

Gazdaság

Ipari-agrár ország.
Afrikában a második a GDP mutatói szerint és 36. a világon.

Tercier szektor

Közlekedés.
Turizmus.

Szekunder szektor

Vas- és színesfémkohászat, gépgyártás, vegyipar, élelmiszer- és textilipar.

Primer szektor

Bányaipar.
Mezőgazdaság: növénytermesztés (kukorica, búza, cirok, zöldségfélék, citrusfélék, földimogyoró, szőlő, cukornád), állattenyésztés (szarvasmarha-, baromfi- és juhtenyésztés).
Halgazdaságok.

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Afrika országai között, amelyek a Szaharától délre helyezkednek el, a Dél-afrikai Köztársaság vagy Dél-Afrika — az egyetlen eléggé fejlett ország a régióban. Sok szociális-gazdasági mutató alapján az egyik vezető helyet foglalja el Afrikában. A szekunder szektor termékeinek részesedése a DAK gazdaságában, bár Afrikának

46. táblázat

A DAK Afrikában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Afrikában	Helye a világon
Területe	1,2 millió km ²	9	26
Népesség	60 millió fő	6	24
GDP	405 milliárd USA dollár	2	36
Egy főre eső GDP (a VEP szerint)	15 847 USA dollár	8	97
Emberi fejlettségi index	0,717	7	110

mindössze 5 %-át foglalja el — 40 %. Összességében a szociális-gazdasági helyzet az országban nem stabil. A lakosság mindössze 15 %-a rendelkezik magas jövedéllel, míg a fele hihetetlen szegénységben él, ami feszültséget kelt a társadalomban. Fájó probléma — az AIDS tömeges terjedése. A DAK — unitárius állam, amelynek területe 9 tartományra lett felosztva.

A DAK hosszú partvonallal rendelkezik. Az országban különböző természeti övezetek vannak képviselve, a száraz *Namib sivatagtól* a szubtrópusokig keleten és az Indiai-óceán partvidékén. Keleten húzódik a *Dra-*

kensberg-hegység, amely átmege a nagy *Veld* platóba. Ott szavannák terjedtek el, délebbre — szubtrópusi erdők és bozótosok. A belső területeket a *Kalahári félsivatag* foglalja el.

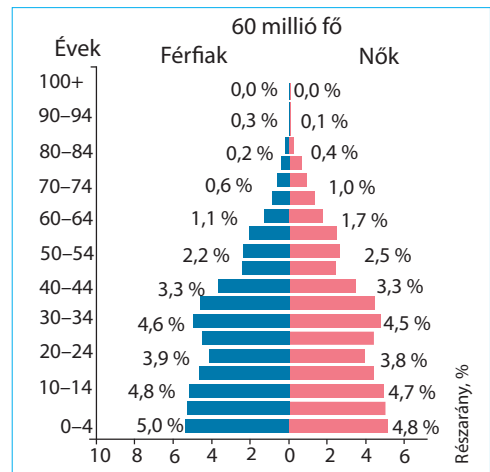
NÉPESSÉG. Az ország népességszáma stabilan növekedik. A DAK-ra jellemző a népességszám természetes változásának magas mutatója: a természetes szaporulat — 9 ‰-et tesz ki.

Az ország népsűrűsége — 45 fő/km². Az urbanizáció szintje — 70 %. Legnagyobb városai — *Johannesburg* (10 millió fő), *Fokváros* (5 millió), *Durban*, *Pretoria*.

A különböző kultúrák és az etnikai csoportok változatossága miatt a DAK-ot a „szivárvány országának” is nevezik. Az etnikai szerkezetben a fekete bőrű lakosság dominál — 80 % (**bantu, zulu, kosa, swazi, tsonga, tsvan, ndebele népek**), 10 % a fehérbőrű lakosságra esik, 8 % — ázsiai bevándorlók, továbbá, jelentős a hindusztániak aránya — 2 %. India és Bolívia mögött a DAK — a világ harmadik országa az államnyelvek száma alapján — 11. Ugyanilyen változatos a lakosság vallási összetétele is. A legfőbb vallások — a keresztény — 86 % és a muzulmán — 1,5 %.

TERCIER SZEKTOR. Ebben a szektorban, amelyben a GDP 67 %-a termelődik meg, dolgozik a gazdaságilag aktív lakosság többsége. A dél-afrikai gazdaság egyik legnagyobb sikere — a magas-technológiájú **banki szféra** fejlődése, amely az országot Afrika pénzügyi élénjárójává tette.

A DAK fejlett **közlekedési rendszerrel** rendelkezik: vasutakkal, közutakkal, csővezetékekkel (az első a kontinensen). A nemzetközi kül-gazdasági kapcsolatokat biztosítja a légi és a tengeri közlekedés, amelynél a hajók többsége más ország zászlaja alatt közlekedik. A földrajzi fekvés lehetőséget teremt az országnak ellenőrizni az Afrikán körüli tengeri közlekedési utakat. A legnagyobb tengeri kikötők — *Durban*, *Fokváros*, *Port Elizabeth* — vezető helyen vannak Afrikában a teherszállítások alapján. Az országban több száz repülőtér működik (11. hely a világon). Fejlett a vasúti közlekedés.

172. ábra. A DAK lakosságának korfája

173. ábra. Durban — Afrika legnagyobb kikötője

174. ábra. A Kruger Nemzeti Park — a turisták által leglátogatottabb turisztikai látványosságok egyike

milliói érkeznek, akik minden évben euró-milliárdokat hoznak a gazdaságba. *Fokváros* és a természeti nemzeti parkok — a legkedveltebb nemzetközi turisztikai irányvonalak nemcsak a DAK-ban, hanem egész Afrikában.

SZEKUNDER SZEKTOR. A szekunder szektor vezető ágazatai — a kohászat, a gépgyártás, a vegyipar, a kőolaj-finomítás.

Fontos helyet foglal el a gazdaságban a **vaskohászat**. A nyersvas és az acél fő részét kohászati kombinátokban állítják elő — *Pretoria* és *Newcastle* városokban. Kiviteli jelentősége van a ferrokróm és a ferromangán termelésének. A **színesfémkohászatban** rézolvasztó, elsődleges alumíniumtermelő (*Richards Bay*), cinkgyártó (*Springs*) üzemek működnek, továbbá a világ legnagyobb aranyolvasztó központja *Germiston* városban.

A **nehézgépgyártás** vállalatainál bányai és erőmű berendezéseket gyártanak, technológiai berendezéseket a vegyipar és a petrokémiai ipar számára. A DAK hagyományosan élenjáró az **autógyártásban**. A vállalatok külföldi autómárkákat szerelnek össze: *BMW*, *Chrysler*, *General Motors*, *Fiat Automobiles*, *Ford Motor Company*, *Nissan*, *Toyota* és mások. Fejlődik az autómotorok, mozdonyok és vagonok gyártása.

A **vegyipari termékek** legnagyobb gyártója az országban — az *AEKI vállalat*, amelynek üzei *Johannesburg*, *Fokváros* és *Durban* közelében helyezkednek el; ők termelnek műtrágyákat, műanyagokat, műgyantát, gyógyszerkészítményeket stb. A kőolaj-feldolgozó vállalatok az importált kőolajat dolgozzák fel (*Durban*, *Fokváros*). A **szövetek gyártása** szakosodik gyapot, gyapjú és műszálas szövetek, takarók és kötöttárúk előállítására. Export ágazat — az

175. ábra. Johannesburg — a DAK gazdasági fővárosa

A DAK — az egyik legvonzóbb afrikai ország a **turizmus** és a látogatások szempontjából. A geoturisztikai fejlődése a következő sajátosságokkal rendelkezik: az ország déli partvidéke mellett keverednek össze két óceán vizei, egyedülálló növény- és állatvilág; az afrikai színek és az európai hatás egyedi kulturális térséget teremtettek. Az egyedüli probléma — jelentős távolság a fő turisztikai fogyasztópiacoktól. Mindezek ellenére, az országba a turisták

milliói érkeznek, akik minden évben euró-milliárdokat hoznak a gazdaságba. *Fokváros* és a természeti nemzeti parkok — a legkedveltebb nemzetközi turisztikai irányvonalak nemcsak a DAK-ban, hanem egész Afrikában.

SZEKUNDER SZEKTOR. A szekunder szektor vezető ágazatai — a kohászat, a gépgyártás, a vegyipar, a kőolaj-finomítás.

Fontos helyet foglal el a gazdaságban a **vaskohászat**. A nyersvas és az acél fő részét kohászati kombinátokban állítják elő — *Pretoria* és *Newcastle* városokban. Kiviteli jelentősége van a ferrokróm és a ferromangán termelésének. A **színesfémkohászatban** rézolvasztó, elsődleges alumíniumtermelő (*Richards Bay*), cinkgyártó (*Springs*) üzemek működnek, továbbá a világ legnagyobb aranyolvasztó központja *Germiston* városban.

A **nehézgépgyártás** vállalatainál bányai és erőmű berendezéseket gyártanak, technológiai berendezéseket a vegyipar és a petrokémiai ipar számára. A DAK hagyományosan élenjáró az **autógyártásban**. A vállalatok külföldi autómárkákat szerelnek össze: *BMW*, *Chrysler*, *General Motors*, *Fiat Automobiles*, *Ford Motor Company*, *Nissan*, *Toyota* és mások. Fejlődik az autómotorok, mozdonyok és vagonok gyártása.

A **vegyipari termékek** legnagyobb gyártója az országban — az *AEKI vállalat*, amelynek üzei *Johannesburg*, *Fokváros* és *Durban* közelében helyezkednek el; ők termelnek műtrágyákat, műanyagokat, műgyantát, gyógyszerkészítményeket stb. A kőolaj-feldolgozó vállalatok az importált kőolajat dolgozzák fel (*Durban*, *Fokváros*). A **szövetek gyártása** szakosodik gyapot, gyapjú és műszálas szövetek, takarók és kötöttárúk előállítására. Export ágazat — az

élelmiszerek gyártása — zöldség- és gyümölcskonzervek, lekvárok, dzsemek, cukornád cukor, halkonzervek. A DAK — a borgyártás központja, amelyet a franciák és német bevándorlók alapítottak még a XVII. században. A minőségi borokon kívül minőségi gyümölcsleveket is gyártanak.

PRIMER SEKTOR. A primer szektor vezető ágazata — a **bányaipar**: az országban több mint 40 féle ásványi nyersanyagot bányásznak. A DAK — a világ egyik legnagyobb platina, arany, króm, urán, szén, ólom, cirkónium kitermelője. Az országban nagy mennyiségben bányásznak még vas- és rézércet, kobaltot és polimetallikus érceket, azbesztet, csillámot, foszforitot, fluoritot. Dél-Afrika teljesen kielégíti saját szükségleteit sok ásványi nyersanyagból és jelentős exportőre azoknak. A szénbányászatban az ország az ötödik helyen van a világon, továbbá a harmadikon — az export terén Európa és Ázsia országaiba.

A **mezőgazdaság** két ellentétes részre van osztva a fejlődés szintje, a jelentősége és a részegységek termelési szerkezete alapján. Az egyik oldalon, a modern mezőgazdasági farmergazdaságok vannak, amelyek a fehérbőrű lakosság tulajdona és szakosodnak a gabonafélék termesztésére, amelyek között dominál a búza és a kukorica, a cukornád, a burgonya, a gyapot, a szubtrópusi gyümölcsök és a szőlő. A másik oldalon — a hagyományos afrikai gazdaságok állnak, ahol a cirok termesztése dominál. A farmerek foglalkoznak szarvasmarha-tenyésztéssel, bárány- és baromfihúst, a tejtermékeket, a gyapjút — úgy a belső piacokon, mint a külső piacokon értékesítik.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A DAK fő **export** árufeleségei — arany, gyémánt, platina, egyéb fémek és ásványi nyersanyagok, amelyeket a világ 80 országába szállít, gépek és berendezések, mezőgazdasági termékek. Dél-Afrika vezető kereskedelmi partnerei *Kína, Nagy-Britannia és Németország*. Dél-Afrika állatbőrt, gyümölcsöt és dióféléket, nikkelt, vasfémeket és italokat exportál *Ukrajnába*.

Dél-Afrika olajat, gépkocsikat, berendezéseket, olajtermékeket, élelmiszereket **importál** (*Németország, Kína, USA*). Ukrajna elektromos gépekkel, atomreaktorokkal, berendezésekkel, zöldségekkel és gabonával látja el Dél-Afrikát.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek a DAK gazdaság-földrajzi fekvését.
 2. Értékeljétek a DAK természeti viszonyait és ellátottságát ásványi erőforrásokkal.
 3. Hasonlítsátok össze a DAK és Ukrajna népsűrűségét és az urbanizáció sajátosságait.
 4. Hasonlítsátok össze a gazdaság tercier szektorának fejlődését a DAK-ban és Kanadában?
 5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg a DAK szakosodását?
 6. Gondolkozzatok el, milyen tényezők befolyásolják az állattenyésztés és a növénytermesztés specializálódását Dél-Afrikában.
-
- 7*. Felhasználva a táblázatot a paragrafus elején, állítsátok össze a DAK komplex gazdaság-földrajzi jellemzését.

VÉGEZZETEK KUTATÁST (szabadon választott)

1. *Dél-Afrika Afrika országai között.*
2. *Dél-Afrika: egy állam – három főváros.*

44. §. UKRAJNA HELYE A VILÁG JELENKORI GEOPOLITIKAI TÉRKÉPÉN

- ◆ Emlékezzetek vissza, mit neveznek geopolitikának.
- ◆ Milyen jelentősége van a földrajzi fekvésnek egy ország számára?

A JELENKORI VILÁG GEOPOLITIKAI SZERKEZETE. A **geopolitika** olyan tudományág, amely a földrajzi tényezők és a nemzetközi politika kölcsönhatását vizsgálja, különös tekintettel arra, hogy az egyik vagy másik terület feletti ellenőrzés hogyan erősíti vagy gyengíti egy állam nemzetközi befolyását. Ezért, ha geopolitikáról van szó, a fő hangsúly az államok közötti versengésen van más országok vagy egész régiók területei feletti ellenőrzés különböző formáiért. A világ jelenkori geopolitikai térképe, amely tükrözi a geopolitikai régiókat, a XX. század második felében alakult ki. Fő alanyai

Szómagyarázat

Az **erő** — (ang. power) geopolitikai értelmezésben — az állam cselekvőképessége vagy más erők cselekvéseinek befolyásolása.

Ma a nemzetközi befolyást nem csak a katonai képességek határozzák meg. A gazdasági hatalom fontos szerepet játszik. Az az állam, amelynek szabad tőkije van befektetésekre vagy más országba irányítható hitelekre, értékes partnerként működik, akinek véleményét elfogadják. A kapcsolatok és az egymás közötti kölcsönhatások helyzetfüggők, függve attól, hogyan alakul a geopolitikai erők megoszlása. A geopolitikában — az állam adottsága megvédeni vagy megvalósítani saját nemzeti érdekeit. Az állam geopolitikai erőinek néhány válfaját különböztetik meg: gazdasági, katonai, „enyhe erő”, „okos erő” (176. ábra). Napjainkban az államokkal egy időben új „szereplők” is aktívak: TNC-k, bankok, nemzetközi,

AZ ÁLLAM GEOPOLITIKAI EREJE

Gazdasági

Erőforrás, emberi és gazdasági potenciál, többek között politikai-földrajzi és katonai-stratégiai fekvés, külpolitikai szövetségek megléte, lehetőség stratégiai erőforrásokat és technológiákat megszerezni.

Katonai

A fegyveres erők mérete és technikai felszereltségének szintje, a hadiipari komplexum kapacitása és technológiai képességei, részvétel a katonai-politikai szövetségekben vagy másfajta katonai támogatás.

„Enyhe erő”

A hatalom és az intelligencia képessége elérni a kitűzött célokat diplomatikusan, információs meggyőződés, propaganda módszereivel, felhasználva a kultúra és a történelem mély ismereteit a média, a tudósok és a kultúra forrásainak segítségével.

„Okos erő”

Minden hatalmi erő és közvetített cselekvésváltozatok felhasználása (hadgyakorlatok során a katonai erő demonstrálása, tudományos sikerek vagy magas technológiák felmutatása a felfegyverkezés terén, szankciók, embargó alkalmazása, a határokon áthaladó mozgás korlátozása stb.).

176. ábra. Az állam geopolitikai erőinek válfajai

gazdasági, pénzügyi, maffiaszervezetek, a kényszercselekményeket többnyire nem katonai erővel hajtják végre. A legbefolyásosabb államokat hatalmi pólusoknak nevezzük. Így a „hidegháború” idején a XX. században a világ **bipoláris** (vagyis kétpólusú) **szerkezetű** volt, mert a két legerősebb erő és katonai hatalom a gazdasági erőforrások tekintetében az *USA* és a *Szovjetunió* volt. A Szovjetunió összeomlása után sok elemző úgy vélte, hogy a világ **egypólusúvá** vált, vagyis a világpolitika élenjáró vezetője egyedül az *USA* volt. Azonban a XXI. század elejétől *Kína* és *Oroszország* versengeni kezdett azért, hogy a világ geopolitikai vezetőinek tekintsék. Ezért most érlelődik a **többpólusú** rendszer és új erőviszonyok kialakulása a geopolitikai térképen.

A XXI. században különböző geopolitikai régiók képződtek. Az **erő régiói**, amelyekben államok összpontosulnak — a „világ erőcentrumai”, a régió vezető országainak és a régió egészének gazdasági és politikai súlya meghatározza a hatalom egyensúlyát és a világrendszer fejlődésének irányait. Közöttük vannak az erő változatlan szubrégiói — *Nyugat-Európa*, ahol vezető szereppel rendelkezik *Németország*, *Franciaország* és *Nagy-Britannia*, *Angol-Amerika* a legjelentősebb erőcentrummal a világon — *USA*, a **déli féltekén** — *Ausztrália*. A növekedő erő szubrégiói — **Kelet-Ázsia Kínával**, amelynek fejlődése dinamikusán növekedik, és a fejlett gazdasággal rendelkező *Japán*; **Dél-Ázsia**, ahol nagy potenciállal rendelkezik *India*. Az erő szubrégiója, amelynek helyzete meggyengült — *Oroszország*. Soha nem sikerült túllépnie a regionális befolyás határain az egykori Szovjetunió területén, és Ukrajna 2022-es teljes körű inváziója jelentősen meggyengítette szerepét nemcsak a világban, hanem a regionális szinten is. Ehelyett *Kína* valóban hatalmas hatalmi pólussá változott, amelynek befolyása az egész világon érezhető.

Ütközési geopolitikai régiók (más néven átjárórégiók, pufferzónák). Ezek olyan területek, amelyek a civilizációk és a nagy birodalmak hatalmas erőközpontjai ütközési vonalán helyezkednek el, többnyire a világ főbb kereskedelmi útvonalainak kereszteződésében: a **Balti-Fekete-tengeri szubrégió** — Közép-Európa országai, amelyekhez *Ukrajna* is tartozik; **Közép-Kelet** — „globális kereszteződés”, ahol regionális vezetőként emelkednek ki *Törökország*, *Irán* és *Szaúd-Arábia* — a muzulmán világ vallási-politikai központja; **Földközi-tengeri szubrégió** (*Dél-Európa* és *Észak-Afrika*); **Közép-Amerika és a Karib-medence**, ahol az erőcentrum — *Mexikó*, **Dél-Amerika** — *Brazília* és *Argentína* központokkal.

UKRAJNA HELYE A VILÁG GEOPOLITIKAI TÉRKÉPÉN. A jelenkori geopolitikai térképen Ukrajna — Közép-Európa ütközési geopolitikai régiójának egyik vezető állama. A terület (amelyen kialakult, növekedett és megszilárdult Ukrajna mint állam) geopolitikai fekvésének sajátossága, hogy Eurázsia geopolitikai tengelyeinek érintkezésénél helyezkedik el. Az egész történelme folyamán ez egy nyitott térség volt, ahol végbement a népek vándorlása, kölcsönhatása és konfrontációja. A földrész európai részének délköri tengelye összeköti a *Fekete-* és a *Balti-tenger* medencéinek országait, ott húzódott a kereskedelmi út a „vikingektől a görögökig”, ugyanakkor, az európai nyugati és keleti országok stratégiai konfrontációjának mezeje is, amelyen

véres háborúk bontakoztak ki. Szélességi irányban ennek a térségnek a déli sztyeppéin keresztül zajlott le a kommunikáció Európa és Közép-Ázsia között (és kijutás a Nagy selyemút úthálózatára, a mongol horda inváziója stb.). Elhelyezkedése Európa középső részén az ország és népei számára úgy pozitív, mint negatív következményekkel járt és jár — attól függve, milyen folyamatok dominálnak a régióban — együttműködés vagy konfrontáció. Ugyanakkor, a termékeny földek a Kárpátoktól a dnyeperi síkságokig már több ezer éve állandó lakossággal rendelkeztek: aktív élettevékenységet folytattak ott a cucuteni kultúra népei, később az antok és más szláv népek megalapozták a Kijevi Ruszt, a továbbiakban, a Fekete-tengermellék és Kelet-Európa déli részének sztyeppi népei, különösen a szkíták, kazárok és más népek, csatlakoztak ennek a térségnek a fejlődéséhez.

A világgazdaság kialakulásával Európa középső részének, különösen Ukrajnának, területe többször került nagy államok és blokkok érdekeinek ütközési övezetébe. Az újkor és a legújabb kor történelme folyamán Ukrajnát politikai háromszögbe szorították Oroszország (*Orosz Birodalom, Szovjetunió*), Európa országai (*Németország, Ausztria-Magyarország, Lengyelország*) és a muzulmán világ (*Oszmán Birodalom*) közé, a XX–XXI. századok határán pedig — Oroszország, az EU és a muzulmán világ országai közé. A függetlenség kinyilvánítása és az új állam első, életbevágóan fontos lépései után, az ukrán nemzet stratégiaileg fontos és fájó választásává vált a nemzeti érdekek meghatározása és az állam helyzetértékelése a világ geopolitikai térképén.

Ukrajna népe — európaiak, akiknek szülőföldje „... a Szjantól a Donig ...” az államuk bölcsőjévé vált. A nép tehetséges és dolgozó, amint azt a világgyakorlat példái is bizonyítják, képes a kultúra megismerésére és megteremtésére, valamint a modern tudományos gondolkodásra. Az ukrán nép **kultúrája** és **nyelve** etnikai és nyelvi gyökerekkel rendelkezik, amelyek kapcsolatosak az európai civilizáció születésével és fejlődésével. **Ukrajna területe** — az állam mai határain belüli térségnek több mint 90 %-a — az ukrán etnikai nemzet megtelepedésének vidéke. A termékeny talajok, a kedvező éghajlat, a különböző ásványi erőforrásokat tartalmazó méhe — természeti erőforrások előfeltételei a területi-gazdasági fejlődésnek a vidéken, amely kedvező gazdasági- és politikai-földrajzi fekvéssel rendelkezik.

Ukrajna viharos történelmének bonyolult viszontagságai ellenére, a népe megőrizte sajátos nemzeti kultúráját, és a gazdag, kifejező ukrán nyelvet, továbbá a nemzeti identitástudatot. A függetlenség mai korszakában a szuverén Ukrajna továbbra is formálja nemzeti érdekeit. Ezeket a szuverenitása megőrzésének, a területi integritás biztosításának, a progresszív társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésnek a szükségletei határozzák meg.

Ukrajna függetlenségének első évtizedét külpolitikájának **többszínűsége**, egyrészt *Oroszország* és a *FÁK-országok*, másrészt *Európa* közötti gazdasági és politikai kapcsolatok kiegyensúlyozása jellemezte. Így Ukrajna megőrizte el nem kötelezett státuszát a katonai-politikai szférában, és megpróbálta összekapcsolni a gazdasági partnerséget mind az *EU* országaival, mind a volt *Szovjetunió* köztársaságaival.

Ukrajna azonban már a 2000-es évek elején fontos lépést tett a nyugati civilizáció útján: míg a FÁK-országok többségében a demokratikusan megválasztott elnökök így vagy úgy tovább maradtak hatalmon a kitűzött ciklusnál, így országukat autokráciává változtatták, Ukrajna tömeges tiltakozásokkal legyőzte az autokratizálási kísérletet 2004-ben a narancsos forradalom idején. A következő években az ország elhatározta az EU-ba való beilleszkedési szándékát, és elkezdett tárgyalni a NATO-tagság lehetőségéről. Ukrajna külpolitikájának autokratizálására és Oroszország felé fordítására tett második kísérlet, amelyet 2014-ben kíséreltek meg, a méltóság forradalmával ért véget. Ugyanebben az évben megindult Oroszország fegyveres agressziója Ukrajna ellen, és ez végleg meghatározta Ukrajna helyét a globális és regionális geopolitikai koordinátarendszerben a nyugati civilizációs struktúrák oldalán.

Az Orosz Föderáció 2022-es katonai inváziója rendkívül fontos lendületté vált Ukrajna geopolitikai helyzetében. A világ egyik legnagyobb hadseregével szembeni hősi ellenállást tanúsítva Ukrajna jelentősen megerősítette szubjektivitását a nemzetközi politikában, immár a haditechnikai erővel, és a nyugati partnerországok anyagi támogatása révén vált európai és globális méretű geopolitikai hatalom egyik központjává. Az ukrán fronton zajló események alakulása közvetve meghatározza a politikai és katonai konfrontációk körvonalait és jellegét a világ távoli részein, különösen a Közel-Keleten (*Izrael és Irán viszonyában*) vagy Kelet-Ázsiában (*Kína és Tajvan konfrontációja*).

A MAI UKRAJNA GEOPOLITIKAI IRÁNYVONALAI. Ukrajna különösen fontos geopolitikai irányvonalai nyugaton Európa országaival és az euroatlanti közösséggel, délen és keleten az ázsiai országokkal, keleten pedig külön Oroszországgal.

A **keleti geopolitikai irányvonal** — Ukrajna számára keleten a geopolitika központi irányvonala volt, van és lesz — *Oroszország*. A két ország szomszédságának sajátossága a közös határ hosszában rejlik, és a térség mélységi „átlátszóságában” nyugat és kelet felé a határvonaltól. Egyrészt, rendelkezünk az együttműködés lehetőségeivel, másrészt, fennáll a konfrontáció veszélye, amely már megnyilvánult az utóbbi években. Az oroszországi vidékek méreteinek területi fenoménje olyan geopolitikai erők elemeivel egészítődik ki, mint a gazdasági és katonai potenciál (köztük az atomfegyver is), az „enyhe” és az „okos” erő céltudatos használata (ideértve az orosz nép nemzeti mentalitásában gyökerező állami ideológiát). Az Ukrajna állami függetlenségét és integritását fenyegető fő veszélyek Oroszországból erednek. Az ukrán államiság gondolata mindig is ellentétben állt az orosz történelem és politika birodalmi mitológiájával. A XXI. század elején, az Ukrajnára nehezedő geopolitikai nyomás külpolitikai és gazdasági téren szisztematikus jelleget öltött, később pedig közvetlen erő provokációk (Krím annektálása, szeparatisták támogatása Donbászban stb.), teljes körű invázióval és véres háborúval. Az Ukrajna és Oroszország közötti geopolitikai ellentmondások egyre szorosabbá válnak, és a jelenlegi helyzetből kiutat kell találni. Ukrajna számára ez Oroszország (politikai, gazdasági, kulturális és információs) befolyási övezetének elhagyá-

sát és a gazdaság fejlesztésének fokozását jelenti; a világ államaival fennálló politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok átfogó bővítését. Oroszország számára ez Ukrajna olyan szuverén államként való elismerése, amelynek nemzetközileg elismert határain belüli területe sérthetetlen.

A **nyugati geopolitikai irányvonal** kapcsolatos Ukrajna geopolitikai céljával — a kapcsolatok átfogó fejlesztése **Európával**, különösen a szomszédos országokkal. Az európai integráció magában foglalja a stabilitási rendszer megteremtését mind az *EU*-ban, mind a régió szomszédos országaiban a „demokrácia exportja” és a gazdasági és társadalmi jólét teréhez való csatlakozás révén. Hozzáférés az európai piacokhoz (többek között a munkaerőpiachoz) a térség perem-országai számára, mint jutalom a belső problémák leküzdéséért és demokratikus normák bevezetésére, amelyek megfelelnek az európai normáknak.

Ukrajna **déli és délkeleti geopolitikai irányvonala** kapcsolatos a **közél-keleti** muszlim országokkal (elsősorban *Törökországgal*, *Szaúd-Arábiával*, az *Egyesült Arab Emírségekkel*), a **dél-ázsiai** országokkal (*India* stb.) és a **kelet-ázsiai** országokkal (*Japánnal*, *Dél-Koreával*, *Kínával* stb.).

Ukrajna globális dimenziója a kialakulás fázisában van. A globalizáció és az információs társadalom fejlődésének jelenkori tendenciái kedvező feltételeket teremtenek Ukrajna számára. Az ukrán társadalom és az állam minden alapfeltétellel rendelkezik a sikeres fejlődéshez és hozzákapcsolódásához a világ politikai, gazdasági és szociális-kulturális életéhez, mint a viszonyok egyenrangú szubjektuma. Ez az ukrán nép tehetsége, kultúrája mély civilizációs gyökerekkel, erőforrással és térségi lehetőségeivel a létének földjén stb. Ugyanakkor, annak érdekében, hogy kihasználja a modern dinamikus világ lehetőségeit, Ukrajnának nyitottnak kell lennie a realitások megértéséhez.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Hogyan értelmezték a „geopolitikai térkép” fogalmat?
2. Az állam geopolitikai erőinek milyen válfajait különböztetik meg? Mit tartalmaznak?
3. Nevezzétek meg a régiókat, amelyek a geopolitikai térképen alakultak ki a XXI. században. Közülük melyikhez tartozik Ukrajna?
4. Jellemezzétek Ukrajna geopolitikai fekvésének sajátosságait.
5. Miben rejlenek Ukrajna geopolitikai érdekei? Milyen tényezők idézték elő őket?
6. Jellemezzétek a jelenkori ukrán geopolitika irányvonalait.
- 7*. Próbáljátok megjósolni Ukrajna geopolitikai jövőjének forgatókönyvét.

45. §. UKRAJNA A GLOBÁLIS GAZDASÁGI VISZONYOK RENDSZERÉBEN

- ◆ Emlékezzetek vissza, milyen TNK-k működnek Ukrajnában.
- ◆ Miben rejlik a fenntartható fejlődés koncepciója?

UKRAJNA NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATAI. A XXI. század elején Ukrajnában a termelési eszközöket ipari és pénzügyi csoportokba tömörítették, oligarchikus irányítási formával. Az ilyen struktúrák egyrészt nem bizonyultak hatékonyak az innovációk bevezetése és a külföldi befektetések vonzása szempontjából (ellentétben például a dél-koreai chaebolokkal), másrészt elkezdtek fejleszteni a külkereskedelmi kapcsolatokat, és Ukrajna gazdasága fokozatosan exportorientált vonásokat szerzett. Különösen aktívan fejlődött a vasfémek, a mezőgazdasági termékek (elsősorban a búza- és a napraforgómag), az olaj, az ásványi műtrágyák, az ipari és elektromos berendezések exportja, valamint az energiahordozók reexportja.

Szómagyarázat

Reexport — korábban alacsonyabb áron importált áruk külföldre történő értékesítése.

Kezdetben az áruk külkereskedelmét elsősorban a volt Szovjetunió köztársaságai határozták meg, amelyek között *Oroszország* vezető szerepet játszott. Fokozatosan nőtt azonban az európai országok szerepe is. Különösen a külkereskedelmi mérleg eltolódása a FÁK-on kívüli országok javára a XXI. században következett be, az orosz agresszió 2014-es kezdete, valamint az Ukrajna és az EU közötti társulási megállapodás aláírása után (47. táblázat). Az európai országok mellett *Kína*, az *USA* és *Törökország* fontos partnerek. Az ukrán kikötők 2022 óta tartó blokkolása az orosz-ukrán háború következtében megmutat-

47. táblázat

Ukrajna vezető külkereskedelmi partnerei

	EXPORT						IMPORT					
	2010			2020			2010			2020		
	Partner-ország	milliárd \$	%	Partner-ország	milliárd \$	%	Partner-ország	milliárd \$	%	Partner-ország	milliárd \$	%
1	Oroszország	13,4	26	Kína	7,1	14	Oroszország	22,2	37	Kína	8,3	15
2	Törökország	3,0	6	Lengyelország	3,3	7	Kína	4,7	8	Németország	5,3	10
3	Olaszország	2,4	5	Oroszország	2,7	6	Németország	4,6	8	Oroszország	4,6	8
4	Belorusz	1,9	4	Törökország	2,4	5	Lengyelország	2,8	5	Lengyelország	4,1	8
5	Lengyelország	1,8	3	Németország	2,1	4	Belorusz	2,6	4	USA	3	6
6	Németország	1,5	3	India	2,0	4	USA	1,8	3	Belorusz	2,9	5
7	India	1,4	3	Olaszország	1,9	4	Olaszország	1,4	2	Törökország	2,4	4
8	Egyiptom	1,3	3	Hollandia	1,8	4	Törökország	1,3	2	Olaszország	2,1	4
9	Kína	1,3	3	Egyiptom	1,6	3	Magyarország	1,2	2	Franciaország	1,5	3
10	Kazahsztán	1,3	3	Belorusz	1,3	3	Franciaország	1,1	2	Magyarország	1,2	2

Forrás: Comtrade

177. ábra. Európa közlekedési folyosóinak hálózata

ta, mennyire fontos Ukrajnának a világ gabonaexportőréként betöltött szerepe: szállításának átmeneti megszakításai gabonahiányt okoztak a világ számos országában, és éhínség fenyegetett néhány afrikai országban.

A **szolgáltatások** exportjában vezető szerepet tölt be a közlekedés és a turizmus. Ukrajna földrajzi helyzete meghatározza interregionális jelentőségű tranzitország szerepét, ahol szélességi és meridionális irányú kereskedelmi útvonalak keresztezik egymást. Kilenc páneurópai közlekedési folyosóból négy Ukrajna területén halad át (177. ábra). Az orosz-ukrán háború eredményeként azonban ezek

közül csak kettő, amely nem lépi át az ukrán-orosz és az ukrán-fehérorosz határt, marad aktuális a következő években.

A turizmus Ukrajnában 2012 óta rohamos fejlődésnek indult, miután Lengyelországgal közösen rendezték meg a labdarúgó Európa-bajnokságot, amely esemény ösztönözte az ukrán városok és utak újjáépítését és felkeltette az európai fiatalok figyelmét Ukrajnára. *Lviv, Csernyivci, Uman, Kijev, Perejaszlav-Hmelnickij, Harkiv, Csernyihiv, Odessza, Ungvár és Kamjanec-Pogyilszkij* lettek Ukrajna legvonzóbb turisztikai városai. A háború jelenleg erősen sújtja a turizmust, amelynek helyreállítása a jövőben jelentős erőfeszítéseket és tőkebefektetéseket igényel.

Az ukrán határ menti régiók és szomszédai közötti gazdasági kapcsolatok újjáélesztése érdekében 9 határon-átnyúló együttműködési régiót, úgynevezett **eurorégiót** alakítottak ki: „**Bug**” (Ukrajna, Lengyelország, Fehéroroszország), „**Alsó-Duna**” (Ukrajna, Moldova, Románia), „**Kárpátok**” (Ukrajna, Románia, Magyarország, Szlovákia), „**Felső-Prut**” (Ukrajna, Románia, Moldova), „**Dnyipro**” (Ukrajna, Fehéroroszország, Oroszország), „**Szlobozsanscsina**”, „**Jaroslavna**”, „**Donbász**” (Ukrajna, Oroszország) és a **Fekete-tengeri Eurorégió** (Ukrajna, Azerbajdzsán, Albánia, Bulgária, Görögország, Grúzia, Moldova, Oroszország, Szerbia, Románia, Törökország). Az ilyen határon átnyúló övezetek létrehozásának ötlete a gazdasági tevékenység ösztönzése a kedvezményes adózási feltételek révén. Az orosz agresszió, különösen a 2022-es teljes körű invázió után, szinte az összes eurorégió szerepét Ukrajna, Oroszország és Fehéroroszország részvételével megszüntette.

Ukrajnának a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe való integrálódásában fontos szerepet játszanak a **közvetlen külföldi befektetések** és a világ vezető multinacionális vállalataival való **együttműködés**. A befektetések vonzerejének növelése az ukrain gazdasági átalakulások állandó

**A közvetlen külföldi befektetések mennyisége
Ukrajnában származási országok szerint,
USA millió dollár (UNB, 2021)**

	Ország (régión)	Volumen, millió \$	%
	Mindegyik	7320,00	100
	EU országok	5443,90	74
1	Ciprus	1674,40	23
2	Hollandia	1435,20	20
3	Németország	695,3	9
4	Svájc	693,3	9
5	USA	326,6	4
6	Luxemburg	321,1	4
7	Nagy-Britannia	245,5	3
8	Lengyelország	227,9	3
9	Franciaország	177,2	2
10	Ausztria	167,8	2

prioritása. Ma az ukrainai befektetések fő származási országai az *európai országok*, valamint az *USA*. A katonai agresszió kezdete előtt Oroszország fontos szerepet játszott, most azonban minimális.

Ukrajna kellően erős **tudományos és műszaki potenciállal** rendelkezik, amely a nemzetközi tudományos és műszaki együttműködés különféle formáiban nyilvánul meg. Ukrajna aktívan részt vesz a tudományos és műszaki együttműködési kezdeményezésekben mind uniós szinten, mind kétoldalú szinten, különösen *Németországgal, Franciaországgal, Ausztriával, Litvániával* stb. Külön kiemelendők az anyagtudomány és az új technológia területén megvalósuló közös projektek. Ukrajnának közös új projektjei voltak *Oroszországgal, az EU-val, az USA-val, Braziliával, Japánnal, Kínával és Indiával*. Aktív a közös ukrán-amerikai „Antares projekt” középkategóriás hordozórakéták gyártására. 2022-ben megtörtént az „Antares” rakéta sikeres kilövése, amely a „Cygnus” automata teherszállító űrhajót rakományával pályára állította a Nemzetközi Űrállomás számára.

Általánosságban elmondható, hogy Ukrajna helyét a nemzetközi munkamegosztásban nagymértékben meghatározza az európai gazdasági térbe való integrációja. Ebben az irányban jelentős lendületet adott, hogy Ukrajna 2014-ben aláírta a társulási megállapodást az EU-val, és 2022-ben megkapta az EU-tagjelölt státuszt. A társulási megállapodásban előírt jogszabály-módosítások végrehajtása utat nyit Ukrajna számára teljes mértékben csatlakozni az európai termelési és értékesítési hálózatokhoz, és ezáltal az ukrán gazdaság nemzetközi specializációjának fokozatos változásához vezet, növelve a modern termelés és a szolgáltató szektor részarányát, valamint csökkentve az elavult és erőforrás-igényes iparágak arányát.

TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATOK UKRAJNÁBAN. A szekunder és terciér szektor rendszerei a posztindusztriális gazdaság folyamatainak kölcsönhatása alapján alakulnak ki. Ebben a globalizáció hatására egyesülnek a nemzeti és a nemzetközi gazdálkodási formák. A globális termelési és szolgáltatási rendszerek legszembetűnőbb kialakulása a TNV-k (transznacionális vállalatok) és a TNB-k (transznacionális bankok), vegyesvállalatok, szabadgazdasági övezeteken belüli vállalkozói tevékenységben nyilvánul meg.

49. táblázat

Külföldi cégek az ukrajnai fióktelepek száma szerint

A vállalat neve	A központjának országa	A fióktelepek száma Ukrajnában
Bunge	USA	10
Scatec	Norvégia	10
Raiffeisen Bank International	Ausztria	9
WPP	Nagy-Britannia	9
Inditex	Spanyolország	8
Acciona	Spanyolország	7
Corteva	USA	6
UNIQA Insurance Group	Ausztria	6
International Flavors & Fragrances	USA	5
DXC Technology	USA	4

füldi tőke bevonása a nemzetgazdaság fejlesztésébe. Fontos, hogy a nemzeti pénzügyi rendszer munkája már számos globális TNB támogatására talált, amelyek mögött több százmilliárd dolláros tőkék állnak.

UKRAJNA AZ ÁRUK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK GLOBÁLIS PIACÁN. Az áruk és szolgáltatások világpiacán Ukrajna továbbra is szerény pozíciót foglal el — a világ exportjának 0,4%-át és a világ importjának 0,5 %-át. Az elmúlt negyedszázadban alapvetően átalakult az állam külgazdasági tevékenységének szerkezete. Ha a függetlenség első éveiben a külkereskedelmi értékesítés (export) több mint felét a bányászati és kohászati termékek tette ki, akkor a XXI. század elején a bevételek 70 %-a mezőgazdasági, fém- és fémtermékekből

Az ukrajnai fiókteleppel rendelkező külföldi befektetők között vannak az USA-ból, Norvégiából, Ausztriából, Spanyolországból, Nagy-Britanniából és más, többnyire európai országokból származó cégek (49. táblázat). A svájci *Nestlé Ukraine*, az amerikai *Mondelis Ukraine* és a *Coca-Cola*, a francia *Lactalis*, *Belle* és *Danone* az Ukrajnában működő világhírű márkák közé tartoznak. A külföldi befektetők érdeklődésére számot tartó gazdasági tevékenységi körök a technológiák és a kommunikáció, az ipari és műszaki termékek, a gyógyszergyártás és a fogyasztási cikkek.

Ukrajna számára létfontosságú a világ pénzügyi és bankrendszeréhez való csatlakozás lehetősége és a kül-

50. táblázat

A termékek külkereskedelme Ukrajnában (2020)

Termékcsoportok	Export (60 670 millió USA dollár)	Import (62 640 millió USA dollár)
	%	%
Összesen	100	100
Élelmiszerek és mezőgazdasági nyersanyag	44	9
Ásványi termékek	10	21
Vegyipari és a vele kapcsolatos ágazatok termékei	7	18
Könnyűipari termékek	5	10
Ipari termékek	3	3
Fémek és fémből készült termékek	20	6
Gépek, berendezések, közlekedési eszközök	11	33

51. táblázat

Szolgáltatások külkereskedelme
Ukrajnában (2017)

Szolgáltatások	Export, %	Import, %
Közlekedési	54,7	22,2
Telekommunikációs, információs	16,4	7,7
Pénzügyi	0,7	7,8
Állami	0,0	19,3
Üzleti	8,6	15,1
Turizmus	2,3	14,5
Biztosítás	0,4	2,3
Vegyés	16,9	11,1
Összesen	export = 9351 millió USA dollár import = 5144 millió USA dollár	

származott. A harmadik helyen a gépek, berendezések, járművek állnak (50. táblázat). Fel kell ismerni, hogy ezeknek a termékeknek a külpiaci értékesítése kisebb, mint az állami gépgyártó ipar potenciális lehetőségei. Az **importban** a gépek, berendezések, járművek (a költségek több mint negyede), kőolaj-, földgáz- és kőolajtermékek, vegyi termékek beszerzése áll a vezető helyen.

UKRAJNA ÉS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS. Tekintettel az információs és technológiai forradalomra, a posztindusztriális társadalomra és a globalizációra, az országok és régiók gazdaságszervezésében fenntartható (kiegyensúlyozott) fejlődésre volt szükség. Már tudjátok, hogy a rendszerszintű és komplex alapokon nyugvó kiegyensúlyozott fejlődés koncepcióját Ukrajnában is kidolgozták.

Az európai integráció hozzájárul Ukrajna előrehaladásához a fenntartható fejlődési célok elérése felé vezető úton, amelynek prioritását 2019-ben határozták meg. Az EU-országok a világ élvonalába tartoznak a fenntartható fejlődési célok gyakorlati megvalósítása terén, és már kézzelfogható eredményeket értek el, így a jogszabályok európai normákhoz igazítása jelentősen segíti Ukrajnát is ebben az irányban.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Nevezzétek meg a posztindusztriális gazdaság meghatározó jellemvonásait.
2. Milyen hatása van a tudományos-technológiai szférának a modern gazdaság fejlődésére? Értékeljétek ennek a szférának fejlődését Ukrajnában.
3. Miben mutatkoznak meg a termelési és szolgáltatási világrendszerek?
4. Hozzatok fel példákat a TNK-kra, amelyek Ukrajnában működnek. Milyen termékeket bocsátanak ki?
5. Jellemezzétek az ukrainai áruféleségek és szolgáltatások exportjának szerkezetét. Milyen országok Ukrajna fő kereskedelmi partnerei?

6*. Tudjátok meg, a külföldi tőke bevonására milyen országok milyen bankjai működnek Ukrajnában.

7*. Javasoljátok, hogyan lehet optimalizálni Ukrajna külgazdasági tevékenységét a fenntartható fejlődéssel összefüggésben.

KÉTNYELVŰ SZAKSZÓTÁR

ДВОМОВНИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

A	
Abszolút monarchia	Абсолютна монархія
Afrika	Африка
Állam	Держава
Államforma	Державний лад
Antarktika	Антарктида
Átmeneti gazdasággal rendelkező országok	Країни з перехідною економікою
Atomenergetika	Атомна електроенергетика
Ázsia	Азія
B	
Bioenergetika	Біоенергетика
Buddhizmus	Буддизм
D	
Dél-Amerika	Південна Америка
Demográfiai politika	Демографічна політика
Depopuláció	Депопуляція
Dzsentrifikáció	Джентрифікація
E	
Erdők	Ліси
Észak-Amerika	Північна Америка
Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA)	Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА)

Észak-atlanti Szerződés Szervezete, NATO	Організація Північноатлантичного договору, НАТО
Európa	Європа
F	
Fejlődő országok	Країни, що розвиваються
Felségvizek	Територіальні води
Fjordok	Фйорди
Föderáció	Федерація
Földrajzi fekvés	Географічне положення
Földrajzi hely	Географічне місце
Földrajzi országismeret	Географічне країнознавство
Függő területek	Залежні території
G	
Globalizáció	Глобалізація
H	
Hőenergetika	Теплова електроенергетика
Hub	Хаб
I	
Iszlám	Іслам
K	
Karib-medence	Карибський басейн
Kereszténység	Християнство
Kizárólagos tengeri gazdasági övezet	Виключна морська економічна зона

Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ)	Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ)
Konstruktív	Конструктивний
Kontinentális lejtő	Материковий схил
Koreai hullám (hallyu, K-wave)	Корейська хвиля
Korlátozott monarchia	Обмежена монархія
Köztársaság (respublika)	Республіка
Kreatív ágazat	Креативна індустрія
Kulturális globalizáció	Культурна глобалізація
L	
Legelők és kaszálók	Пасовища і сіножаті
M	
Megapolisz	Мегалополіс
Melanézia	Меланезія
Mercosur	Меркосур
Mikronézia	Мікронезія
Monarchia	Монархія
N	
NATO tagok	Члени НАТО
Nemek közötti egyenlőtlenség	Гендерний дисбаланс
A nyílt tenger vizei	Води відкритого моря
Ó	
Óceánia	Океанія
Óceánfenék	Ложе океану
Ország	Країна

P	
Parlamenti demokrácia	Парламентські демократії
Polinézia	Полінезія
R	
Rekreációs övezetek	Рекреаційні зони
Rurbanizáció	Рурбанізація
S	
Self	Шельф
Szántóföldek és ültetvények	Орні землі й багаторічні насадження
Szárazulat	Суходіл
Szuburbanizáció	Субурбанізація
Szuverenitás	Суверенітет
T	
Tengerszint	Рівень моря
Teokratikus monarchia	Теократична монархія
Terület	Територія
U	
Unitárius állam	Унітарні держави
V	
Világ	Світ
W	
Wikipédia	Вікіпедія

TARTALOM

BEVEZETÉS

1. §. Mit és hogyan tanulmányoz a „Földrajz: régiók és országok” tantárgy. 3
2. §. A világ jelenkori politikai térképe. 7

I. FEJEZET. EURÓPA 12

1. téma. Európa általános jellemzése

3. §. Európa szubrégiói és azok politikai-földrajzi sajátosságai 13
4. §. Integrációs folyamatok és nemzetközi szervezetek 19
5. §. Természeti feltételek és erőforrások 24
6. §. A népesség és annak elhelyezkedése 29
7. §. Az országok gazdaságának sajátosságai. A gazdaság primer szektora 36
8. §. A gazdaság szekunder szektora 42
9. §. A gazdaság tercier szektora. 48

2. téma. Európa országai

10. §. Németország. 54
11. §. Németország (*folytatás*) 57
12. §. Franciaország. 63
13. §. Nagy-Britannia 70
14. §. Olaszország 77
15. §. Lengyelország. 84
16. §. Oroszország 90
17. §. Oroszország (*folytatás*). 96

II. FEJEZET. ÁZSIA 103

1. téma. Ázsia általános jellemzése

18. §. Ázsia gazdaság-földrajzi fekvése 103
19. §. A szubrégiók politikai-földrajzi sajátosságai 108
20. §. Természeti viszonyok és erőforrások 113
21. §. A népesség és elhelyezkedése 117
22. §. A gazdaság sajátosságai 121

2. téma. Ázsia országai

23. §. Japán 126
24. §. Japán (*folytatás*). 131
25. §. Kína 135
26. §. Kína (*folytatás*) 139
27. §. India 143
28. §. Koreai Köztársaság 148

III. FEJEZET. ÓCEÁNIA	154
1. téma. Ausztrália	
29. §. Ausztrál Államszövetség	155
30. §. Ausztrál Államszövetség (<i>folytatás</i>)	159
2. téma. Mikronézia, Melanézia, Polinézia	
31. §. Mikronézia, Melanézia, Polinézia	164
IV. FEJEZET. AMERIKA	170
1. téma. Amerika általános jellemzése	
32. §. Amerika szubrégiói és politikai-földrajzi sajátosságai	171
33. §. A népesség és elhelyezkedése	176
34. §. A gazdaság sajátosságai	181
2. téma. Amerika országai	
35. §. USA	188
36. §. USA (<i>folytatás</i>)	193
37. §. Kanada	201
38. §. Brazília	208
V. FEJEZET. AFRIKA	216
1. téma. Afrika általános jellemzése	
39. §. Afrika szubrégiói és politikai-földrajzi sajátosságai	217
40. §. A népesség és annak elhelyezkedése	223
41. §. A gazdaság sajátosságai	228
2. téma. Afrika országai	
42. §. Egyiptom	235
43. §. Dél-afrikai Köztársaság	240
VI. FEJEZET. UKRAJNA A NEMZETKÖZI TÉRBEN	
1. téma. Ukrajna a geopolitikai dimenzióban	
44. §. Ukrajna helye a világ jelenkori geopolitikai térképén	244
2. téma. Ukrajna a globális gazdasági viszonyok rendszerében	
45. §. Ukrajna nemzetközi gazdasági kapcsolatai	249
KÉTNYELVŰ SZAKSZÓTÁR	254

Навчальне видання

БОЙКО Валентина Михайлівна
БРАЙЧЕВСЬКИЙ Юліан Сергійович
ЯЦЕНКО Борис Павлович

ГЕОГРАФІЯ (РІВЕНЬ СТАНДАРТУ)

**Підручник для 10 класу
з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Переклад з української

Перекладач *Т. Іжак*
Угорською мовою

Редактор *Є. Сабов*
Коректор *В. Іжак*

Художнє оформлення обкладинки та форзаців *Т. Бусела*
Розробка дизайну й художнє оформлення
верстки *Т. Бусела, В. Перекреста*
Верстка *І. Шеленко*

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 21,06. Обл.-вид. 21,9.
Тираж 572 прим. Зам. № 1821.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. Радіщева, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел.: (0372) 55-29-43, +38 066 400 87 05.
E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої
справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000

HOGYAN DOLGOZZUNK A TANKÖNYVVEL

A földrajz tankönyv a világ régióiról, országairól tartalmaz információkat. Az új kifejezések és fogalmak a szövegben **félkövér**, a földrajzi objektumok nevei **dőlt betűkkel** vannak kiemelve.

A világ régióinak és egyes országainak tanulmányozásához azok összetett jellemzőinek tipikus tervei lettek alkalmazva, ennek megfelelően az oktatási szövegek teljes információs blokkokban lettek megadva.

Az ország átfogó jellemzőinek látványterve

 Földrajzi fekvés Az ország gazdaságföldrajzi fekvésének (GFF) sajátosságai.	Német Szövetségi Köztársaság Területe A népesség száma Fővárosa	 Gazdaság Az ország jelenlegi fejlődésének sajátosságai.
 Államforma Igazgatási forma. Kormányzati forma.		 Tercier szektor A szolgáltatási szféra tevékenységének fő válfajai.
 Természeti viszonyok és erőforrások Éghajlat, domborzat, folyók. Természeti erőforrások: ásványi, erdei, termőföld stb.		 Szekunder szektor Ipari termelés, amely meghatározza az ország nemzetközi szakosodását.
 Lakosság Demográfiai folyamatok. Letelepedési rendszer. Legnagyobb városok. Ukrán diaszpóra.		 Primer szektor Bányaiipar. Mezőgazdaság: növénytermesztés, állattenyésztés.

 A **paragrafus előtti kérdések** segítenek felidézni az előző osztályokban tanult földrajzi tantárgyakból szerzett ismereteket.

 Szómagyarázat
A rubrika az idegen eredetű szavak, kifejezések és fogalmak értelmezését adja meg.

 Világrekordok
A rubrika információkat tartalmaz földrajzi, természeti és társadalmi-gazdasági objektumok és jelenségek rekordjairól.

 A világ térben és időben
A rubrika további információkat nyújt azokról a régiókról és országokról, amelyek bővítik és elmélyítik az országismereteket.

MUNKA A TÉRKÉPEN

Ez a blokk térképet és feladatokat tartalmaz. A térképen a paragrafus szövegében említett objektumok és jelenségek vannak feltüntetve. A feladatok a tematikus térképolvasási képesség fejlesztésére, a térképészeti kompetencia elsajátítására irányulnak.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

Az egyes paragrafusokhoz tartozó kérdések és feladatok segítenek ellenőrizni, hogyan értettétek és tanultátok meg az új anyagot.

* Az összetettebb, kreatív feladatok külön jellel lettek kiemelve.

FÖLDRAJZI FELADAT

Számításokat, információelemzést, általánosítást tartalmazó feladatok.

DOLGOZATOK CSOPORTOKBAN

Feladatok, amelyeket az osztálytársakkal közösen, csoportokat alkotva kell elvégezni.

GYAKORLATI MUNKA

Feladatok a vázlattérképen és gyakorlati feladatok végzése, amelyek teljesítése kötelező.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Kreatív munka. Feladatok saját kutatások elvégzéséhez.

VITATÉMA

Javasolunk egy témát, amelyet különböző álláspontokat képviselő csoportokat alkotva lehet megvitatni.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Az internetes források további földrajzi ismeretek forrásaként felhasználható feladatok. Egyes feladatok e-mail címet tartalmaznak a weboldalhoz (például: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>) vagy fel van tüntetve a QR-kód.

A VILÁG POLITIKAI TÉRKÉPE

Lépték: 1:100 000 000

- Számokkal jelölve:
- 1 Málta
 - 2 Liván
 - 3 Palesztin területek
 - 4 Izrael
 - 5 Gambia
 - 6 Guinea-Bissau
 - 7 Togó
 - 8 Puerto Rico (USA)
 - 9 Saint Kitts és Nevis
 - 10 Guadalupe (Fr.)
 - 11 Martinique (Fr.)
 - 12 St. Vincent és Grenadine-szigetek

Lépték: 1:40 000 000